Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

МАТЕРІАЛИ
X Міжнародної науково-практичної конференції

22-23 квітня 2026 р.

Полтава – 2026

УДК 330.111.66(477):34

Редакційна колегія

Роман Шаравара – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри правознавства та фінансів, директор Полтавського інституту економіки і права (голова).

Руслан Басенко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри правознавства та фінансів, перший заступник директора Полтавського інституту економіки і права ***(відповідальний редактор).***

Ольга Бацман – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, заступниця директора з освітньої діяльностіПолтавського інституту економіки і права.

Сергій Короєд – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства та фінансів Полтавського інституту економіки і права.

Валерій Бебик – доктор політичних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри професійної підготовки, документознавства та публічного управління Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Наталія Рябокінь – кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін Полтавського інституту економіки і права.

Віталій Заіка – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавський інститут економіки і права.

Тетяна Колотілова – кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правознавства та фінансів Полтавського інституту економіки і права.

Іван Лісний – в.о. завідувача кафедри правознавства та фінансів Полтавського інституту економіки і права.

Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : Матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 квітня 2026 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Р. Шаравара (голова), Р. Басенко, О. Бацман та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПІЕП, 2026. 343 с.

ISBN 978-966-388-479-4

У збірнику матеріалів представлено доповіді та повідомлення наукового зібрання вчених, організаторів освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців-практиків, здобувачів різних ступенів освіти, які присвячені аналізові політико-правових, соціально-філософських, освітньо-педагогічних, фінансово-економічних та інших вимірів інноваційного розвитку України та світу. Окремо звернено увагу на протидію України російській військовій агресії та окреслено шляхи повоєнної відбудови країни.

Матеріали збірника будуть цікавими вченим, викладачам і здобувачам освіти, усім, хто залучений до науково-теоретичного аналізу сучасного світу.

УДК 330.111.66(477):34

Рекомендувала до друку вчена рада
Полтавського інституту економіки і права
30 квітня 2026 року, протокол № 4

Автори несуть особисту відповідальність за повноту висвітлення досліджуваного питання, системність викладу матеріалів, достовірність наведених фактів та їхню автентичність, правильне цитування, академічну доброчесність.
Статті друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-966-388-479-4

© Полтавський інститут економіки і права, 2026
© Колектив авторів, 2026

ЗМІСТ

Передмова 11

Розділ 1
Політико-правові, соціально-економічні та культурно-освітні виміри життя України в умовах воєнного стану та перспективи відбудови

Artem Koldovskyi, Kateryna Cherneha
Strategic management of pedagogical innovation in the era of digitalization: institutional models for higher education transformation 12

Wladyslaw Wornalkiewicz
Możliwości usprawnienia procedury orzecznictwa z zastosowaniem IT 15

Wladyslaw Wornalkiewicz
Wykorzystanie Internetu w marketingu 29

Геннадій Аванесян, Яна Якименко
Медіація в цивільному та господарському процесі: актуальні проблеми застосування 47

Геннадій Аванесян
Особливості захисту майнових прав в цивільному законодавстві України 50

Ян Атаманчук
Фінансовий менеджмент як інструмент забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України 55

Василь Бабець
Автономія волі та медіація у контексті рекодифікації цивільного законодавства . 56

Дмитро Бебякін
Трансформація інститутів конституційного права зарубіжних держав у контексті глобалізаційних процесів 58

Валентина Березан
Фактчекінг як професійна компетентність соціального працівника у протидії дезінформації в соціальній сфері 60

Андрій Берчук
Волонтерські організації як чинник консолідації українського суспільства в умовах війни 62

Станіслав Волков
Комерційна посередницька діяльність в Україні та напрями вдосконалення її правового регулювання 65

Сергій Гладкий
Феноменологічні засади формування правового світогляду здобувачів вищої юридичної освіти 69

Наталія Год
Ідеї духовно-морального виховання особистості в епоху європейського відродження 71

Наталія Гур'єва
Медіація в адміністративних та публічно-правових спорах: досвід країн ЄС та можливості імплементації в Україні 76

Анастасія Дуденченко
Конституційна юстиція в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз 78

Богдан Дудка
Дерегуляція підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: баланс між свободою бізнесу та державним контролем 80
Сергій Дудко
Трансформація освітнього простору закладів загальної середньої освіти України в умовах сучасного світу на засадах сталого розвитку суспільства..... 82
Юлія Євлан, Анастасія Зайцева
Медіація як механізм подолання правового відчуження особистості 86
Віталій Заіка
Актуальний стан сучасного ринку цінних паперів в Україні..... 88
Ігор Зубков
Генеративні моделі штучного інтелекту як інструмент цифрової трансформації суспільства 90
Дар'я Каліненко
Конституційні цінності ЄС та їх вплив на національні правові системи..... 93
Олександр Кальян
Окремі теоретичні питання справедливості як правової категорії 95
Олександра Кармаза
Медіація як форма вирішення виборчих спорів..... 96
Іван Кисельов
Торгівля людьми: сучасне рабство у світі та в Україні 99
Іван Кисельов
Політико-правова трансформація інституту монархії у Великій Британії у XXI столітті..... 101
Володимир Коваленко
Особливості правового статусу Інтерполу 103
Тетяна Колотілова
Деякі питання організації надання адміністративних послуг 105
Жанна Кононенко, Ганна Карнаухова, Антон Сущенко
Інноваційні підходи до модернізації підприємств в умовах технологічних змін: економічний аспект..... 109
Жанна Кононенко, Руслан Лизун
Інструментарій ідентифікації мультиколінеарності у моделюванні динаміки в економіці 111
Сергій Короєд
Межі цивільно-правової відповідальності держави за знищене воєнними діями майно..... 113
Алла Кравченко
Про гнучкість і відносність істини в конфлікті 115
Алла Кравченко
Риторика судового аргументу: баланс між логікою та переконанням..... 117
Максим Криванич
Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом..... 118
Вікторія Кузема
Податкова відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності 121

Іван Лісний
Адміністративно-правове забезпечення антикорупційної політики: міжнародний досвід 124
Олександр Лук'яненко
Музей у системі культурної безпеки 126
Владислав Мамалицький, Максим Ставицький
Автономне правотворення в медіації: теоретична спадщина Є. Ерліха та сучасні практики примирення 129
Олександр Мамалицький
Дистанційна праця: сучасний стан і перспективи розвитку правового регулювання 131
Олександр Марченко, Денис Боровський
Соціально-економічні аспекти структурної трансформації економіки України .. 134
Олександр Марченко, Владислав Кривовид
Забезпечення соціально-економічного прогресу у сфері розвитку людського потенціалу 136
Олександр Марченко, Яна Пріщенко
Переваги цифровізації для бізнесу України 137
Олександр Марченко, Олексій Сердюк
Інноваційний розвиток бізнесу в умовах післявоєнного відновлення України ... 139
Олександр Марченко
Структурні зрушення в економіці України в контексті глобалізаційних процесів 140
Олександр Мацюк
Музей закладу вищої освіти як самобутній науково-освітній простір в системі професійної підготовки 142
Анастасія Мелікова, Сергій Шрамко
Філософсько-правовий аналіз винесення конфліктів поза межі судової системи 144
Олена Мінакова
Особливості захисту прав споживачів при покупках у соціальних мережах 146
Володимир Мокляк
Штучний інтелект як інструмент і виклик для STEM-освіти: як університети мають адаптуватися вже зараз 148
Тетяна Непокупна
Інституційні ризики повоєнної відбудови економіки України 150
Єлизавета Новоселецька
Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану: межі та гарантії 152
Дарина Носаченко
Правовий статус біженців та осіб під тимчасовим захистом у країнах ЄС 154
Наталія Ночовна
Формування критичного мислення як складова забезпечення екологічності освітнього процесу в умовах дистанційного навчання 156
Тетяна Олійник, Ольга Оборожня
Форми і методи регулювання товарного ринку 158
Тетяна Олійник, Валерія Петренко
Ринкова інфраструктура, її характеристика 162

Тетяна Олійник
Види ринкових процесів на товарному ринку 165
Іван Паламарчук
Щодо прагматичного підходу в питаннях управління АРМА активами у вигляді автомобільного транспорту..... 168
Станіслав Пашко
Етичні та гуманітарні аспекти використання штучного інтелекту: моральні дилеми, соціальна маніпуляція та гуманізація технологій 172
Леся Петренко
Проєктно-орієнтоване навчання у STEM: від університетської лабораторії до реального виробництва 174
Олександр Пилипенко
Юридичні підстави відшкодування матеріальних збитків під час війни, розв'язаною Росією проти України 176
Дмитро Піддубний
Медіабельність у трудових спорах 180
Олександра Подольська
Конституційні межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану 183
Валентина Рашкова
Правове регулювання інформаційних відносин в Україні та проблеми доступу до інформації 186
Микола Рогоза, Юрій Пухальський, Володимир Шило
SMART підходи проджект-менеджменту як основа енергоефективних заходів сталого розвитку суб'єктів бізнесу 189
Наталія Рябокінь
Реальний сектор економіки та фінансова система України в умовах війни та перспектив відбудови..... 192
Лариса Семеновська, Михайло Рамусь
Сучасні підходи та технологічні рішення в організації самостійної роботи студентів ЗВО 194
Віталій Сидоренко
Правове регулювання та організація професійної підготовки державних службовців у Норвегії: досвід для України 197
Денис Снітко
Технологічні та правові аспекти повторного використання електронних відходів у формуванні ресурсоефективної економіки України..... 200
Юлія Снітко
Архітектурні та програмні рішення системного рівня як інструмент інноваційного розвитку цифрової інфраструктури 203
Дмитро Стаценко
Проблема місця та значення курсу історії України в українських закладах вищої освіти 205
Ігор Стельмащук
Медіація у врегулюванні транскордонних сімейних спорів..... 209
Дмитро Стрілко, Максим Криванич
Порівняльний аналіз медіації в Україні та ЄС..... 210

Дар'я Тарасенко
Війна як каталізатор неформальних інституцій: чому волонтерські мережі іноді ефективніші за державу 213
Світлана Товста, Аліна Глінкіна
Реалізація права на справедливий суд у адміністративному судочинстві України у контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 216
Світлана Товста, Олександр Петренко
Кіберзброя як потенційно заборонений засіб ведення війни 218
Світлана Товста
Смарт-контракти як новий інструмент цивільно-правових відносин 220
Сергій Фірсов, Сергій Дикань, Вікторія Єфремова
Правові колізії у сфері освіти з безпеки в надзвичайних ситуаціях 222
Борис Шевченко
Фінансове забезпечення сталого розвитку: взаємодія держави, приватного сектору та міжнародних інституцій 225
Тетяна Шевченко
Медіація в кримінальних справах щодо неповнолітніх 229
Лідія Шкварок
Правове регулювання медіапростору України в умовах воєнного стану: виклики свободи слова та інформаційної безпеки 230
Віра Явір
Політико-правовий вимір зовнішньої етнополітики України 233
Тарас Яремко
Міжнародні відносини на Близькому Сході після 1948: арабо-ізраїльський конфлікт..... 236

Розділ 2
Теорія і практика соціальної роботи та корекційної педагогіки

Ніна Атаманчук
Психологічна резильєнтність молоді як ресурс соціально-економічної стабільності суспільства 240
Андрій Берчук
Волонтерські організації як чинник консолідації українського суспільства в умовах війни 242
Світлана Житник
Теорія та практика соціальної роботи: сучасний стан та перспективи розвитку.. 245
Віталій Заіка, Микола Антал
Низька самооцінка як психологічна проблема та шляхи її корекції 248
Віталій Заіка, Тетяна Губарь
Депресивні стани та їх психологічна корекція 249
Віталій Заіка, Олена Данильченко
Посттравматичний стресовий розлад у цивільного населення та способи його подолання 251
Віталій Заіка, Оксана Луценко
Профілактика професійного вигорання соціальних працівників в період війни . 252
Віталій Заіка, Володимир Норенко
Особливості тренінгової роботи у соціальній сфері 254

Віталій Заіка, Наталія Полтавець
Психологічна підтримка цивільного населення у складних життєвих ситуаціях . 255
Віталій Заіка, Наталія Романенко
Зростання тривожності в сучасному суспільстві та способи її зниження..... 257
Віталій Заіка, Тетяна Семенко
Сучасний стан психічного здоров'я населення в умовах воєнного стану..... 258
Віталій Заіка, Тетяна Скляр
Емоційне вигорання у професійній діяльності та методи його профілактики.... 260
Віталій Заіка, Неоніла Цимбал
Емоційне вигорання студентів під час навчання в умовах воєнного стану..... 262
Віталій Заіка, Таісія Чубукова
Особливості підтримки психічного здоров'я військовослужбовців..... 263
Віталій Заіка
Психічне здоров'я особистості в умовах війни та невизначеності: шляхи збереження..... 265
Андрій Коваль, Людмила Харченко
Формування професійної готовності майбутніх фахівців із корекційної педагогіки до інноваційної діяльності 266
Тетяна Косач
Соціальна поведінка особистості в системі соціальної регуляції: філософський аспект..... 269
Галина Котломанітова
Оптимізація взаємин у сім'ях військовослужбовців: роль фахівців допоміжних професій..... 273
Володимир Кутас, Андрій Стебельський
Інклюзивна освіта та педагогічні інновації: ігрові практики як засіб розвитку комунікативних навичок учнів..... 277
Максим Новосад
Соціальна реінтеграція ветеранів війни в умовах територіальної громади засобами адаптивного спорту 280
Ігор Підвальний
Комплексна фізична терапія як засіб покращення функціонального стану та якості життя осіб похилого віку з гіпертонічною хворобою..... 283
Тетяна Семенко
Комплексна психологічна реабілітація: особливості практичного впровадження..... 286
Юлія Сидоренко
Арттерапевтичні технології в системі психосоціальної підтримки ВПО в умовах війни..... 289
Олена Харченко
Емоційний інтелект керівника як чинник соціально-економічної стабільності організації в умовах глобальних викликів..... 292
Ніна Черняк
Медична та соціальна реабілітація ветеранів – запорука інтеграції ветеранів у цивільне життя..... 294

Розділ 3
Теоретичний і практичний потенціал лінгвістики у піднесенні національного духу та консолідації світового співтовариства

Wolfgang Schubert
Besonderheiten der Vermittlung heimatkundlichen Materials im Deutschunterricht . 299
Алла Барбінова, Сергій Дудко
Синергія державної та англійської мов як чинник соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації 300
Психолінгвістичний потенціал «м'якої мови» (Soft Language) у створенні безбар'єрного середовища..... 302
Руслана Васюра
Інформаційні технології як фактор зміни риторичних практик і комунікаційних парадигм у сучасному суспільстві..... 304
Василь Водян
Мета, завдання та принципи редагування економічних текстів..... 307
Леся Домніч
Динаміка української військової термінології: від стандартів STANAG до викликів сучасної війни 308
Артур Йосипенко
Професія перекладача в цифровому світі..... 311
Алла Кравченко, Наталія Рябокінь
Редагування іноземномовного тексту..... 312
Діана Мустафаєва, Наталія Рябокінь
Аналіз прикладів міжкультурного редагування..... 313
Станіслав Пашко, Тетяна Грозницька
Роль медіа-дискурсу у піднесенні національного духу 314
Станіслав Пашко
Лінгвістика у формуванні освітньої політики та національної свідомості 316
Дмитро Піддубний
Особливості перекладу юридичних лексем..... 317
Тетяна Радіонова
Особливості викладання іноземної мови на початковому рівні вивчення 319
Наталія Рябокінь, Алла Барбінова
Теоретичний та практичний потенціал лінгвістики в сучасному світі 321
Наталія Рябокінь, Сергій Дудко
Переклад і редагування наукових текстів..... 322
Наталія Рябокінь, Наталія Ночовна
Українська мова та іноземна мова у закладах вищої освіти: особливості взаємодії та значення для підготовки фахівців 324
Наталія Рябокінь, Станіслав Пашко
Українська та іноземна мова для академічного та професійного спілкування у закладах вищої освіти..... 325
Наталія Рябокінь, Віталій Татарко
Роль редактора в забезпеченні якості суспільно-політичної інформації..... 326

Наталія Рябокінь
Мовностилістичні особливості економічних текстів 328
Наталія Сизоненко
Редакційна політика українських фахових видань з філології щодо використання ШІ 330
Тетяна Скляр, Наталія Рябокінь
Редагування рекламного дискурсу 332
Галина Терела
Специфіка перекладу англомовної юридичної термінології..... 333
Олександр Ткачук
Сучасні комунікаційні інструменти у формуванні конкурентних стратегій видавництв на українському книжковому ринку..... 335
Наталія Токуєва
Психологічні засади фатичної метакомунікації в міжособистісному спілкуванні 338
Сергій Фірсов, Сергій Дикань, Вікторія Єфремова
Новий статус українського правопису диктує зміни в діловодстві 341

ПЕРЕДМОВА

X Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу» присвячена осмисленню ключових напрямів цивілізаційного розвитку сучасного світу та України. Її інтерактивні панелі зібрали вчених, організаторів освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців-практиків, здобувачів різних ступенів освіти. На конференції представлено доповіді докторів та кандидатів юридичних, політичних, економічних, філософських, педагогічних, історичних наук, практикуючих юристів, економістів, педагогів та інших фахівців.

У збірнику матеріалів представлено доповіді та повідомлення наукового зібрання вчених, які присвячені аналізові політико-правових, соціально-філософських, освітньо-педагогічних, фінансово-економічних та інших вимірів інноваційного розвитку України та світу. Окремо звернено увагу на протидію України російській військовій агресії та окреслено шляхи повоєнної відбудови країни.

Висловлюємо щирі вітання авторському колективу цьогорічного збірника, всім учасникам наукового зібрання. Зичимо доброго здоров'я, подальших наукових успіхів і нових відкриттів. Переконані, що Ваша праця стане вагомим внеском в осмислення ключових питань розвитку сучасного світу та України.

Із щирою пошаною
Роман Шаравара,
голова редакційної колегії,
кандидат економічних наук, доцент,
директор Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна»

РОЗДІЛ 1
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ВИМІРИ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДБУДОВИ

STRATEGIC MANAGEMENT OF PEDAGOGICAL INNOVATION IN THE ERA OF DIGITALIZATION: INSTITUTIONAL MODELS FOR HIGHER EDUCATION TRANSFORMATION

Artem Koldovskyi,
PhD in Economics, Associate Professor
Department of Management and Tourism
Zhytomyr Economic and Humanitarian Institute of the University "Ukraine"
Kateryna Cherneha,
Senior Lecturer, Department of Social Rehabilitation Technologies
Zhytomyr Economic and Humanitarian Institute of the University "Ukraine"

The rapid digitalization of contemporary society has fundamentally changed the architecture of the higher education systems, not only redefining the modes of knowledge delivery, but also the institutional logic of universities. In this context, pedagogical innovation has become a key factor in the context of strategic management, and therefore it is necessary for higher education institutions (HEIs) to shift from the conventional paradigms of education to flexible, technology-enhanced and student-centered models of learning. This transformation is not only technological but a systemic transformation that includes changes in governance structures, changes in organizational culture and changes in institutional strategies.

Digital transformation in education is increasingly being conceptualized as a transformation away from isolated adoption of technology towards integrated digital ecosystems that bring together infrastructure, governance and pedagogical practices. According to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), in order to achieve effective digital transformation, a system-wide approach must be taken that guarantees coherence between technologies, actors and institutional processes [3]. This is a perspective where emphasis is placed on strategic management mechanisms that ensure the pedagogical innovation is running in line with broader institutional objectives.

At the same time, global organizations like the United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) stress that digital technologies can have the potential to "complement, enrich and transform education," bringing a faster pace on the way to inclusive and quality education systems [7]. However, the realization of this potential is dependent upon the capacity of HEIs to develop and implement institutional models that support innovation, flexibility and lifelong learning. Thus, the strategic management of pedagogical innovation becomes an important factor of competitiveness and sustainability in higher education.

The analysis of pedagogical innovation in the context of digital transformation shows that the process of transition of higher education institutions is complex and uneven. While digital technologies present great opportunities to improve the processes involved in teaching and learning, there are still limitations to the effective integration of these technologies in processes and practices due to structural, organizational, and managerial challenges. Research suggests that digital transformation

in higher education is often disjointed and there is little alignment between pedagogical innovation and institutional strategy [1].

One of the key challenges is found in the gap between the potential and actual reality of pedagogical implementation of technology. OECD studies show that although digital tools are widely available, their use in education often remains superficial, not taking full advantage of the potential of digital tools to allow for the creation of personalized, adaptive and interactive learning environments [6]. This discrepancy serves as a good example of the importance of strategic management approaches that move beyond infrastructure development and focus on pedagogical change.

Furthermore, artificial intelligence and high-tech digital tools are helping to change the educational landscape, providing new opportunities for innovation while also presenting new instances of governance. The impact of generative AI on teaching and learning is accompanied by changes in the processes of institutional management, which also need to be addressed with new regulatory and ethical frameworks, as emphasized in the recently published OECD Digital Education Outlook 2026 [4]. This development makes it necessary to develop institutional models of development that integrate technological innovation with pedagogical and organizational strategies.

Another important aspect of transformation is digital competencies in educators. Empirical evidence indicates that how effective digital education is dependent to a large extent on the ability of teachers to integrate technology into their pedagogical practice. OECD research has pointed out the importance of capacity-building activities and professional development programs in supporting the digital readiness of teachers [5]. Without such initiatives, technological investments can be mere waste of efforts and fail to bring any meaningful improvements in the learning outcomes.

The digital transformation of higher education was further accelerated by the pandemic of Covid-19, that revealed both the possibilities and the limitations in digital learning models. Studies show that, although the pandemic promoted the adoption of online education at an accelerated rate, it at the same time led to profound inequities in access, quality and institutional readiness [2]. This has been a learning experience, in particular, as to the importance of resilient and adaptive institutional frameworks able to support continuous innovation.

In this context, several institutional models of the management of pedagogical innovation can be identified. The first one is the centralized model, in which digital transformation is coordinated at the institutional level through strategic planning and governance mechanisms. This model provides consistency and alignment and may not offer much flexibility and responsiveness. The second is the decentralized model, where individual faculties or individual departments are free to try new and innovative pedagogical strategies, which encourages creativity but may result in fragmentation. The third one is the network-based model which focuses on collaboration between institutions, industries and governments based on the principles of "triple helix" and "quadruple helix" models.

Effective digital education systems, suggests the OECD, often involve some combination of these models, forming hybrid governance systems that provide a mix of both coordination and flexibility. Such hybrid models enable the institutions to adapt to rapidly changing technological environment and at the same time retain the strategic coherence.

Moreover, digital transformation is closely associated with bigger socio-economic goals, such as the building of human capital and the promotion of lifelong learning. The World Bank emphasizes the importance of digital technologies in fostering access

to education, better learning outcomes and skills in the digital economy [8]. This viewpoint emphasizes the importance of pedagogical innovation for the strategic level for not only single institution but also national and global development.

The results of analysis show that the strategic management of pedagogical innovation requires a comprehensive and integral approach that deals with technical, organizational, and human factors. First, higher education institutions should adopt system level digital strategies that will link pedagogical innovation with institutional missions and long-term development goals. Such strategies should focus on coherence between the infrastructure, governance and teaching practices.

Second was the need to invest in digital competencies of educators as well. Continuous professional development programs with institutional policies and incentives can help teachers to better integrate digital technologies into their pedagogical practice.

Third, HEIs should encourage flexible and adaptive modes of governance that are supportive of experimentation and innovation. Hybrid institutional models that offer a combination of centralized coordination and decentralized initiative can be a good balance between strategy and creativity.

Fourth, the integration of advanced technologies, such as artificial intelligence, should be accompanied by the development of ethical and regulatory frameworks. In this way, this guarantees that technological innovation will contribute to educational quality and equity and not worsen existing inequalities.

Finally, institutions should also increase collaboration with outside partners, such as industry, government, and international partners. Such collaboration allows for the exchange of knowledge, helps innovation, and also contributes to the relevance of educational programs within the context of the digital economy.

In conclusion, the strategic management of pedagogical innovation in the times of digitalization is a complex and multidimensional challenge for the higher education institutions. The shift towards digital education systems involves not only the need to adopt a technological approach, but also the fundamental changes in the institutional structures, governance models and pedagogical approaches.

Empirical evidence shows that digital transformation has the potential to seriously improve the quality, accessibility and efficiency of education. However, its success is contingent on the capacity of institutions to implement coherent and adaptive management strategies including an integration of innovation at all the levels of the institution.

Thus, the creation of effective institutional models for pedagogical innovation is starting to become key to ensuring the long-term competitiveness and sustainability of higher education systems in the digital age.

References:

1. Carmo, J. E. S., Lacerda, D. P., Klingenberg, C. O., & Piran, F. A. S. (2025). Digital transformation in the management of higher education institutions. Sustainable Futures, 9, 100692. https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100692
2. Dimitrova, V. (2025). Digital transformation of the learning process in higher education. knowledge - international journal, 72(2), 193–198. Retrieved from https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/7769
3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023a). OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en

4. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2026). OECD Digital Education Outlook 2026: Exploring effective uses of generative AI in education. https://doi.org/10.1787/062a7394-en
5. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2025). Preparing teachers for digital education. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/preparing-teachers-for-digital-education_13a76e57/af442d7a-en.pdf
6. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023b). Shaping digital education: Pedagogical approaches and policies. https://www.oecd.org/en/publications/shaping-digital-education_bac4dc9f-en
7. UNESCO. (2024). Digital learning and transformation of education. https://www.unesco.org/en/digital-education
8. World Bank. (2024). Education technology and digital transformation. https://www.worldbank.org/en/topic/edutech

MOŻLIWOŚCI USPRAWNIENIA PROCEDURY ORZECZNICTWA Z ZASTOSOWANIEM IT[1]

Wladyslaw Wornalkiewicz,
prof. ANS-WSZiA
The Academy of Applied Sciences
Academy of Management and Administration in Opole

Wprowadzenie

Obecny system prawny stoi przed wyzwaniami dynamicznego środowiska prawnego, które ciągle ewoluuje pod wpływem zmieniających się realiów społecznych, ekonomicznych i technologicznych. W odpowiedzi na te wyzwania, kluczowe staje się ciągłe doskonalenie procesów orzeczniczych, mające na celu nie tylko zwiększenie efektywności sądów, ale również podnoszenie jakości sprawiedliwości. Z tego względu w tym temacie skoncentrowano się na analizie oraz identyfikacji potencjalnych usprawnień w zakresie orzecznictwa, przykładając szczególną uwagę do problematyki przykładowego sądu rejonowego, którego nazwy ze względu na jego wizerunek nie podano.

Badanie, przeprowadzone w formie ankiety online w okresie od 1 do 15 maja 2024 roku, zaangażowało pracowników sądu rejonowego, którzy podzielili się swoimi doświadczeniami i spostrzeżeniami na temat obecnych procedur oraz technologii informacyjnych stosowanych w procesie orzecznictwa.

Moim zdaniem problemy badawcze wskazane w pracy są kluczowe dla zrozumienia wyzwań stojących przed wspomnianym sądem oraz miały na celu identyfikację potencjalnych obszarów wymagających usprawnień, zwłaszcza z zastosowaniem ETO. Każdy z problemów został rozpatrzony, co pozwoliło zrozumieć istniejące luki oraz zaproponować skuteczne rozwiązania biorąc pod uwagę czynniki wpływające na spójność i jednolitość orzeczeń wydawanych przez sędziów. Działanie to skoncentrowało się na identyfikacji czynników, które mogą wpływać na różnice w orzeczeniach wydawanych przez różnych sędziów. Problem ten dotyczy zarówno subiektywnych aspektów orzekania, jak i stosowanych praktyk proceduralnych.

[1] Opracowanie bazuje na wybranych i zaimplementowanych fragmentach, wykonanej pod kierunkiem autora, pracy licencjackiej: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), ANS-WSZiA w Opolu, Opole 2024.

Analiza spójności i jednolitości orzeczeń ma na celu zapewnienie większej przewidywalności oraz sprawiedliwości w procesach sądowych.

Główne przyczyny opóźnień w wydawaniu orzeczeń w przykładowym badanym sądzie rejonowym, i ich konsekwencje dla stron postępowania, to kolejny temat przeprowadzonej analizy. Opóźnienia w wydawaniu orzeczeń są znaczącym problemem wpływającym na efektywność sądów i postrzeganie sprawiedliwości przez społeczeństwo. Analizując tę kwestię, szczególną uwagę przyłożono do identyfikacji źródeł tych opóźnień, czy to związanych z brakami kadrowymi, proceduralnymi, czy technologicznymi, oraz do zrozumienia, jak te opóźnienia wpływają na uczestników procesu prawnego.

Dostępność orzeczeń wydawanych przez sąd rejonowy dla stron postępowania oraz opinii publicznej i bariery w dostępie stanowią kolejny problem, który dotyczy transparentności działania tego sądu i dostępności wydawanych przez niego orzeczeń. Analiza skupiała się na mechanizmach udostępniania orzeczeń, ich czytelności i zrozumiałości, a także na ewentualnych barierach prawnych i technologicznych, które mogą ograniczać dostęp do informacji sądowych.

Wpływ zmian i reform procedur sądowych na poprawę jakości orzecznictwa w sądzie rejonowym był następnym problemem badawczym, w ramach którego przeanalizowano różne propozycje reform, które mogą wpłynąć na poprawę procesów orzeczniczych. Zwrócono uwagę na innowacjach proceduralnych i komputerowych oraz na ich potencjalnych korzyściach dla szybkości, jakości i sprawiedliwości orzeczeń.

W etapach końcowych przeprowadzonej analizy zwrócono uwagę na zalety i wady obecnie używanych systemów informatycznych w przykładowym sądzie rejonowym i ich wpływu na pracę sędziów i jakość orzeczeń. Podejście to pozwoliło ocenić skuteczność stosowanych narzędzi IT oraz jakość i spójność wydawanych orzeczeń. Analiza skoncentrowała się na ocenie obecnych technologii, identyfikacji ich ograniczeń oraz propozycjach usprawnień technologicznych. Ostatni etap zapytań ankietowych skoncentrował się na ocenie, jak nowe technologie, takie jak systemy do zarządzania dokumentami cyfrowymi czy zaawansowane platformy komunikacyjne, mogłyby wpłynąć na udoskonalenie procesów orzeczniczych. Analiza ta miała na celu zidentyfikowanie technologii, które mogą poprawić szybkość, przejrzystość i jakość orzekania. Analizuje stosowaną technologię informacyjną w przykładowym sądzie rejonowym, szczególną uwagę zwrócono na takich narzędziach technologii informacyjnej jak *e-protokół*, *portal informacyjny*, *prowadzenia rozpraw online*.

Elementami wieńczącymi przeprowadzonego badania ankietowego są propozycje usprawnień procesu orzecznictwa, oparta na rozpatrzeniu sugestii uczestników badania i identyfikacji zakresów funkcjonalnych wymagających usprawnień, jak również zakresu implementacji proponowanych rozwiązań informatycznych.

W przekonaniu autorki, cytowanej pracy licencjackiej, rozszerzenie zastosowanie nowoczesnych rozwiązań IT i dogłębna reforma proceduralna są nie tylko możliwe, ale wręcz niezbędne dla modernizacji pracy analizowanego sądu rejonowego. Podnoszenie jakości orzecznictwa oraz usprawnienie procesów pracy tego sądu, poprzez technikę IT, wymaga także odpowiedniego szkolenia personelu i zdobycia przez nich kompetencji do efektywnego wykorzystywania nowych aplikacji. W długoterminowej perspektywie, inwestycje w rozwój umiejętności pracowników sądu rejonowego, w połączeniu z systematyczną aktualizacją bazy danych i rozwojem infrastruktury

informatycznej, będą tak samo istotne jak wprowadzane na bieżąco same zmiany proceduralne.

Definicja orzecznictwa oraz jego rola w systemie prawnym

Orzecznictwo odgrywa kluczową rolę w systemie prawnym, funkcjonując jako istotne źródło norm i zasad, które są formułowane w wyniku wydawanych przez sądy orzeczeń i opinii. Jest to proces, w ramach którego sądy interpretują prawo, przyczyniając się do tworzenia precedensów lub wytycznych orzeczniczych, na które mogą powoływać się inne instytucje sądowe. Publikacja takich orzeczeń odbywa się poprzez różnorodne kanały, w tym zbiory orzeczeń, czasopisma prawnicze, strony internetowe sądów oraz bazy danych prawnych[2]. W krajach o tradycji prawa cywilnego, opartego na prawie rzymskim[3], sądy nie są ściśle zobowiązane do przestrzegania zasad wypracowanych w ramach orzecznictwa, co oznacza większą elastyczność w interpretacji prawa[4]. Wspomniane tu prawo rzymskie (łac. *Ius Romanum*) to termin oznaczający najczęściej prawo starożytnego Rzymu, które rozwijało się od czasów prawa zwyczajowego, aż do kodyfikacji Justyniana I Wielkiego (VI wiek n.e.). Prawo rzymskie miało istotny wpływ na rozwój prawodawstwa europejskiego w postaci prawa powszechnego, a także na współczesną naukę, rozwijaną jako przedmiot uniwersytecki.

W kontekście polskiego systemu prawnego, który jest przykładem prawa stanowionego, orzecznictwo nie pełni funkcji źródła prawa obowiązującego powszechnie. Jednak istotne znaczenie w omawianym zakresie mają tezy wyroków, które są często powielane i stosowane przez sądy niższej instancji, stanowiąc w istocie precedensy. Jest to praktyka, która odzwierciedla zasady sprawiedliwości formalnej, zakładającej, że podobne przypadki powinny być traktowane w sposób podobny, co wspiera spójność orzecznictwa oraz utrzymuje autorytet wyższych instancji sądowych[5].

Orzecznictwo stanowi ważny element literatury prawniczej, będąc często analizowanym i publikowanym w specjalistycznej prasie oraz elektronicznych bazach danych. Jest to kluczowe dla rozwoju praktyki prawnej, zapewniając dostęp do precedensów i interpretacji prawnych, które są niezbędne dla prawników w ich codziennej praktyce[6]. Orzeczenie może być zawarte w oficjalnych zbiorach lub bzach danych orzeczeń poszczególnych sądów[7].

Sędziowie orzekający w Polsce są zobowiązani stosować się wyłącznie do przepisów konstytucji oraz ustaw, co umożliwia im niezależną kontrolę zgodności aktów prawnych z wyższymi normami prawnymi. Kolejną zasadą jest dwuinstancyjność postępowania sądowego, określona w art. 176 ust. 1. Konstytucji, która zapewnia każdemu prawo do odwołania się od orzeczenia sądu pierwszej instancji do sądu wyższej instancji, chociaż Konstytucja nie określa dokładnie mechanizmów udziału obywateli, deleguje tę sprawę do ustawodawcy.

W praktyce przyjęło się dwa główne modele - ławników oraz sędziów przysięgłych. Ławnicy są wybierani w tajnym głosowaniu przez rady gmin z puli kandydatów zgłaszanych przez różne organizacje oraz grupy wyborców, a ich

[2] Orzecznictwo, *European Justice*, https://e-justice.europa.eu/11/PL/case_law?init=true.
[3] https://pl.wikipedia.org/wiki/Prawo_rzymskie.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, s:. 14.
[6] Ibidem, s.: 15.
[7] Orzecznictwo, *European Justice*, https://e-justice.europa.eu/11/PL/case_law?init=true.

kadencja trwa cztery lata, z możliwością skrócenia w wyjątkowych okolicznościach[8].

Sądy powszechne, które obejmują sądy rejonowe, okręgowe oraz apelacyjne, stanowią podstawową strukturę systemu sądownictwa i zajmują się rozpatrywaniem spraw w pierwszej instancji oraz w ramach apelacji w szerokim zakresie kwestii prawnych. Sądy rejonowe zajmują się też prowadzenie ksiąg wieczystych oraz rejestrem zastawów i Krajowego Rejestru Sądowego. Natomiast system sądownictwa administracyjnego koncentruje się na dwóch głównych instytucjach: Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz wojewódzkich sądach administracyjnych. Wymienione sądy pełnią kluczową rolę w sprawowaniu kontroli nad działalnością administracji publicznej.

W polskim systemie prawnym funkcjonuje hierarchicznie uporządkowana struktura sądownictwa, która obejmuje zarówno sądy powszechne wojskowe oraz administracyjne. Na najniższym szczeblu znajdują się sądy rejonowe, które z reguły pełnią rolę sądów pierwszej instancji. Następnym stopniem w hierarchii są sądy okręgowe, które działają jako sądy odwoławcze, ale w niektórych przypadkach mogą również być sądami pierwszej instancji. Sądy apelacyjne stanowią kolejny poziom w strukturze sądownictwa, gdzie również pełnią funkcję instancji odwoławczej. Struktura sądów wojskowych jest analogiczna, z tym że pierwszą instancję stanowią wojskowe sądy garnizonowe, a wojskowe sądy okręgowe działają jako instancja odwoławcza lub pierwsza w określonych sytuacjach. Sąd Najwyższy, będący na szczycie hierarchii, nadzoruje działalność zarówno sądów powszechnych, jak i wojskowych, koncentrując się na sprawach orzeczniczych.

W zakresie sądownictwa administracyjnego, pierwszą instancję stanowią wojewódzkie sądy administracyjne. Nadzór nad ich działalnością sprawuje Naczelny Sąd Administracyjny, który nie tylko rozpatruje środki odwoławcze od orzeczeń tych sądów, ale także zajmuje się interpretacją zagadnień prawnych oraz rozstrzyga inne sprawy określone przepisami prawa[9]. W polskim systemie prawnym istnieje zasada, zgodnie z którą sądy powszechne mają pierwszeństwo w rozstrzyganiu spraw prawnych, chyba że przepisy szczególnie wyznaczają inną drogę sądową. Zakładana jest na poziomie konstytucyjnym kompetencja sądów powszechnych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, co jest również odzwierciedlone w przepisach szczegółowych, takich jak ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku o ustroju sądów powszechnych[10].

Zwróćmy teraz uwagę na encyklopedyczne określenie sądów powszechnych[11]. Jak już nadmieniono do obecnego polskiego sądownictwa powszechnego należą sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne. Sądy powszechne rozstrzygają wszelkie sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, które nie są zastrzeżone dla innych sądów. Wszystkich sędziów sądów powszechnych powołuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Sądami kierują prezesi powoływani przez ministra sprawiedliwości oraz w zakresie finansowym i gospodarczym Dyrektorzy Sądów Apelacyjnych i Okręgowych oraz Dyrektorzy Sądów Rejonowych - powoływani przez ministra sprawiedliwości. Postępowanie sądowe oparte jest na zasadzie

[8] Zubik M., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] „Przegląd Sądowy", nr 3/2005, s.: 78.
[9] Guziak A., *Zarys struktury sądownictwa powszechnego w Polsce i w Niemczech wraz z terminologią dla tłumaczy*, [w:] „Lingua Legis", nr 27/2019, s.: 49.
[10] Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, Dz.U.2024.334.
[11] https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C4%85d_powszechny.

dwuinstancyjności. W Polsce funkcjonuje (stan na 12 lipca 2021 roku): 11 sądów apelacyjnych, 46 sądów okręgowych, 318 sądów rejonowych.

Oprócz funkcji rozstrzygania sporów prawnych, sądy powszechne są również uprawnione do wykonania innych zadań w ramach ochrony prawnej, które są im przydzielone ustawowo. Do tych zadań zalicza się między innymi postępowanie rejestrowe, mediacyjne, egzekucyjne, wykonawcze oraz czynności o charakterze przygotowawczym, takie jak mianowanie obrońcy z urzędu czy zwolnienie od kosztów sądowych, a także działania uzupełniające, jak orzekanie o kosztach procesu.

Interesujące nas w tym opracowaniu sądy rejonowe zazwyczaj obejmują swoją właściwością jedną lub więcej gmin. Sądy te dzielą się na wydziały specjalistyczne takie jak cywilny, karny, rodzinny i nieletnich, pracy i ubezpieczeń społecznych, ksiąg wieczystych oraz gospodarczy.

W Polsce funkcjonuje złożony system nadzoru nad działalnością sądów powszechnych, w ramach którego kluczowe role odgrywają Sąd Najwyższy oraz Minister Sprawiedliwości. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami, Sąd Najwyższy pełni nadzór w zakresie orzekania przez sądy powszechne. Natomiast Minister Sprawiedliwości odpowiedzialny jest za nadzór administracyjny nad działalnością tych sądów. Ta forma nadzoru koncentruje się na zapewnieniu odpowiednich warunków technicznych, organizacyjnych i majątkowych, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania sądownictwa.

Narzędzia elektroniczne ułatwiające pracę sądu rejonowego

Nagrywanie rozprawy sądowej, czyli e-protokół. Wprowadzenie elektronicznych protokołów do polskiego systemu prawnego w 2010 roku, zgodnie z nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego, stanowiło znaczącą zmianę w metodach dokumentacji przebiegu rozpraw sądowych. Tradycyjne metody protokołowania, polegające na pisemnym zapisie, zostały wzbogacone o możliwość rejestrowania rozpraw w formie audio-wideo, co oznaczało przejście na tzw. *e-protokoły*. Zmiana ta z czasem stała się nieodłącznym elementem codziennej praktyki sądowej, obejmując sprawy cywilne oraz gospodarcze. Trzeba zaznaczyć, że mimo nie istnienia formalnej instytucji prawnej regulującej *e-protokoły*, ich implementacja do praktyki zasadniczo zmieniła podejście do protokołowania procesów sądowych[12]. Wdrożenie elektronicznego rejestrowania przebiegu postępowań w ramach procesów cywilnych miało na celu przede wszystkim usprawnienie oraz przyspieszenie działania wymiaru sprawiedliwości.

Długość trwania rozpraw to tylko jedna z wielu składowych wpływających na dynamikę procesu sądowego. Inne kluczowe czynniki to między innymi złożoność prawna przypadków, ilość materiału dowodowego do analizy oraz poziom zaangażowania stron. Implementacja elektronicznego protokołu wymaga od sędziów adaptacji do nowych technologii oraz zmiany tradycyjnych metod pracy.

Zastąpienie pisemnych protokołów nagraniami z rozpraw wiąże się z koniecznością większego nakładu czasu na analizę zgromadzonych materiałów, co może być szczególnie wyzwaniem dla sędziów instancji odwoławczych, którzy muszą dokładnie zapoznać się z całością zebranych dowodów, zarówno z pierwszej instancji, jak i z postępowania apelacyjnego[13]. Trzeba podkreślić, że dzięki rejestrowaniu wypowiedzi w formie dźwiękowej i wizualnej, zeznania zachowują swoją

[12] Kluz P., Lech M., *Charakter protokołu elektronicznego w procedurze cywilnej*, [w:] „*Journal of Modern Science*“, t. 4/2014, s.: 354.
[13] Ibidem, s. 355.

autentyczność i integralność, co jest decydujące dla oceny prawidłowości procedur sądowych[14].

Zatem elektronizacja procedur i dokumentacji, w szczególności w masowym postępowaniu cywilnym, staje się niezbędna, choć instytucje prawa często podchodzą do niej z rezerwą. Jednak wprowadzenie technologii informatycznych, a w szczególności zdalnych online, do wykonania czynności procesowych nie wpływa na podstawowy cel postępowania cywilnego, którym jest właściwe rozstrzygnięcie sprawy[15]. Dodać trzeba jeszcze, że w analizowanym sądzie rejonowym począwszy od 2014 roku nagrywana jest zdecydowana większość rozpraw.

Portal Informacyjny. Portale Informacyjne sądów powszechnych to nowoczesne narzędzia cyfrowe - systemy, które stanowią istotny krok w kierunku transparentności i dostępności informacji prawnych w Polsce. Umożliwiają one zdalny dostęp do informacji o postępowaniach przed sądami powszechnymi[16]. Podstawę prawną dla funkcjonowania Portalu Informacyjnego stanowiło pierwotnie zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 grudnia 2006 roku[17]. W 2019 roku wprowadzono przepisy, które rozszerzyły funkcjonalność systemu, pozwalając prezesom sądów na zarządzanie udostępnianiem informacji procesowych, takich jak treści pism i protokołów, za pośrednictwem kont w systemie teleinformatycznym. Portal Informacyjny sądów powszechnych nie tylko usprawnia procesy komunikacji sądowej, ale również przyczynia się do zwiększenia transparentności działania sądownictwa, co jest kluczowym aspektem w budowaniu zaufania publicznego do instytucji sądowych[18].

Wprowadzenie Portali Informacyjnych w wymiarze sprawiedliwości znacząco przyczyniło się do usprawnienia pracy sekretariatów sądów oraz Biur Obsługi Klienta. Tradycyjnie procesy te wymagały znacznego nakładu czasu personelu na obsługę uczestników procesów sądowych, co obejmowało zadania takie jak wyszukiwanie akt sądowych do osobistego wglądu, udostępnianie protokołów z rozpraw oraz realizowanie licznych żądań dotyczących kopiowania dokumentacji. Obciążenia te były powiązane z koniecznością fizycznej obecności stron lub ich pełnomocników w siedzibach sądów. Wiązało się to z koniecznością wcześniejszego zamawiania dokumentów do wglądu oraz generowało dodatkowe koszty związane z kopiowaniem dokumentów. Portale Informacyjne, oferując bezpłatny dostęp do dokumentów sądowych online, znacząco zredukowały potrzebę bezpośredniego kontaktu z sądami. Dzięki temu uczestnicy procesów mogą oszczędzić zarówno czas, jak i pieniądze, które wcześniej musieli inwestować w tradycyjne formy interakcji z systemem sądowym. Ta cyfryzacja procesów sądowych nie tylko zwiększa efektywność administracyjną, ale także poprawia ogólną dostępność i transparentność sprawiedliwości, umożliwiając łatwiejszy dostęp do informacji procesowych bez konieczności fizycznego przemieszczania się do określonego sądu[19].

W przykładowym analizowanym sądzie rejonowym Portal Informacyjny funkcjonuje od 1 czerwca 2014 roku, na mocy Zarządzenia Nr 6/14 wydanego przez

[14] *E-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, red. B. Śliwczyński, L. Łuczak-Noworolnik, Poznań 2016, s.: 23.
[15] Kluz P., Lech M, *Charakter protokołu elektronicznego w procedurze cywilnej*, op. cit., s.: 355.
[16] Mikołajczuk E, *Analiza funkcjonowania Portali Informacyjnych Sądów Powszechnych*, Warszawa 2020, s.: 15.
[17] Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej, Dz.Urz.MS.2003.5.22.
[18] Łukowski W., *Portalu informacyjnego czar*, „Rzeczpospolita" z 23 kwietnia 2020 r., https://www.rp.pl/Opinie/304239882-Wojciech-Lukowski-Portalu-informacyjnego-czar.html.
[19] Ibidem.

prezesa tego sądu. Celem stworzenia portalu było ułatwienie dostępu do informacji sądowych dla osób upoważnionych i uprawnionych, zgodnie z obowiązującym prawem. Portal ma służyć przede wszystkim stroną postępowań, ich pełnomocnikom, a także sędziom i prokuratorom, zapewniając im dostęp do danych zawartych w systemach wspierających pracę biurową sądu rejonowego.

Aby móc korzystać z funkcjonalności portalu, użytkownicy muszą przejść proces rejestracji. Wymaga on wypełnienia formularza rejestracyjnego, dostępnego na stronie głównej portalu, a następnie osobistego zgłoszenia się w jednym z wyznaczonych punktów - w punkcie informacyjnym, biurze obsługi interesanta lub biurze podawczym - które działają w ramach sądów, gdzie portal już funkcjonuje, i które znajdują się na terenie apelacji danego województwa.

Wirtualne sale sądowe i rozprawy online. W Polsce możliwość prowadzenia posiedzeń sądowych przy wykorzystaniu technologii komunikacji na odległość została wprowadzona zmianami w Kodeksie Postępowania Cywilnego (KPC) z roku 2015. Jednak do wybuchu pandemii COVID-19, te przepisy nie znalazły szerszego zastosowania w praktyce sądowniczej. Jednym z głównych ograniczeń był wymóg określony w artykule 152 § 2 KPC, który stanowił, że uczestnicy muszą znajdować się w obiekcie innego sądu, co wiązało się z potrzebą angażowania zasobów i personelu więcej niż jednej jednostki sądowej. Ponadto, wymagane były specyficzne rozwiązania techniczne, takie jak Centralna Platforma Wideokonferencyjna Ministerstwa Sprawiedliwości, oparta na aplikacji *Avaya SCOPIA*[20], której infrastruktura była dostępna tylko w wybranych salach sądowych[21].

Rozwiązanie *Avaya SCOPIA Desktop* Server jest aplikacją, która umożliwia uczestniczenie w wideokonferencjach z poziomu dowolnego komputera z dostępem do sieci IP, w tym z użyciem standardowego łącza internetowego. Instalacja oprogramowania do wideokonferencji na komputerze użytkownika odbywa się automatycznie w momencie pierwszego logowania na serwerze SCOPIA Desktop. Po instalacji użytkownik łączy się do odpowiedniej konferencji podając jej numer oraz PIN. Po podłączeniu do spotkania uruchamia się aplikacja wideokonferencyjna, dzięki której komputer weźmie udział w wideokonferencji jak pełnoprawny wideoterminal H.323/SIP.

Możliwość prowadzenia rozpraw sądowych online sprawdziła się, ponieważ ustawodawca zdecydował się na stałe wprowadzić ją do KPC. Nowelizacja, która zaczęła obowiązywać w marcu 2024 roku, zezwala sędziemu przewodniczącemu na zarządzanie zdalnego posiedzenia z urzędu, gwarantując jednocześnie pełną ochronę praw procesowych wszystkich stron oraz prawidłowy przebieg postępowania. Sąd oraz protokolant pozostają w sali sądowej, a pozostali uczestnicy mogą dołączyć zdalnie. Komunikacja odbywa się za pośrednictwem transmisji obrazu i dźwięku, co pozwala na *real-time interaction* i pełne zaangażowanie w proces. Dodatkowo, uczestnicy mają obowiązek zgłosić zamiar uczestnictwa zdalnego na co najmniej trzy dni robocze przed wyznaczonym terminem posiedzenia, co umożliwia odpowiednie przygotowanie techniczne ze strony sądu[22].

[20] https://infosfera.pl/wideokonferencje/oferta-avaya/wideoterminale-avaya-spaces-h323-aip/avaya-scopia-desktop.html.
[21] Gołaczyński J., Zalesińska A., *Nowe technologie w sądach na przykładzie wideokonferencji i składania pism procesowych i doręczeń elektronicznych w dobie pandemii COVID-19*, [w:] „*Monitor Prawniczy*", nr 12/2020, s.: 638.
[22] Gad A., *Zdalne rozprawy sądowe na stałe w k.p.c.*, *Ziemski Biznes*, https://ziemskibiznes.pl/blog/spory-sadowe/zdalne-rozprawy-s%C4%85dowe-na-sta%C5%82e-w-k.p.c.html.

Osoba uczestnicząca zdalnie musi informować o miejscu, z którego się łączy, i zapewnić odpowiednie warunki do uczestnictwa w rozprawie. Sąd może zażądać stawienia się osobiście, jeśli zachowanie uczestnika lub warunki, w jakich się znajduje, mogą wpłynąć negatywnie na prawidłowy przebieg czynności procesowych[23]. Oprócz rozpraw online, które prowadzi się regularnie omawiany sąd rejonowy wdrożył system rozpraw hybrydowych, gdzie część uczestników znajduje się na sali sądowej, a cześć w miejscu ich aktualnego pobytu.

Prezentacja uzyskanych odpowiedzi na ankietę badawczą

Większość badanych respondentów stanowiły osoby w grupie wiekowej 31- 40 lat, co stanowiło 70%, kolejną grupą osoby w wieku 41-50 lat - 20%. Najmniej wśród respondentów było osób w wieku 51-60 lat, co w strukturze daje 10%. Zdecydowaną większość osób, które wzięły udział w badaniu to kobiety, bo 90%, a mężczyźni stanowili 10%. Staż pracy respondentów rozpatrywanego sądu rejonowego był zróżnicowany i wynosił procentowo w stosunku do grupy badanej:

- do 5 lat (50%),
- od 6 - 10 lat (10%),
- od 11 - 20 lat (20%),
- powyżej 20 lat (20%).

Dla zrealizowania celu pracy, czyli przeprowadzenia analizy stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictw,a na przykładzie jednego z sądów rejonowych, sformułowano problemy badawcze, a mając te problemy opracowano kwestionariusz ankiety[24]. Przedstawione zostaną teraz wyniki strukturalne uzyskanych odpowiedzi.

Zapytano respondentów o to, jak oceniają poziom jednolitości orzeczeń wydawanych przez sędziów. Zdaniem 70% badanych poziom ten jest średni, a zdaniem 30% wysoki. W kolejnym punkcie ankiety zapytano respondentów o to, czy dostęp do baz danych z orzeczeniami innych sądów ma wpływ na jednolitość wydawanych orzeczeń. Trzydzieści procent badanych odpowiedziało, że raczej ma to wpływ, 10%, że raczej nie ma wpływu. Jednocześnie aż 60% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Na pytanie o to, czy współpraca i konsultacje między sędziami jest częstą praktyką w sądzie rejonowym w którym pracują. Spośród respondentów 50% podało, że raczej jest to częsta praktyka, a zdaniem 10% raczej nie jest. Czterdzieści procent miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie. Zdaniem połowy respondentów, wprowadzenie jednolitych wytycznych orzeczniczych mogłoby mieć pozytywny wpływ na spójność wydawanych orzeczeń. Natomiast 20% ankietowanych uznało, że wpływ ten jest zdecydowany, a 30% miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi.

Struktura odpowiedzi na kolejne pytanie została zaprezentowana na rysunku 1.

[23] Ibidem.
[24] Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie…*), op. cit., s.: 32.

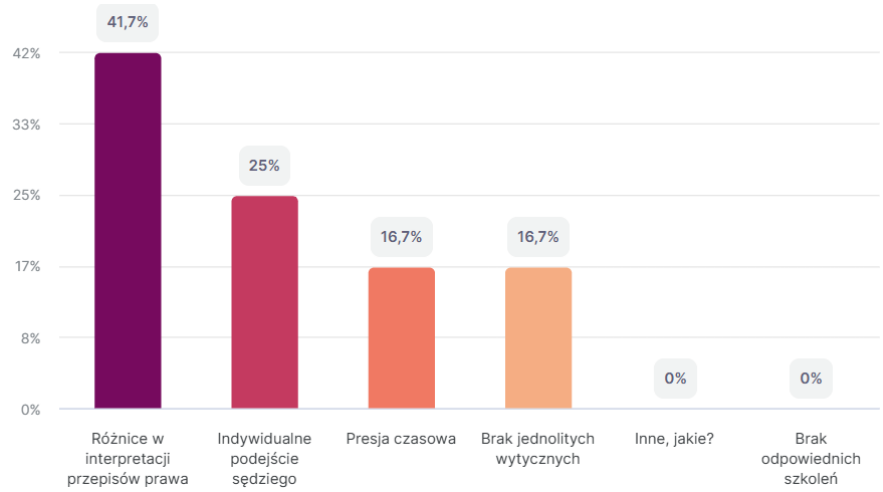

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), op. cit., rys. 9.

Rys. 1. Czynniki, które najbardziej wpływają na różnice w orzeczeniach wydawanych przez sędziów

Tak więc według rysunku 1. struktura odpowiedzi jest następująca:
- przede wszystkim różnice w interpretacji przepisów prawa (41,7%),
- indywidualne podejście sędziego (25%),
- presja czasowa (16,7%),
- brak jednolitych wytycznych (16,7%).

Pracownicy badanego sądu rejonowego czasami dostrzegają opóźnienia w wydawanych orzeczeniach i takiej odpowiedzi udzieliło 70% respondentów. Nigdy nie dostrzega opóźnień 10% badanych, często dostrzega je 10% i bardzo często także 10%.

Zdaniem ankietowanych, główne przyczyny opóźnień w wydawaniu orzeczeń, to przede wszystkim opóźnienia w dostarczaniu dokumentów przez strony postępowania, długie procedury administracyjne, niewystarczająca liczba personelu administracyjnego, nadmierne obciążenie pracą sędziów. Wszystkie z wymienionych po 22,2%, a brak odpowiednich narzędzi i technologii IT wymieniło 11,2% ankietowanych.

Respondenci są przekonani, że ilość spraw przypadających na jednego sędziego jest zbyt duża. Takiej odpowiedzi udzieliło 80% badanych, a zdaniem 20% uczestniczących w ankiecie uznało, że sędziowie nie są przeciążeni pracą.

Ankietowani pozytywnie oceniają organizację pracy w swoich wydziałach, bowiem 60% ocenia ją dobrze, 30% przeciętnie, a 10% bardzo dobrze. Żaden z badanych nie ocenił organizacji słabo oraz bardzo słabo.

Choć organizacja pracy jest zdaniem badanych poprawna, zdecydowana większość ankietowanych uważa, że w sądzie występują braki w dostępności narzędzi i technologii informacyjno-informatycznej wspierających ich pracę. Takiej odpowiedzi udzieliło aż 90% badanych, natomiast 10% udzielających odpowiedzi uważa, że braki w omawianym zakresie nie występują.

Wśród konsekwencji opóźnień w wydawaniu orzeczeń najwięcej badanych wskazało wzrost stresu i frustrację stron postępowania (50%). Utrata zaufania do wymiaru sprawiedliwości została wskazania przez 33,3% badanych. Opóźnienia w egzekucji prawa wskazało 11,1%, a zwiększone koszty dla stron postępowania 5,6% respondentów. Struktura omówionych odpowiedzi została zaprezentowana na rysunku 2.

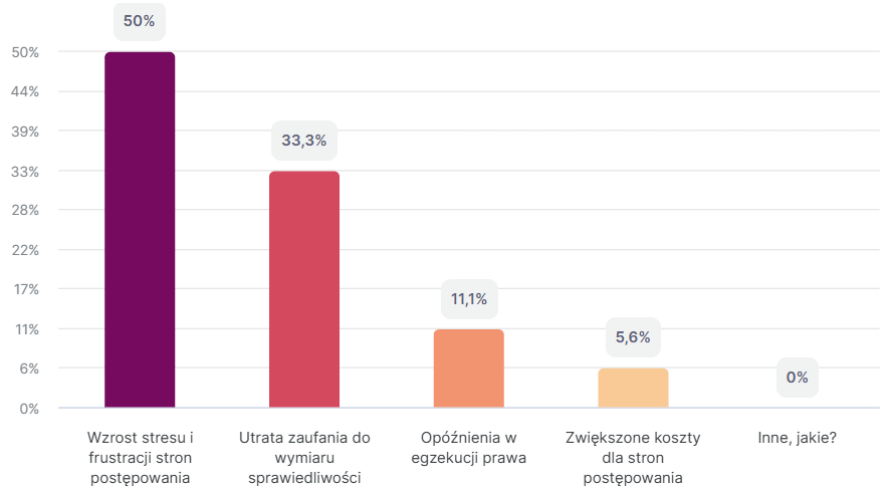

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), op. cit., rys. 15.

Rys. 2. Konsekwencje opóźnień w wydawaniu orzeczeń

Wszyscy badani uważają, że opóźnienia w wydawaniu orzeczeń mają negatywny wpływ na wizerunek sądu. Zdaniem 60% opóźnienia zdecydowanie mają wpływ na omawiane kwestie, a zdaniem 40% raczej mają wpływ.

Na pytanie jakie są standardowe procedury udostępniania orzeczeń sądowych stronom postępowania, to przede wszystkim przesyłanie pocztą tradycyjną i takiej odpowiedzi udzieliło 90% respondentów. Dziesięć procent wskazało, że orzeczenia są przesyłane pocztą elektroniczną.

Jeśli wziąć pod uwagę czas od wydania orzeczenia, w którym strony postępowania mogą się z nim zapoznać, badani udzielili różnych odpowiedzi, co prawdopodobnie uzasadnione jest specyfiką konkretnego wydziału sądu rejonowego. Zdaniem 40% badanych strony mogą zapoznać się z orzeczeniem w ciągu 4-7 dni roboczych, również 40% ankietowanych udzieliło odpowiedzi „Natychmiast po wydaniu". Według 10% ankietowanych powyżej 7 dni roboczych, a zdaniem też 10% biorących udział w ankiecie w ciągu 1-3 dni roboczych. Struktura tych odpowiedzi została pokazana na rys. 3.

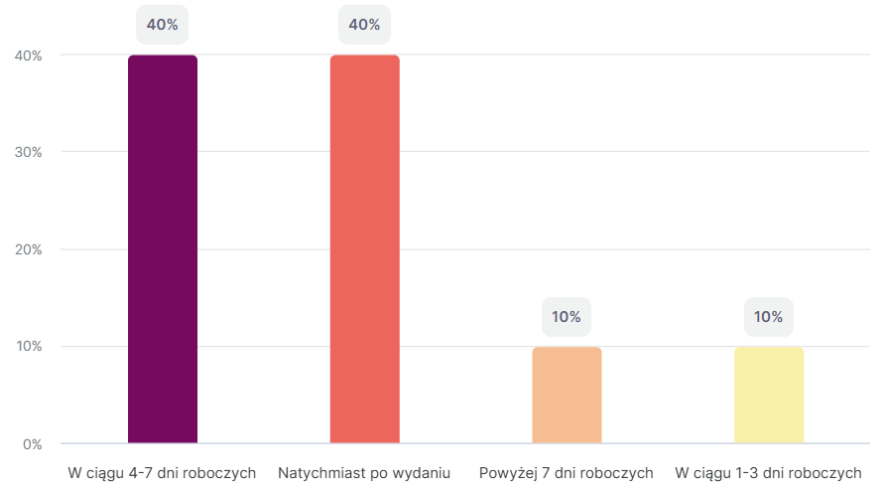

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), op. cit., rys. 18.

Rys. 3. Czas od wydania orzeczenia, w którym strony postępowania mogą się z nim zapoznać

Respondenci potwierdzili, że strony postępowania mają możliwość uzyskania kopii orzeczeń w formie elektronicznej. Przy czym 80% badanych wskazało, że uzyskanie elektronicznej kopii możliwe jest wyłącznie na wniosek strony, a 10%, że taką możliwość strony mają zawsze. Także 10% wskazało, że nie wie, czy stronom postepowania przysługuje możliwość uzyskania orzeczeń w formie elektronicznej.

Jednocześnie, biorąc pod uwagę częstotliwość korzystania przez strony postępowania z możliwości uzyskania kopii orzeczeń w formie elektronicznej, respondenci wskazali, że strony postępowania rzadko korzystają z przysługującego im prawa - takiej odpowiedzi udzieliło 90% badanych. Zdaniem 10% respondentów, z omawianej możliwości strony korzystają często.

Wśród najczęstszych problemów, jakie strony postępowania napotykają w toku uzyskiwania orzeczeń, badani wskazali problemy techniczne z dostępem do orzeczeń elektronicznych - 50%, długie terminy oczekiwania - 30%, a także brak informacji o procedurach uzyskiwania orzeczeń - 20%.

Zapytani o skuteczność obecnych procedur udostępniania orzeczeń opinii publicznej, respondenci udzielili różnych odpowiedzi. Zdaniem 20% procedury te są raczej skuteczne, a zdaniem też 20% - raczej nie są skuteczne. Jednocześnie aż 60% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie.

Ankietowani mieli trudności z jednoznaczną oceną efektywności obecnych procedur sądowych. Zdaniem 80% badanych, procedury te są ani efektywne, ani nieefektywne. Zdaniem 20% - procedury są raczej efektywne.

Jeśli wziąć pod uwagę przejrzystość obecnych procedur sądowych, zdaniem 40% badanych oceniło je negatywnie. Przy czym 20% wskazało, że są „Raczej nieefektywne", a 20%, że „Zdecydowanie są nieefektywne". Trzeba tu zaznaczyć, że aż 60% ankietowanych miało trudności z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi. Prawdopodobnie przyczyną była nieznajomość pojęcia przejrzystości procedur sądowych oraz pojęcia efektywności[25] [26].

W projekcie wymienionym w przypisie 26 skupiono się na praktycznym sprawdzeniu możliwości i efektywności partycypacji organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa, a z drugiej – na ocenie przejrzystości tego procesu. Partycypacja obywateli w rządzeniu – a jego istotną częścią jest proces tworzenia prawa – to zagadnienie, którego wagę coraz częściej podkreślają instytucje europejskie. W 2001 roku Komisja Europejska w tzw. „Białej księdze" dotyczącej zarządzania zaproponowała pięć kryteriów dobrego rządzenia. Są to: otwartość, partycypacja, rozliczalność, efektywność i koherencja[27]. W kolejnym pytaniu „Główne problemy obecnych procedur sądowych" struktura odpowiedzi była następująca:

- zbyt długie terminy rozpatrywania spraw (38,9%),
- zbyt dużą liczbę spraw przypadająca na jednego sędziego (33,3%),
- nadmierna biurokracja (22,2%),
- brak przejrzystości (5,6%).

Żaden z badanych nie wskazał jednak braku odpowiednich do wykonywanej czynności aplikacji techniki informatycznej (zob. rys. 4).

[25] Burdziej S., *Przejrzystość, jawność, autorytet: Nieformalne ograniczenia zasady jawności postępowania w polskiej praktyce sądowej*, Profilaktyka społeczna i resocjalizacja 2013, file:///C:/Users/wlode/Downloads/Przejrzysto%C5%9B%C4%87_jawno%C5%9B%C4%87_autorytet_nie%20(1).pdf

[26] Przejrzystość procesu stanowienia prawa Raport z realizacji projektu „Społeczny monitoring procesu stanowienia prawa", Projekt dofinansowany z funduszy Unii Europejskiej Warszawa 2008, Fundacja Batorego, https://www.batory.org.pl/doc/Proces_stanowienia_prawa_raport.pdf.

[27] Ibidem, s.: 6.

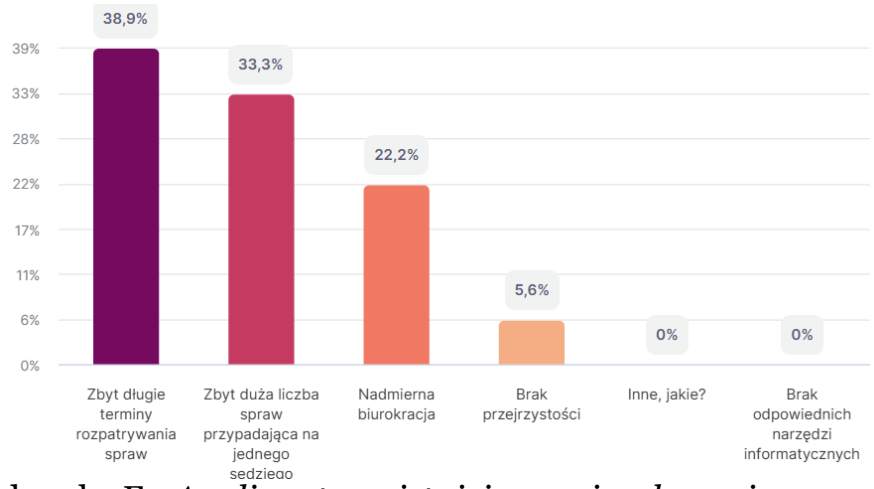

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), op. cit., rys. 25.

Rys. 4. Główne problemy obecnych procedur sądowych

Wśród zmian, które zdaniem ankietowanych mogłoby poprawić jakość orzecznictwa, badani wskazali zwiększenie liczby pracowników sądowych (22,7%), uproszczenie procedur administracyjnych (22,7%), lepsze szkolenia dla pracowników (18,2%), wprowadzenie nowoczesnych narzędzi informatycznych (18,2%), skrócenie terminów procesowych (18,2%).

Wystąpiono do ankietowanych, aby ocenili wpływ wprowadzenia niektórych nowoczesnych narzędzi informatycznych na jakość orzecznictwa. Zdaniem 50% badanych, wpływ ten jest neutralny, zdaniem 40% raczej pozytywny, a zdaniem 10% - bardzo pozytywny. Wśród konkretnych nowych narzędzi informatycznych, które mogłyby poprawić pracę i jakość orzecznictwa ankietowani wskazali:

- systemy zarządzania sprawami (60%),
- elektroniczne systemy archiwizacji (40%).

Natomiast „Automatyczne narzędzia do analiz prawnych" uznano, że nie mają wpływu na orzecznictwo.

Jeśli wziąć pod uwagę ocenę ogólnej użyteczności już eksploatowanych systemów informatycznych to 50% badanych, z różnych wydziałów sądu rejonowego, oceniło je jako użyteczne. Zdaniem 30%, respondentów systemy te potraktowano jako neutralne, a według 20% jako bardzo użyteczne (zob. rys. 5).

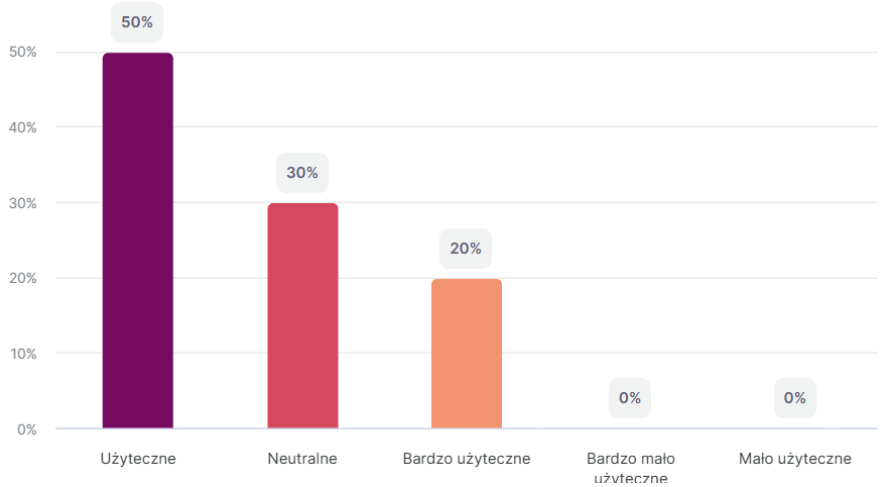

Źródło: Bielawska E., Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …), op. cit., rys. 29.

Rys. 5. Ocena ogólnej użyteczności wykorzystywanych systemów informatycznych

Na pytanie „Częstotliwość korzystania z systemów informatycznych w codziennej pracy" aż 80% z respondentów codziennie korzysta z nich w pracy. Dziesięć procent korzysta z nich kilka razy w tygodniu, a 10% rzadko, co z pewnością uzasadnione jest specyfiką pracy poszczególnych wydziałów przykładowego sądu rejonowego. Biorąc pod uwagę intuicyjność interfejsu użytkownika stosowanych systemów informatycznych to 70% badanych ocenia go neutralnie, a zdaniem 30% jest przyjazny dla użytkownika. Natomiast biorąc pod uwagę wystarczającą niezawodność systemów informatycznych, badani udzielili różnorodnych odpowiedzi. Zdaniem 30% ankietowanych systemy te raczej są niezawodne, według 20%, raczej takie nie są. Równo połowa badanych miała jednak trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to zadane pytanie. Natomiast jakość wsparcia technicznego dostępnego dla użytkowników systemów informatycznych badani oceniają pozytywnie (40%), a przynajmniej nie oceniają go źle, czyli neutralnie (60%).

Wśród obszarów pracy, które mogłyby najbardziej skorzystać z wdrożenia nowych technologii informatycznych, ankietowani wskazali szybsze przetwarzanie dokumentów (43,8%), ułatwienie komunikacji i współpracy między wydziałami (37,5%), skuteczniejsze zarządzanie czasem (12,5%), poprawę jakości analiz prawnych (6,3%) - zob. rys. 6.

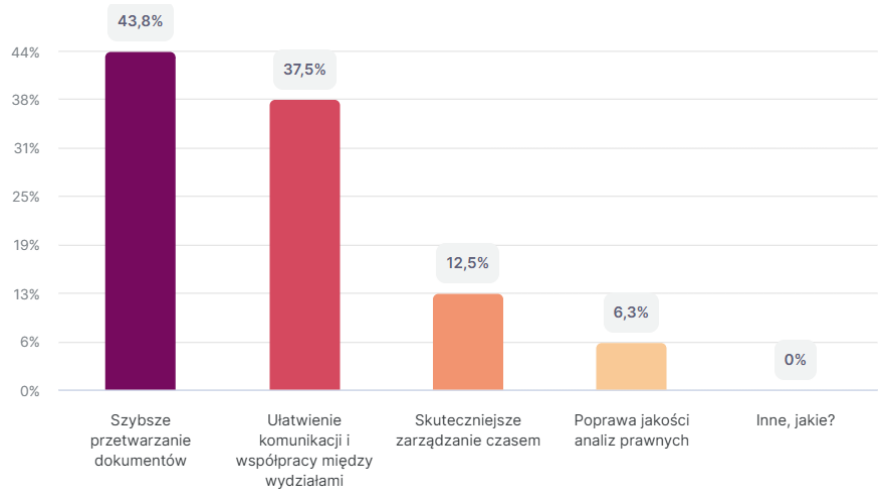

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …*), op. cit., rys. 34.

Rys. 6. Obszary pracy, które mogłyby najbardziej skorzystać z wdrożenia nowych technologii informatycznych

Technologie informatyczne, które mogłyby najbardziej usprawnić procesy orzecznicze w sądzie rejonowym (biorąc pod uwagę strukturę odpowiedzi) w przekonaniu badanych to przede wszystkim:

- automatyzacja obiegu dokumentów (40%),
- narzędzia do zdalnej pracy i wideokonferencji (30%),
- zaawansowane systemy wyszukiwania i analizy prawnej (20%),
- sztuczna inteligencja do analizy przypadków (10%).

Jednocześnie ankietowani wskazują na różnorodne obawy związane z wdrożeniem nowych technologii informatycznych. Kosztów wdrożenia obawia się 46,2%, na trudności w adaptacji i szkoleniu pracowników wskazało 30,8%, utraty pracy z powodu automatyzacji obawia się 15,4%, a na bezpieczeństwo danych wskazało 7,7% respondentów.

Na podkreślenie zasługuje to, że wszyscy ankietowani, wskazali na potrzebę szkoleń z zakresu nowych technologii informatycznych. Zdaniem 60% badanych oświadczyło, że istnieje taka potrzeba, a natomiast 40% - raczej nie. Jeśli wziąć pod uwagę wpływ wdrożenia nowych technologii informatycznych na jakość wydawanych wyroków, odpowiedzi badanych były podzielone. I tak według 30% uczestników ankiety, nowe technologie informatyczne mogłoby raczej poprawić jakość wydawanych wyroków. Zdaniem 30%, kwestie te raczej nie mają związku. Jednak według 10% respondentów jakość wyroków mogłaby zostać poprawiona zdecydowanie. Dodać trzeba jeszcze, że na to pytanie 30% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi.

* * *

Struktura odpowiedzi na dość obszerną ankietę, przeprowadzoną w trybie online, była bazą do wysunięcia propozycji udoskonaleń procesu orzecznictwa z zastosowaniem szerszego zastosowania techniki IT. Reasumując wprowadzenie zmian i reform w procedurach sądowych przykładowego sądu rejonowego powinno skoncentrować się na ujednoliceniu praktyk orzeczniczych, przyspieszeniu i uproszczeniu procedur sądowych, zwiększeniu wykorzystania nowoczesnych narzędzi informatycznych, a także na zwiększeniu zasobów ludzkich i szkoleniach. Takie działania mogą znacząco wpłynąć na poprawę jakości orzecznictwa i wizerunku sądu w oczach opinii publicznej. Oczekiwana przez obywateli poprawa procesów orzeczniczych i jakości wydawanych wyroków z wykorzystaniem nowoczesnych technologii jest możliwa przez usprawnienie komunikacji, zwiększenie precyzji w analizie prawnej, zmniejszenie obciążenia sędziów oraz szybsze przetwarzanie dokumentów. To wszystko przyczynia się do większej efektywności i spójności pracy sądu rejonowego, co bezpośrednio ma wpływ na jakość wydawanych orzeczeń.

Tak więc zasadniczo propozycje usprawnień koncentrują się na wprowadzeniu nowoczesnych technologii informatycznych, które mogą znacząco usprawnić zarówno procesy orzecznicze, jak i ogólną jakość wydawanych wyroków. W związku z tym na zakończenie przedstawionej w tym materiale analizy sądu rejonowego i wywiadu wśród pracowników w formie ankietowej wydaje się za słuszne zrealizowanie zadań:

Automatyzacja obiegu dokumentów, przełoży się to na zmniejszenie czasu przetwarzania dokumentów oraz obciążenia sędziów.

Wprowadzenie narzędzi do zdalnej pracy i wideokonferencji, co zapewni poprawę komunikacji i współpracy między wydziałami sądu.

Wdrożenie zaawansowanych systemów wyszukiwania i analizy prawnej, pozwoli to na zwiększenie precyzji i jednolitości interpretacji przepisów prawnych.

Standaryzacja procedur, czyli wprowadzenie jednolitych wytycznych orzeczniczych, które mogą przyczynić się do większej spójności wydawanych orzeczeń.

Szkolenia z zakresu obsługi nowych technologii, co umożliwi przygotowanie personelu do efektywnego korzystania ze współczesnej techniki IT, w tym i mobilnej.

Stopniowe zwiększania zasobów pracowniczych sądu, a w tym zatrudnienie dodatkowego personelu administracyjnego i pomocniczego pozwoli zmniejszyć obciążenie pracy sędziów i przyspieszyć procesy orzecznicze.

WYKORZYSTANIE INTERNETU W MARKETINGU

Wladyslaw Wornalkiewicz,
prof. ANS-WSZiA
The Academy of Applied Sciences
Academy of Management and Administration in Opole

Wprowadzenie

Dynamiczna cyfryzacja rynku B2B - także w sektorze transportu, spedycji i logistyki (TSL), sprawia, że przewaga konkurencyjna przedsiębiorstw coraz częściej budowana jest dzięki zintegrowanemu wykorzystaniu narzędzi marketingu internetowego. Warto więc przybliżyć techniki marketingowe online (SEO/SEM, *content marketing*, *social media marketing*, *e-mail/marketing automation*, *display i remarketing*).

Przykładowym przedsiębiorstwem była Grupa Raben - międzynarodowy dostawca usług TSL[1]. Ponadto warto wskazać które z technik marketingu internetowego najskuteczniej generują popyt. Jak wykazała praktyka najlepsze wyniki w realiach B2B oraz TSL daje zintegrowany system działań tj. treści eksperckie zwany *marketing content*. Wzmacnia on zasięg i wiarygodność w *social mediach* (SMM), a także wspiera widoczność w wyszukiwarkach SEO/SEM. Przeprowadzono badanie ankietowe online, w którym udział wzięło 24 respondentów niepowiązanych z Grupą Raben.

Zakres czasowy analizy dodatkowej obejmuje lata 2019–2025, przy czym użyte w niej metody badawcze to przegląd literatury (marketing cyfrowy, TSL), raporty Grupy Raben, komunikaty, serwisy branżowe, ankieta ilościowa online (statystyka opisowa) oraz studium przypadku z elementami *benchmarkingu* narzędzi i kosztów (cenniki i dane rynkowe). Przedsiębiorstwo o nazwie Grupa Raben obsługuje dużą skalę logistycznych operacji europejskich, ma nowoczesne zaplecze technologiczne (TMS/WMS, platformy klienckie) oraz konsekwentną komunikację ESG i treści eksperckie. ESG to skrót od *Environmental, Social, and Governance* (Środowisko, Społeczeństwo, Ład korporacyjny), który odnosi się do pozafinansowych czynników oceny firm w kontekście zrównoważonego rozwoju, dbania o środowisko (emisje, zużycie zasobów), społeczeństwo (prawa pracownicze, różnorodność) i transparentnego zarządzania (etyka, zarząd). Jest to kluczowa koncepcja dla inwestorów, regulatorów i samych firm, często regulowana przez prawo (jak dyrektywa CSRD)[2]. Dyrektywa CSRD (*Corporate Sustainability Reporting Directive*), dyrektywa o sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, tj. unijna regulacja mająca na celu rozszerzenie obowiązków sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju[3]

Takie odniesienie pozwoliło ocenić, jak architektura *digital marketingu* przekłada się na pozyskanie i obsługę zleceń w logistycznym B2B. Zebrane informacje umożliwiły wskazanie rekomendacji w zakresie kanałów sprzedaży, KPI, kosztów zgodności z RODO/CMP. W tekście już zamieszczonym jak i w dalszym występuje szereg mniej znanych znaczeń i skrótów, które warto już na wstępie wyjaśnić:

B2B (*business-to-business*) –oznacza transakcje pomiędzy dwoma lub więcej

[1] Opracowanie bazuje na wybranych i zaimplementowanych fragmentach, wykonanej pod kierunkiem autora, pracy licencjackiej: Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, Akademia Nauk Stosowanych Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu.
[2] https://www.google.com/search?q=komunikacja...
[3] https://pl.wikipedia.org/wiki/CSRD.

podmiotami gospodarczymi; określenie relacji występujących pomiędzy przedsiębiorstwami (w odróżnieniu od relacji pomiędzy przedsiębiorstwami i klientami indywidualnymi, określanymi jako B2C)[4];

Content Marketing - marketing treści;

eCMR - elektroniczny list przewozowy;

Email Marketing - marketing wykorzystujący wirtualne skrzynki pocztowe;

EOD - elektroniczny obieg dokumentów;

FTL (*Full truck load*) - zapełnienie towarem całej przestrzeni ładunkowej;

IDS/IPS - urządzenia sieciowe zwiększające bezpieczeństwo sieci komputerowej;

Reklamy PPC (*Pay-per-click*) - płatne reklamy internetowe po kliknięciu;

RFID - identyfikacja poprzez fale radiowe;

ROI (*Return of investment*) - zwrot z inwestycji;

RPA (*Robotic process automotion*) - zrobotyzowany proces automatyzacji;

SEM (*Search engine marketing*) - marketing wyszukiwarek sieciowych;

SEO (*Search engine optimization*) - optymalizacja wyszukiwarek sieciowych;

SMM (*Social media marketing*) - marketing w serwisach społecznościowych;

UTM (*Urchin Tracking Module*) - identyfikacja źródła, kanału oraz kampanii;

ABM (*Account-based marketing*) - marketing oparty na kontach;

CMP (*Consent management platform*) - platforma zarządzania zgodami;

MVP (*Minimum viable product*) - minimalnie działający produkt;

KPI (*Key Performance Indicator*) - kluczowy wskaźnik efektywności;

Benchmarking - analiza i porównanie własnych procesów, usług z najlepszymi praktykami danej branży;

Hashtag - służy do grupowania oraz wyszukiwania treści w mediach społecznościowych i innych platformach.

Techniki marketingowe z zastosowaniem Internetu

W zakresie marketingu w Internecie znajdujemy analizy wielu aspektów marketingu cyfrowego, zagadnienie optymalizacji dla wyszukiwarek (SEO), marketingu treści, interakcji w mediach społecznościowych oraz automatyzacji procesów pozyskiwania zleceń. Publikacje takie jak: "Marketing Podręcznik Europejski" autorstwa Kotlera i Armstronga[5], "Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice" Chaffeya[6], a także publikacja dotycząca *e-marketingu*, jako pakiet startowy[7] przedstawiają współczesne trendy, oferując bogatą wiedzę teoretyczną i praktyczną na temat narzędzi oraz strategii marketingowych w dobie cyfrowej. W "Marketingu Europejskim" podkreślono, że Internet pełni kluczową funkcję jako istotny kanał komunikacji z klientem.

Królewski oraz Sala w wspomnianej już publikacji z 2016 roku, zatytułowanej "*E-marketing*. Współczesne *trendy*. *Pakiet startowy*", przeprowadzają analizę aktualnych trendów. Ich praca zaznacza istotne aspekty marketingu internetowego, podkreślając informacje takie jak optymalizacja SEO, marketing treści, media społecznościowe oraz automatyzacja promocyjnych działań. Wymieniony już autor

[4] https://pl.wikipedia.org/wiki/B2B...
[5] Kotler P., Armstrong G., *Marketing*. *Podręcznik Europejski*, PWE, Warszawa 2002, https://docer.pl/doc/x1x8101.
[6] Chaffey D., *Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice*, Harlow: Pe-arson Education, 2022, https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781292400990_A43165391/preview-9781292400990_A43165391.pdf.
[7] Królewski J., Sala P., *E-marketing*. *Współczesne trendy*. *Pakiet startowy*, Warszawa, PWN, 2016 https://libra.ibuk.pl/reader/e-marketing-wspolczesne-trendy-pakiet-startowy-jaroslaw-krolewski-pawel-sala-103846.

Chaffey koncentruje się na całościowym podejściu do marketingu cyfrowego, szczegółowo analizując strategie planowania, wdrażania i monitorowania kampanii. Autor szczegółowo analizuje przyszłość marketingu internetowego, akcentując coraz bardziej znaczącą rolę sztucznej inteligencji oraz automatyzacji. Ponadto w dokumencie IAB Polska "Raport Strategiczny Internet 2021/2022" można zidentyfikować istotne tendencje w zakresie marketingu internetowego[8].

Trzeba dodać, że dzięki nowoczesnym narzędziom analitycznym możliwe jest dostosowanie treści do indywidualnych potrzeb oraz preferencji użytkowników, co umożliwia personalizację przekazu informacji o wyrobach i usługach. Obecne rozszerzające się zastosowanie sztucznej inteligencji (AI) obejmuje szeroką automatyzację różnorodnych działań marketingowych. Dotyczy to w szczególności analizy danych oraz zaawansowanych personalizacji doświadczeń użytkowników. Rośnie również popularność treści wideo, co angażuje liczne marki do inwestowania w te materiały, uznawane za niezwykle skuteczne narzędzie przyciągające szerokie grono odbiorców. Wymaga to jednak dotarcia z informacją do masowego internauty zainteresowanego danym produktem, czy też usługą.

Przykłady przedsiębiorstw stosujących różne metody pozyskania klientów

Współczesne przedsiębiorstwa przemysłowe z coraz większym zaangażowaniem łączą tradycyjne metody marketingowe z innowacyjnymi technikami cyfrowymi. Zapoznajmy się teraz z kilkoma przedsiębiorstwami przemysłowymi, a w szczególności ze stosowanymi przez nie strategiami. Jako pierwsza niech będzie firma Siemens[9], która będąc światowym liderem w obszarze technologii urządzeń np. sita wodnego, harmonijnie łączy różnorodne strategie marketingowe, wprowadzając tradycyjne metody w symbiozie z narzędziami cyfrowymi. To przedsiębiorstwo przywiązuje wagę do marketingu treści, systematycznie publikując liczne artykuły, różnorodne raporty oraz wnikliwe analizy na temat aktualnych trendów w technologii. Stało się w ten sposób ekspertem w danej branży. Sprzyja to budowaniu silnego zaufania wśród różnorodnych klientów oraz partnerów biznesowych.

General Electric (GE)[10] zajmuje się produkcją maszyn, sprzętu, wytwarzaniem energii oraz wydobyciem ropy naftowej. Stosuje zaawansowane strategie marketingowe w sieci, skupiając się na mediach społecznościowych oraz produkcji wartościowych treści. Firma w sposób aktywny korzysta z platform, w tym z *LinkedIn*, aby publikować studia przypadków. GE stosuje liczne kampanie marketingowe za pośrednictwem e-maili, które są dopasowane do specyficznych potrzeb różnych segmentów klientów. Taki sposób działania umożliwia personalizację komunikacji oraz znacząco zwiększa zaangażowanie odbiorców. Przykładową ilustracją nawiązującą do strategii marketingowej turbin wiatrowych pokazano na rysunku 1.

[8] https://www.iab.org.pl/baza-wiedzy/raportu-strategicznego-internet.
[9] https://www.siemens.com/global/en/products/services/gbs/business-solutions-services/global-marketing-services.html.
[10] https://www.ge.com/faq.

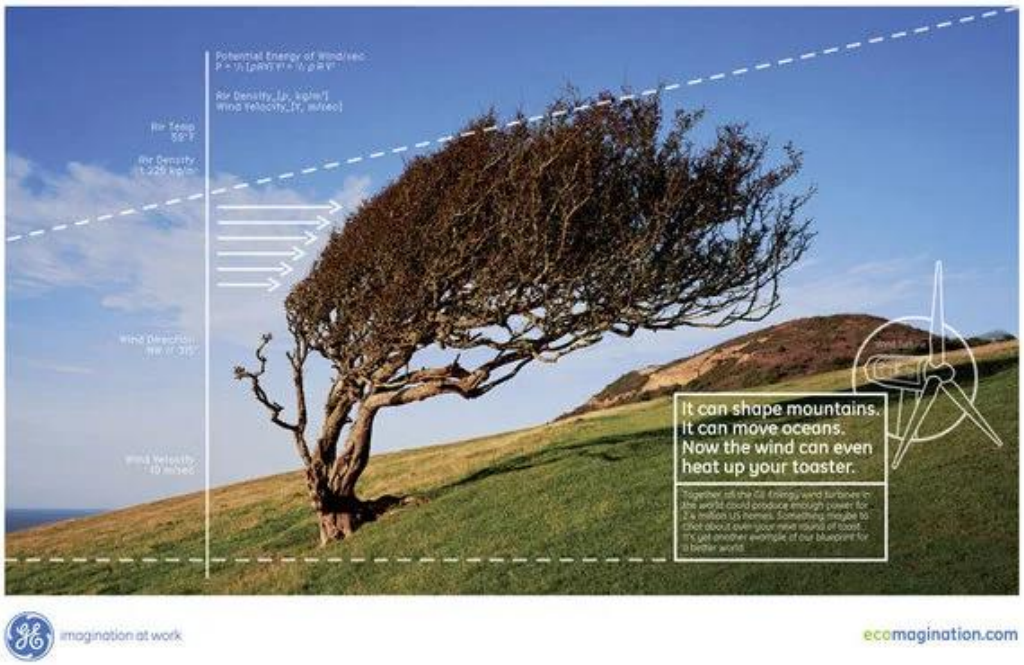

Źródło: https://coolinfographics.com/blog/2008/2/19/ge-ecomagination-blueprint-ads.html[11].

Rys 1. Przedstawienia strategii marketingowej przez GE w mediach społecznościowych

Kolejne przedsiębiorstwo to Caterpillar[12], ceniony w branży producent sprzętu budowlanego i górniczego. Intensyfikuje swoje inwestycje w videoreklamę i aktywnie angażuje się w mediach społecznościowych. Przedsiębiorstwo produkuje wiele filmów, które w autentyczny sposób ilustrują działanie swoich maszyn, co nie tylko podkreśla ich funkcjonalność, lecz również pogłębia emocjonalne powiązanie z potencjalnymi odbiorcami. Ponadto firma ta regularnie aktualizuje prowadzony blog, na którym dzieli się wieloma poradami oraz wskazówkami, aby umożliwić efektywne wykorzystanie oferowanych produktów. Zarówno Siemens jak i General Electric starają się doskonalić swoje strony internetowe, aby na bieżąco dostosować je do wymagań wyszukiwarek internetowych (SEO). Dzięki temu ich strony zdobywają znacznie wyższe pozycje w wynikach wyszukiwania, co znacząco zwiększa widoczność marki i skutecznie przyciąga potencjalnych klientów, poszukujących specyficznych rozwiązań technologicznych.

Tendencja rozprowadzania treści o wysokiej wartości, takich jak artykuły, raporty czy filmy instruktażowe, to współczesny sposób na umocnienie autorytetu danej firmy w określonej branży. Uwzględnia to Caterpillar, który poprzez starannie przygotowane blogi, dynamicznie angażuje klientów, dostarczając szczegółowe informacje, które nie tylko efektywnie uczą odbiorców, ale również znacząco wzmacniają ich zaufanie do marki. Obecność na platformach społecznościowych pozwala firmom GE i Caterpillar odnosić korzyści, dzięki bezpośredniej interakcji z klientami oraz na budowanie silnych społeczności wokół swoich marek. Regularne publikowanie wiadomości, studia przypadku oraz materiały edukacyjne angażują odbiorców oraz skutecznie skłania ich do zakupów.

[11] https://coolinfographics.com/blog/2008/2/19/ge-ecomagination-blueprint-ads.html.
[12] https://www.caterpillar.com/en/investors/reports/annual-report/executing-our-strategy.html.

Innym sposobem dotarcia do klienta są dostosowane do ich potrzeb kampanie e-mailowe wspierające skuteczne budowanie trwałych relacji, jednocześnie przekazując cenne informacje o nowościach produktowych, interesujących promocjach oraz istotnych wydarzeniach w branży. I tak General Electric przekształca swoją bazę klientów, dzięki dokładnemu dostosowaniu treści wiadomości do specyficznych potrzeb odrębnych segmentów, co znacząco zwiększa efektywność komunikacji. W obecnych czasach coraz więcej firm sektora przemysłowego modyfikuje swoje strategie marketingowe w zgodzie z oczekiwaniami użytkowników technologii mobilnych.

Responsywne witryny, mobilne aplikacje oraz kampanie SMS umożliwiają różnorodne formy kontaktu z klientami w odmiennych sytuacjach, co znacząco zwiększa komfort oraz dostępność oferowanych usług. Obserwowane jest zjawisko integracji tradycyjnych metod marketingowych z nowoczesnymi technologiami cyfrowymi. Istotne znaczenie ma także udział w targach oraz konferencjach. Dzięki tym wydarzeniom możliwy staje się bezpośredni kontakt z potencjalnymi klientami, a także przedstawienie najnowszych produktów i rozwiązań. Przedsiębiorstwa często łączą udział w tych wydarzeniach z licznymi kampaniami internetowymi, efektywną promocją swoich stoisk oraz aktywnościami w mediach społecznościowych i na stronach internetowych.

Mimo dominacji cyfrowych kanałów komunikacji, drukowane katalogi, broszury oraz ulotki wciąż odgrywają kluczową rolę w strategiach marketingowych dla przemysłu. Zdecydowanie służą jako istotne uzupełnienie cyfrowych materiałów promocyjnych, zwłaszcza w kontekście spotkań z klientami oraz podczas targów. Wiodące firmy przemysłowe, takie jak wcześniej przedstawiony Caterpillar, wprowadzają zaawansowane programy lojalnościowe i partnerskie, które efektywnie zachęcają klientów do regularnych zakupów oraz aktywnej promocji marki wśród innych przedsiębiorstw. Jednak wdrożenie nowatorskich strategii marketingowych w sektorze przemysłowym wiąże się z wyzwaniami, a mianowicie wymaga:

- dostosowania treści do wyznaczonej grupy odbiorców,
- zintegrowania różnorodnych tradycyjnych metod z nowoczesnymi narzędziami cyfrowymi,
- analizy bieżących wyników oraz ich monitorowania.

Najczęściej stosowane sposoby dostępu z propozycją sprzedaży

W obszarze marketingu internetowego przedsiębiorstwa mogą stosować różnorodne narzędzia i techniki, zapoznajmy się zatem z podstawowymi.

SEO (*Search Engine Optimization*) - optymalizacja witryn internetowych to proces precyzyjnego dostosowania strony, mający na celu uzyskanie wyższej pozycji w wynikach wyszukiwania. SEO wymaga nieustannej analizy oraz systematycznego dostosowywania strategii w odpowiedzi na dynamiczne zmiany algorytmów wyszukiwarek. Te działania koncentrują się na istotnych elementach technicznych oraz na generowaniu wartościowych treści. Skuteczna strategia SEO opiera się na precyzyjnym doborze słów kluczowych. Analizowanie zapytań, które wprowadzają potencjalni klienci do wyszukiwarek, pozwala na tworzenie treści dostosowanych do ich specyficznych potrzeb. Narzędzia, takie jak *Google Keyword Planner* i *Ubersuggest,* znacząco ułatwiają proces odkrywania właściwych słów kluczowych. Istotne treści, nasycone odpowiednimi słowami kluczowymi, są czynnikiem przyciągania uwagi użytkowników oraz algorytmów wyszukiwarek. Jak już wspomniano, publikowanie artykułów, blogów i poradników znacząco zwiększa autorytet strony oraz jej widoczność w wynikach wyszukiwania. Elementy, takie jak

menu, wewnętrzne łącza oraz mapa strony, powinny być zaprojektowane z myślą o wygodzie użytkownika. Ponadto czas ładowania strony, jej przystosowanie do urządzeń mobilnych oraz poprawność kodu HTML stanowią kluczowe aspekty techniczne, które mają istotny wpływ na proces pozycjonowania. Istotne jest zatem regularne monitorowanie tych elementów oraz wprowadzenie niezbędnych korekt[13].

SEM (*Search Engine Marketing*) - marketing w wyszukiwarkach internetowych. SEM angażuje szeroką gamę działań promocyjnych związanych z płatnym umieszczaniem reklam w wynikach wyszukiwania. Kampanie *Google Ads* są powszechnie uważane za jedną z najbardziej rozpoznawalnych i wysoko cenionych form marketingu w środowisku wyszukiwarek internetowych. Wymienieni wcześniej autorzy Królewski i Sala podkreślają, że SEM pozwala na skuteczne osiąganie potencjalnych klientów oraz precyzyjne ukierunkowanie kampanii reklamowych. Reklamy tekstowe znajdują się nad lub pod wynikami wyszukiwania, wyraźnie oznaczone terminem „Reklama". Efektywnie docierają do licznych osób poszukujących konkretnych produktów oraz usług. Starannie dobrane słowa kluczowe oraz atrakcyjna treść reklamy odgrywają tu podstawową rolę. Wizualne reklamy produktowe z ceną i nazwą sklepu, charakteryzują się wyjątkowo wysoką efektywnością w przypadku sklepów internetowych. Zapewniają bowiem natychmiastową widoczność w wynikach wyszukiwania, co umożliwia użytkownikom łatwiejsze porównywanie ofert oraz podejmowanie decyzji w kwestiach zakupowych[14].

Content Marketing, czyli marketing treści to strategia, która polega na tworzeniu i rozpowszechnianiu wartościowych, istotnych oraz spójnych materiałów. Przykładową treść mogą stanowić tu filmy instruktażowe, e-booki, infografiki oraz artykuły na blogu. Prowadzenie bloga firmowego pozwala na regularne dzielenie się ważnymi informacjami z branży. Proponowanie darmowych e-booków oraz raportów w zamian za subskrypcję *newslettera* stanowi niezwykle skuteczną metodę pozyskiwania *leadów*, umożliwia zbudowanie solidnej bazy przyszłych klientów. Wymieniony tu newsletter to biuletyn lub czasopismo rozsyłane do prenumeratorów za pomocą poczty elektronicznej[15]. Natomiast pojęcie *lead* określa potencjalnego klienta, który wykazał zainteresowanie ofertą firmy np. wypełniając formularz, zapisując się na newsletter. To zestaw danych kontaktowych (imię, e-mail, telefon) osoby lub firmy będącej na etapie decyzyjnym[16]. Także organizowanie *webinarów* stwarza możliwość głębokiej interakcji z szeroką grupą odbiorców, jednocześnie oferując im wartościowe treści[17].

SMM, oznaczające uczestnictwo w mediach społecznościowych stanowi podstawowy element nowoczesnych strategii marketingowych. Media społecznościowe oferują bowiem możliwość tworzenia społeczności wokół marki oraz szybkie odpowiadanie na różnorodne potrzeby oraz opinie odbiorców. Serwisy społecznościowe, takie jak *Facebook, Instagram, LinkedIn i Twitter*, zapewniają szeroką komunikację z klientami. Zalecane jest jednak regularne udostępnianie interesujących postów, zdjęć, filmów oraz infografik[18].

[13] https://pl.wikipedia.org/wiki/Optymalizacja_dla_wyszukiwarek_internetowych.
[14] https://ks.pl/slownik/co-to-jest-sem.
[15] https://pl.wikipedia.org/wiki/Newsletter.
[16] https://www.google.com/search?q=lead%C3%B3w+co+to...
[17] https://pl.wikipedia.org/wiki/Content_marketing.
[18] https://eventis.pl/artykul/social-media-marketing-id23.

E-mail marketing, czyli marketing e-mailowy stanowi istotny kanał komunikacji z klientami, bazujący na wiadomościach e-mail. Wymienieni wcześniej autorzy Królewski i Sala podkreślają dostępność różnorodność narzędzi umożliwiających automatyzację procesów wysyłki oraz segmentacji odbiorców[19].

Reklama Displayowa i Remarketing. *Reklama displayowa* polega na wykorzystaniu graficznych banerów reklamowych, podczas gdy *remarketing* pozwala na dotarcie do użytkowników, którzy wcześniej odwiedzili konkretne strony internetowe. Wspomniany już autor Chaffey zauważa, że *remarketing* znacząco zwiększa wskaźniki konwersji, przypominając klientom o dostępnych produktach i usługach[20]. *Remarketing* to strategia, która zakłada prezentowanie spersonalizowanych reklam osobom, które wcześniej odwiedziły daną stronę oraz nie zrealizowały zamierzonego celu, na przykład dokonania zakupu. W ten sposób firmy są w stanie zaprezentować swoją ofertę i skłonić te osoby do powrotu[21].

Wobec „urodzaju" dostępnych metod marketingu internetowego musimy się zdecydować na jedną określoną. Ceniony przez praktyków jest wspomniany już marketing w mediach społecznościowych (SMM). Stanowi on bowiem jedno z najskuteczniejszych narzędzi promocji w sektorze biznesowym. Z tego względu platformy *Facebook*, *LinkedIn*, *Instagram* czy *TikTok* nadają się do budowania wizerunku, angażowania klientów oraz wzmacniania sprzedaży. W obszarze technik marketingowych, takich jak SEO, marketing e-mailowy i reklama PPC, media społecznościowe oferują nie tylko natychmiastową interakcję z odbiorcami, ale także elastyczność w dostosowywaniu treści i celowaniu w precyzyjnie określone grupy docelowej. Klienci mogą zadawać pytania, komentować wpisy, dzielić się treściami oraz uczestniczyć w dyskusjach.

Firmy logistyczne, takie jak wymieniona już Grupa Raben, aktywnie wykorzystują serwis *LinkedIn* do budowania relacji B2B, angażując się w rozmowy na temat trendów w logistyce i spedycji. Umacniają swoją pozycję eksperta w branży i w ten sposób przyciągają nowych klientów. Platformy społecznościowe dysponują zaawansowanymi narzędziami umożliwiającymi precyzyjne *targetowanie*, które pozwala dotrzeć do wyselekcjonowanych grup odbiorców, uwzględniając takie czynniki jak wiek, płeć, lokalizacja, zainteresowania oraz historia interakcji. *Google Ads* i SEO opierają się na rygorystycznym i systematycznym procesie optymalizacji, podczas gdy reklamy na *Facebooku i Instagramie* oferują szybkie wyniki właśnie dzięki dokładnemu *targetowaniu*. Targetowanie to proces precyzyjnego kierowania przekazu marketingowego do określonej grupy odbiorców, najbardziej zainteresowanej produktem lub usługą. Pozwala zoptymalizować koszty kampanii i zwiększyć konwersję poprzez personalizację reklam, opierając się na danych demograficznych, behawioralnych, geograficznych i zainteresowaniach użytkowników[22].

Kampania reklamowa firmy logistycznej kieruje swoje działania do właścicieli *e-commerce*, którzy intensywnie poszukują efektywnych rozwiązań w zakresie transportu oraz magazynowania. W przeciwieństwie do standardowych form reklamy, takich jak spoty telewizyjne, billboardy czy kampanie prasowe, marketing w mediach społecznościowych cechuje znacząco wyższa efektywność. Logistyczny *startup* posiada

[19]https://cyrekdigital.com/pl/baza-wiedzy/email-marketing/.
[20] https://advertising.amazon.com/pl-pl/library/guides/display-advertising.
[21] https://advertising-amazon-com.translate.goog/library/guides/remarketing?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq.
[22] https://www.google.com/search?q=targetowanie&rl...

potencjał do efektywnego realizowania kampanii na *LinkedIn*, bez konieczności ponoszenia znacznych wydatków. Trzeba dodać, że obecnie media społecznościowe dynamicznie funkcjonują jako platformy do budowania zaangażowanych społeczności wokół marki. Z tego względu przedsiębiorstwo Nike systematycznie wdraża szereg kampanii, które angażują użytkowników, obejmując zarówno *hashtagi* oraz różnorodne, intrygujące wyzwania sportowe. Zaangażowanie pozwala marce na zachowanie wysokiego poziomu interakcji oraz lojalności klientów. Tak więc marketing w mediach społecznościowych prezentuje bogaty wachlarz różnorodnych form treści, co powoduje, że w efekcie przekaz zyskuje na atrakcyjności i angażuje potencjalnych klientów. W obszarze *logistyka* można także wykorzystać *TikToka* oraz *Instagram Stories*. Zwróćmy teraz uwagę na tabelę 1, gdzie wskazano na wady i zalety różnych technik marketingowych.

Tab.1. Porównanie zalet i wad poszczególnych technik marketingowych

Technika marketingowa	Zalety	Wady
SEO (optymalizacja strony)	Długofalowe efekty, organiczny ruch.	Długi czas oczekiwania na wyniki.
PPC (*Google Ads*)	Szybkie efekty, precyzyjne targetowanie.	Wysokie koszty przy konkurencyjnych branżach.
E-mail marketing	Personalizacja treści, duża skuteczność konwersji.	Ryzyko trafienia do spamu, niska interakcja.
Marketing w mediach społecznościowych (SMM)	Bezpośrednia interakcja, niski koszt, wysoka skuteczność, szybkie wyniki.	Wymaga regularnej aktywności.

Źródło: developers.google.com/search/docs/fundamentals/seo-starter-guide?[23]; support.google.com/google-ads/answer/7684791[24]; www.litmus.com/resources/email-marketing-roi[25]; raportstrategiczny.iab.org.pl/?[26]

Zakres działalności spedycyjno-transportowej przykładowego przedsiębiorstwa

Jak już wspomniano Raben Group to międzynarodowy dostawca usług logistycznych z siedzibą w Holandii. Pierwotnie, Rabena firma w Meddo-Winterswijk świadczyła usługi transportowe rolnikom w okolicy. W 1960 roku rozszerzono działalność o transport materiałów włókienniczych do Polski i z Polski. W 1989 roku Ewald Raben dostrzegł obiecujące możliwości polskiego rynku, co zaowocowało utworzeniem pierwszego polskiego oddziału firmy. To zapoczątkowało dalekosiężną ekspansję Grupy Raben w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Widok polskiego oddziału Grupy Raben pokazano na rysunku 2.

[23] developers.google.com/search/docs/fundamentals/seo-starter-guide?.
[24] support.google.com/google-ads/answer/7684791.
[25] www.litmus.com/resources/email-marketing-roi.
[26] raportstrategiczny.iab.org.pl/?.

Źródło: https://polska.raben-group.com/newsy/szczegoly/nowy-oddzial-nowa-energia[27].

Rys. 2. Jeden z oddziałów Grupy Raben znajdujący się w Częstochowie

W okresie od 2003 do 2010 roku firma powiększyła swój zasięg, otwierając oddziały na Ukrainie, później na Litwie, Łotwie i w Estonii oraz w Czechach i na Słowacji. Węgry zostały włączone do zakresu działań operacyjnych w 2010 roku, a w roku 2016 rozszerzono go o Rumunię. W roku 2017 Grupa Raben nabyła 20% udziałów włoskiej firmy SITTAM. W roku 2019, w celu rozpoczęcia ekspansji na terytorium Bułgarii, przedsiębiorstwo ustanowiło swój pierwszy oddział w Sofii. Grupa Raben funkcjonuje obecnie w 15 państwach europejskich, posiadając rozległą sieć ponad 160 filii oraz przestrzeń magazynową przekraczającą 1800000 m². Generując blisko 17,5 miliona przesyłek rocznie, firma ta cementuje swoją silną pozycję w europejskim sektorze logistycznym (zob. rys. 3).

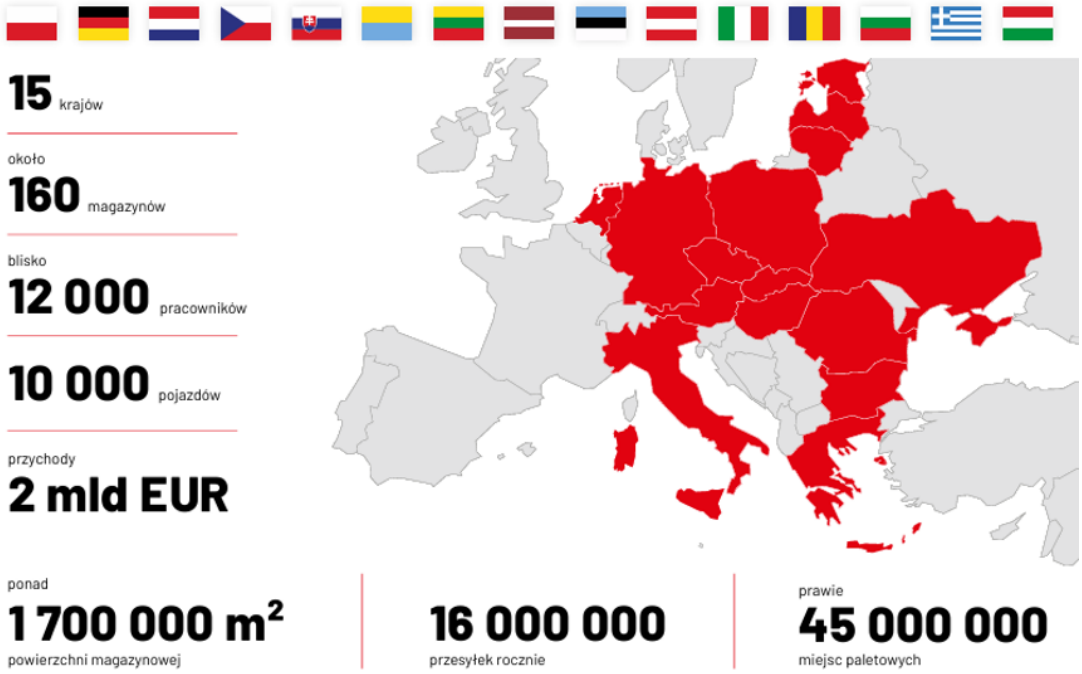

Źródło: https://pl-api.raben-group.com/fileadmin/CSR/Raben_Group_Sustainability_Report_2022_PL.pdf[28].

Rys. 3. Dane logistyczne oraz kraje, z którymi współpracuje Grupa Raben

Prezentowane przedsiębiorstwo oferuje szeroki zakres usług logistycznych, dostosowanych do potrzeb różnych branż. Prowadzi rozległą działalność, która

[27] https://polska.raben-group.com/newsy/szczegoly/nowy-oddzial-nowa-energia.
[28] https://pl-api.raben-group.com/fileadmin/CSR/Raben_Group_Sustainability_Report_2022_PL.pdf.

obejmuje zarówno krajowy, jak i międzynarodowy transport, zapewniając obsługę każdego rodzaju ładunku, włączając w to przesyłki drobnicowe, częściowe oraz pełnokontenerowe (*Full Container Load*, FCL). Termin ten oznacza ładunek wypełniający cały kontener, zazwyczaj należący do jednego załadowcy i odbiorcy. Transport odbywa się od drzwi do drzwi (*door-to-door*), a fracht kalkulowany jest za całą jednostkę, co jest optymalne dla dużych przesyłek[29]. Korporacja dzięki rozbudowanej sieci i nowoczesnej flocie transportowej zapewnia doręczenia na terenie całej Europy. Obejmuje całościowe zarządzanie łańcuchem dostaw wraz z magazynowaniem, kompletacją, pakowaniem i dystrybucją. Rozległe magazyny, umożliwiają przechowywanie towarów w różnorodnych warunkach, w tym w środowiskach o regulowanej temperaturze.

W ramach omawianej grupy firma transportowa *Raben Sea & Air* świadczy profesjonalne usługi w zakresie spedycji morskiej oraz lotniczej, oferując kompleksowe odprawy celne oraz rozwiązania logistyczne dla potrzeb eksportu, importu wraz z przewozem towarów. Poprzez integrację multimodalnych opcji transportu, obejmujących przewozy drogowe, kolejowe i wodne, Grupa Raben skutecznie redukuje koszty i zminimalizuje emisję dwutlenku węgla. Przykład przewozu kontenerowego pokazano na rysunku 4.

Źródło: https://www.raben-group.com/services/sea-air/sea-freight[30].

Rys. 4. Przykład środka transportu firmy *Raben Sea & Air*

W Polsce *Raben Logistics* zarządza logistyką kontraktową, jak również międzynarodowym transportem drogowym oraz dystrybucją krajową. Dzięki strategicznemu rozmieszczeniu swoich filii w całej Polsce, przedsiębiorstwo to oferuje wszystkim klientom szybkie rozwiązania logistyczne. Firma ta realizuje przewozy pełnokontenerowe (FTL), a także dokonuje naprawy pojazdów. Jak już wspomniano oferowane są także usługi frachtu morskiego i lotniczego, a także obsługa celna, intermodalne rozwiązania transportowe. *Raben East* jest to dział obsługujący klientów zlokalizowanych w Europie Wschodniej, Ukrainie i Rosji. Oprócz magazynowania towarów, firma ta obsługuje każdy aspekt spedycji, w tym również procedury celne. Korporacja Raben Group modyfikuje wszelkie swoje działania, aby

[29] https://www.google.com/search?q=pe%C5%82nokontenerowe...
[30] https://www.raben-group.com/services/sea-air/sea-freight/

dostosować się do zmieniających się realiów rynkowych. W ostatnim okresie skupiła się na cyfryzacji procesów i wprowadzeniu innowacji przyjaznych środowisku[31].

W 2023 roku w Niemczech, Polsce i Czechach otwarto nowe placówki logistyczne, z których każda zawierała innowacyjne rozwiązania w zakresie zrównoważonego rozwoju technologicznego, w tym systemy odzyskiwania ciepła, energooszczędne oświetlenie LED i panele fotowoltaiczne. Wiele magazynów jest dostosowywanych do rosnących zamówień internetowych. Trzeba jeszcze docenić inwestowanie przez Grupę Raben w pojazdy, które spełniają aktualne normy emisji EURO 6, a także w odmienne, alternatywne źródła zasilania, takie jak pojazdy zasilane energią elektryczną i wodorową[32].

W Grupie Raben następuje łączenie rozwiązań z zakresu automatyki magazynowej, w tym systemu WMS, robotyki do sortowania przesyłek oraz autonomicznych pojazdów transportowych. W sektorze transportowym firma ta wdrożyła nowatorskie systemy telematyczne w celu usprawnienia doboru tras i monitorowania efektywności każdego kierowcy w czasie rzeczywistym. W 2023 omawiane przedsiębiorstwo zdobyło certyfikat EcoVadis za swoje wysiłki na rzecz zrównoważonego rozwoju i inicjatywy ekologiczne. Dzięki rozbudowanej sieci powiązań korporacja stała się cenionym partnerem wielu przedsiębiorstw na całym świecie w branżach: żywność i FMCG (26%), motoryzacja (20%), technologie w połączeniu z elektroniką konsumencką (19%), przemysł chemiczny (16%), handel detaliczny (11%). dobra szybko zbywalne niespożywcze (8%). Przyszłe strategie obejmują promowanie transportu intermodalnego.

W roku 2023 przychody Grupy Raben wyniosły niemal 2 miliardy euro. Przewozy lądowe stanowią zasadniczy komponent, generując 65% pełnego przychodu, a przeszło połowa tej wielkości pochodzi z operacji wewnątrzkrajowych. Kontraktowa logistyka odpowiada za 13% przychodów, natomiast transport pełnego pojazdu (FTL) oraz intermodalny za 9%, świeża logistyka za 6%, natomiast spedycja morska oraz powietrzna wraz z logistycznym zarządzaniem 4PL za 2% każde[33]. Elementy strategii omawianej grupy obejmowały w roku 2023 realizację koncepcji *Eurohubów*, zwłaszcza sześciu strategicznych lokalizacji w Niemczech, Polsce i Czechach, przeznaczonych do konsolidacji przesyłek drobnicowych.

W Polsce rozpoczęto prace nad zupełnie nowym magazynem o powierzchni 12000 m² w Swadzimiu pod Poznaniem, a także zainicjowano budowę centrum dystrybucyjnego Fresh Logistics Polska w Łomży, które ma być wyposażone w halę magazynową wysokiego składowania z regulowaną temperaturą i magazyn przeładunkowy typu *cross-dock*. Korporacja w dużym stopniu skoncentrowało się na ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych, w tym celu przeprowadziło testy biopaliwa HVO100 dla całej floty, unowocześniając każdy pojazd i intensyfikując elektro mobilność.

Obecny sposób działalności marketingowej

Raben Group, wiodący europejski podmiot w sektorze logistycznym, wdraża obszerne kampanie reklamowe, integrując konwencjonalne metody z innowacyjnymi narzędziami cyfrowymi. Przedsiębiorstwo to bierze udział w targach, konferencjach oraz wydarzeniach o tematyce logistycznej, w czasie których przedstawia swoje usługi oraz dzieli się ekspercką wiedzą. Grupa Raben od pięciu lat jest nagradzana tytułem TOP MARKA i zachowuje dominującą pozycję w branży transportu i logistyki. Jest to

[31] https://tsl-biznes.pl/biznes-handel-gospodarka/grupa-raben-w-2022-roku.
[32] Ibidem.
[33] https://logistyka.rp.pl/firmy/art39907801-raben-skonsolidowal-ubiegloroczne-zakupy.

spowodowane wysiłkami w obszarze *public relations* i prężną ekspozycją w mediach konwencjonalnych i internetowych.

W erze transformacji cyfrowej prezentowana korporacja spedycyjno-transportowa umacnia swoją obecność w cyberprzestrzeni. Oferuje portal internetowy, rozpowszechniający bieżące wiadomości o swoich usługach, nowościach i szansach na współpracę, który działa jako kompendium wiedzy. Ponieważ platformy mediów społecznościowych są kluczowe dla komunikacji z klientami i partnerami Grupa Raben prowadzi działalność na *LinkedIn, Facebook, Instagram i YouTube*. Ponadto wykorzystuje platformy społecznościowe do komunikowania o swoich przedsięwzięciach społecznych i dobroczynnych. Trzeba jeszcze dodać, że omawiana firma wdrożyła Strategię Zrównoważonego Rozwoju na lata 2021–2025, a jej całość bazuje się na trzech fundamentalnych zasadach tj. opiece nad środowiskiem, uczciwym zarządzaniu, wpływie na społeczność. Tworzone programy w szczególności „*eco2way*", są w całości dedykowane rozszerzaniu wiedzy społeczeństwa i wspieraniu przyjaznych dla środowiska praktyk w branży logistycznej. Widok fragmentu strony głównej www polskiego oddziału koncernu Grupa Raben pokazano na rysunku 5.

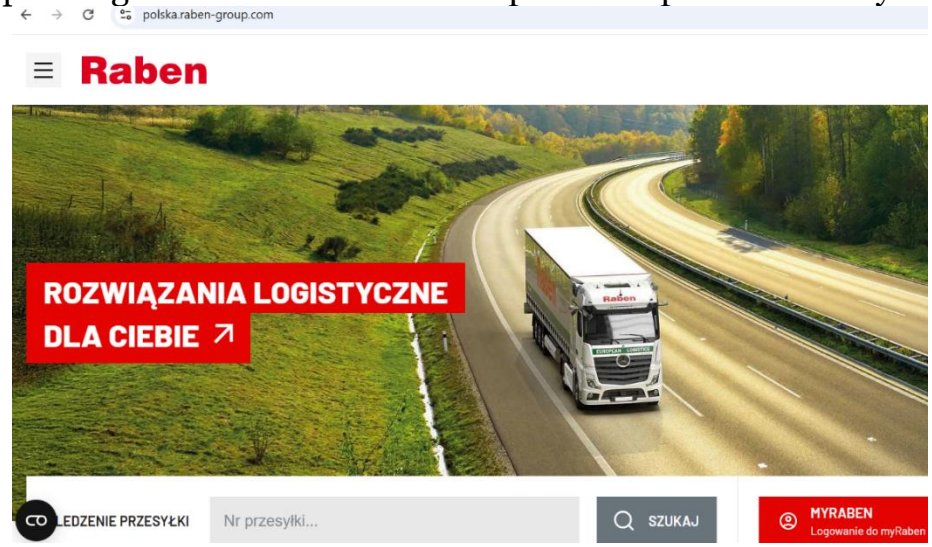

Źródło: https://polska.raben-group.com/.

Rys. 5. Fragment strony polskiej www firmy Raben

Wdrożenie platformy *Webcon BPS* usprawniło procedury biznesowe, wzmacniając w ten sposób komunikację wewnętrzną i zewnętrzną. Ponadto korporacja włączyła protokoły nadzoru łańcucha dostaw i strategie ograniczające emisję CO_2 do swojej działalności operacyjnej i zasadniczych elementów komunikacji marketingowej[34]. Na pozytywną ocenę zasługuje wieloletnie współdziałanie z korporacją Henkel. Wiele kampanii reklamowych obu korporacji wzmacnia ich renomę wśród klientów i partnerów. Współpraca ze spółkami technologicznymi, w tym z Webcon, umożliwiła wdrożenie wspomnianej już platformy programistycznej, aby udoskonalić działania handlowe oraz marketingowe[35]. Raben Group wdrożyła zaawansowane systemy CRM w celu segmentacji klientów i dostosowywania treści marketingowych do ich konkretnych upodobań. Dodatkowo automatyzacja marketingu pozwala każdemu specjaliście ds. marketingu na ulepszenie swoich inicjatyw promocyjnych, jak również na zacieśnienie więzi z odbiorcami. Stosowane

[34] https://polska.raben-group.com/newsy/szczegoly/genius-lab-w-grupie-raben-czyli-stawiamy-na-innowacje.
[35]https://webcon.com/pl/raben-optymalizuje-dziesiatki-procesow-biznesowych-z-low-code.

są instrumenty analityczne w celu obserwacji produktywności strategii marketingowych wraz z interakcjami z odbiorcami w mediach społecznościowych.

Aby podnieść poziom zaangażowania obecnych pracowników prezentowana organizacja wdraża konkretne strategie *employer brandingu*. Program „People with Drive" stanowi przykład tego typu przedsięwzięcia promując rozwój kariery w Raben. Szerokie rozgłoszenie kampanii w mediach społecznościowych i na wydarzeniach branżowych bez wątpienia umacnia korzystny wizerunek firmy jako pożądanego pracodawcy i powoduje przyciągnięcie do firmy specjalistów[36]. Na podkreślenie zasługuje też udział w przedsięwzięciach filantropijnych. a przede wszystkim na inicjatywy podejmowane z Bankami Żywności. Konsekwentne wdrażanie strategii marketingowej niewątpliwie wzmacnia pozycję Grupy Raben w branży logistycznej, budując silną rozpoznawalność marki wśród klientów biznesowych i szerokiej publiczności[37].

Stosowane aplikacje i sprzęt komputerowy

Dzięki lokowaniu znacznych środków finansowych w nowoczesne rozwiązania IT i automatyzację operacji biznesowych Raben Group ma możliwość efektywnego zarządzania skomplikowanymi łańcuchami dostaw. Wdrażany jest system klasy WMS, czyli *System Zarządzania Magazynem* (JDA/*RedPrairie*). To narzędzie pozwala na sprawne zarządzanie zasobami magazynowymi i procesami dystrybucji. Klienci mogą stale monitorować realizację zamówień, co w znacznym stopniu podnosi ich zadowolenie i przywiązanie do świadczonych usług.

Efektywne planowanie w połączeniu z koordynacją transportu, określone symbolem TMS, ma zasadnicze znaczenie dla działalności omawianego koncernu. Ten podmiot gospodarczy wdraża innowacyjne platformy kontroli logistycznej, by polepszyć taktykę wyznaczania szlaków, nadzorowania parków samochodowych wraz z pomnażaniem dochodowości proceduralnej. Poprzez zespolenie z odmiennymi platformami informatycznymi, *System Zarządzania Transportem* (TMS) umożliwia terminowe monitorowanie przesyłek wraz ze sprawnym reagowaniem na prawdopodobne komplikacje w obrębie sieci logistycznej. Aby mieć bieżący nadzór nad operacjami logistycznymi, Grupa Raben uruchomiła platformę *myRaben.com* (zob. wejście na rys. 7). Wykorzystując technologię chmurową, każdy klient może sprawdzać swoje zamówienia, stany przesyłek, faktury i dostosowane zestawienia. Trzeba jeszcze dodać, że omawiane przedsiębiorstwo wdrożyło rozwiązania automatyzacji operacji w Republice Południowej Afryki (RPA). W RPA automatyzacja procesów biznesowych znajduje zastosowanie w automatyzacji procedurach księgowych, jak i w realizacji zamówień.

I jeszcze trzeba docenić powołanie w koncernie jednostki badawczo-rozwojowej znanej jako *Genius Lab*, która adaptuje innowacyjne rozwiązania technologiczne. Jednostka ta digitalizuje całą dokumentację transportową przedsiębiorstwa, a także stosuje prewencyjne mechanizmy ostrzegawcze do prognozowania spóźnień w dostawach. Tak więc doceniane jest znaczenie infrastruktury i technologii informacyjnej techniki IT. W tym względzie nawiązano współpracę z NTT DATA Business Solutions. Tego typu partnerstwo zapewnia zarówno integralność, jak i sprawne działanie systemów nadzorujących transport wraz z magazynowaniem, co jest niezbędne do efektywnej realizacji usług logistycznych na szeroką skalę.

[36] https://pl-api.raben-group.com/fileadmin/CSR/Raport_Zrownowazonego_Rozwoju_Grupy_Raben_2023-1.pdf.
[37] https://nttdata-solutions.com/ch/success-stories/raben-uslugi-iaas-infrastructure-as-a-service.

Nawiążmy jeszcze do Działu Zasobów Ludzkich koncernu, gdzie wdrożono system *SAP SuccessFactors* w obszarze określonym skrótem HR we współpracy z *Gavdi Polska*. W obszarze sprzętowym Grupa Raben alokuje środki na nowatorskie serwery, dedykowane urządzenia sieciowe oraz zaawansowane instrumenty ochrony danych. W celu cyberobrony wykorzystuje się szyfrowanie danych, zapory sieciowe, innowacyjne systemy IDS/IPS i sprawdzone narzędzia do obrony przed złośliwym oprogramowaniem typu *ransomware*. Występuje tendencja do stałego rozszerzania możliwości pracy w tzw. chmurze, co pozwala na efektywniejsze skalowanie usług, większą elastyczność operacyjną i zwiększenie efektywności systemów informatycznych.

Partnerstwo z wielonarodowymi korporacjami technologicznymi, w tym Microsoft Azure, SAP oraz Oracle, pozwala dużej organizacji jaką jest Raben Group na skuteczne zarządzanie danymi razem z operacjami transportowymi, a także doskonalenie działań magazynowych w środowisku SaaS. Środowisko SaaS (*Software as a Service*) to model dostarczania oprogramowania w chmurze, w którym gotowe aplikacje są udostępniane użytkownikom przez Internet w ramach subskrypcji. Dostawca zarządza całą infrastrukturą, bezpieczeństwem i aktualizacjami, eliminując potrzebę lokalnej instalacji. Użytkownicy uzyskują dostęp przez przeglądarkę, co zapewnia elastyczność i skalowalność[38].

Dokonana implementacja *Elektronicznego Systemu Zarządzania Dokumentacją*, który unieważnia konieczność archiwizacji fizycznych kopii dokumentów transportowych i faktur, stanowi jeden z kluczowych projektów transformacji cyfrowej. Elektroniczne systemy listów przewozowych wraz z podpisami cyfrowymi w istotnym stopniu wspomagają zaawansowaną automatyzację, a także zgodność z regulacjami europejskimi. Dzięki implementacji innowacyjnych systemów automatyki magazynowej, usprawniono efektywność operacyjną i skrócono cykle realizacji zamówień. Z nowości na uwagę zasługują autonomiczne wózki widłowe, które wykorzystują technologię AGV (zob. rys. 6).

Źródło: https://etisoft.com.pl/pc/systemy-agv-amr/?gclid...

Rys. 6. Autonomiczny wózek widłowy IntraBot Fork firmy Edisoft

Autonomiczny wózek widłowy IntraBot Fork przeznaczony jest do transportu palet, pojemników logistycznych i koszy na kółkach. Robot mobilny AGV/AMR porusza się samodzielnie po wyznaczonych torach jazdy w hali magazynowej lub produkcyjnej, od miejsca załadunku do miejsca rozładunku. Samodzielnie podnosi z posadzki palety i transportuje je w wyznaczone miejsce. Wózek widłowy AGV/AMR

[38] https://www.google.com/search?q=%C5%9Brodowisko+SaaS&rlz...

wyposażony w system bezpieczeństwa i autonomiczną nawigację, zapewnia bezkolizyjny transport materiałów, współpracując z ludźmi oraz infrastrukturą magazynową. Robot transportowy IntraBot Fork został zaprojektowany do podnoszenia i przewożenia palet drewnianych i plastikowych EUR1 i EUR3 z maksymalnym obciążeniem do 1100 kg.

Stosowane systemy identyfikacji częstotliwości radiowej (RFID) umożliwiają skanowanie i identyfikację produktów na bieżąco. W pełni zautomatyzowane systemy dysponowania przesyłkami redukują pomyłki spowodowane przez obrót ręczny, a także maksymalizują produktywność w dystrybucji paczek. Sektor logistyczny Raben Group integruje zaawansowane systemy telematyki GPS w celu nieprzerwanego monitorowania każdego pojazdu floty, dogłębnej analizy zachowań kierowców i optymalizacji tras transportowych. W niedalekiej przyszłości w Grupie Raben jednym z obiecujących kierunków rozwoju technologii IT będzie możliwie najszersze wykorzystanie sztucznej inteligencji (AI) w analityce danych logistycznych oraz predykcji, czyli prognozowania popytu na usługi transportowe. Sztuczna inteligencja umożliwia bowiem analizę obrazów z kamer monitoringu w magazynach[39].

Rozszerzenie zastosowania internetowych metod marketingowych

Badanie zostało przeprowadzone w czerwcu 2025 roku w formie ankiety internetowej, do której link został udostępniony za pośrednictwem mediów społecznościowych oraz wiadomości elektronicznych[40] [41]. Respondenci zostali dobrani losowo, a kryterium udziału w badaniu było jedynie wyrażenie chęci uczestnictwa i wypełnienie formularza. W badaniu wzięło udział dwudziestu czterech respondentów: 11 kobiet i 13 mężczyzn. Ankietowanych podzielono na cztery grupy wiekowe, przy czym udział procentowy poszczególnych grup był następujący: 20-30 (45,8%), 31-40 (16,7%), 41-50 (29,2%), 50-60 (8,3%), 61 i więcej (0%). Ponad połowa respondentów miała wykształcenie średnie (62,5%), drugą najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem wyższym (25%), a najmniej osób było z wykształceniem zawodowym (12,5%). Grupa mieszkających w mieście wynosiła 70,8%, natomiast na wsi 29.2% ankietowanych

Respondenci pracują w wielu sektorach branżowych, a mianowicie: IT (2 osoby), administracja, edukacja, handel, produkcja, transport (po 1 osobie). Większość pytanych wskazała, że ich firma zatrudnia od 50 do 249 osób (45,8%), osoby z firm zatrudniających (1-9) stanowiły 25%., (10-49) - 20,8%. Najmniejszą grupę stanowili respondenci z firm zatrudniających powyżej 250 osób (8,3%). Czternaście osób, tj. (58,3%) ankietowanych oświadczyło, że w ich firmie działa dział marketingowy, natomiast 10 respondentów (41,7%) wskazało, że w ich firmie taki dział nie istnieje. Oprócz powyższych pytań ogólnych kwestionariusz ankiety obejmował następujące zagadnienia związane z wykorzystaniem marketingu internetowego:

- korzystanie z metod online (tak/nie);
- wykorzystywane kanały marketingowe (strona internetowa, media społecznościowe, Google ADS/SEO, *e-mail marketing*);
- ocena skuteczności obecnych działań (skala jakościowa);
- rozszerzenie działań marketingowych (tak, nie, może);

[39] https://www.erp-view.pl/case-studies-hr/29859-grupa-raben-usprawnia-zarzadzanie-twardym-i-miekkim-hr-przy-pomocy-rozwiazan-sap.html,
[40] Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, op. cit., s. 42.
[41] Link do ankiety: https://docs.google.com/forms/d/1XLJfS7DBmzjF6j161ZJM3GD3MAorlfTO69v8d1np9MM/edit.

- kierunki dalszego rozwoju marketingu (SEO, większa aktywność w *social mediach*, kampanie płatne, *content marketing*, *e-mail marketing*, automatyzacja marketingu);
- ograniczenia w rozszerzaniu marketingu internetowego (brak wiedzy, brak budżetu, brak czasu, niskie zaufanie do skuteczności metod).

Zwróćmy teraz uwagę na strukturę procentową odpowiedzi na wymienione wcześniej zagadnienia. Na pytanie „Korzystanie z metod marketingu internetowego" 75% oświadczyło „Tak", a 25% „Nie". Spójrzmy teraz na rysunek 7. prezentujący strukturę procentową odpowiedzi na pytanie „Skuteczność obecnych działań marketingowych".

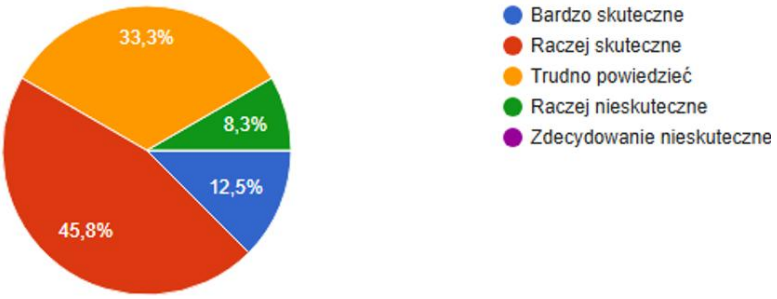

Źródło: Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, op. cit., rys. 22.

Rys. 7. Skuteczność obecnych działań marketingowych

Na pytanie „Rozważenie rozszerzenia działań marketingowych" uzyskano strukturę odpowiedzi: Tak (41,7%), Nie (37,5%), Może (20,8%).

Kolejne pytanie skierowane internetowo brzmiało „Wykorzystywane kanały marketingowe" na które strukturę procentową odpowiedzi widzimy na rysunku 8.

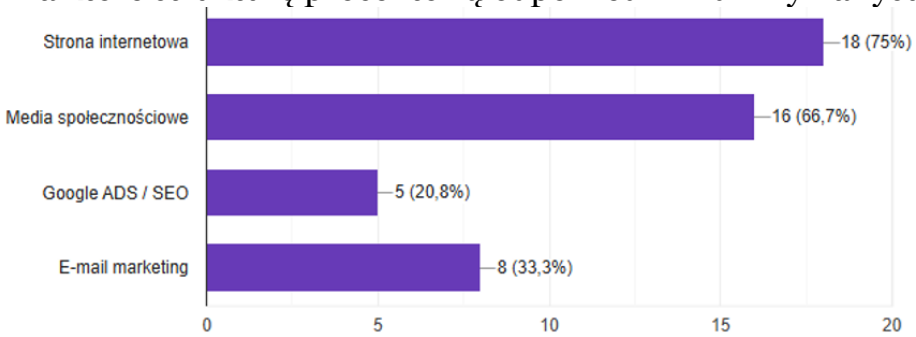

Źródło: Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, op. cit., rys. 24.

Rys. 8. Wykorzystywane kanały marketingowe

Na pytanie „Kierunki dalszego rozwoju marketingu internetowego" odpowiedzi uwzględniające liczbę internautów oraz strukturę procentową odpowiedzi są następujące:

Lepsze pozycjonowanie (SEO) - (13; 54,2%);
Większa aktywność w *social mediach* - (17; 70,8%);
Kampanie płatne (PPC) - (3; 12,5%);
Content marketing (blogi, artykuły) - (6; 25%);
E-mail marketing - (1; 4,2%);
Automatyzacja marketingu - (5; 20,8%).

Tak więc priorytetowym kierunkiem są *social media* i SEO. Coraz wyraźniej nabierają znaczenia teksty publikowane w blogach oraz w formie artykułów branżowych. Jest to tzw. *content marketing*, który zyskał uznanie 25%

ankietowanych poprzez Internet. Pozostało nam jeszcze ostatnie pytanie „Ograniczenia w rozszerzeniu marketingu online", na które wyniki odpowiedzi zaprezentowano na rysunku 9.

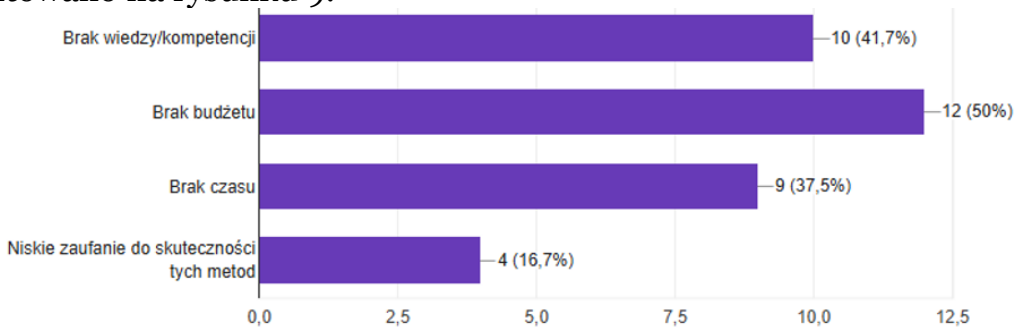

Źródło: Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, op. cit., rys. 26.

Rys. 9. Ograniczenia w rozszerzeniu marketingu online

Rozwiązaniem „Braku czasu" sygnalizowanym na rysunku 9. może okazać się automatyzacja operacji marketingowych. Ponad 20% respondentów wskazało automatyzację jako kierunek rozwoju, natomiast 37,5% osób zgłosiło barierę braku czasu. Połowa respondentów (50%) wskazała w ankiecie „Brak budżetu"; Reasumując respondenci najczęściej korzystają ze strony internetowej oraz mediów społecznościowych, a w najbliższym czasie chcą przede wszystkim wzmocnić aktywność w *social mediach* oraz poprawić SEO. Jednak jak już nadmieniono przeszkodami są przede wszystkim niewystarczający budżet oraz niewystarczające kompetencje pracowników marketingu.

Określenie sposobu wdrożenia sugerowanych udoskonaleń

Uzyskane wnioski z przeprowadzonej ankietyzacji wskazują, że marketing w mediach społecznościowych (SMM), w powiązaniu z SEO/SEM, *content marketingiem* i automatyzacją marketingu dają w warunkach B2B logistyki najszybszą możliwość zwiększenia rozpoznawalności, pozyskiwania zleceń i uzyskania zaplanowanej sprzedaży. Z tych względów Grupa Raben prowadzi zintegrowane działania cyfrowe tj. rozwija obecność w *social mediach* oraz korzysta z nowoczesnych narzędzi IT wspierających operacje i komunikację. Proponowane udoskonalenia mają budować zwiększenie efektywności pozyskania zleceń. Na podstawie rozważań teoretycznych i oczekiwań internautów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym proponowanym planem rozwiązań merytorycznych w szeregu obszarach może być[42]:

1. *Komunikacja i zasięg*:

SMM (*LinkedIn, youtube, facebook lub instagram*) - stałe serie eksperckie, formaty wideo na temat logistyki oraz krótkie relacje z wdrożeń;

SEO/*Content marketing* - cykliczne publikacje blogowe oraz poradnikowe, rozbudowa sekcji Q&A;

SEM (*Google Ads*) - *remarketing* do odbiorców z treści eksperckich.

2. *Konwersja*:

CRM - raportowanie efektywności; *Landing page* (pierwsza strona/strona tytułowa), dopasowane do odpowiednich branż.

[42] Szymczyszyn J., *Zastosowanie technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu (na przykładzie Grupy Raben)*, op. cit., s. 50-52.

3. *Pomiar i doskonalenie*: *Analityka 360°* - zasięg, koszt, atrybucja wielokanałowa; cykl doskonalenia, kwartalne przeglądy. Wymieniona tu analityka to metoda oceny zwykle menedżera przeprowadzana na podstawie informacji pozyskanych od jego przełożonych, kolegów i podwładnych, a czasem również klientów. Umożliwia uzyskanie pełniejszej informacji o wynikach w porównaniu z klasyczną oceną przeprowadzaną przez przełożonego[43].

4. *Ryzyka i zgodności*:

RODO/Zgody - przejrzyste klauzule informacyjne, zgody marketingowe; spójność przekazów z polityką komunikacji oraz odpowiedzialność środowiskowa.

Realizacja sugerowanych przedsięwzięć może przebiegać następująco:

- redakcyjny kalendarz treści trwający 12 miesięcy, format wideo oraz reklamy;
- *Content* oraz SEO, 6-8 tematycznych artykułów rocznie;
- SEM *Always-ON* (strategia ciągłej obecności w wynikach wyszukiwania), kampanie *remarketingowe*, miesięczne testy słów kluczowych i stron docelowych;
- porządkowanie oznaczeń w mediach społecznościowych, słownik UTM (kanał/kampania */treść)*.

To były pomysły do realizacji, a teraz oszacowanie kosztów w odniesieniu do różnych zasobów.

Zasoby pracownicze: specjalista od *social mediów* (5900 - 8600 tys. PLN/m-c)[44], specjalista SEO/SEM (6400 - 9100 tys. PLN/m-c)[45], *Content Manager* (5000 - 8000 tys. PLN/m-c)[46], specjalista od marketingu (7500 - 11500 tys. PLN/m-c)[47]. Łączny wydatek to (24800 - 37200 tys. PLN/m-c).

Narzędzia oraz usługi: *Seo/Content* - *Senuto* (208 PLN/m-c)[48], *E-mail marketing* - *GetResponse* (195 PLN/m-c)[49], monitoring i *social listening* (monitorowanie mediów społecznościowych) - *Brand24* (899 PLN/m-c)[50]. Łączny wydatek: 1302 tys. PLN/m-c.

Media płatne: *LinkedIn* (10000 – 20000 tys. PLN/m-c)[51], *Google ADS* (5000 – 15000 tys. PLN/m-c)[52]. Łączny wydatek: 15000 – 35000 tys. PLN/m-c.

Produkcja treści (wideo do SMM): krótkie wideo do mediów społecznościowych (30 - 60 s) – (1200 – 3000 tys. PLN)[53], film wizerunkowy (1-3 min – (5000 - 15000 tys. PLN)[54]. mikro-produkcje filmowe (3000 tys. PLN)[55]. Łączny wydatek: 9200 – 21000 tys. PLN.

Uzbierała się więc spora kwota wydatków miesięcznych, która wynosi łącznie 50302 - 94502 tys. PLN/m-c).

Fazy wdrożenia ambitnego przedsięwzięcia jakim jest rozszerzony i udoskonalony marketing internetowy są następujące:

[43] https://pl.wikipedia.org/wiki/Ocena_360_stopni.
[44] https://wynagrodzenia.pl/moja-placa/ile-zarabia-social-media-manager.
[45] https://wynagrodzenia.pl/moja-placa/ile-zarabia-specjalista-ds-seo.
[46] https://mymautic.pl/ile-zarabia-content-manager-poznaj-realne-zarobki-w-polsce dostęp.
[47] https://delante.pl/kariera/marketing-automation-specialist.
[48] https://www.senuto.com/pl/cennik.
[49] https://www.getresponse.pl/pricing.
[50] https://brand24.pl/cennik.
[51] https://databox.com/average-cost-inkedin-ads dostęp.
[52] https://www.wordstream.com/blog/2024-google-ads-benchmarks.
[53] https://renderfilm.pl/cennik/.
[54] bohemapictures.com/cennik/.
[55] www.dronexvision.pl/filmy/wizerunkowe/.

Przygotowanie (2-4 tygodnie): audyt kanałów (SMM/SEO/SEM/E-mail), przegląd danych historycznych; definicja decydentów, mapowanie cyklu zakupowego; polityka RODO[56].

MVP (1-3 miesięcy.): uruchomienie redakcyjnego kalendarza treści na okres 90 dni, serie eksperckie, utrwalenie i optymalizacja), listę ryzyka i środków zaradczych; *Content* oraz SEO, publikacje od 6 do 8 materiałów tematycznych, optymalizacja stron usługowych; SEM - kampanie marketingowe oraz testy stron docelowych; wdrożenie słownika UTM oraz porządkowanie mediów społecznościowych.

Skalowanie (4-6 miesięcy): SEM, a w tym poszerzenie słów kluczowych, rynków i formatów; przegląd ryzyka i zgodności; rozbudowa treści (e-book); rozszerzenie SMM o sekwencje ABM dla segmentów strategicznych.

Utrwalenie (7-12 miesięcy): kontynuacja publikacji i cykli SMM; rozliczenie wydatków i budżetowanie zwrotu; plan na rok 2 (integracje danych, rozszerzenie *content marketingu*).

* * *

Zaprezentowano analizę możliwości zastosowania technik marketingowych z wykorzystaniem Internetu w sektorze TSL, ze szczególnym uwzględnieniem studium przypadku Grupy Raben. Oceniono kluczowe narzędzia *digital marketingu*: SEO/SEM, marketing treści, *social media marketing*, *e-mail marketing* oraz reklamę *display i remarketing*. Wykazano, że w realiach kontaktów międzybranżowych (B2B) najskuteczniejsze rezultaty przynosi zintegrowanie SMM z treściami eksperckimi i widocznością w wyszukiwarkach, wspierane automatyzacją i analityką 360°.

Grupę Raben cechuje silna obecność w mediach społecznościowych. Sprzyja temu wdrożone zaplecze IT tj. TMS, WMS, CRM/MA, platforma kliencka. Zaprezentowano rozpoznanie ankietowe internetowe wśród 24 osób niezwiązanych z omówioną korporacją. Pokazało ono, że respondenci powszechnie korzystają z narzędzi marketingu internetowego i postrzegają je jako skuteczne. Jako pożądany kierunek dalszego rozwoju wskazano na media społecznościowe i pozycjonowanie - SEO. W zarysie koncepcji wdrożeniowej zasugerowano spójny ekosystem składający się z głównego silnika SMM (*LinkedIn/YouTube*), *content* oraz SEO, kampanii SEM. Zatem wnioskiem końcowym tego opracowania jest stwierdzenie, że przewagę konkurencyjną w logistyce B2B buduje nie pojedyncze narzędzie informatyczne, lecz zintegrowany system scalający dotychczasowy softwarowy dorobek w zakresie marketingu internetowego.

МЕДІАЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Геннадій Аванесян,
доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Яна Якименко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 «Право», Полтавський інститут економіки і права

[56] https://inspektor-gliwice.pl/dla-firm-organizacji-instytucji.

Цивільне та господарське судочинство в Україні сьогодні стикається з серйозними викликами. Завдяки великий кількості справ які накопичились останніми роками судова система працює на межі своїх можливостей. Як наслідок люди, котрі звернулись за захистом своїх прав чекають рішень місяцями, а то й роками.

Термін «медіація» прийшов до нас з латинської мови (mediatio) та означає «посередництво». У міжнародному праві медіація означає посередництво третьої, незаінтересованої держави в міжнародному спорі суб'єктів міжнародного права; у приватному праві це один з альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягнути шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди.

Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701-IY повинен був сприяти суб'єктам в досудовому регулюванні як цивільних так і господарських спорів. На глибокий жаль він не зміг виконати покладену на нього місію.

У цій ситуації на думку Аванесяна Г.М. медіація , як спосіб вирішення спорів, могла б стати справжнім порятунком, але її потенціал залишається майже не використаним. Замість того, щоб воювати в суді, сторони могли би сісти за так званий стіл перемовин з нейтральним посередником і шукати рішення, яке влаштує всіх. Але в Україні до цього способу звертаються дуже рідко, хоча він міг би вирішити велику частину цивільних та господарських спорів. Проблема полягає в тому, що медіація досі залишається чимось невідомим та незрозумілим для більшості українців. Люди просто не знають, що існує така можливість. Навіть коли хтось про неї чує, виникає багато питань: як це працює, чи можна довіряти медіатору, чи буде угода обов'язковою до виконання, скільки це коштує. Українське суспільство звикло вирішувати конфлікти через силу або через суд. Культура діалогу та пошуку компромісу розвинена слабо. Багато хто вважає, що поступитися в чомусь – означає програти. [1].

Певною мірою, покращенню ситуації допомогла досить висока законодавча активність. При цьому питання місця та необхідності впровадження медіації потребує подальших досліджень. Медіація в цивільному та господарському процесі України перебуває на стадії становлення, про це свідчать наукові дослідження даного інституту таких вітчизняних учених, як О. В. Белінська, В. Б. Бучко, А. П. Гаврилішин, В. П. Козирєва, В. В. Медведська, Ю. В. Розман , К.Р.Римарчука та інших. Проте низка питань, що стосуються впровадження цієї форми вирішення спорів у цивільний та господарський процес, є недостатньо розробленими та потребують подальшого дослідження.

Цей інститут існує вже кілька сотень років і використовується в багатьох державах світу (Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Іспанія, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, Франція тощо). Альтернативне врегулювання – це група процесів, за допомогою яких вирішуються конфлікти без звернення досудових органів і здійснюється, як правило, недержавним органом чи приватною особою, та ґрунтується на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності, рівності сторін тощо. Медіація передбачає врегулювання правового конфлікту за допомогою незалежного, нейтрального посередника, який сприяє сторонам у досягненні згоди. [1].

Легальне визначення медіації наведено в Директиві Європейського парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських правовідносинах» від 21.05.2008 № 2008/52/ЄС, де медіація визначається як структурований процес, незалежно від його назви чи посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора. У зв'язку з такою багатоманітністю визначень поняття «медіація» можна стверджувати, що медіація — це вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації та проаналізувати конфліктну ситуації таким чином, щоб вони самі змоги обрати той варіант рішення, який задовольнив би інтереси й потреби всіх учасників конфлікту. Відповідно до Закону України «Про медіацію» медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. [2].

Для розвитку медіації (як форми захисту цивільних прав) мають бути нормативно визначений та врегульований порядок укладання угод, досягнення домовленостей та їх виконання у сфері медіації. Згідно Цивільного процесуального кодексу України суд сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами і може запропонувати сторонам звернутися за допомогою до медіатора. [3]. Практика застосування статті 201 ЦПК свідчить про те, що судді рідко використовують своє право запропонувати сторонам медіацію. За даними аналітичного звіту Верховного Суду за 2023 рік, лише у 3% цивільних справ судді згадували про можливість звернення до медіації. Основними причинами такої ситуації є відсутність методичних рекомендацій для суддів щодо роз'яснення переваг медіації, недостатня обізнаність самих суддів про цей інститут та побоювання затягування розгляду справи. [4].

Цивільний процесуальний кодекс України на думку Римарчука Р.М. передбачає можливість використання медіації на будь якій стадії судового процесу (ст.49 п.7). Суд може запропонувати сторонам звернутися до медіатора, в такому разі провадження у справі на цей час зупиняється (ст.251 п.4) [3]. Проте, як ми можемо дізнатись із практики, все не так просто як це записано в нормативно-правових актах, оскільки механізм взаємодії між судом та медіатором детально не врегульований. Судді часто задаються запитанням: в який час потрібно пропонувати медіацію сторонам, чи розуміють цю потребу сторони процесу. [5].

Український та світовий досвід доводять ефективність медіації у цивільних та господарських правовідносинах. В цій сфері медіація застосовується не лише для вирішення існуючих спорів, але й як дієвий спосіб профілактики виникнення спорів в майбутньому (партнерська медіація). Коло питань з приводу яких суб'єкти цивільного права та підприємництва можуть звернутися до процедури медіації майже не обмежено. Безумовною перевагою медіації для таких суб'єктів є конфіденційність процедури, швидкість, економічність та можливість збереження відносин у майбутньому. [6]. Однак, незважаючи на це - медіація досі не є розповсюдженою серед перелічених суб'єктів в Україні внаслідок низької поінформованості про її існування. Як зазначалося вище велике значення в цьому сенсі мають судді, яким мають бути надані повноваження щодо інформування учасників судового процесу. 07.08.2019 р. Міністром юстиції Ук-

раїни було підписано від імені України Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди про врегулювання спорів з цивільних та господарських спорів. Підписання та ратифікація Сінгапурської конвенції про медіацію накладає на Україну зобов'язання щодо забезпечення виконання її умов. [7].

Зокрема, необхідно врегулювати питання щодо сфери застосування медіації, процедури її проведення, статусу медіаторів. Також має бути визначено компетентний орган до якого мають звертатися задля забезпечення виконання угод про врегулювання спору за результатами медіації. В Україні інститут медіації перебуває на стадії зародження, що й зумовлює та пояснює наявність численних наукових підходів до визначення її ролі. [8]. Зауважимо, що таким результатом, на який націлена медіація, є не просто примирення сторін, досягнення згоди для вирішення спору між ними, а прийняття компромісного рішення. Примирення сторін, досягнення згоди для вирішення спору між ними за переліком питань, що потребують урегулювання, є лише стадіями на шляху до досягнення кінцевого результату – компромісного вирішення спору.

Список використаних джерел:

1. Аванесян Г.М., Котюк Я. Медіація в господарському процесі: актуальні проблеми. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2022 р., м. Полтава / ред. колег. Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін. Полтава : ПІЕП, 2022. С.230-233.
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року№ 1875-IX.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20
3. Римарчук Р.М., Гирько К.В. Особливості застосування медіації у цивільних спорах в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права .Серія юридична .Випуск 46/2025. С. 70-75.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV .URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
5. Гриняк А.Б. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільно-правових спорів: теоретико-правовий аспект. Право і суспільство. 2023. № 2. С. 34-41.
6. Ільющенко Г.В. Медіація як альтернативна процедура врегулювання господарських спорів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. Спецвипуск. с. 45-48. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2019/14.pdf
7. Залізняк В.А. Медіація у вирішенні господарських спорів Правове регулювання економіки. 2017. № 16. с. 171-179. URL: https://kneu.edu.ua/-userfiles/24_11_2015/2017/19_pdf.pdf
8. Канарик Ю.С., Костюченко А.М. Медіація як спосіб вирішення господарських спорів. Держава та регіони. 2017. №4. с. 24-27. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2017/6.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Геннадій Аванесян,
доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Захист майнових прав є однією з ключових функцій цивільного законодавства України, що визначає ефективність правового регулювання економічних відносин та рівень гарантування прав і свобод учасників цивільного обороту. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, цифровізації майнових відносин та інтеграції України до європейського правового простору питання належного забезпечення захисту майнових прав набуває особливої актуальності. Цивільне законодавство України формує систему правових засобів, спрямованих на відновлення порушених прав, припинення протиправних дій та запобігання їх виникненню.

Дослідженню проблем захисту майнових прав, а також окремих способів захисту права власності присвячені праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. У наукових колах ці проблеми досліджували такі вчені: І.В. Болокан, С.М. Братусь, М.І. Гаврилюк, О.В. Дзера, І.О. Дзера, С.Є. Донцов, В.В. Джунь, С.Е. Демський, Г.В. Єременко, О.С. Йоффе, І.С. Канзафарова, О.М. Клименко, О.С. Красільнікова, Т.С. Ківалова, В.М. Коссак., В.В. Луць, Р.А. Майданик, С.М. Романович, Я.М. Романюк, З.В. Ромовська, Є.А. Суханов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Харитонов, Р.Б. Шишка, Я.М. Шевченко, О.С. Яворська, Г.Б. Яновицька та інші.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз особливостей захисту майнових прав у цивільному законодавстві України, визначення його основних механізмів, форм та способів реалізації, а також виявлення проблемних аспектів правозастосування.

Основу правового регулювання захисту майнових прав становлять положення Конституції України, Цивільного кодексу України, а також спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють окремі види майнових відносин. Конституційний рівень гарантування закріплює принцип непорушності права власності, відповідно до якого кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання [1].

Цивільний кодекс України деталізує конституційні положення та встановлює загальні засади здійснення і захисту цивільних прав. Відповідно до загальних положень цивільного законодавства, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [2].

Майнові права охоплюють право власності, інші речові права, зобов'язальні права, корпоративні права, права інтелектуальної власності, а також інші права, що мають економічний зміст.

Особливістю цивільно-правового регулювання є поєднання загальних норм із спеціальними, які встановлюють специфічні механізми захисту для окремих видів майнових прав. Так, правовий режим захисту права власності відрізняється від механізмів захисту зобов'язальних прав, а останні — від захисту прав інтелектуальної власності або корпоративних прав. Водночас усі вони базуються на єдиних принципах цивільного права: рівності учасників, диспозитивності, добросовісності та справедливості.

Захист майнових прав у цивільному праві розглядається як система передбачених законом заходів, спрямованих на відновлення порушеного майнового стану суб'єкта, припинення правопорушення та усунення його наслідків. Такий захист включає як юрисдикційні, так і неюрисдикційні форми реалізації.

Юрисдикційна форма передбачає звернення до компетентного органу державної влади, насамперед суду. Відповідно ст.6 ЦКУ саме судовий захист визнається основним способом відновлення порушених майнових прав. [2]. Неюрисдикційна форма включає самозахист цивільних прав, який допускається за умови відповідності способів самозахисту змісту порушеного права та характеру правопорушення [3].

Зміст захисту майнових прав на думку Яреми А.Г., визначається сукупністю юридичних засобів, які дозволяють суб'єкту впливати на порушника. До таких засобів належать відновлення становища, що існувало до порушення права, припинення дій, які порушують право, відшкодування збитків, стягнення неустойки, компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом, а також інші способи, встановлені договором або законом. [4].

Судовий захист є найбільш поширеною формою захисту майнових прав у цивільному законодавстві України. Його особливість полягає у можливості застосування широкого спектра способів захисту, визначених цивільним законодавством. Суд може застосовувати як передбачені законом способи, так і інші, якщо вони не суперечать змісту права та загальним засадам цивільного законодавства. [5].

Важливим елементом судового захисту є можливість визнання права власності, що має значення у випадках виникнення спорів щодо належності майна. Також широко застосовується витребування майна з чужого незаконного володіння, усунення перешкод у користуванні майном, а також поділ майна між співвласниками. У сфері зобов'язальних відносин ключове значення має відшкодування збитків, яке включає реальні втрати та упущену вигоду.

Судова практика свідчить, що ефективність захисту майнових прав значною мірою залежить від правильного визначення способу захисту. Неправильний вибір способу може призвести до відмови у задоволенні позову навіть за наявності факту порушення права. У зв'язку з цим важливого значення набуває доктринальне тлумачення положень цивільного законодавства та узагальнення судової практики. [6].

Право власності посідає центральне місце у системі майнових прав. Його захист має специфічні особливості, пов'язані з абсолютним характером цього права. Власник має право вимагати усунення будь-яких порушень його права, навіть якщо вони не пов'язані з позбавленням володіння.

Цивільне законодавство передбачає речово-правові способи захисту права власності, серед яких особливе значення мають віндикаційний та негаторний позови. Віндикаційний позов спрямований на витребування майна з чужого незаконного володіння, тоді як негаторний — на усунення перешкод у здійсненні права власності без позбавлення володіння. Також застосовується позов про визнання права власності, що дозволяє підтвердити належність майна конкретному суб'єкту [7].

Окрему роль відіграє захист права власності добросовісного набувача. Законодавство (ст.388 ЦКУ) встановлює баланс між інтересами власника та добросовісного набувача, що забезпечує стабільність цивільного обороту. У випадках, коли майно вибуло з володіння власника поза його волею, допускається його витребування навіть у добросовісного набувача, за винятком випадків, прямо визначених законом. [2].

Захист зобов'язальних прав має відносний характер, оскільки спрямований на конкретного боржника. Основним способом захисту є примусове виконання зобов'язання у натурі, що передбачає виконання обов'язку відповідно до умов договору або вимог закону. Якщо таке виконання неможливе або недоцільне, застосовується відшкодування збитків.

Цивільне законодавство передбачає можливість застосування додаткових засобів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема неустойки, завдатку, поруки, гарантії, застави. Ці інструменти виконують превентивну функцію, стимулюючи належне виконання зобов'язань та одночасно забезпечуючи додатковий рівень захисту майнових інтересів кредитора.

Особливістю захисту зобов'язальних прав є можливість односторонньої відмови від договору у випадках, передбачених законом або договором. Такий механізм дозволяє оперативно реагувати на порушення та мінімізувати майнові втрати.

Серед специфічних способів захисту корпоративних прав можна виділити визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи, витребування частки у статутному капіталі, відшкодування збитків, завданих посадовими особами. Важливим є також захист прав міноритарних учасників, який спрямований на забезпечення балансу інтересів усіх учасників корпоративних відносин.

Майнові права інтелектуальної власності мають специфічну природу, оскільки пов'язані з нематеріальними об'єктами, але мають економічний зміст. Їх захист здійснюється шляхом припинення порушень, вилучення контрафактної продукції, відшкодування збитків, стягнення компенсації, а також іншими способами, передбаченими законодавством.

Особливістю захисту таких прав є можливість застосування альтернативних способів компенсації, зокрема стягнення фіксованої суми компенсації замість доведення розміру збитків. Це спрощує захист прав та підвищує ефективність правозастосування.

Цивільне законодавство допускає можливість самозахисту майнових прав, який здійснюється без звернення до суду. Водночас способи самозахисту повинні бути співмірними порушенню та не виходити за межі необхідних дій. Прикладом може бути утримання майна боржника до виконання ним зобов'язання або відмова від передачі майна у разі порушення умов договору.

Самозахист має допоміжний характер і застосовується переважно у випадках, коли необхідне оперативне реагування на порушення. Він не виключає можливості подальшого судового захисту.

Незважаючи на розвинену систему правового регулювання, практика захисту майнових прав в Україні стикається з рядом проблем. Серед них можна виділити складність доказування розміру збитків, тривалість судового розгляду, неоднорідність судової практики, а також недостатню ефективність виконання судових рішень.

Окремою проблемою є розвиток цифрових активів та нових форм майнових прав, які потребують адаптації цивільного законодавства. Зокрема, питання правового режиму віртуальних активів, електронних грошей та цифрових об'єктів потребують подальшого нормативного врегулювання.

Захист майнових прав у цивільному законодавстві України характеризується комплексністю та різноманітністю правових механізмів. Його особливі-

стю є поєднання загальних і спеціальних способів захисту, можливість використання як судових, так і позасудових форм, а також адаптація до різних видів майнових прав. Водночас ефективність захисту залежить від належного правозастосування, удосконалення судової практики та подальшого розвитку цивільного законодавства з урахуванням сучасних економічних викликів.

Таким чином, система захисту майнових прав у цивільному праві України забезпечує належні гарантії учасникам цивільних відносин, проте потребує подальшого вдосконалення з метою підвищення ефективності реалізації та відновлення порушених прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р.№254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р.№ 435-IY/ URL : https://ips.ligazakon.net/document/T030435
3. Пахомова А.О. Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав./ Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. С.164-195.
4. Ярема А.Г. Система способів захисту цивільних прав судом / А.Г. Ярема // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12. – с. 34–39.
5. Харитонов Є.О. Захист цивільних прав та інтересів судом/ Цивільне право України: Підручник/ Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова.-К. : Істина, 2003.- с. 184-188.
6. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 році (за даними судової статистики) // Вісн. Верхов. Суду України. – 2007. – № 6. – С. 30–44.
7. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. - № 5 // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Ян Атаманчук,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Оксана Краснікова,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, економічних досліджень і туризму,
Полтавський державний аграрний університет

У сучасних умовах глобалізації та трансформації економічних процесів особливої актуальності набуває питання ефективного управління фінансовими ресурсами. Фінансовий менеджмент – це важливий інструмент забезпечення стабільності економічної системи, який сприяє формуванню передумов сталого соціально-економічного розвитку держави.

Для України ця проблема набуває особливого значення в умовах війни, економічної нестабільності та необхідності відновлення національної економіки. Ефективне управління фінансами сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, стимулює інноваційну діяльність, забезпечує раціональний розподіл фінансових ресурсів у суспільстві.

Сьогодні одним із пріоритетних завдань фінансового менеджменту є забезпечення макрофінансової стабільності та ефективного використання фінансових ресурсів держави. Макрофінансова стабільність є важливим фактором економічного розвитку, оскільки забезпечує стабільність фінансової системи, ефективне функціонування ринку капіталу, зростання інвестиційної активності [2].

Проблеми фінансового менеджменту та сталого соціально-економічного розвитку досліджуються у працях багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема Н. Коваля, Л. Ткачук, І. Панасенка, А. Абдуллаєвої, Л. Смоляр, О. Щербіни, С. Охонька, М. Віри, які аналізують сучасні механізми управління фінансовими ресурсами, забезпечення фінансової стійкості підприємств, формування стратегій економічного розвитку в умовах глобальних трансформацій. Також підкреслюється важливість формування збалансованої економічної політики, спрямованої на забезпечення соціально-економічної стабільності держави [1].

Разом із тим, актуальними залишаються питання адаптації механізмів фінансового менеджменту до сучасних економічних умов, зокрема до викликів воєнного часу, глобальної економічної нестабільності, цифровізації фінансових процесів.

Фінансовий менеджмент – це система управління фінансовими ресурсами та грошовими потоками підприємства, спрямована на досягнення його стратегічних і тактичних цілей. Основне завдання фінансового менеджменту полягає у досягненні оптимального співвідношення між стратегічними цілями підприємства та наявними фінансовими ресурсами, що дозволяє забезпечити ефективне управління капіталом і сприяти зростанню добробуту власників.

У контексті сталого розвитку фінансовий менеджмент виконує ряд важливих функцій, зокрема: планування та прогнозування фінансових ресурсів; формування ефективної фінансової стратегії підприємства або держави; управління інвестиційною діяльністю; контроль та аналіз фінансових результатів.

Ефективне застосування інструментів фінансового менеджменту дозволяє забезпечити стабільність фінансової системи, підвищити рівень інвестиційної привабливості економіки, сприяти розвитку підприємницької діяльності.

Особливого значення набуває управління фінансами підприємств в умовах воєнного стану. У цей період важливими завданнями фінансового менеджменту є забезпечення фінансової стійкості підприємств, оптимізація витрат, пошук нових джерел фінансування. Дослідження свідчать, що одним із ключових викликів для підприємств є обмежений доступ до фінансових ресурсів та зниження інвестиційної активності, що потребує застосування ефективних механізмів фінансового управління [3].

Фінансовий менеджмент відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки, оскільки сприяє раціональному розподілу фінансових ресурсів між різними секторами економіки, стимулює інноваційний розвиток.

Важливим напрямом підвищення ефективності фінансового менеджменту є розвиток стратегічного планування, удосконалення системи фінансового контролю, впровадження сучасних методів управління ризиками.

Отже, фінансовий менеджмент – це важливий інструмент забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України. Його ефективне застосування сприяє стабілізації економіки, підвищенню ефективності діяльності підприємств та формуванню сприятливого інвестиційного середовища.

Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку нових підходів до управління фінансами, які сприятимуть відновленню економіки України та забезпеченню її сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Івашко О. А. Збалансований соціально-економічний розвиток як об'єкт регіональної політики: теоретичні підвалини. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2024. Вип. 4(168). С. 16–23.
2. Рудик Н. В. Макрофінансова стабільність України: фіскальні аспекти податкового режиму «Дія Сіті». *Економіка та суспільство*. 2024. №62.
3. Смолінська С. Проблеми та перспективи фінансування підприємств в умовах воєнного стану. *Фінансовий простір*. 2024. №3–4. С. 166–172.

АВТОНОМІЯ ВОЛІ ТА МЕДІАЦІЯ У КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Василь Бабець,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Сучасний етап розвитку приватного права України характеризується глибокою трансформацією підходів до регулювання цивільних відносин. Рекодифікація цивільного законодавства спрямована не лише на технічне оновлення норм, а й на концептуальне переосмислення ролі особи у приватноправових ві-

дносинах. Одним із ключових векторів цієї трансформації є посилення принципу автономії волі та інтеграція альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації.

Прийняття Закон України «Про медіацію» започаткувало нормативне закріплення медіації як самостійної процедури врегулювання конфліктів. Водночас рекодифікація цивільного законодавства покликана забезпечити системне включення медіативної процедури до механізму реалізації та захисту цивільних прав.

Автономія волі традиційно розглядається як визначальний принцип цивільного права. Вона означає свободу особи вступати або не вступати у правовідносини, самостійно визначати зміст договору, обирати способи реалізації та захисту свого права. У класичній цивілістичній доктрині автономія волі пов'язується зі свободою договору, диспозитивністю та рівністю сторін. Проєкт нового Цивільного кодексу України розширює це розуміння, розглядаючи автономію не лише як свободу укладення договору, а й як свободу визначення механізму врегулювання спору. Таким чином, медіація постає логічним продовженням принципу автономії волі, адже вона дозволяє сторонам самостійно контролювати процес врегулювання конфлікту, визначати зміст домовленостей, уникати імперативного втручання держави.

Медіація є процедурою, заснованою на добровільності, конфіденційності та нейтральності посередника. Її сутність полягає не у застосуванні владного рішення, а у досягненні компромісу, виробленого самими сторонами.

У контексті рекодифікації цивільного законодавства медіація розглядається як альтернативний спосіб захисту цивільних прав, форма договірного врегулювання спору, механізм модифікації або припинення зобов'язання. Проєкт нового ЦК інтегрує медіацію через конструкції договору про врегулювання спору, визнаючи досягнуту домовленість цивільно-правовим договором. Такий підхід відповідає європейським стандартам, зокрема закріпленим у Директива 2008/52/ЕС. Отже, медіація виступає не зовнішнім інструментом щодо цивільного права, а його внутрішнім механізмом.

Чинна модель цивільного законодавства значною мірою орієнтована на судовий захист як основний спосіб поновлення порушеного права. Рекодифікація пропонує зміщення акценту з примусового судового вирішення спору на превентивне та консенсуальне врегулювання. У цьому аспекті медіація зменшує навантаження на судову систему, сприяє збереженню ділових та особистих відносин, формує культуру переговорів.

Практика Європейський суд з прав людини підтверджує, що альтернативні процедури вирішення спорів є сумісними з правом на доступ до суду за умови їх добровільності та можливості подальшого судового контролю. Таким чином, рекодифікація відображає перехід від конфронтаційної до кооперативної моделі приватноправового регулювання. Попри значне розширення диспозитивності, автономія волі не є абсолютною. Вона обмежується імперативними нормами закону, вимогами публічного порядку, необхідністю захисту прав третіх осіб.

Медіаційна угода не може суперечити основним засадам цивільного законодавства, принципам добросовісності та справедливості. Держава зберігає контроль за допустимістю змісту такої угоди, особливо у сімейних, спадкових або корпоративних спорах.

Таким чином, рекодифікація не заперечує регулятивну функцію держави, а встановлює баланс між свободою сторін і охороною суспільних інтересів.

Отже, рекодифікація цивільного законодавства України спрямована на посилення принципу автономії волі як фундаменту приватного права. Медіація виступає практичним інструментом реалізації цього принципу. Проєкт нового ЦК інтегрує медіативну процедуру через конструкції договору про врегулювання спору та альтернативні способи захисту прав. Автономія волі у медіації має межі, визначені імперативними нормами та публічним порядком. Інституційне закріплення медіації сприяє формуванню кооперативної моделі вирішення цивільних спорів та модернізації українського приватного права, що відображає європейські тенденції розвитку цивільного права та відповідає сучасним потребам правового суспільства.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Дмитро Бебякін,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Сучасний етап розвитку світового співтовариства характеризується інтенсивними процесами глобалізації, які охоплюють політичну, економічну, соціальну та правову сфери суспільного життя. Глобалізація значною мірою впливає на розвиток правових систем держав, зокрема на формування та функціонування інститутів конституційного права. Конституційне право як фундаментальна галузь національного права визначає основи державного ладу, організацію публічної влади, а також гарантії прав і свобод людини. Саме тому зміни, які відбуваються у світовому правовому просторі, безпосередньо впливають на трансформацію конституційних інститутів зарубіжних держав.

У сучасній юридичній науці глобалізацію розглядають як комплексний процес поглиблення взаємозв'язків між державами, який супроводжується формуванням єдиного політико-правового простору. Цей процес призводить до зближення національних правових систем, гармонізації законодавства та активного запозичення правових інститутів різними державами. У контексті конституційного права це проявляється у поширенні спільних демократичних цінностей, таких як верховенство права, поділ влади, незалежність судової влади, а також забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини.

Одним із ключових напрямів трансформації конституційних інститутів у зарубіжних державах є посилення ролі міжнародного права у національних правових системах. У багатьох країнах міжнародні договори та конвенції стають невід'ємною складовою внутрішнього права. Конституції низки держав прямо закріплюють пріоритет міжнародних договорів у сфері прав людини або передбачають можливість їх безпосереднього застосування національними судами. Такий підхід сприяє підвищенню рівня гарантій прав і свобод людини та забезпечує узгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами.

Значний вплив на розвиток конституційного права зарубіжних держав має діяльність міжнародних судових інституцій. Рішення міжнародних судів, зокрема у сфері захисту прав людини, формують нові підходи до тлумачення конституційних норм і сприяють розвитку національної судової практики. У результаті цього відбувається поступове формування єдиного правового простору, у якому принципи демократичної держави та захисту прав людини набувають універсального характеру.

Ще одним важливим напрямом трансформації конституційних інститутів є модернізація механізмів організації державної влади. У сучасних умовах багато держав переглядають традиційні моделі взаємодії гілок влади з метою підвищення ефективності державного управління. Конституційні реформи часто спрямовані на посилення ролі парламенту у системі стримувань і противаг, розширення повноважень органів конституційного контролю та забезпечення реальної незалежності судової влади.

Особливе значення у процесі трансформації конституційних систем має розвиток інституту конституційного контролю. Конституційні суди або інші органи конституційної юрисдикції виконують важливу функцію забезпечення верховенства конституції та захисту конституційних прав громадян. У багатьох країнах спостерігається тенденція до розширення повноважень таких органів, а також до запровадження механізму індивідуальної конституційної скарги. Це дозволяє громадянам безпосередньо звертатися до органів конституційної юрисдикції для захисту своїх прав, що значно підвищує ефективність конституційного правосуддя.

Глобалізаційні процеси також сприяють розвитку нових конституційно-правових інститутів, пов'язаних із регулюванням сучасних суспільних відносин. Зокрема, у багатьох країнах активно розвивається правове регулювання інформаційної безпеки, захисту персональних даних та прав людини у цифровому середовищі. У деяких державах на конституційному рівні закріплюються положення щодо гарантій доступу до інформації, захисту цифрових прав громадян та забезпечення свободи вираження поглядів у мережі Інтернет.

Важливою тенденцією розвитку конституційного права зарубіжних держав є також посилення ролі місцевого самоврядування. Багато держав здійснюють конституційні реформи, спрямовані на децентралізацію влади та передачу частини повноважень органам місцевого самоврядування. Такий підхід відповідає принципу субсидіарності, відповідно до якого рішення повинні прийматися на найближчому до громадян рівні влади. Децентралізація сприяє підвищенню ефективності державного управління, розвитку місцевої демократії та активнішій участі громадян у вирішенні суспільно важливих питань.

Разом із позитивними наслідками глобалізаційні процеси породжують і певні виклики для національних конституційних систем. Одним із таких викликів є проблема збереження конституційної ідентичності держави. Активне запозичення правових інститутів та гармонізація законодавства можуть призводити до поступової втрати національних правових традицій. У зв'язку з цим важливим завданням сучасного конституційного розвитку є поєднання універсальних демократичних стандартів із національними особливостями правової системи.

Крім того, глобалізація зумовлює необхідність перегляду підходів до забезпечення державного суверенітету. Розширення повноважень міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань може обмежувати можливості держав

щодо самостійного визначення внутрішньої політики. Водночас участь у міжнародних організаціях сприяє зміцненню демократичних інститутів, розвитку правових стандартів та забезпеченню ефективного захисту прав людини.

Отже, трансформація інститутів конституційного права зарубіжних держав у контексті глобалізаційних процесів є складним і багатовимірним явищем. Глобалізація сприяє модернізації конституційних систем, посиленню гарантій прав людини, розвитку механізмів конституційного контролю та вдосконаленню організації державної влади. Водночас важливим завданням сучасних держав залишається забезпечення балансу між інтеграцією у світовий правовий простір та збереженням національної конституційної ідентичності.

Таким чином, глобалізаційні процеси виступають одним із ключових чинників розвитку сучасного конституціоналізму. Вони стимулюють оновлення конституційних інститутів, формування нових правових механізмів та посилення ролі міжнародних стандартів у національних правових системах. У результаті цього конституційне право зарубіжних держав поступово набуває більш універсального характеру, що сприяє зміцненню демократичних принципів та підвищенню рівня правового захисту особи у сучасному світі.

ФАКТЧЕКІНГ ЯК ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Валентина Березан,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У сучасному інформаційному суспільстві дезінформація стала однією з ключових загроз соціальній стабільності, особливо в умовах цифровізації та гібридних конфліктів. Соціальні мережі та онлайн-платформи значно прискорили поширення фейкових новин, маніпулятивного контенту та пропаганди, що безпосередньо впливає на соціальні процеси та поведінку населення [2].

Уразливі категорії населення (люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені громадяни) є особливо чутливими до дезінформації через недостатній рівень медіаграмотності та обмежений доступ до перевірених джерел інформації. У цьому контексті зростає значення соціального працівника як посередника між інформаційним середовищем і клієнтом.

Однією з ключових професійних компетентностей сучасного соціального працівника стає фактчекінг – системна перевірка інформації з метою встановлення її достовірності.

Проблема фактчекінгу як інструменту протидії дезінформації широко висвітлюється у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, у роботі Дмитра Гуцуляка зазначено, що фактчекінг є структурованим процесом перевірки інформації, який включає аналіз джерел, верифікацію фактів і формулювання обґрунтованого висновку [1].

Дослідження у сфері медіаосвіти підкреслюють, що розвиток критичного мислення та медіаграмотності є ключовими умовами ефективної протидії дезінформації [4]. При цьому фактчекінг розглядається як інтегрована компетентність, що поєднує аналітичні, когнітивні та цифрові навички.

Науковці також звертають увагу на специфіку поширення фейків у цифровому середовищі, де сенсаційність і швидкість поширення інформації часто переважають над її достовірністю [3]. Це створює додаткові виклики для професій, пов'язаних із соціальною підтримкою населення.

Метою статті є обґрунтування ролі фактчекінгу як професійної компетентності соціального працівника та визначення основних напрямів його застосування у протидії дезінформації в соціальній сфері.

Фактчекінг — це процес перевірки достовірності інформації шляхом аналізу джерел, порівняння даних та використання доказової бази. Він передбачає:

•ідентифікацію сумнівної інформації;
•пошук надійних джерел;
•порівняльний аналіз;
•формування обґрунтованого висновку.

У сучасних умовах фактчекінг виконує не лише інформаційну, а й соціальну функцію, сприяючи формуванню довіри та інформаційної безпеки суспільства [1].

Соціальна сфера є особливо вразливою до дезінформації через:

•високий рівень довіри до соціальних служб;
•емоційну вразливість клієнтів;
•складність перевірки інформації щодо соціальних виплат, допомог, медичних послуг.

Фейки можуть стосуватися:

•соціальних виплат і пільг;
•діяльності державних органів;
•гуманітарної допомоги;
•питань здоров'я та безпеки.

Такі викривлення можуть призводити до соціальної напруги, паніки та недовіри до інституцій.

Фактчекінг у діяльності соціального працівника проявляється як інтегрована компетентність, що включає:

1)когнітивний компонент (критичне мислення, здатність аналізувати інформацію, виявлення маніпуляцій);
2)інформаційно-цифровий компонент (робота з онлайн-джерелами, використання інструментів перевірки інформації, оцінка достовірності джерел);
3)етичний компонент (відповідальність за поширення інформації, дотримання принципів професійної етики, недопущення поширення неперевірених даних);
4)комунікативний компонент (пояснення клієнтам складної інформації, формування інформаційної культури, протидія маніпуляціям у спілкуванні).

Соціальний працівник може використовувати фактчекінг у таких напрямах:

•індивідуальна робота з клієнтами (перевірка інформації про соціальні послуги);
•просвітницька діяльність (навчання медіаграмотності);
•кризове консультування (спростування панічних або фейкових повідомлень);
•взаємодія з громадою (інформаційні кампанії);
•співпраця з медіа та НУО.

Серед основних труднощів:

•надмірний обсяг інформації;
•швидкість поширення фейків;

•низький рівень медіаграмотності населення;
•обмежений доступ до перевірених джерел;
•вплив емоційних факторів.

Разом з тим, дослідження показують, що розвиток фактчекінгових практик здатен суттєво зменшувати вплив дезінформації [1].

Отже, фактчекінг є важливою професійною компетентністю соціального працівника, яка забезпечує ефективну протидію дезінформації у соціальній сфері. Його впровадження сприяє підвищенню інформаційної культури населення, зміцненню довіри до соціальних інституцій та зниженню соціальних ризиків.

У сучасних умовах соціальний працівник виступає не лише як надавач послуг, але й як провідник достовірної інформації.

Перспективи подальших досліджень полягають у:
•розробці моделей формування фактчекінгової компетентності;
•інтеграції медіаграмотності у підготовку соціальних працівників;
•використанні цифрових технологій і штучного інтелекту у перевірці інформації;
•оцінці ефективності фактчекінгових практик у соціальній роботі.

Список використаних джерел:

1. Гуцуляк Д. Фактчекінг як інструмент протидії дезінформації в умовах гібридних конфліктів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія.* 2024. Вип. 2 (12). С. 22–26. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/philology/article/view/3987
2. Ратушна Т. Фейки та дезінформація в соціальних мережах під час війни: ризики для українського суспільства. *Грані.* 2025. Т. 28. № 3. С. 84–91. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2208
3. Шевченко Л., Дергач Д. Лінгвістичні технології фактчекінгу в інформаційних жанрах сучасних масмедіа. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2024. Вип. XLIX. С. 77–100. URL: https://apultp.knu.ua/uk/article/view/7144
4. Romaniuk V. Transforming Media Education to Counter Disinformation: Fact-Checking, StratCom, AI. *Obraz.* 2025. Vol. 2 (48). P. 168–178. URL: https://obraz.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/266

ВОЛОНТЕРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Андрій Берчук,
аспірант відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького, НАН України
Науковий керівник: Олена Стойко,
доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

З початком повномасштабної війни волонтерський рух в Україні перетворився на один із ключових механізмів суспільної мобілізації, самоорганізації та підтримки держави. Волонтерські організації, благодійні фонди, неформальні ініціативи та окремі громадяни фактично стали важливим елементом системи національної стійкості. Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямів: до-

помогу Збройним Силам України, забезпечення гуманітарних потреб цивільного населення, евакуацію, підтримку внутрішньо переміщених осіб, медичну, психологічну та освітню допомогу. У цих умовах волонтерство постає не лише як форма благодійної діяльності, а як один із вагомих чинників консолідації українського суспільства.

Проблема консолідації суспільства в умовах війни набуває особливого значення, оскільки саме єдність, взаємна довіра, готовність до співпраці та спільної відповідальності визначають здатність держави й громадянського суспільства протистояти зовнішній агресії. У цьому контексті волонтерські організації виконують не лише функцію оперативної допомоги, а й більш глибоку соціально-політичну функцію – вони сприяють зміцненню горизонтальних зв'язків у суспільстві, формуванню солідарності та розвитку культури взаємної підтримки.

До початку російської агресії українське суспільство характеризувалося наявністю низки внутрішніх поділів – регіональних, мовно-культурних, політичних і соціально-економічних. Ці відмінності тривалий час ускладнювали формування стійкої загальнонаціональної ідентичності. Водночас уже після 2014 року в Україні почав активно розвиватися волонтерський рух, який став суспільною відповіддю на виклики війни. Саме тоді з'явилися перші масштабні мережі допомоги армії, пораненим, переселенцям і мирному населенню. Після 24 лютого 2022 року цей досвід громадянської самоорганізації вийшов на новий рівень і фактично охопив усю країну [3].

Постановка проблеми полягає в тому, що, попри значний суспільний авторитет волонтерських організацій та очевидну практичну користь їхньої діяльності, роль волонтерства саме як чинника консолідації українського суспільства в умовах війни ще потребує системного теоретичного осмислення. Особливо актуальним є дослідження того, яким чином волонтерська діяльність впливає на згуртованість суспільства, довіру між громадянами, взаємодію держави і громадянського сектору, а також на формування нових практик солідарності.

Волонтерський рух в Україні набув масового характеру, що саме по собі є свідченням високого рівня соціальної мобілізації. В умовах війни громадяни не чекали виключно на реакцію державних інституцій, а самостійно почали об'єднувати ресурси, час, знання, фінанси та професійні навички для досягнення суспільно значущих цілей. Така активність має важливе консолідаційне значення, оскільки сприяє усвідомленню спільності долі, відповідальності за державу та взаємозалежності між різними соціальними групами.

Особливість волонтерства полягає в тому, що воно базується на добровільній участі, довірі та горизонтальній взаємодії. На відміну від формально-ієрархічних механізмів, волонтерські ініціативи часто виникають «знизу», швидко реагують на кризові виклики та об'єднують людей незалежно від їхнього регіону проживання, професії, віку чи соціального статусу. У цьому сенсі волонтерські організації формують важливий простір для суспільної інтеграції, де практики співпраці та взаємодопомоги стають основою колективної дії.

Водночас саме війна показала, що волонтерство в Україні виконує не лише допоміжну, а й частково компенсаторну функцію. У багатьох випадках волонтерські організації брали на себе завдання, які у стабільних умовах мали б бути реалізовані державними структурами: забезпечення військових технікою, амуніцією, транспортом, медичними засобами, допомога постраждалим громадам,

організація евакуації тощо [3]. З одного боку, це демонструє силу громадянського суспільства, а з іншого – актуалізує питання про межі відповідальності волонтерського сектору та держави.

Однак консолідаційний потенціал волонтерських організацій не можна розглядати ізольовано від наявних проблем і викликів. Однією з таких проблем є недосконалість нормативно-правової бази. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає загальні засади волонтерства, однак не охоплює повною мірою сучасні практики, що сформувалися в умовах війни, особливо у сфері цифрового фандрейзингу, швидкого збору коштів через соціальні мережі, онлайн-платформи й банківські сервіси [1]. Відсутність достатньо деталізованого правового регулювання створює ризики неоднозначного тлумачення волонтерської діяльності та ускладнює забезпечення її прозорості.

Суттєвою проблемою залишається і питання звітності. Благодійні фонди та волонтерські організації змушені балансувати між вимогами обліку, податкової звітності й реаліями воєнного часу, коли значна частина допомоги передається на фронт у ситуаціях, де швидкість і безпека важливіші за формалізовану документацію. У результаті виникає правова невизначеність: з одного боку, держава потребує прозорих механізмів контролю, а з іншого — надмірна бюрократизація може послабити ефективність волонтерських ініціатив [2], [4].

Ще одним викликом є проблема псевдоволонтерства та шахрайства. Високий рівень суспільної довіри до волонтерського руху, що сформувався в умовах війни, став не лише ресурсом, а й об’єктом зловживань. Окремі особи та структури використовують волонтерську риторику для особистого збагачення, дискредитуючи тим самим увесь сектор [5]. Це підриває довіру громадян і водночас актуалізує потребу у створенні механізмів верифікації волонтерських ініціатив без надмірного адміністративного тиску.

Не менш важливим аспектом є взаємодія волонтерських організацій із державними інституціями. Успішна консолідація суспільства в умовах війни потребує не конкуренції між державою і громадянським сектором, а партнерської моделі співпраці. У цьому контексті позитивне значення має інституціоналізація окремих форм взаємодії, зокрема діяльність Ради з координації роботи щодо надання волонтерської допомоги при Міністерстві соціальної політики України [6]. Такі формати можуть слугувати основою для вироблення системних рішень, координації зусиль і підвищення ефективності волонтерської діяльності.

Важливо також наголосити, що волонтерські організації сприяють не лише матеріальній підтримці населення та армії, а й формуванню нової політичної культури. Участь у волонтерських практиках розвиває у громадян навички самоорганізації, відповідальності, кооперації та довіри. Люди, які раніше не мали досвіду активної участі у громадському житті, долучаючись до волонтерства, стають частиною ширших суспільних процесів. Отже, волонтерство виступає також школою громадянської активності та важливим ресурсом довгострокового розвитку демократичного суспільства.

У цьому сенсі консолідаційна роль волонтерських організацій виявляється у кількох взаємопов’язаних вимірах. По-перше, у практичному вимірі — через організацію допомоги та підтримки. По-друге, у соціальному — через зміцнення горизонтальних зв’язків, солідарності та взаємної довіри. По-третє, у політичному — через підвищення суб’єктності громадянського суспільства та розвиток культури участі. По-четверте, у ціннісному — через утвердження норм відповідальності, взаємодопомоги та національної єдності.

Отже, волонтерські організації в умовах війни стали одним із ключових чинників консолідації українського суспільства. Їхня діяльність вийшла далеко за межі благодійної допомоги та перетворилася на важливий інструмент суспільної інтеграції, зміцнення довіри й мобілізації громадян. Водночас для збереження та посилення цього потенціалу необхідно вдосконалити правове регулювання волонтерської діяльності, забезпечити більш ефективну координацію між державою і волонтерським сектором, запровадити механізми протидії псевдоволонтерству та створити умови для подальшого інституційного розвитку волонтерських організацій. Саме за таких умов волонтерство й надалі залишатиметься важливим ресурсом стійкості, солідарності та консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України про волонтерську діяльність. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text
2. Виклики та потреби волонтерського сектору. URL: https://ednannia.ua/images/Volonters_Report_01_1_ukr_web2.pdf
3. Практики волонтерства в умовах збройного конфлікту після 24 лютого 2022 р. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstreams/4361f5d2-f517-4ed1-92c4-70db753720d0/download
4. Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни. URL: https://philosobr.pnpu.edu.ua/article/download/282578/279264/657606
5. Волонтерство та псевдо волонтерство в Україні. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/2_Matsiievskyj.pdf
6. Про затвердження Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської допомоги при Міністерстві соціальної політики України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-15#Text

КОМЕРЦІЙНА ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Станіслав Волков,
викладач циклової комісії правових дисциплін,
Білоцерківський фаховий коледж Університету «Україна»

З моменту набуття Україною незалежності відбулися глибокі соціально-економічні зміни, зумовлені становленням ринкових відносин, активізацією підприємницької діяльності, розширенням сектору послуг і зростанням обсягів товарообігу. У таких умовах комерційне посередництво набуло особливої ваги як елемент ринкової інфраструктури, що забезпечує взаємодію учасників господарського обороту, пришвидшує процеси обміну товарами та сприяє реалізації як приватноправових, так і господарсько-правових інтересів суб'єктів підприємництва. Аналіз сучасних тенденцій розвитку ринку свідчить, що сфера послуг належить до найбільш динамічних сегментів економіки, які постійно генерують нові види підприємницької діяльності. У цьому контексті комерційне посередництво утверджується як професійна діяльність, орієнтована на просування товарів і послуг, налагодження господарських зв'язків, а також сприяння укладенню та реалізації правочинів між суб'єктами господарювання.

За таких обставин наукове дослідження проблем правового регулювання комерційного посередництва набуває особливої значущості як для юридичної

теорії, так і для практики господарювання. Особливої актуальності ця проблематика набула після реформування господарського законодавства та втрати чинності Господарським кодексом України [9].

Чинне законодавство України не містить узагальненого визначення категорії «комерційне посередництво», натомість його окремі прояви регулюються через інститут представництва та відповідні договірні моделі цивільного права. Зокрема, відповідно до ст. 243 Цивільного кодексу України, комерційним представником є особа, яка постійно і самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності [10].

У наукових дослідженнях обґрунтовується позиція, відповідно до якої комерційне посередництво має ширший зміст порівняно з комерційним представництвом і включає різноманітні договірні форми, зокрема агентські договори, договори комісії, доручення та інші механізми сприяння укладенню правочинів [7]. Таким чином, на теоретичному рівні спостерігається невідповідність між широким економічним розумінням посередництва та його вузьким нормативним закріпленням.

Комерційна посередницька діяльність є поширеною як у цивільному, так і в господарському обороті, оскільки передбачає здійснення однією особою юридично значущих та/або фактичних дій в інтересах іншої особи з метою досягнення певного економічного й правового результату. У підприємницькій практиці часто виникає потреба у залученні спеціалізованих суб'єктів, які виконують функції посередників між виробниками, продавцями, виконавцями послуг і кінцевими споживачами. Як зазначає В. Васильєва, інститут посередництва сформувався разом із розвитком товарного виробництва [1].

У юридичній доктрині акцентується увага на необхідності чіткого розмежування фактичного посередництва та представництва як близьких, але не ідентичних правових явищ. Посередник, як правило, передає або реалізує волю принципала чи сприяє її формуванню, тоді як представник укладає правочини від імені особи, яку він представляє, у межах наданих повноважень, що спричиняє юридичні наслідки для цієї особи [2]. Таке розмежування дає змогу визначити межі правосуб'єктності посередника та правові наслідки його дій.

З огляду на правову природу, комерційне посередництво реалізується переважно через зобов'язальні правовідносини, що виникають на підставі договорів доручення, комісії, агентських, брокерських та інших договорів. При цьому посередник може діяти як від імені іншої особи, так і від власного імені, але в інтересах принципала, що зумовлює поділ посередництва на пряме та непряме [5].

Зміст комерційного посередництва охоплює сукупність юридичних і фактичних дій, спрямованих на досягнення правового результату в інтересах іншої особи. Такі послуги можуть мати юридичний, організаційний, інформаційний або переговорний характер, забезпечуючи встановлення, зміну чи припинення правовідносин між принципалом і третіми особами.

Специфіка окремих форм посередництва полягає у необхідності наявності відповідного повноваження, яке окреслює межі поведінки посередника при вчиненні дій від імені іншої особи. Водночас не всі моделі посередництва можна звести до представництва, адже у непрямих формах посередник діє від власного імені. Отже, комерційне посередництво слід розглядати як спосіб реалізації правосуб'єктності шляхом вчинення юридично значущих і фактичних дій іншою особою, що впливає на обсяг прав та обов'язків принципала [3].

До основних критеріїв, які дозволяють розглядати комерційне посередництво як самостійне правове явище, належать: здійснення діяльності в інтересах іншої особи; наявність договору або іншої юридичної підстави; орієнтація на досягнення економічного та правового результату; професійний характер діяльності. Предметом такої діяльності виступають правомірні дії, що мають значення юридичних фактів і здійснюються в інтересах іншої особи [3].

Як правило, посередник не набуває права власності на об'єкт, щодо якого здійснюються відповідні дії, а виконує функцію комунікаційної ланки між власником і набувачем. Його повноваження визначаються змістом зобов'язального правовідношення та умовами договору, що підкреслює відмінність між правом власності і правом діяти в інтересах іншої особи.

Необхідно також розмежовувати здійснення юридично значущих дій і надання юридичних послуг, оскільки будь-яка правомірна дія, що спричиняє правові наслідки, може мати юридичний характер [4]. Комерційне посередництво охоплює значно ширший спектр діяльності, ніж професійна правнича допомога, і спрямоване передусім на забезпечення руху товарів і послуг у господарському обороті.

Елементи посередницької діяльності простежуються і в інших договірних конструкціях, зокрема у сфері транспортної експедиції, фінансових послуг, дистрибуції, що свідчить про комплексний і змішаний характер таких правовідносин та необхідність подальшого вдосконалення цивільно-правових механізмів їх регулювання. В економічному розумінні комерційно-посередницькими визнаються зобов'язання, які забезпечують рух товарів і послуг від виробника до кінцевого споживача [8].

Правове регулювання комерційного посередництва в Україні здійснюється сукупністю нормативно-правових актів, серед яких центральне місце посідає Цивільний кодекс України. Водночас окремі аспекти врегульовані спеціальними законами, зокрема Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

На міжнародному рівні орієнтиром для регулювання відповідних відносин виступає право Європейського Союзу, зокрема Директива Ради 86/653/ЄЕС, яка визначає правовий статус комерційних агентів, їх права та обов'язки, а також гарантії після припинення договору [6].

У контексті європейської інтеграції України особливої ваги набуває завдання гармонізації національного законодавства із правом ЄС. Разом із тим у вітчизняному правовому полі зберігаються суперечності у регулюванні окремих видів посередницької діяльності, що ускладнює кваліфікацію правовідносин та негативно позначається на стабільності господарського обороту.

Суттєвою проблемою залишається відсутність єдиного нормативно-правового акта, який би комплексно врегульовував комерційне посередництво. Наявне регулювання має фрагментарний характер, що ускладнює правозастосовну діяльність і зумовлює правову невизначеність [7]. Після втрати чинності Господарським кодексом України ця проблема набула ще більшої гостроти, оскільки окремі регулятивні механізми були втрачені без належного нормативного заміщення.

Додатковою складністю є відсутність чітких законодавчих дефініцій ключових категорій («комерційний агент», «посередник», «агентська діяльність»), що спричиняє неоднозначність тлумачення правових норм і призводить до змішування суміжних правових інститутів, зокрема представництва та посередництва [7].

Проблемним залишається і питання розмежування договірних форм, у межах яких реалізується посередницька діяльність. Відсутність чітких критеріїв призводить до виникнення колізій, коли правозастосовні органи змушені визначати правову природу правовідносин переважно на підставі змісту прав та обов'язків сторін, а не формальної назви договору.

Недостатній рівень гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу також зумовлює наявність прогалин у правовому захисті, зокрема щодо питань винагороди агента, компенсації після припинення договору та визначення обов'язків сторін, які врегульовані Директивою 86/653/ЄЕС [6].

Недосконаліть законодавчого регулювання призводить до формування неоднорідної правозастосовної практики, що, у свою чергу, породжує правову невизначеність і знижує передбачуваність правових наслідків для суб'єктів підприємницької діяльності.

Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який передбачає прийняття спеціалізованого закону, узгодження національного законодавства з правом ЄС, формування чіткого понятійного апарату та встановлення критеріїв розмежування договірних моделей посередництва. Таким чином, комерційна посередницька діяльність постає як важливий інститут приватного права, що полягає у вчиненні юридично значущих і фактичних дій у сфері підприємництва в інтересах іншої особи. Водночас її правове регулювання в Україні перебуває у стані трансформації та характеризується низкою проблем, зокрема відсутністю комплексного нормативного акта, невизначеністю ключових понять, колізійністю договірних конструкцій, недостатнім рівнем гармонізації з правом ЄС і нестабільністю правозастосування, що обумовлює необхідність системного вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Васильєва А.В. Істотні умови посередницького договору. Університетські наукові записки. 2006. № 1 (17). С. 79–82.
2. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія. Івано-Франківськ, 2006. 346 с.
3. Верес І. Я. Цивільно-правове регулювання комерційного представництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Л., 2010. 200 с.
4. Гелецька І.О. Представницька правосуб'єктність як передумова виникнення відносин представництва. Legalsciences: research and Europeaninnovations: proceedings international scientific and practical conference (Czestochowa, 23–24 April, 2021). Czestochowa: Baltija Publishing, 2021. С. 64–68.
5. Грабовий О.А. Договір комерційного представництва у цивільному праві України: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 Право; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 239 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/353aee0d-f715-4c6d-803a-6ff514fe4ec1/content
6. Директива Ради № 86/653/ЄЕС «Щодо зближення законодавств держав-членів ЄС відносно незалежних комерційних агентів»: прийнята 18 груд. 1986 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_949#Text.
7. Добкіна К.Р., Куліш С.В. Правове регулювання посередництва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. DICTUM FACTUM. № 2. 2022. С. 3–16.
8. Потудінська О.В. Правове регулювання комерційного посередництва. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-1. С. 161–162.

9. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань: Закон України від 10.01.2024 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сергій Гладкий,
доктор юрид. наук, професор, професор кафедри підприємництва і права
Полтавський державний аграрний університет

Система вищої юридичної освіти в Україні продовжує адаптуватися до стандартизовано-компетентнісного підходу до процесу підготовки правника. При всіх методологічних перевагах цього підходу в освітньому процесі залишаються проблеми, вирішення яких потребує спеціальної уваги педагогів вищої школи. Деякі з них особливо виразно виявляються під кутом зору феноменологічного підходу до розуміння педагогічної взаємодії здобувача освіти та викладача. Як видається, ключовими серед цих проблем є: 1) низький рівень загальної гуманітарної ерудиції абітурієнтів, що ускладнює формування професійного правового світогляду здобувачів освіти (знижує рівень системної організації світогляду; позбавляє контекстів, необхідних для смислоутворення; ускладнює рух від абстракцій, на яких ґрунтується кожна наука, до конкретики життя); 2) певна конгломератність картини правової реальності, яка формується в освітньому процесі (недостатня зінтегрованість елементів цієї картини в єдине ціле, а також її прогалинність); 3) психологічне дистанціювання від образів правової реальності, які множаться у свідомості здобувачів освіти, не набуваючи особистісного значення (знання, яке набувається здобувачем освіти, сприймається ним як «книжне» – не інтегроване в реальність повсякденного життя («життєвий світ») і не поєднане з «образами-Я», комплекс яких утворює «Я-концепцію» індивіда і є важливою та невід'ємною складовою загальної картини реальності).

Зазначені обставини істотно впливають на функціональність набутих в освітньому процесі знань і на їх «довговічність». Звісно, поєднання знань з професійними уміннями і навичками, чому слугують практичні заняття, навчальні та виробничі практики, різного роду тренінги й навчальні ігри тощо, охоплюється цілями та методикою викладання правничих дисциплін. Втім, згадані форми педагогічної взаємодії зазвичай не виявляють достатньої ефективності для вирішення окреслених вище проблем, бо переслідують часткові (локальні) цілі.

Один з інтегральних підходів до вирішення зазначеної проблеми ґрунтується на світоглядних настановах феноменологічного вчення. Феноменологи вважають, що людина психологічно живе у світі феноменів, створених її власною свідомістю. Соціальна реальність твориться індивідами інтерсуб'єктивно в процесі соціальної взаємодії, тобто є результатом соціального конструювання [1]. Усвідомлення архітектоніки світу феноменів можна здійснювати, застосовуючи аутофеноменологічний метод, розроблений Е. Гуссерлем.

Як бачимо, спрямоване на власний внутрішній світ самоусвідомлення актуалізує й методологію конструктивізму. Основна ідея прибічників цієї течії у філософії науки (Ф. Варела, У. Матурана, Н. Луман та ін.), яка виникла на межі

70-80-х років XX ст., полягає в тому, що пізнання є дією (конструюванням, створенням певної конструкції), а саме – активною побудовою суб'єктом моделі (картини) світу. Відповідно, людина за своєю природою є істотою, яка не споглядає світ і пристосовується до нього, а постійно творить (конструює) саму себе і реальність, у якій живе суб'єктивно-психологічно [2]

Самоконструювання, спрямоване на зміну власних поведінкових моделей, зумовлює необхідність рефлексивної роботи з психічною структурою, яка в науці одержала назву «Я-концепції». Це поняття сформувалось у 1950 рр. у контексті феноменологічної (гуманістичної) психології (А. Маслов, К. Роджерс та ін.). З погляду психологів-гуманістів «Я-концепція» відображає те, як кожен із нас уявляє себе в контексті виконання різних суспільних ролей. Звідси формується спектр відмінних «Я-образів», які постають у процесі сприйняття себе та інших через численні «ролі», які кожен так чи інакше «грає» у житті. Внаслідок відбору та тлумачення циклу сприйняття явищ у конкретної людини виникає цілісна психологічна картина оточення й себе у цьому оточенні. [3, с. 113.].

Якість картини правової реальності у свідомості здобувача освіти значною мірою залежить від діяльності педагогів, які розробляють стандарти юридичної освіти, освітні програми, програми навчальних дисциплін та інші засоби «зовнішнього» конструювання суб'єктивної реальності студента. Оскільки здобувач вищої освіти з юридичного погляду є «суверенною» особистістю, яка усвідомлює своє право на власну думку, свободу світогляду і переконань, він фактично має можливість здійснювати селекцію зовнішніх педагогічних впливів, або ж відверто ігнорувати їх, або ж імітувати інтелектуальний резонанс, якщо, приміром, не має достатньо потужних мотивів для реалізації у навчальній діяльності настанов педагогів. У всіх подібних ситуаціях «зовнішні» методи і засоби формування розвиненого правового світогляду є не вельми ефективними. Педагогічна майстерність викладача не компенсує відсутність зустрічного руху з боку суб'єктивності студента. Саморефлексивне пізнання здобувачем освіти архітектоніки власної правової свідомості та її функціонального стану, соціально зріла самооцінка є ключовими передумовами формування «суб'єктності» здобувача освіти в процесі світоглядної самоідентифікації та саморозвитку (самоконструювання).

Здобуття здобувачем освіти «суб'єктності» у зазначеному процесі кардинально змінює характер його взаємодії з викладачем, посилюючи в ній саме методологічну й психотехнічну складові. Йдеться про допомогу, яку викладач може надати: 1) у виявленні прогалин і неузгодженостей (еклектики) у правовому світогляді студента; 2) у формуванні в структурі «Я-концепції» здобувача освіти юридично (деонтологічно) змістовного самообразу, який називають «Я-ідеальним» (реалістичного образу ідеального, з погляду суспільства, правника – професійно-компетентного, доброчесного, активного тощо); 3) у формуванні та розвитку метарефлексивних умінь і навичок, застосування яких дозволяє здобувачу освіти здійснювати самоспостереження, в тому числі в ситуаціях правового спілкування, усвідомлювати себе як «Я-актуальне» («Я-реальне»), що відкриває простір для системної роботи з іншими складовими «Я-концепції»; 4) у формуванні мотивів для саморозвитку та пов'язаних з цим видом діяльності ідеалів, цінностей, сенсів.

Цілеспрямована трансформація особистості здобувача освіти, яка осмислюється ним як діяльне узгодження «Я-реального» з «Я-ідеальним», є необхідною умовою формування нових, потрібних суспільству (його «здоровим» силам) моделей соціальної поведінки та професійної правничої діяльності.

Культура самопізнання (саморозвитку, самоконструювання) в українському суспільстві досі перебуває на невисокому рівні розвитку – українці не мають в своїй історії високорозвинених духовно-практичних систем, на кшталт буддизму в країнах Азії та Далекого Сходу. Українські виші не виявляють інтересу до таких систем, тоді як в університетах Великобританії, США та деяких інших країн ще в минулому столітті активно створювались медитаційні центри й інші подібні структури. Відповідно, у вищій школі України бракує соціальних практик та інституційних утворень, які б стимулювали накопичення соціального й особистісного досвіду, формування ідеалів, цінностей, психотехнологій, що інтенсивно впливають на розвиток самосвідомості, духовної гідності, моральної чистоти, сили волі в її застосуванні людиною до самої себе.

Як видається, без заповнення цієї прогалини в соціокультурному середовищі сучасної України вирішити таку спеціальну проблему, як формування доброчесного фахівця-юриста в умовах подальшої деградації суспільної моралі як соціального регулятора, неможливо.

Список використаних джерел:

1. Berger P.L., Luckmann T. The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. Garden City. NY: Anchor Books. 1966. 240 p.
2. Гладкий С.О. Самоконструювання як модель формування і розвитку професійної культури юриста. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*. Випуск 75(1). 2023. С. 21-26.
3. Кірєєва У. Теоретичні підходи до психологічного вивчення Я-концепції. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 111-119.

ІДЕЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Наталія Год,
канд. пед. наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Українська нація постала перед складними викликами російсько-української війни, що потребують концентрації усіх сил суспільства задля спільної перемоги. Особливої ваги набуває морально-духовна стійкість українства: витривалість, незламність, сила духу, єдність та взаємопідтримка у боротьбі за волю – боротьбі, що стала характерною ознакою національної самосвідомості.

В роки криз, катаклізмів, війн і потрясінь, коли кардинально змінюється саме суспільство, його структура, організація, ідеологія – змінюються вимоги до освіти й виховання. Особливим предметом уваги суспільства, зокрема й освітян – є виховання духовності й моральності в дітей та молоді. Розуміння й розв'язання цієї проблеми, великою мірою залежать від соціально-економічного та культурного стану в державі. Оскільки духовність і моральність людини – це не лише суспільні, соціальні, а й великою мірою психологічні та педагогічні проблеми, і в їх розв'язанні надзвичайне місце належить психолого-педагогічній науці, процесу виховання, системі освіти [11].

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначено,

що «духовно-моральне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей громадян України, закордонних українців, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України» [2].

Світовий досвід показує, що основою духовно-морального виховання, є формування достатньо високого рівня культури громадян, усвідомлення ними особистої відповідальності перед державою й суспільством, а також поваги до людей, які притримуються інших поглядів або позицій. І таке завдання, передусім, має здійснюватися у системі освіти. Адже саме освіта «постє фундаментом розвитку особистості в інтелектуальному, духовному, фізичному та культурному розумінні» [9, с. 103].

Об'єктивно, що духовно-моральне виховання здійснюється, в першу чергу, на кращих національних прикладах, шляхом засвоєння традицій, норм поведінки, багатої духовної культури нашого народу. Але не менш важливим є світовий досвід, зокрема, досвід духовно-морального виховання та освіти в епоху європейського Відродження.

Епоха Відродження (XIV – XVI століття) – культурно-історичний феномен у розвитку європейської цивілізації, відзначений інтересом до людини, злетом людинознавчих наук і мистецтва, формуванням гуманістичного світогляду [5, с. 147].

Європейські гуманісти, загалом, сформували спільну ідеологічну основу, що характеризується, як система поглядів, де людина – найвища цінність, мірило усіх речей та центр буття, що підкреслює її гідність, розум, прагнення до свободи. Але у різних його течіях, акценти розставлялися по-різному, це стосується, зокрема, й розробки проблем освіти та духовно-морального виховання особистості.

Мислителі італійського Відродження пріоритетною вважали громадську діяльність, а громадянське‘ виховання вважалося гуманістами важливою складовою морального виховання людини й підготовкою до свідомої, відповідальної участі у справах людської спільноти. Природно, що проблема виховання громадянина й патріота – «ідеального громадянина» – видавалася гуманістам надзвичайно актуальною і важливою [3, с. 49].

Вихованню, італійські гуманісти, відводили надзвичайно важливу роль, вбачали у ньому головний засіб підтримки авторитету держави, його політичної стабільності й добробуту громадян, що відповідало духові ренесансної ідеології. Учений-історик Г. Барон у книзі «Криза раннього італійського Відродження: громадянський гуманізм і республіканська свобода в епоху класицизму та тиранії» – захист суверенітету держави, патріотизм, любов до свободи, прихильність до республіканізму, активність у громадському житті назвав – громадянським гуманізмом [12]. До ідеологів освітньо-виховної парадигми громадянського гуманізму, належать Л. Бруні, М. Пальмієрі, К. Салютаті та інші.

Один із фундаторів італійського гуманізму, Колуччо Салютаті (1331 – 1406 рр.) був переконаний, що якості закладені в людині природою й Богом – потрібно розвивати шляхом виховання та освіти. Громадянське виховання, мислитель розглядав як складову частину морального вдосконалення людини, як підготовку до свідомої участі в справах людської спільноти [4, с. 122]. На думку Салютаті, громадянськість ґрунтується на взаємній любові, взаємній повазі й взаємодопомозі. Він зазначав, що «усі живі істоти створені не заради них самих, а

заради людини; людина створена для людини. Отже, у світі смертних, природа встановила деяке єднання, пов'язане взаємною прихильністю, щоби не тільки не дозволено було людині відбирати [що-небудь] у людини, але вважалося б нелюдяним не принести користі, коли людина здатна це зробити» [5, с.34].

Тому, Колуччо Салютаті у вихованні й освіті «ідеального громадянина», морально досконалої особистості надавав пріорітетного значення, комплексу гуманітарних дисциплін – studia humanitatis. Такі дисципліни, як філологія, поетика, історія, етика, на переконання мислителя, сприяють формуванню нової людини, яка має гуманістичні погляди, здатність до доброчесних вчинків та потяг до вченості. Салютаті був переконаний, що гуманізм не дається людині від народження, а набувається шляхом наполегливої праці [5, с. 240].

Гуманіст Леонардо Бруні Аретіно (1370 – 1444 рр.) у своїх працях – «Вступ до науки про мораль», «Проти лицеміра», «Про наукові та літературні заняття» значну увагу приділяв моральним та педагогічним темам. У центрі уваги мислителя громадянське виховання особистості, любов до рідної землі, прагнення підняти авторитет держави [6, с. 196]. На його глибоке переконання велич Флоренції ґрунтується на її самоврядній політичній системі, виборних органах влади, що спираються на доброчесність, відповідальність, патріотизм громадян, саме тому ці риси потрібно формувати з дитинства через виховання й освіту [4, с. 124].

Пальмієрі Маттео (1406 – 1475 рр.) флорентійський представників громадянського гуманізму який значну увагу приділяв моральному вихованню. Пальмієрі був переконаний, що соціальність є важливою складовою людської природи, що ґрунтується на законах божественних і людських, творцем яких, учителем і «єдиним розпорядником» є Бог. У комунальному співжитті, людина шукала собі двох благ: доброчесності (honesta) та корисності (l'utile). Але спільне життя вимагало від людини дбати не лише про власне благо, а й про спільне благо громади [5, с. 35].

Мислитель вважав, що підтримуючи своє співтовариство, люди взаємно збагачують одне одного здобутками праці, науки й мистецтва. Гуманіст наголошував, що соціальність, як специфічна риса людської природи сприяє вдосконаленню людини, здобуттю нею справжньої гідності, розкриттю її творчих сил, талантів, високих моральних якостей [4, с. 128].

Пальмієрі виклав свої погляди на формування «ідеального громадянина» у діалозі «Громадянське життя» (1439 р.). Виховання вважав єдиним засобом удосконалення і людини, і суспільства. Гуманіст підтримував ідею раннього виховання й навчання дитини, закликав виховувати в підростаючому поколінні почуття власної гідності, доброчесність, справедливість, які повинні постійно супроводжувати людину, бо вони зберігають «союзи і відносини дружби між громадянами» [3, с. 49].

У країнах північного Відродження – у Нідерландах, Німеччині, Англії, визначальними були етико-релігійні ідеали християнського вчення, у якому питання моралі, совісті, честі, обов'язку завжди займали важливе місце. Ідеологи північного гуманізму, у своїх освітньо-виховних концепціях гармонійно розвиненої особистості, спиралися на християнські моральні цінності і норми сформовані Біблією та вченням Ісуса Христа. Сам Христос виступав як великий Учитель людства [5, с. 257].

Визначальне місце ідеї духовно-морального виховання займали у програмі релігійно-філософського руху «нового благочестя», або «братів спільного

життя», що набув поширення у Німеччині й Нідерландах. Прихильники руху прагнули відновити норми життя ранніх християнських громад, добровільно відмовлялися від особистого майна, передавали його у спільне користування, селилися разом та вели спільне життя. Засновник та ідеолог руху, девентерський релігійний діяч і учений Герт Гроте (1340 – 1384 роки) проповідував у Нідерландах [5, с. 258].

Метою виховання «братів спільного життя» визначалося моральне вдосконалення особистості, яке досягалося наполегливою розумовою та емоційною працею. Основна увага зверталася на витонченість душевних рухів, емоційне сприйняття божественних істин, що досягалося шляхом медитації та молитви. Важлива роль у релігійній концепції «нового благочестя» відводилася ідеї «наслідування Христа» -- Христос має стати моральним прикладом для християн. Справжній християнин має суворо дотримуватись проголошених Спасителем етичних норм та діяти за законами справедливості, братерства й любові.

Гроте та його послідовники вважали «праведним шляхом» християнина – життя, що наповнене працею, турботою про хворих. Особливого значення надавали організації освіти й виховання підростаючого покоління – створення братських шкіл. Так школа у Зволлі, якою керував Йоган Целе, тісно співпрацювала з «братами спільного життя». У центр уваги школи були питання релігійного виховання [5, с. 259].

Автор головного теоретичного твору прихильників «нового благочестя» -- трактату «Про наслідування Христа» Фома Кемпійський (1379 — 1471 рр.) звертав увагу на уміння наставника працювати з учнями індивідуально, говорити з ними щиро й відверто, формувати культуру читання морально-релігійної літератури [5, с. 259].

Представники руху «нового благочестя» сповідували ідеї любові до Бога та ближнього, справедливість, милосердя, смиренність, чесність, жертовність та допомогу нужденним. Шляхом поширення цих християнських істин, які склали основу християнського гуманізму, рух «нового благочестя» справив значний вплив на суспільне життя Нідерландів і Німеччини і створив передумови для сприйняття ренесансних ідей.

Теоретики та практики педагогічної справи, представники «християнського гуманізму» розробили цілу низку пропозицій щодо виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Становлення гуманістичної педагогіки в країнах Північної Європи пов’язане з іменами Олександра Гегія (1433 – 1498 рр.), який очолив на середину 1470-х років школу «братів спільного життя» в Девентері; Рудольфа Агріколи (1443 або 1444 – 1485 рр.), який сприяв реформуванню школи. Школа в Девентері користувалася великою популярністю. Головна увага там приділялася релігійно-етичному вихованню. Серед тих, хто закінчив згадану школу, були майбутні гуманісти Муціан Руф та Еразм Роттердамський, які розвинули ідеї духовно-морального виховання [5, с. 260].

Європейські мислителі епохи Відродження, значну увагу приділяли питанням духовного й морального виховання особистості, що перегукується з сучасними вимогами до української освіти. Так у Державному стандарті базової середньої освіти, у Державному стандарті профільної середньої освіти зазначено, такі ціннісні орієнтири, як: «… утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємо-

допомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими; плекання в учнів любові до рідного краю, …» [7]; «… формування і утвердження в здобувачів освіти української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності …» [8].

Сила українського духу й незламності корініться в глибинах його історії, нація, що пережила несправедливість, пройшла тяжкі випробування та втрати стала прикладом стійкості, мужність, волі, що змінює хід історії.

Список використаних джерел:

1. Батарейна І. О. Організаційні форми морального виховання. Інноваційна педагогіка: наук. журн. Причорномор. н.-д. ін-т екон. та інновацій. Одеса: Гельветика. Випуск 24. Т. 1. 2020. С. 14 – 17. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_1/4.pdf
2. Верховна Рада України. (2022, Груд. 13). Закон № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text
3. Год Б.В. Ідеї громадянського виховання у ренесансній думці Італії XIV – XV століть. Єдність особистісного і соціального факторів у виховному процесі навчального закладу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ПДПУ ім. В.Г. Короленка; кафедра педагогіки. Полтава, 2004. С. 48 – 51.
4. Год Н. Ідеї громадянського виховання та освіти у концепціях гуманістів XIV – XVI століть. *Сучасні соціогуманітарні проблеми в історії: компаративні нариси*: колективна монографія / За ред. Лободи Д. О. (голова редколегії), Вільхового Ю. В., Лахна О. П., Петренко І. М. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 118 – 150.
5. Год Б. В. Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття) : монографія. Полтава : АСМІ. 464 с.
6. Год Б. В. Європейське Відродження : історія, політика, педагогічна думка : нариси. Полтава : АСМІ, 2008. 220 с.
7. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2025).
8. Державний стандарт профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державного стандарту профільної середньої освіти» від 25 липня 2024 р. № 851. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2025).
9. Ноздрін О. М., Сіданіч І. Л. Правові засади духовно-морального виховання в системі повної загальної середньої освіти України. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*: зб. наук. праць / НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. Олійник; редкол. : О. Галус [та ін.]. Київ: Юстон, 2024. Вип. 27(56). С. 98 – 116. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/27_56_2024/Bulletin_27_56_Pedagogika_Nozdrin_Sydanych.pdf
10. Сіданіч І. Л. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (XX – початок XXI століття): монографія. НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ : ТОВ "НВП "Інтерсервіс, 2013. 464 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/

720290/1/17%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%98%D0%AF_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82_%D0%B2%D0%B0%D1%80%281%29.pdf
11. Сухомлинська О. Моральне виховання учнів: педагогічна наука та практика. Виступ на загальних зборах Академії педагогічних наук України. *Освіта. UA*. 10.12.2007. URL: https://osvita.ua/school/method/upbring/332/
12. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця. / перекл. з лат.; вступ. слово Йосипа Кобова та Юрія Цимбалюка; передм. Йосипа Кобова. Київ: Дніпро, 1988. 207 с. (Вершини світового письменства, том 63). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kampanella_Tommazo/Utopiia_Misto_Sontsia.pdf?PHPSESSID=asap7lq7kba46v8tsq4493nps5 (дата звернення: 10.10.2025).

МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ: ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Наталія Гур'єва,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
т.в.о. завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Сучасний розвиток правових систем характеризується активним пошуком ефективних, гнучких та менш конфліктних способів вирішення спорів. Одним із таких інструментів є медіація, яка набула значного поширення у країнах Європейського Союзу, зокрема у сфері публічно-правових відносин. В умовах євроінтеграційних процесів в Україні питання впровадження медіації в адміністративні спори набуває особливої актуальності.

Медіація традиційно розглядається як альтернативний (позасудовий) спосіб вирішення спорів за участю нейтрального посередника — медіатора, який сприяє досягненню взаємоприйнятного рішення між сторонами. У контексті публічно-правових відносин її застосування має певну специфіку, пов'язану з участю суб'єктів владних повноважень, публічним інтересом та принципом законності.

У країнах ЄС медіація активно застосовується не лише у приватно-правових, а й у публічно-правових спорах. Важливу роль у цьому процесі відіграє Рада Європи, яка через свої рекомендації стимулює держави до розвитку альтернативних способів вирішення спорів, зокрема у відносинах між громадянами та органами публічної влади. Так, Рекомендація Rec (2001)9 Комітету міністрів Ради Європи передбачає можливість використання альтернативних процедур у спорах між адміністрацією та приватними особами [2].

Практика окремих держав-членів ЄС свідчить про ефективність медіації в адміністративних спорах. Наприклад, у Німеччині медіація використовується як додатковий інструмент у діяльності адміністративних судів, де судді можуть рекомендувати сторонам звернутися до медіатора. У Франції існує інститут адміністративної медіації (médiation administrative), який дозволяє врегульову-

вати конфлікти без судового розгляду, особливо у сферах соціального забезпечення, податкових відносин та місцевого самоврядування. У Нідерландах активно застосовується так звана «процедура дружнього врегулювання» (amicable settlement), яка передбачає залучення медіатора на ранніх стадіях конфлікту. Ключовими перевагами медіації у публічно-правових спорах є:

•зменшення навантаження на адміністративні суди;
•скорочення строків вирішення спорів;
•підвищення рівня довіри громадян до органів влади;
•забезпечення більш гнучкого та індивідуалізованого підходу до вирішення конфліктів;
•зниження конфліктності у відносинах між державою та особою.

Водночас застосування медіації у сфері адміністративного права має певні обмеження. Зокрема, не всі публічно-правові спори можуть бути предметом медіації, особливо ті, що стосуються реалізації владних повноважень у сфері публічної безпеки, оборони чи інших питань, де переважає публічний інтерес. Крім того, виникає питання щодо допустимості компромісу у випадках, коли орган влади зобов'язаний діяти виключно в межах закону.

В Україні інститут медіації отримав законодавче закріплення із прийняттям Закону України «Про медіацію» (2021 рік). Проте його застосування у публічно-правових спорах поки що перебуває на початковій стадії. Кодекс адміністративного судочинства України передбачає можливість примирення сторін, однак механізми медіації як окремого інструменту ще недостатньо інтегровані у судову практику [1]. Серед основних проблем впровадження медіації в адміністративних спорах в Україні можна виділити:

•відсутність усталеної практики застосування медіації органами публічної влади;
•недостатній рівень правової культури та обізнаності щодо медіації;
•обмежена кількість спеціалізованих медіаторів у сфері публічного права;
•певна недовіра до альтернативних способів вирішення спорів.

Разом із тим, перспективи розвитку медіації у цій сфері є значними. Важливу роль у цьому процесі може відіграти імплементація європейських стандартів, зокрема тих, що сформовані під впливом практики Європейський суд з прав людини, який наголошує на необхідності ефективних засобів захисту прав особи. До основних напрямів удосконалення правового регулювання медіації в адміністративних спорах в Україні можна віднести:

1.Розроблення спеціальних процедур медіації для публічно-правових спорів.
2.Запровадження обов'язкових досудових процедур врегулювання спорів у окремих категоріях справ.
3.Підвищення кваліфікації державних службовців у сфері альтернативного вирішення спорів.
4.Інституційне забезпечення медіації (створення центрів медіації при органах влади або судах).
5.Популяризація медіації серед громадян та юридичної спільноти [4, с.193].

Таким чином, медіація у адміністративних та публічно-правових спорах є перспективним напрямом розвитку правової системи України. Використання досвіду країн ЄС дозволить сформувати ефективний механізм врегулювання конфліктів між громадянами та державою, що сприятиме підвищенню якості публічного управління та зміцненню принципу верховенства права.

Список використаних джерел:
1.Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX.
2.Recommendation Rec(2001)9 of the Committee of Ministers to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties. Рада Європи, 2001.
3.Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Європейський Союз.
4.Ківалов С. В. Адміністративне право України: підручник. – Одеса: Юридична література, 2020, с.488.

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анастасія Дуденченко,
здобувачка фахової передвищої освіти, спеціальності 081 Право
Полтавський фаховий коледж
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Іван Лісний,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавський фаховий коледж

Конституційна юстиція є важливим елементом механізму забезпечення верховенства права, гарантування прав і свобод людини та громадянина, а також підтримання балансу між гілками влади. У сучасних правових системах вона виступає інструментом контролю за відповідністю нормативно-правових актів конституції та засобом вирішення конституційно-правових спорів. В Україні та країнах Європейського Союзу сформувалися різні моделі організації конституційного контролю, що обумовлює доцільність їх порівняльного аналізу.

В Україні функції конституційного контролю здійснює Конституційний Суд України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції. Його правовий статус, повноваження та порядок діяльності визначаються Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України». До основних повноважень цього органу належить вирішення питань щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції, офіційне тлумачення Конституції, а також розгляд конституційних скарг.

Модель конституційної юстиції в Україні належить до централізованої (європейської) моделі, що передбачає існування спеціалізованого органу, який здійснює конституційний контроль. Такий підхід був запозичений із континентальної правової традиції, зокрема з практики Федеральний конституційний суд Німеччини, який вважається одним із найбільш авторитетних органів конституційної юрисдикції в Європі.

У країнах Європейського Союзу не існує єдиної моделі конституційної юстиції, проте можна виокремити дві основні: централізовану та децентралізовану. Централізована модель характерна для більшості континентальних держав, таких як Німеччина, Італія, Іспанія, де функціонують спеціалізовані конституційні суди. У цих країнах органи конституційної юстиції мають широкі повноваження, включаючи розгляд індивідуальних конституційних скарг, що сприяє ефективному захисту прав людини.

Децентралізована модель, або американська модель, передбачає здійснення конституційного контролю судами загальної юрисдикції. У Європі вона менш поширена, однак її елементи можна спостерігати у правових системах деяких держав, а також у діяльності наднаціональних судових органів, таких як Суд Європейського Союзу, який забезпечує тлумачення та застосування права ЄС.

Порівняльний аналіз дозволяє виявити як спільні, так і відмінні риси конституційної юстиції в Україні та країнах ЄС. До спільних рис належать: орієнтація на принцип верховенства права, забезпечення захисту конституційних прав і свобод, а також використання механізму конституційної скарги як засобу індивідуального захисту. Водночас існують суттєві відмінності у порядку формування складу суду, обсязі повноважень та ефективності реалізації рішень.

Зокрема, у країнах ЄС значна увага приділяється незалежності суддів конституційних судів та прозорості процедур їх призначення. У Німеччині, наприклад, судді обираються парламентом із дотриманням високих кваліфікаційних вимог, що забезпечує високий рівень довіри до суду. В Україні ж питання формування складу Конституційного Суду неодноразово ставало предметом дискусій, що впливає на сприйняття його незалежності.

Важливим аспектом є також ефективність виконання рішень органів конституційної юстиції. У країнах ЄС рішення конституційних судів, як правило, виконуються належним чином і мають значний вплив на правову систему. В Україні ж проблема виконання рішень Конституційний Суд України залишається актуальною, що знижує ефективність конституційного контролю.

Окрему роль у розвитку конституційної юстиції відіграє практика Європейський суд з прав людини, яка впливає на формування стандартів захисту прав людини та застосовується національними судами, у тому числі органами конституційної юрисдикції. Взаємодія національних конституційних судів із міжнародними судовими інституціями сприяє гармонізації правових систем та підвищенню ефективності захисту прав людини.

Отже, конституційна юстиція в Україні та країнах ЄС має спільну мету – забезпечення верховенства Конституції та захист прав людини, проте відрізняється за інституційною організацією та практикою функціонування. Порівняльний аналіз свідчить про доцільність подальшого вдосконалення національної моделі з урахуванням кращих європейських практик, зокрема щодо забезпечення незалежності суддів, підвищення ефективності виконання рішень та зміцнення довіри до органів конституційної юстиції.

Список використаних джерел:

1.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2.Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.
3.Basic Law for the Federal Republic of Germany of 23 May 1949. Federal Law Gazette. 1949.
4.Statute of the Court of Justice of the European Union. Official Journal of the European Union.
5.Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950. Council of Europe.

ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ СВОБОДОЮ БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВНИМ КОНТРОЛЕМ

Богдан Дудка,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

У сучасних умовах воєнного стану в Україні питання дерегуляції підприємницької діяльності набуває особливої актуальності. Необхідність підтримки економічної активності в умовах збройного конфлікту вступає у суперечність із потребою посиленого державного контролю задля забезпечення національної безпеки. Вирішення цієї дилеми визначає ефективність функціонування вітчизняної економіки в кризових умовах.

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року суттєво змінило умови ведення підприємницької діяльності. З одного боку, держава була змушена вжити низку дерегуляційних заходів для стимулювання економічної активності та збереження робочих місць. З іншого – необхідність забезпечення обороноздатності країни зумовила введення нових обмежень і механізмів контролю. Баланс між цими двома протилежними тенденціями є ключовим питанням господарсько-правової науки в умовах сьогодення.

Основний матеріал дослідження. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII визначено правові засади введення воєнного стану та систему заходів, що застосовуються в цей період [1]. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан, що став підставою для трансформації регуляторного середовища господарської діяльності.

У сфері дерегуляції бізнесу у воєнний час виокремлюють декілька ключових напрямів. По-перше, спрощення дозвільних процедур: призупинено низку перевірок суб'єктів господарювання, спрощено порядок отримання дозволів у будівельній галузі та скорочено строки погодження документів. По-друге, лібералізацію трудових відносин: Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» суттєво розширено права роботодавців у питаннях переведення працівників, встановлення режиму роботи тощо [2]. По-третє, спрощення оподаткування: запроваджено єдину ставку єдиного податку 2% доходу для суб'єктів господарювання третьої групи на добровільній основі.

Водночас в умовах воєнного стану держава посилила контроль за низкою сфер підприємницької діяльності. Зокрема, запроваджено обмеження на вивезення певних категорій товарів за кордон, встановлено державне регулювання цін на соціально значущі товари та паливо, посилено контроль за валютними операціями та фінансовим моніторингом. [5, с. 183]

Аналіз практики застосування дерегуляційних заходів свідчить про їх загалом позитивний вплив на ділову активність. За даними Міністерства економіки України, у 2022–2023 роках кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання зменшилась значно менше, ніж прогнозувалося на початку повномасш-

табного вторгнення [3, с. 462]. Разом із тим зберігаються суттєві ризики зловживань в умовах послабленого контролю, зокрема в сферах державних закупівель та розподілу гуманітарної допомоги.

З теоретичного погляду, дерегуляція підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є специфічним різновидом антикризового господарсько-правового регулювання. Вона ґрунтується на принципах пропорційності обмежень, тимчасовості заходів та відповідності міжнародним зобов'язанням України, включаючи вимоги процесу євроінтеграції. Особливого значення набуває забезпечення верховенства права в умовах збройного конфлікту, що передбачає збереження ключових правових гарантій для суб'єктів підприємницької діяльності.

Важливим аспектом досліджуваної проблеми є питання тимчасового характеру воєнних обмежень та відновлення нормального регуляторного режиму після завершення воєнного стану. Правовий механізм «зворотного переходу» потребує належного законодавчого врегулювання з метою забезпечення правової визначеності для бізнесу та недопущення збереження надзвичайних обмежень у постконфліктний період.

Дерегуляція підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є об'єктивно необхідним інструментом підтримки національної економіки. Досягнення оптимального балансу між свободою бізнесу та державним контролем можливе за умов: а) нормативного закріплення чітких критеріїв запровадження та скасування обмежувальних заходів; б) забезпечення прозорості та підзвітності в процесі реалізації дерегуляційних ініціатив; в) систематичного моніторингу ефективності прийнятих заходів та їх впливу на господарське середовище; г) узгодженості вітчизняного законодавства з вимогами права ЄС у контексті реалізації курсу на євроінтеграцію.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 23. Ст. 175.
3. Пер'ян С. А., Оліярник В. В., Мельник В. В., Озарко О. П., Даньків Н. І. Стан і проблеми розвитку малого підприємництва в умовах російсько-української війни. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 36. 2023. С. 459 – 469.
4. Задихайло Д. В. Господарсько-правова політика в умовах воєнного стану : монографія. Харків : Право, 2023. 312 с.
5. Тимощук В., Ціх Г. В. Проблеми малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Збірник тез доповідей // Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації»*. 2022. С. 183-184.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сергій Дудко,
доктор педагогічних наук, заступник директора
Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

У 2021 р. Брюссель затвердив нову Стратегічну рамкову програму Європейського співробітництва у галузі освіти і навчання «До Європейського освітнього простору і поза» (2021-2030), серед п'яти пріоритетів якої на наступне десятиліття названо: підвищення якості, рівності, інклюзії та успіху для всіх в освіті й навчанні та перетворення навчання впродовж життя і мобільності в реальність для всіх. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (2016) передбачено проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти з урахуванням досвіду провідних країн світу, які в умовах глобалізації спільно працюють над розв'язанням існуючих викликів.

Українська система шкільної освіти потребує перезавантаження, адже через повномасштабну війну додалося багато нових викликів, як-от подолання освітніх втрат і розривів, відбудова шкіл тощо [1].

Нами проведене дослідження щодо стану розробленості проблеми трансформації освітнього простору закладів загальної середньої освіти України, здійснення трансформації на засадах сталості.

Аналіз нормативної бази та соціальних мереж дослідження свідчить, що нині, не зважаючи на складні соціально-економічні умови, українська система загальної середньої освіти продовжує реформуватися, спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід, що, безумовно, сприяє інтеграції до європейського освітнього простору. До позитивних гуманістичних тенденцій періоду реформування шкільної освіти можна віднести: децентралізацію й демократизацію управління і фінансування освіти; деідеологізацію та зміну мети й змісту гуманітарного аспекту освіти; розробку стандартів змісту шкільної освіти; прагнення до самоврядування шкіл; скасування монополії держави на створення програм і підручників; надання першочергової уваги викладанню державною мовою; забезпечення свободи для педагогічної творчості [4].

Вибір менеджментом оригінальної трансформації ЗЗСО неможливий без урахування вимог гуманістично-компетентнісної парадигми до демократизації освіти як на мікрорівні, так і на макрорівні, які передбачають лібералізацію всієї системи педагогічної діяльності [5]. Стосовно зазначеного необхідно враховувати низку певних ознак, притаманних демократичній системі освіти: роздержавлення школи, ліквідація існуючої в країні монополії на освіту та перехід до суспільно-державної системи, де особистість, суспільство й держава є партнерами; децентралізація управління освітою, чітке розмежування між центром, регіональними та місцевими органами управління з максимальною передачею на місця функцій управління, в тому числі і в ЗЗСО; участь місцевої влади і місцевої громадськості як в управлінні ЗЗСО через відповідні місцеві органи, так і безпосередньо в його діяльності; залучення додаткових місцевих ресурсів для розвитку, пробудження інтересу до проблематики ЗЗСО в місцевій спільноті, виховання на цій основі освітньої громадськості; самостійність ЗЗСО

у виборі стратегії власного розвитку, цілей, змісту, організації та методів роботи, їх юридична, фінансова та економічна самостійність; доступність освіти для всіх, незалежно від соціального становища, статі, расової, національної, релігійної належності; відкритість системи; право батьків та учнів на участь в управлінні ЗЗСО; право вчителів на творчість, на власний педагогічний почерк, на свободу вибору освітніх концепцій, технологій, підручників і навчальних посібників, методів оцінювання навчальної діяльності учнів, на участь в управлінні ЗЗСО [2].

МОН проведено декілька Освітніх форумів у 2021-2024 роках щодо трансформації позашкільної освіти та закладів загальної середньої освіти.

Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий на освітньому форумі у травні 2024 року зазначив: «Освітні простори повинні відображати підходи сучасної школи, культуру і цінності, які ми хочемо плекати в ній. Якщо ми декларуємо, що свобода для нас цінність, то у школах ми також маємо давати цю свободу дітям. Не лише обирати предмети, хоча це також, а й, наприклад, сидіти на підвіконнях, які спеціально облаштовані для цього. Зміст і форма взаємопов'язані, тож наше завдання – послідовно трансформувати це комплексно» [1].

Тодішній Віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти науки та технологій – Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров зазначив «Коли спільно з МОН ми почали працювати над стратегією трансформації освіти, то зрозуміли, що потрібно змінювати не тільки зміст та сенси освіти, але і трансформувати шкільні простори. Простір впливає на мислення людини. Наше бачення – школи мають бути схожими на маленький офіс гугл чи нетфлікс, де народжуються проривні ідеї та мрії [1].

Після трансформації шкіл маємо побачити такі зміни:

- безбар'єрність: усі школи мають бути доступними для всіх учасників освітнього процесу;
- безпека в пріоритеті: кожен заклад освіти має бути оснащений комфортним та надійним укриттям;
- відкритий простір для творчості, спільної проєктної діяльності та відпочинку, що сприятиме соціалізації;
- сучасний дизайн, енергоефективність та максимально ефективна організація простору.

Голова Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій Сергій Бабак так само зазначив, що «діти будуть більше розвантажені», а такі реформи «вкрай необхідна нам для вступу в Європейський Союз» [6].

Якщо ми хочемо, щоб наші свідоцтва про повну загальну середню освіту були еквівалентні європейським, щоби ми були більш мобільними у ЄС, нам потрібна 12-річка»

Високопосадовці зазначають, що одна з великих трансформацій на краще, яка потрібна українським містам, усім українцям – міста мають стати людиноцентричними, дитиноцентричними. Сергій Бабак зазначив: «Суспільні простори, побудовані за тоталітарною логікою, мають її позбутися. Перш за все йдеться про типові радянські школи. Їх потрібно не відновлювати, а перетворювати на комфортне, сприятливе середовище для навчання та розвитку. Саме в цьому для нас, як українського бізнесу, – велика ідея підтримки проєкту з дерадянізації шкіл. Ми щиро сподіваємося, що перші трансформації шкіл відбудуться і надихатимуть на зміни інших» [6].

Ми маємо зазначити, що реформа підтримується швейцарсько-українським проєктом DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти».

Яких же результатів планують досягти в першу чергу трансформуючи таким чином заклади ЗСО в Україні?

1.Оснащувати школи функціональною інфраструктурою та укриттями.
2.Проводити капітальні ремонти закладів освіти, що були пошкоджені під час війни.
3.Оснащувати школи приладами, технічним обладнанням, мультимедіа, широкосмуговим доступом і покриттям Wi-Fi.
4.Створювати цифрові освітні центри в сільській місцевості. Впроваджувати цифровий розвиток і модернізувати зміст освіти.
5.Проводити оцінювання прогалин у навчанні та запровадити програму відновлення освітніх втрат.
6.Підтримувати професійний розвиток учителя та розпочати перепідготовку вчителів під Освіту 4.0.
7.Дотримуватися програми Президента «Здорова Україна», програм «Здорове харчування», «Шкільний автобус», проєктів «Клас безпеки» та «Шкільний поліцейський».
8.Розвивати приватні заклади освіти.
9.Створювати та підтримувати освітні хаби за кордоном.
10.Удосконалювати «Школу супергероїв» для дітей, які тривалий час перебувають у лікарнях.
11.Займатися національно-патріотичним вихованням, зокрема, розширювати мережу центрів організацій «Пласт» та «Джура», популяризувати гру «КіберДЖУРА».

Маючи вищезазначені перспективи трансформації органи місцевого самоврядування розпочали реорганізації ЗЗСО в своїх ОТГ.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» передбачає, що до 1 вересня 2027 року всі школи країни отримають статус ліцею або гімназії. Ліцеї навчатимуть дітей до 12 класу, гімназії – до 9-го [3].

З 2027 року – жодних шкіл, тільки гімназії та ліцеї. Такі зміни чекають на школярів і навчальні заклади у найближчі 3 роки.

У липні 2021 року прийнятий закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти».

Нагадаємо, що ще змінилося після прийняття згаданого закону:

– концепція НУШ передбачала, аби забезпечувати профільність, ліцей має мати мінімум 4 класи на паралелі, у кожному не менше ніж 25 учнів (ці засади закріплені й у Законі «Про повну загальну середню освіту»), а за законом 2021 року дозволяється не менше двох класів за трьома профілями, про мінімальну кількість учнів не йдеться;

– початкова школа мала функціонувати як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії, гімназія та ліцей як окремі юридичні особи (без початкової школи у своєму складі), натомість закон передбачає, що ліцей може бути окремою юридичною особою, у якому може бути навчання на початковому та базовому рівнях, тобто в ліцеї можуть вчитися учні з 1 по 11(12) клас;

– також закон виключив норму, що обмежувала можливості для створення ліцеїв у містах та громадах із населенням менше ніж 50 тисяч осіб (така норма

передбачала, що старшу школу утримує потужна громада, яка дійсно зможе забезпечити заклад освіти необхідною матеріально-технічною базою, лабораторіями, за потреби – гуртожитками).

Які школи стануть ліцеями та з яким профілем, а які заклади освіти вчитимуть тільки з 1 до 4 класу або з 5 до 9 – ці питання мають розв'язати місцеві органи влади та засновники шкіл до 1 вересня 2027 року. МОН прогнозує, що остаточно старша школа реформується до 2030–2040 років.

Висновки. Отже, трансформація закладів ЗСО відбувається в межах реформи НУШ. У 2023-2025 роках МОН провело ряд заходів з інформування громадськості нашої держави щодо проведення масштабної трансформації закладів освіти та міської інфраструктури. До 2027 року відбувається зміна статусів ЗЗСО, проводяться заходи з підготовки початку нового етапу побудови НУШ – впровадження старшої профільної школи. Трансформація закладів освіти проводиться засадах сталого розвитку суспільства за підтримки швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти».

Список використаних джерел:

1.Андрєєва Вікторія. Без "радянського присмаку": МОН показало, як виглядатимуть відбудовані українські школи. Життя. 2024. URL: https://life.pravda.com.ua/society/yak-viglyadatimut-shkoli-maybutnogo-mincifra-pokazala-vizualizaciji-301682/

2.Береза В. Демократизація суспільних відносин як головна умова функціонування політичної освіти і просвітництва. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. 2015. Вип. 37. С. 10–17.

3.Гриневич Лілія. Освіта в часи кризи: приклади закордонного досвіду, які варто переосмислити для України. 2023. URL: https://nus.org.ua/2023/10/17/osvita-v-chasy-kryzy-pryklady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-varto-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/

4.Дудко С. Г. Наукові основи моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти: дис. … д-ра пед. н. 13.00.01.; Житомир. держ. уні-т ім. Івана Франка. Житомир, 2025. 717 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/43061/1/dys-Dudko.pdf

5.Дудко С. Парадигмальне моделювання середовища українських закладів загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 4 (217). С. 42–46. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-42-46

6.У ВР розповіли про масштабну реформу у середній освіті. Новини LIVE. 2024. URL: https://segodnya.novyny.live/u-vr-rozpovili-pro-masshtabnu-reformu-u-serednii-osviti-podrobitsi-171052.html/amp

МЕДІАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Юлія Євлан, Анастасія Зайцева,
здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Алла Кравченко,
канд., юрид. наук., доцент кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

В умовах динамічної трансформації сучасного українського суспільства, що супроводжується реформуванням правової системи та пошуком нових моделей взаємодії держави й громадянина, особливої гостроти набуває проблема правового відчуження особистості. Це явище є одним із найбільш деструктивних чинників, що гальмують розвиток правової держави, адже воно провокує правовий нігілізм, соціальну апатію та кризу довіри до інститутів правосуддя. Традиційна юрисдикційна форма захисту прав, попри свою нормативну визначеність, часто виявляється занадто ригідною та формалізованою, що лише посилює дистанцію між індивідом і правом. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в дослідженні медіації не просто як альтернативного способу вирішення спорів, а як глибинного антропологічного та правового механізму подолання відчуження особистості від правового середовища.

Правове відчуження за своєю суттю є складним психосоціальним станом, при якому норми права сприймаються особистістю як щось зовнішнє, нав'язане державою, а отже вороже або байдуже до її реальних інтересів. Це певний стан правової самотності, де людина бачить у законі не інструмент свого захисту, а систему обмежень та санкцій. Причинами такого стану є когнітивні бар'єри, незрозумілість юридичної мови, інституційна недовіра до судової влади та відчуття власної безпорадності перед бюрократичним апаратом. У судовому процесі людина часто перетворюється на об'єкт правового впливу, чию долю вирішують професійні юристи на основі формальних ознак, що нерідко залишає реальний корінь конфлікту невирішеним, а почуття несправедливості лише загостреним. Медіація пропонує принципово іншу парадигму взаємодії, яка в центрі правового всесвіту ставить не абстрактну норму, а живу особу з її потребами, емоціями та інтересами. Як механізм подолання відчуження, медіація базується на відновленні правової суб'єктності людини головним чинником якого виступає принцип автономії волі, при якому у процесі медіації сторони самі є творцями свого рішення. Коли людина перестає бути пасивним спостерігачем судового ритуалу і стає активним учасником вироблення умов примирення, право перестає бути чужим, воно стає своїм, оскільки результат медіації це не наказ зверху, а продукт власної волі та домовленості. Таким чином, медіація повертає людині контроль над її правовим життям, що є першим і найважливішим кроком до подолання відчуження.

Окрім суб'єктивного аспекту, медіація виконує важливу комунікативну функцію, оскільки відчуження завжди супроводжується розривом зв'язків між сторонами конфлікту, між громадянином і законом. Вона створює безпечний простір для діалогу, де через фасилітацію медіатора відбувається деформалізація спілкування, оскільки використання зрозумілої мови замість складних юридичних конструкцій знімає психологічні затискачі та інтелектуальні бар'єри. У цьому процесі правова норма починає сприйматися не як застигла

догма, а як живий регулятор, що допомагає знайти баланс інтересів, що сприяє ресоціалізації особистості, адже через позитивний досвід досягнення згоди в правовому полі людина знову починає довіряти правовим інструментам як таким. Важливим елементом подолання відчуження є трансформація сприйняття справедливості. У юрисдикційному процесі справедливість часто є дистрибутивною і сприймається як виграш однієї сторони за рахунок іншої, що лише поглиблює конфлікт. Медіація ж орієнтована на комунікативну справедливість, яка базується на визнанні потреб кожного, адже, коли рішення приймається консенсусом, воно автоматично визнається сторонами як справедливе, що веде до вищого рівня добровільного виконання зобов'язань, де людина дотримується домовленостей не через страх перед примусовою силою держави, яка і є джерелом відчуження, а через внутрішнє переконання та повагу до власного слова, що є переходом від зовнішнього правового тиску до внутрішньої правової відповідальності.

На загальносоціальному рівні впровадження медіації має стати основою для формування нової правової культури діалогу та злагоди. Подолання відчуження неможливе без зміни ставлення юридичної спільноти до своєї ролі, де медіатор виступає не як представник державної влади, а як посередник, який допомагає особистості інтегруватися в правовий простір, що дозволить нівелювати агресивний характер правового середовища, роблячи його більш гуманним та людиноцентричним. Якщо правова система надає громадянину вибір змагатися в суді чи домовлятися через медіацію, вона тим самим демонструє повагу до його гідності, що є потужним антидотом проти відчуження.

Шлях до повної реалізації потенціалу медіації як засобу подолання правового відчуження, потребує вирішення низки проблем. Насамперед, це стосується низької правової грамотності населення та панування стереотипу про сильну руку держави як єдиний спосіб вирішення проблем. Необхідна широка просвітницька робота, яка б пояснювала, що медіація це не просто переговори, а юридично визнаний шлях до відновлення справедливості власними зусиллями. Також важливо інтегрувати медіаційні навички в систему підготовки майбутніх правників, зміщуючи акцент з конфронтації на фасилітацію та медіабельність спорів.

Підсумовуючи можна стверджувати, що медіація є ефективним та перспективним механізмом подолання правового відчуження особистості який діє на трьох рівнях: психологічному - повертає відчуття контролю та суб'єктності, комунікативному - відновлює діалог і довіру та юридичному - трансформує примус у добровільну відповідальність. Її розвиток сприяє перетворенню права з відчуженої, ворожої сили на інструмент соціальної гармонії, що дозволяє людині не просто підкорятися закону, а і бачити у ньому засіб реалізації своєї свободи та інтересів, що є фундаментальною умовою існування здорового громадянського суспільства та міцної правової держави.

АКТУАЛЬНИЙ СТАН СУЧАСНОГО РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Віталій Заіка,
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності D2 Фінанси, банківська справа та фондовий ринок
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Ринок цінних паперів України перебуває на етапі трансформації та активного розвитку, зумовленого як внутрішніми економічними процесами, так і впливом глобальних фінансових тенденцій. Карпич А.Ю., Ляпкін О.С., Шулик Ю. В. та ін. науковці аналізують розвиток сучасних тенеденцій розвитку ринку цінних паперів. Основною особливістю сучасного етапу є перехід до цифрових технологій, підвищення ролі державних цінних паперів, зокрема облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), а також зростання зацікавленості населення у фінансових інструментах як засобі збереження та примноження капіталу [2].

Ринок України складається з двох основних сегментів [1]:

- Первинний ринок – де відбувається емісія цінних паперів.
- Вторинний ринок – на якому здійснюється їх купівля-продаж між інвесторами.

Основними видами цінних паперів, що перебувають в обігу, є:

- державні облігації (ОВДП),
- корпоративні облігації,
- акції підприємств,
- інвестиційні сертифікати.

Сьогодні домінуючу частку займають саме ОВДП, оскільки вони є найбільш надійним інструментом в умовах воєнного стану.

Основні тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні має свої особливості:

1. Зростання ролі державних облігацій. За останні роки ОВДП стали ключовим джерелом фінансування бюджету. Держава пропонує вигідні умови, що стимулює інтерес як з боку банків, так і приватних інвесторів. Наприклад, у 2024 році процентні ставки за ОВДП сягали 17–19% річних у гривні.

2. Цифровізація та доступність. Сучасні платформи дозволяють громадянам купувати цінні папери онлайн через мобільні додатки банків. Це суттєво спростило доступ до інвестицій. Приклад: ПриватБанк та monobank запровадили можливість купівлі ОВДП для фізичних осіб в один клік.

3. Залучення іноземного капіталу. Попри військові ризики, Україна поступово повертає довіру міжнародних інвесторів через прозорість регулювання та підтримку міжнародних фінансових організацій [4].

4. Низька активність на ринку акцій. Ринок корпоративних цінних паперів залишається недостатньо розвиненим через низьку капіталізацію підприємств та обмежену кількість публічних акціонерних товариств.

Приклади з практики

Вид цінного паперу	Приклад	Поточна ситуація
ОВДП	Облігації UA4000237416 – обсяг випуску понад 10 млрд грн	Використовуються для підтримки бюджету та оборони
Акції	Акції «Укрнафти»	Зростання прибутків компанії викликало інтерес інвесторів
Корпоративні облігації	Облігації агрохолдингів	Часто купуються банками для диверсифікації портфеля
Інвестиційні сертифікати	Фонди прямих інвестицій	Набувають популярності серед приватних інвесторів

Проблеми сучасного ринку цінних паперів мають деякі свої актуальні питання, які потребують вирішення [3]:

- Низька фінансова грамотність населення
- Високий рівень воєнних ризиків
- Обмежена кількість підприємств, готових до IPO
- Недостатня ліквідність на вторинному ринку

Серед перспектив розвитку можна виділити:

- Розширення цифрових інструментів інвестування
- Залучення коштів українців із заощаджень у готівці
- Післявоєнна відбудова, яка потребуватиме значних капіталовкладень через ринок капіталів
- Гармонізація законодавства з нормами ЄС

Висновок. Таким чином ринок цінних паперів України сьогодні виконує стратегічну роль у фінансовій стабільності держави. Основний акцент зроблено на державних цінних паперах як інструменті підтримки економіки в умовах війни. Водночас у майбутньому очікується активізація корпоративного сектору, прихід нових інвесторів та розвиток фондової інфраструктури. Перехід до прозорості, доступності та інноваційних технологій визначатиме подальшу динаміку цього ринку.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3480-15#n2290 (12 травня 2024 р.).
2.Карпич А.Ю., Лялькін О.С. Ринок цінних паперів в Україні: актуальні проблеми та потенційні напрями їх вирішення. *СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ*. Випуск 6 (33). 2021. С. 229 – 235. DOI: https://doi.org/10.32782/easterneurope.33-33
3.Шулик Ю. В. Стан та перспективи розвитку фондового ринку України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2024. № 33(61). С. 69–80.
4.Цінні папери іноземних емітентів, допущених до обігу в Україні *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/ register/litsenzuvannia-ta-reestratsiia/tsp-inozemnykh-emitentiv/ (15 травня 2024 р.).

ГЕНЕРАТИВНІ МОДЕЛІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Ігор Зубков,
викладач циклової комісії соціальної роботи
Полтавського фахового коледжу університету «Україна»

Постановка проблеми

Упродовж останніх років штучний інтелект став одним із ключових напрямів розвитку інформаційних технологій та цифрової економіки. Системи штучного інтелекту активно впроваджуються у сферу освіти, науки, бізнесу, державного управління та повсякденного життя людини. Вони здатні автоматизувати значну кількість інтелектуальних процесів, аналізувати великі обсяги інформації, генерувати тексти, зображення та програмний код.[1] [2]

Водночас швидкий розвиток таких технологій потребує наукового аналізу їх можливостей, обмежень та сфер застосування. У сучасних дослідженнях зазначається, що штучний інтелект має значний потенціал для розвитку науки, освіти та економіки, проте його використання також пов'язане з низкою етичних, правових та соціальних викликів.

В Україні питання розвитку та використання штучного інтелекту поступово стає предметом державної політики. Зокрема, країна приєдналася до міжнародних ініціатив щодо регулювання штучного інтелекту та захисту прав людини при використанні таких технологій

У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні оглядових досліджень сучасних систем штучного інтелекту, що перебувають у відкритому доступі та можуть використовуватися у навчальній, науковій і побутовій діяльності. [7]

Метою даної роботи є огляд сучасних систем штучного інтелекту з відкритим або безкоштовним доступом, а також аналіз можливостей їх використання у навчанні, науковій діяльності та повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні у відкритому доступі існує багато систем штучного інтелекту, які можуть використовуватися як у навчанні, так і в повсякденному житті або науковій діяльності. [2] Більшість із них працюють на основі великих мовних моделей (Large Language Models) або генеративних моделей машинного навчання. Такі системи здатні аналізувати текст, генерувати відповіді, допомагати з програмуванням, створювати зображення або здійснювати пошук інформації. Нижче подано розгорнутий опис кількох найпоширеніших і реально використовуваних інструментів штучного інтелекту, які мають безкоштовний доступ або безкоштовний базовий тариф.

Однією з найвідоміших систем штучного інтелекту є ChatGPT.

Офіційний сайт: https://chatgpt.com

Ця система була створена компанією OpenAI і працює на основі великих мовних моделей сімейства GPT. Вона призначена для ведення діалогу з користувачем і здатна генерувати текст, відповідати на питання, писати програмний код, перекладати тексти, створювати різні види контенту або пояснювати складні теми. Фактично ChatGPT є універсальним текстовим асистентом, який імітує природну людську розмову та може виконувати широкий спектр інтелектуальних завдань.

У навчанні ChatGPT часто використовується для пояснення складних тем, підготовки конспектів, перекладів, тренування іноземних мов або створення

планів для рефератів та курсових робіт. Студенти можуть ставити йому запитання щодо різних дисциплін — від історії до програмування — і отримувати розгорнуті пояснення. У побуті цей інструмент може допомагати з плануванням справ, складанням листів, написанням текстів або навіть створенням рецептів. У науковій діяльності ChatGPT застосовують для попереднього аналізу текстів, формування ідей досліджень, допомоги у програмуванні або структуруванні великих обсягів інформації. [8]

Іншим популярним інструментом є Gemini, розроблений компанією Google.

Офіційний сайт: https://gemini.google.com

Gemini — це генеративний чат-бот, створений як конкурент ChatGPT. Він базується на мовній моделі Gemini та є наступником системи Bard, яку Google представив у 2023 році.

Однією з головних особливостей Gemini є його інтеграція з екосистемою Google. Це означає, що він може працювати разом із сервісами Google Search, Google Docs, Gmail та іншими цифровими інструментами компанії. Завдяки цьому Gemini добре підходить для роботи з інформацією, пошуку даних та створення документів.

У навчанні цей інструмент використовується для пояснення навчального матеріалу, пошуку інформації для рефератів або підготовки коротких узагальнень статей. У повсякденному житті Gemini може допомагати планувати подорожі, організовувати розклад або працювати з електронною поштою. Для наукової діяльності його застосовують як інструмент швидкого аналізу інформації та узагальнення великих текстів. [9]

Ще однією відомою системою є Claude, створена компанією Anthropic.

Офіційний сайт: https://claude.ai

Claude є генеративним чат-ботом, орієнтованим на безпечну та етичну роботу з інформацією. Він був створений колишніми співробітниками OpenAI та базується на концепції так званого “Constitutional AI”, тобто системи, що намагається дотримуватися певних етичних принципів при формуванні відповідей.

Однією з головних переваг Claude є здатність працювати з дуже великими текстами. Він може аналізувати довгі документи, книги або звіти та робити їх узагальнення. Саме тому цей інструмент часто використовують у дослідницькій та аналітичній роботі.

Для навчання Claude підходить для аналізу великих статей, підготовки есе та пояснення складних тем. У побуті його можна використовувати для написання листів, створення текстів або планування завдань. У науковій сфері Claude часто застосовується для роботи з великими документами, юридичними текстами або дослідницькими матеріалами. [6]

Серед інструментів штучного інтелекту, орієнтованих саме на пошук інформації, варто згадати Perplexity AI.

Офіційний сайт: https://www.perplexity.ai

Perplexity AI поєднує функції пошукової системи та чат-бота. Його особливість полягає в тому, що він не лише відповідає на запитання, а й надає посилання на джерела інформації, з яких була сформована відповідь. (Вікіпедія)

Такий підхід робить цей інструмент особливо корисним для навчання та досліджень. Студенти можуть використовувати його для пошуку літератури, перевірки фактів або отримання коротких оглядів тем. У повсякденному житті Perplexity допомагає швидко знайти інформацію з інтернету та отримати пояснення новин або подій. У науковій діяльності він може слугувати допоміжним

інструментом для пошуку джерел і підготовки огляду літератури. [10]

Ще одним важливим інструментом є Microsoft Copilot, створений компанією Microsoft.

Офіційний сайт: https://copilot.microsoft.com

Copilot є універсальним цифровим асистентом, який інтегрований із програмами Microsoft, такими як Word, Excel, PowerPoint та Windows. Він здатний допомагати у створенні документів, аналізі таблиць, написанні текстів та автоматизації різних робочих процесів.

У навчанні Copilot використовується для створення презентацій, написання текстів та аналізу даних. У повсякденному житті він може допомагати організовувати файли, планувати завдання та працювати з документами. У науковій роботі Copilot корисний для обробки великих таблиць даних, підготовки звітів та роботи з текстами. [12]

Окрему категорію становлять системи штучного інтелекту, які створюють зображення. Однією з найвідоміших є Midjourney.

Офіційний сайт: https://www.midjourney.com

Midjourney — це генеративна модель, яка створює зображення на основі текстових описів. Користувач вводить текстовий запит (prompt), після чого система генерує кілька варіантів зображення відповідно до опису.

Цей інструмент широко використовується дизайнерами, художниками та дослідниками візуальних технологій. У навчанні Midjourney може допомагати створювати ілюстрації для презентацій або навчальних матеріалів. У побуті його використовують для створення картинок, дизайну або творчих проєктів. У науковій діяльності генерація зображень може застосовуватися для візуалізації концепцій, моделей або ідей. [11]

Таким чином, сучасні системи штучного інтелекту стають важливим інструментом у різних сферах діяльності. Вони можуть використовуватися для навчання, роботи, досліджень і повсякденних завдань. Кожна система має свої особливості: одні краще працюють із текстами, інші спеціалізуються на пошуку інформації або створенні зображень. Разом вони формують нову цифрову екосистему, у якій штучний інтелект поступово стає невід'ємною частиною повсякденного життя людини.

Висновки

Проведений огляд показує, що сучасні системи штучного інтелекту стали важливим інструментом роботи з інформацією. Такі технології дозволяють значно підвищити ефективність навчання, наукових досліджень і професійної діяльності.

Зокрема, мовні моделі штучного інтелекту здатні аналізувати великі обсяги текстової інформації, створювати пояснення складних тем, допомагати у написанні програмного коду та формуванні навчальних матеріалів. [4] Інші системи спеціалізуються на пошуку інформації або створенні зображень, що розширює можливості використання штучного інтелекту у різних сферах діяльності.

Разом із тим дослідники наголошують, що використання штучного інтелекту потребує відповідального підходу. [3] Необхідно перевіряти інформацію, отриману від таких систем, а також враховувати питання захисту персональних даних, етичних норм та прав людини. [5]

Отже, штучний інтелект поступово стає невід'ємною частиною цифрового суспільства. Його подальший розвиток може суттєво вплинути на систему освіти,

наукові дослідження та повсякденне життя людей. Саме тому огляд і аналіз сучасних систем штучного інтелекту є важливим напрямом наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1.Яцишин А. В., Биков В. Ю., Пінчук О. П. та ін. Штучний інтелект в освіті. Ч. 1 : монографія. Київ : ІЦО НАПН України, 2025. 313 с.
2.Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і науки: теорія і практика. Київ : ІЦО НАПН України, 2021. 432 с.
3.Семигіна Т. В., Карагодіна О. Г. Artificial intelligence for social work: dimensions of practice transformation. Social Work and Education. 2025. № 12(1). С. 5–17.
4.Яворська Г. Х. Штучний інтелект в освіті: партнерство, виклики та перспективи. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2025. № 39. С. 45–58.
5.Ситняківська С. С., Куліш О. В. Artificial intelligence in education: potential impacts and challenges. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. 2024. № 3. С. 88–97.
6.Claude. Офіційний сайт. URL: https://claude.ai
7.Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо використання штучного інтелекту в освіті. Київ, 2024. URL: https://mon.gov.ua
8.ChatGPT : офіційний сайт. URL: https://chatgpt.com
9.Gemini : офіційний сайт. URL: https://gemini.google.com
10.Perplexity AI : офіційний сайт. URL: https://www.perplexity.ai
11.Midjourney: офіційний сайт. URL: https://www.midjourney.com
12.Microsoft Copilot : офіційний сайт. URL:: https://copilot.microsoft.com

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЄС ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

Дар'я Каліненко,
здобувачка фахової передвищої освіти, спеціальності 081 Право
Полтавський фаховий коледж
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Іван Лісний,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавський фаховий коледж

Конституційні цінності Європейського Союзу становлять фундамент його правопорядку та визначають спрямованість розвитку правових систем держав-членів. Вони закріплені на рівні установчих договорів та мають обов'язковий характер для всіх країн ЄС. Ключове значення у цьому контексті має Договір про Європейський Союз, зокрема його стаття 2, яка проголошує такі базові цінності, як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин.

Важливим елементом системи цінностей ЄС є також Хартія основних прав Європейського Союзу, яка має юридично обов'язкову силу та закріплює широкий спектр громадянських, політичних, економічних і соціальних прав. Вона виступає орієнтиром для держав-членів у процесі формування та застосування національного законодавства, особливо у сфері захисту прав людини.

Вплив конституційних цінностей ЄС на національні правові системи здійснюється через різні механізми. Одним із ключових є принцип верховенства

права ЄС, який передбачає пріоритет норм права Європейського Союзу над національним законодавством держав-членів. Цей принцип активно розвивається у практиці Суду Європейського Союзу, який забезпечує однакове тлумачення та застосування права ЄС у всіх державах-членах.

Ще одним важливим механізмом є принцип прямої дії норм права ЄС, який дозволяє фізичним та юридичним особам безпосередньо посилатися на норми європейського права у національних судах. Це сприяє більш ефективному впровадженню конституційних цінностей ЄС у внутрішні правові системи та забезпечує додаткові гарантії захисту прав людини.

Суттєвий вплив на національні правові системи здійснює також практика Європейський суд з прав людини, яка хоча формально не є інституцією ЄС, проте відіграє важливу роль у формуванні європейських стандартів прав людини. Взаємодія між правом ЄС та Європейською конвенцією з прав людини забезпечує комплексний підхід до захисту основоположних прав.

Конституційні цінності ЄС знаходять своє відображення у національних конституціях держав-членів. У багатьох країнах принципи демократії, верховенства права та захисту прав людини мають конституційний статус і розвиваються з урахуванням європейських стандартів. Наприклад, конституційні суди держав-членів активно використовують практику Суду ЄС при тлумаченні національного законодавства, що сприяє гармонізації правових систем.

Разом з тим, вплив конституційних цінностей ЄС не є однозначним і може супроводжуватися певними викликами. У деяких державах виникають конфлікти між національними конституційними положеннями та нормами права ЄС, що зумовлює необхідність пошуку балансу між національним суверенітетом і зобов'язаннями у межах Європейського Союзу. Такі конфлікти іноді розглядаються на рівні конституційних судів, які визначають межі застосування права ЄС у національному правопорядку.

Особливого значення набуває питання дотримання конституційних цінностей у державах-членах. Європейський Союз має механізми реагування на їх порушення, зокрема процедуру, передбачену статтею 7 Договору про ЄС, яка може застосовуватися у разі систематичного порушення принципів демократії та верховенства права. Це свідчить про те, що конституційні цінності мають не лише декларативний, але й практичний характер.

Для України, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, конституційні цінності ЄС мають важливе значення як орієнтир для реформування правової системи. Імплементація європейських стандартів у національне законодавство сприяє зміцненню демократичних інститутів, підвищенню рівня захисту прав людини та утвердженню принципу верховенства права.

Отже, конституційні цінності Європейського Союзу відіграють визначальну роль у розвитку національних правових систем держав-членів, забезпечуючи їх гармонізацію та сприяючи формуванню спільного європейського правового простору. Їх вплив проявляється через принципи верховенства та прямої дії права ЄС, діяльність судових інституцій, а також через імплементацію європейських стандартів у національне законодавство.

Список використаних джерел:

1.Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. (у редакції Лісабонського договору) // Офіційний журнал Європейського Союзу.
2.Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. // Офіційний журнал Європейського Союзу. 2000. С 364.

3.Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950 // Council of Europe.

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Олександр Кальян,
канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет

Справедливість залишається однією з найскладніших та водночас фундаментальних категорій правової науки, яка протягом століть є предметом інтенсивних філософсько-правових дискусій. Її правова концептуалізація потребує переосмислення в умовах сучасних суспільних трансформацій, зміни парадигм праворозуміння [1].

Правова природа справедливості характеризується її онтологічним статусом метаправової категорії, що одночасно трансцендує правову систему, слугуючи її критерієм та визначаючи спрямованість правового регулювання в цілому. Справедливість не може бути повністю редуційована до позитивного права, але водночас не існує поза правом як соціальним феноменом. Структурно справедливість містить субстантивний компонент, що стосується справедливого змісту правових норм та їх відповідності моральним очікуванням суспільства; процедурний компонент, що забезпечує справедливість прийняття правових рішень через дотримання процесуальних гарантій, рівності сторін, неупередженості судді; та відновлювальний компонент, що реалізується через механізми реституції, компенсації та інших форм правового відновлення. У системі правових категорій справедливість перебуває в складній взаємодії із законністю, рівністю, свободою та доцільністю, причому жодна з цих категорій не може бути абсолютизована - лише їх баланс забезпечує повноцінне правове регулювання [2].

Функціональне призначення справедливості в правовій системі проявляється через її критеріальну функцію, коли вона виступає мірилом оцінки позитивного права та правозастосовної практики, дозволяючи визначати, чи відповідає правовий акт або судове рішення вимогам справедливості; інтегративну функцію, що забезпечує когерентність правової системи через принцип справедливості як зв'язуючого елемента між різними галузями права; та функцію заповнення прогалин, коли справедливість виступає джерелом права при лакунах законодавства та невизначеності правових понять, що закріплено, зокрема, в статті 8 Цивільного кодексу України, яка дозволяє застосовувати аналогію закону та аналогію права, а також загальні засади права при неможливості вирішити справу виходячи з норм закону [3; 4].

Проблеми реалізації справедливості в Україні мають системний характер ії стосуються численних взаємопов'язаних чинників.

Перш за все, це спадщина тоталітарного правового порядку, що сформувала правову свідомість, де справедливість часто ототожнювалася з класовою доцільністю, а право розглядалося як інструмент ідеологічного контролю та примусу. Ця спадщина проявляється в формальному підході до права, нерозумінні принципової різниці між законністю та справедливістю, упередженому ставленні до судової влади як до інструмента політичної волі.

Незважаючи на конституційне закріплення права на справедливий суд, реальний доступ до судового захисту обмежується економічними бар'єрами, територіальною віддаленістю судів, складністю процесуальних процедур, недостатнім розвитком системи правової допомоги. Моніторингові дослідження свідчать, що значна частка громадян України не можуть реалізувати свої права через неможливість сплатити судовий збір, адвокатські послуги, експертизи.

Також проблемою є вплив агресії рф та введення воєнного стану на реалізацію принципу справедливості. Воєнний стан, запроваджений у відповідь на російську агресію, супроводжується обмеженням конституційних прав та свобод, що створює соціальну напругу та вимагає дотримання балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та вимогам справедливості. Проблема полягає в тому, щоб ці обмеження були пропорційними, тимчасовими та не підривали фундаментальні засади правової держави.

Таким чином, справедливість є онтологічно необхідною, але досить проблематичною категорією права, що потребує постійного балансу між абстрактністю та конкретикою, універсальністю та контекстуальністю. Її реалізація в Україні зіткнулася з комплексом системних викликів, коріння яких сягає в історичну спадщину, політичну культуру, економічні умови та інституційні дефіцити. Подолання цих проблем вимагає не лише технічних реформ правових інститутів, а й глибинної трансформації правової свідомості, розвитку правової культури, зміцнення довіри до судової влади, що є тривалим процесом.

Список використаних джерел:

1. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2024. № 3 (85). С. 200-204.
2. Міхайліна, Т. В., Стаднік І. В. Справедливість як основоположний правовий принцип: історична еволюція та сучасне значення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2025, № 1 (90). С. 137-148.
3. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків : ХНПУ, 2020. 140 с.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

МЕДІАЦІЯ ЯК ФОРМА ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ

Олександра Кармаза,
докторка юридичних наук, професорка, член Центральної виборчої комісії,
професорка Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Відносини, пов’язані з застосуванням медіації, регулюються Законом «Про медіацію» (далі – Закон). Закон не забороняє проводити процедуру медіації під час виборчого процесу чи в поза виборчий процес. Разом з тим, окремих статей в цьому Законі чи визначення особливостей проведення медіації у виборчому процесі не передбачено. Відсутні ці норми і у Виборчому кодексі України (далі – ВК).

Загальновідомо, що захист виборчих прав громадян відбувається: 1) органами адміністрування виборів, 2) судом. Такий висновок слідує зі ст. 63 Виборчого кодексу України, за якою рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються

виборчого процесу, можуть бути оскаржені до суду або до виборчої комісії. Виборчі спори можуть бути на будь-якій стадії виборчого процесу. Правова природа виборчого процесу змагальна, тому уникнути виборчих спорів дуже складно, майже не можливо.

Натомість запровадження інституту медіації у виборчому процесі є дискусійним питанням.

На нашу думку, медіація у виборчому процесі – це визначена законом процедура (порядок) переговорів під час виборчого процесу, яка проводиться з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора, медіатором (медіаторами), дії якого (яких) спрямовані на врегулювання виборчого спору та досягнення сторонами медіації взаємоузгодженого рішення, яке відповідає інтересам цих сторін з залученням (без залучення) за домовленістю сторін медіації інших суб'єктів процесу медіації (перекладача, експерта тощо).

Разом з тим, згідно зі ст. 3 Закону медіація не проводиться у спорах, що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації.

Іноземне законодавство засвідчує, що альтернативні форми вирішення спорів у виборчому процесі проявляються, як правило, у формі медіації, переговорів, арбітражу. Разом з тим, арбітраж є рідкісною формою вирішення виборчих спорів (конфліктів), і Намібія є, можливо, єдиним прикладом. Наприклад, у Камбоджі при Національній виборчій комісії працюють Погоджувальні комітети, які використовують форму примирення під час виборчих спорів, на виборах у М'янмі були створені комітети медіації. Виборча комісія Південно-Африканської Республіки стала одна із перших органів адміністрування виборів, яка запровадила альтернативні форми вирішення виборчих спорів. Сполучені Штати Америки також пропонують сторонам застосовувати медіацію у виборчих спорах. Європейське виборче законодавство, як правило, широко не застосовує альтернативні форми вирішення виборчих спорів, оскільки виборчі спори вирішуються або органом адміністрування виборів, або судом.

Медіація у виборчому процесі має спільні та відмінні ознаки з медіацією в класичному розумінні. Відтак, до ознак медіації у виборчому процесі, які є відмінні від класичної моделі медіації належать: медіатором може бути особа, яка працює в Секретаріаті Центральної виборчої комісії, чи член виборчої комісії, визначений в ст. 32 ВК, та яка пройшла навчання у сфері виборчого процесу, має відповідний сертифікат, який видається Центром підготовки учасників виборчих процесів – за умови, що це передбачено в законі та/чи ВК та відповідно ця норма не розповсюджується на державних службовців, якщо інше не передбачено в спеціальному законодавстві; суб'єктний склад процедури медіації визначається ВК (сторони медіації, медіатор, інші особи, за згоди сторін медіації); не може відбуватися щодо виборчих спорів, які вирішуються виключно в судах; медіації не відбувається поза виборчим процесом (законом чітко визначені строки медіації); є безоплатною формою вирішення виборчого спору; застосовується до виборчих спорів; ґрунтується на загальних та спеціальних принципах медіації; угода про примирення укладається в порядку та в формі, визначеній в ВК; порядок (процедура) проведення медіації визначається ВК, тощо.

Перевагами медіації у виборчому процесі можуть бути: зменшення навантаження на адміністративний суд та органи адміністрування виборів; прозо-

рість виборчого процесу; послаблення напруги у суспільстві; доступність процедури медіації; зменшення фінансових витрат на розгляд спору у суді; встановлення діалогу між зацікавленими сторонами медіації; підвищення довіри до виборчого процесу тощо.

Недоліками медіації у виборчому процесі можуть бути: недостатня підготовка медіаторів у сфері виборчого права, відсутність чіткої, зрозумілої та якісної правової процедури медіації, її строків проведення, чіткого переліку спорів, які можуть розглядатися у виборчому процесі, наявність стислих строків виборчого процесу (особливо в день голосування) тощо. Відтак, ці та інші недоліки медіації у виборчому процесі зумовлюють визначення на рівні закону (ВК чи Закону України «Про медіацію») особливостей проведення медіації у виборчих спорах. Зокрема такий висновок слідує з Керівних принципів щодо виборів, ухвалених Венеціанською Комісією на 51 пленарній сесії (Венеція, 5-6 липня 2002 року), в яких звертається увага на те, що положення щодо процедури оскарження та, зокрема, повноважень та обов'язків різних органів мають бути чітко прописані в законі з метою уникнути колізії прав (як позитивної, так і негативної). Строки подачі скарг і терміни їх розгляду мають бути короткі (у першій інстанції від трьох до п'яти діб).

На нашу думку, до виборчих спорів, які можуть бути вирішені шляхом медіації у виборчому процесі, доцільно віднести: використання мови ворожнечі, псування, знищення агітаційних матеріалів, залякування виборців, поширення неправдивої інформації в соціальних мережах, зловживання символікою політичної партії тощо. Однак, наголосимо на тому, що не всі виборчі спори можуть бути розглянуті шляхом медіації. Ми підтримуємо дослідників у тому, що рішення, яке прийняли сторони медіації, може бути нікчемне та створить будь-яких правових наслідків, якщо: є прогалини в законодавстві, а рішення передбачає «тлумачення змісту норми виборчого законодавства», рішення прийнято в інтересах третіх осіб, осіб які не є сторонами виборчого спору.

Вважаємо, що: доцільно розробити чіткий, зрозумілий, якісний порядок проведення медіації у виборчому процесі, який включав особливості виборчого процесу (наприклад, встановити конкретні строки проведення медіації у виборчому процесі, визначити чіткий та повний перелік видів виборчих спорів (конфліктів), які можуть бути розглянути шляхом медіації у виборчому процесі, суб'єктний склад тощо); передбачити в законі особливості навчання медіаторів у сфері виборчого процесу, а саме, визначити кількість годин щодо розгляду виборчого законодавства та судової практики у сфері виборів, яку необхідно пройти щоб отримати сертифікат медіатора у сфері виборчого права; запровадити сертифікат медіатора у сфері виборчого права; постійно проводити просвіту щодо популяризації медіації, заохочувати бути медіаторами жінок, людей з інвалідністю тощо.

Наша мета — чесні, прозорі та інклюзивні вибори, у яких кожен українець — незалежно від місця проживання чи життєвих обставин — зможе реалізувати своє право голосу. Адже довіра до виборчого процесу — це основа довіри до влади. А довіра — ключ до нашої інтеграції в Європейський Союз.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про медіацію» Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О.О., д.ю.н., професора Кушерець Д.В., к.ю.н., доцента Федоренко Т.В., адвоката Домінгос Г. К: ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.

2. Кармаза О.О. Закон України «Про медіацію»: пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері медіації. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2022 р. Полтава : ПІЕП, 2022. С. 106-110.
3. Кармаза О.О. Регулювання виборчих спорів у процесі медіації: перспективи розвитку в Україні. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин : колективна монографія. Наук. ред. Р. Басенко ; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна». Полтава – Київ : Університет «Україна», 2022. С. 6-28.
4. Кармаза О.О., Прудкий Б. О. Перспективи становлення інституту медіації у виборчому процесі. Juris Europensis Scientia. Випуск 3. 2020. С. 94-98.
5. Медіація в роботі юриста. Курс лекцій: навч. посіб. За ред. О.Кармази, Т.Федоренко. Київ: Університет «Україна», 2026. 240 с.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: СУЧАСНЕ РАБСТВО У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Іван Кисельов,
здобувач першого (бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Торгівля людьми є однією з найтяжчих форм порушення прав людини, яка у XXI столітті набуває нових, складних і часто прихованих форм. Попри те, що рабство як юридично дозволений інститут було скасовано у більшості країн світу ще у XIX–XX століттях, його сучасні прояви продовжують існувати в глобальній економіці, трансформуючись у більш приховані та організовані схеми експлуатації людини.

Сучасні міжнародні організації розглядають торгівлю людьми як частину ширшого поняття «сучасне рабство». За оцінками International Labour Organization, понад 50 мільйонів людей у світі перебувають у стані примусової праці або примусових шлюбів (ILO, 2022) [3]. Це означає, що масштаб проблеми є не локальним, а глобальним і системним.

Водночас United Nations Office on Drugs and Crime підкреслює, що торгівля людьми є одним із найприбутковіших видів транснаціональної злочинності, поступаючись лише наркотрафіку та незаконній торгівлі зброєю (UNODC, 2024) [4]. Щорічні прибутки злочинних мереж оцінюються у сотні мільярдів доларів.

Особливо вразливими до цього явища є країни з економічною нестабільністю, високим рівнем міграції або збройними конфліктами. Україна в умовах війни стала однією з таких країн, де ризики вербування та експлуатації населення суттєво зросли.

Торгівля людьми у міжнародному праві визначається як процес вербування, перевезення, передачі або утримання людини з використанням примусу, обману або зловживання вразливим становищем з метою її подальшої експлуатації (UNODC, 2000) [4].

Це визначення базується на трьох ключових компонентах: дії, засобах і меті. Дія означає фізичне або організаційне переміщення людини. Засоби

включають обман, шантаж, погрози або психологічний тиск. Мета завжди пов'язана з експлуатацією - сексуальною, трудовою або іншою.

Важливо підкреслити, що навіть якщо людина формально погодилася на роботу або переїзд, це не виключає факту торгівлі людьми, якщо згода була отримана шляхом обману або тиску. Саме ця юридична особливість відрізняє торгівлю людьми від інших форм нелегальної міграції.

Історично торгівля людьми має коріння у рабовласницьких системах античного світу, коли люди розглядалися як товар. У середньовіччі работоргівля була частиною економічної системи багатьох держав.

У XIX столітті міжнародне співтовариство почало поступово визнавати рабство незаконним. Проте його повне викорінення не відбулося. Воно трансформувалося у більш приховані форми, які сьогодні називають сучасним рабством.

У XXI столітті торгівля людьми стала частиною глобальної тіньової економіки. Вона тісно пов'язана з міграційними потоками, економічною нерівністю та діяльністю організованої злочинності.

Причини цього явища є багатофакторними. Насамперед це економічна нерівність між країнами та регіонами. Люди з бідних регіонів часто шукають кращі умови життя і стають легкою мішенню для злочинних груп.

Другим важливим фактором є безробіття та низький рівень доходів. У таких умовах люди погоджуються на ризиковані пропозиції роботи за кордоном.

Третім фактором є соціальна та гендерна нерівність. Жінки та діти часто стають найбільш уразливими до експлуатації.

Також значну роль відіграють війни та конфлікти, які руйнують соціальні структури та змушують людей мігрувати. Сучасна торгівля людьми проявляється у різних формах.

Найбільш відомою є сексуальна експлуатація, яка включає примус до проституції, порнографії та онлайн-експлуатації. Жертви часто потрапляють у залежність через обман або боргову кабалу.

Другою поширеною формою є примусова праця. Люди працюють у будівництві, сільському господарстві або домашньому господарстві без належної оплати або взагалі без неї. Вони можуть бути позбавлені документів і свободи пересування (ILO, 2022) [3].

Також поширеною є дитяча експлуатація, коли дітей використовують для жебрацтва, злочинної діяльності або примусової праці.

Окремо слід виділити сучасну цифрову експлуатацію, яка виникла з розвитком інтернету. Вона включає вебкам-індустрію, примусову онлайн-роботу та вербування через соціальні мережі.

Сьогодні торгівля людьми є глобальною проблемою. За оцінками понад 50 мільйонів людей перебувають у стані сучасного рабства. З них значна частина - жінки та діти (ILO, 2022). [3].

UNODC зазначає, що близько 70% жертв торгівлі людьми становлять жінки та неповнолітні (UNODC, 2024) [4]. Це свідчить про виражений гендерний характер проблеми.

Географічно країни походження жертв зазвичай є економічно слабшими, тоді як країни експлуатації - більш розвиненими. Україна традиційно є країною походження жертв торгівлі людьми. Основними напрямами експлуатації є трудова міграція та сексуальна експлуатація.

Причинами є економічні труднощі, безробіття, недостатній рівень доходів та соціальна нестабільність. Особливо серйозним фактором стала війна, яка призвела до масового переміщення населення. Багато людей втратили житло, роботу та документи, що значно підвищило їхню вразливість до злочинних схем.

Міжнародна система протидії торгівлі людьми базується на Протоколі Палермо (UNODC, 2000) [4]., який визначає ключові елементи злочину. Важливу роль відіграє також Конвенція Ради Європи 2005 року, яка акцентує увагу на захисті жертв (Council of Europe, 2005) [6].

Міжнародна організація праці розглядає торгівлю людьми через призму примусової праці та сучасного рабства (ILO, 2022). [4]. В Україні основними нормативними актами є Кримінальний кодекс (ст.149) [1].та Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2012) [2].

Сьогодні торгівля людьми змінюється під впливом технологій. Злочинці активно використовують соціальні мережі для вербування жертв. Також поширюється використання криптовалют для фінансових операцій, що ускладнює розслідування.

Новою тенденцією є онлайн-експлуатація, яка не потребує фізичного переміщення жертви. Це робить злочин ще більш прихованим. Торгівля людьми є складним і багатогранним явищем сучасного світу. Вона поєднує економічні, соціальні та кримінальні фактори і постійно адаптується до нових умов.

Україна, перебуваючи в умовах війни, є особливо вразливою до цього явища. Ефективна протидія можлива лише за умови міжнародної співпраці, вдосконалення законодавства та підвищення рівня обізнаності населення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/
3. (ILO, 2022) https://www.ilo.org/
4. (UNODC, 2000; 2024) https://www.unodc.org/
5. (IOM, 2023) https://www.iom.int/
6. (Council of Europe, 2005) https://www.coe.int/

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ МОНАРХІЇ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ У XXI СТОЛІТТІ

Іван Кисельов,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Інститут монархії у Великій Британії є одним із найдавніших політико-правових інститутів у світі, що протягом століть відігравав важливу роль у формуванні державності, політичної системи та правового порядку країни. У сучасних умовах британська монархія функціонує в межах конституційної моделі державного управління, де реальна політична влада належить парламенту та

уряду, а монарх виконує переважно символічні, представницькі та церемоніальні функції. Разом з тим у XXI столітті цей інститут зазнає певної політико-правової трансформації, зумовленої змінами у суспільстві, розвитком демократичних інститутів, глобалізаційними процесами та модернізацією системи державного управління.

Британська монархія є складовою конституційного ладу держави, який ґрунтується на поєднанні правових норм, історичних традицій та конституційних звичаїв. Особливістю конституційної системи Великої Британії є відсутність єдиного писаного конституційного акту. Натомість правове регулювання функціонування монархії здійснюється на основі низки законів, судових прецедентів і конституційних конвенцій. Саме така гнучкість конституційної системи дозволяє адаптувати інститут монархії до нових політичних та соціальних умов.

У XXI столітті важливим чинником трансформації монархії стала еволюція демократичних інститутів. У сучасній політичній системі Великої Британії монарх формально є главою держави, однак здійснення державної влади відбувається через парламент і уряд. Відповідно до конституційних традицій монарх діє за порадою прем'єр-міністра та уряду, що фактично обмежує його політичні повноваження. Таким чином, інститут монархії поступово трансформувався з центру політичної влади у символ державної єдності та історичної спадковості.

Важливим аспектом політико-правової трансформації британської монархії є зміна її функцій у системі державного управління. Якщо в історичному контексті монарх відігравав ключову роль у формуванні політики та прийнятті рішень, то в сучасних умовах його функції зосереджені переважно у сфері представництва держави, підтримання національних традицій і виконання церемоніальних обов'язків. Монарх бере участь у відкритті парламентських сесій, призначає прем'єр-міністра, формально затверджує закони, прийняті парламентом, та виконує дипломатичні функції. Однак усі ці повноваження здійснюються відповідно до встановлених конституційних процедур і не передбачають реального політичного впливу.

Суттєвим етапом розвитку інституту монархії у XXI столітті стало реформування окремих аспектів престолонаслідування. Однією з найбільш значущих змін стало прийняття у 2013 році акта про престолонаслідування, який усунув пріоритет чоловіків у спадкуванні престолу. Відтепер право на престол визначається за принципом первородства незалежно від статі. Ця реформа стала важливим кроком у напрямі модернізації монархічного інституту та приведення його у відповідність із принципами гендерної рівності.

Ще одним важливим фактором трансформації монархії є зростання ролі громадської думки та медіа у формуванні ставлення суспільства до королівської родини. У сучасному інформаційному суспільстві діяльність монархії перебуває під постійною увагою громадськості, що вимагає від цього інституту більшої відкритості, прозорості та адаптації до соціальних очікувань. Саме тому королівська родина дедалі активніше використовує сучасні комунікаційні інструменти, включаючи соціальні мережі та публічні комунікації, для підтримання взаємодії з суспільством.

Політико-правова трансформація британської монархії також пов'язана з процесами децентралізації та регіоналізації державної влади у Великій Британії. Реформи, спрямовані на розширення повноважень Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, сприяли зміні загальної структури державного управління.

У цих умовах монархія виконує важливу інтеграційну функцію, виступаючи символом єдності держави та стабільності політичної системи.

Важливим чинником сучасної трансформації монархії стало також сходження на престол нового монарха у 2022 році. Ця подія стала символічним етапом зміни поколінь у британській королівській родині та спричинила нову дискусію щодо ролі монархії у сучасному суспільстві. У цьому контексті дедалі частіше порушується питання про необхідність подальшої модернізації інституту монархії, зокрема у сфері фінансової прозорості, публічної відповідальності та суспільної легітимності.

Разом з тим слід зазначити, що попри численні трансформації інститут монархії залишається важливим елементом британської політичної системи. Його стабільність значною мірою пояснюється здатністю адаптуватися до нових історичних умов, не втрачаючи при цьому своєї символічної та культурної ролі. Монархія продовжує виконувати функцію забезпечення політичної спадковості, підтримання державних традицій та формування національної ідентичності.

Отже, у XXI столітті інститут монархії у Великій Британії зазнає поступової політико-правової трансформації, що проявляється у зміні його функцій, модернізації правового регулювання та адаптації до сучасних демократичних стандартів. Водночас монархія зберігає важливе значення як символ державності, історичної безперервності та політичної стабільності. Її подальший розвиток значною мірою залежатиме від здатності поєднувати традиційні цінності з вимогами сучасного демократичного суспільства.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНТЕРПОЛУ

Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Інтерпол (International Criminal Police Organization) - це найбільша у світі міжнародна організація, що сприяє співпраці правоохоронних органів різних країн у боротьбі зі злочинністю.

Виникнення Інтерполу пов'язане з необхідністю міжнародної координації у боротьбі зі злочинністю, що почала активно перетинати державні кордони наприкінці XIX - на початку XX століття. У цей період збільшилися випадки контрабанди, підробки документів, незаконної міграції та міжнародного шахрайства.

Перші міжнародні поліцейські конгреси відбулися ще у 1914 році, однак через Першу світову війну процес було перервано. У 1923 році у Відні було створено Міжнародну комісію кримінальної поліції (ICPC), яка стала попередником сучасного Інтерполу.

Після Другої світової війни діяльність організації була відновлена у 1946 році, а у 1956 році ухвалено нову Конституцію, яка закріпила сучасну назву - International Criminal Police Organization (INTERPOL) [1].

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол, International Criminal Police Organization - ICPO-INTERPOL) є найбільшою у світі міжурядовою організацією, що забезпечує співробітництво правоохоронних органів держав у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю. Її особливість полягає в тому, що вона не виконує функцій наднаціональної поліції, а діє як глобальний механізм координації, інформаційного обміну та аналітичної підтримки

національних правоохоронних органів [1].

Історично Інтерпол виник як відповідь на зростання міжнародної злочинності на початку XX століття. Перші спроби створення міжнародної поліцейської співпраці були здійснені на міжнародних поліцейських конгресах, однак офіційною датою заснування організації вважається 1923 рік, коли у Відні було створено Міжнародну комісію кримінальної поліції. Після Другої світової війни організацію було відновлено, а у 1956 році ухвалено нову Конституцію, яка закріпила сучасну назву та правову основу діяльності Інтерполу [2].

З точки зору міжнародного права Інтерпол є міжурядовою організацією, однак не входить до системи Організації Об'єднаних Націй і не має наддержавних повноважень. Його діяльність регулюється насамперед Конституцією Інтерполу 1956 року, яка визначає правовий статус організації, її цілі, структуру та принципи функціонування [2]. Додатково важливу роль відіграють Правила обробки даних (Rules on the Processing of Data), які регламентують доступ, зберігання та використання інформації в глобальних базах даних організації [3].

Ключовим принципом, який визначає правову природу Інтерполу, є принцип політичного нейтралітету, закріплений у статті 3 Конституції організації. Згідно з ним Інтерпол суворо забороняє втручання у справи політичного, військового, релігійного або расового характеру. Це означає, що організація не може використовувати свої механізми для переслідування осіб у політично мотивованих справах, що є важливою гарантією дотримання міжнародних стандартів прав людини [2].

Функціонально Інтерпол не здійснює оперативно-розшукової чи процесуальної діяльності, яка притаманна національним поліційним органам. Його сутність полягає у трьох взаємопов'язаних напрямах діяльності. По-перше, це інформаційно-аналітична функція, яка передбачає збір, систематизацію та обробку даних про міжнародно розшукуваних осіб, злочинні організації, викрадені транспортні засоби, документи та інші об'єкти злочинної діяльності. По-друге, координаційна функція, що забезпечує взаємодію між правоохоронними органами різних країн через національні центральні бюро. По-третє, техніко-операційна функція, яка полягає у наданні державам захищених каналів зв'язку, доступу до баз даних і аналітичної підтримки [1; 4].

Важливим елементом правового статусу Інтерполу є його принципова залежність від національних правових систем. Будь-які дії щодо затримання, арешту або екстрадиції осіб здійснюються виключно відповідно до законодавства конкретної держави. Інтерпол лише передає інформацію та сприяє координації, але не має механізмів примусового виконання своїх рішень. Саме тому його часто визначають як «мережеву структуру глобальної поліцейської співпраці», а не як класичну міжнародну організацію з владними повноваженнями [5].

У системі міжнародного права Інтерпол займає особливе проміжне місце між класичними міжурядовими організаціями та сучасними глобальними мережевими структурами управління безпекою. Його ефективність базується не на примусі, а на довірі між державами, стандартизації процедур та глобальному охопленні (майже всі держави світу є його членами) [4].

Разом із тим сучасна діяльність Інтерполу супроводжується низкою викликів. Серед них особливо важливими є ризики політизації механізму міжнародного розшуку (зокрема Red Notice), відмінності у кримінальному законодавстві держав-членів, а також необхідність посилення захисту прав людини при обро-

бці персональних даних. Окрему проблему становить швидкий розвиток кіберзлочинності, що вимагає постійної адаптації інструментів організації до нових загроз [3; 5].

Таким чином, Інтерпол є унікальним міжнародним інститутом, який поєднує правові, організаційні та інформаційні механізми співпраці держав у сфері боротьби зі злочинністю. Його правовий статус ґрунтується на принципах нейтральності, добровільності та поваги до суверенітету держав, що дозволяє забезпечувати ефективну взаємодію на глобальному рівні без порушення національної юрисдикції.

Інтерпол - це ключова міжнародна платформа співпраці правоохоронних органів, яка не замінює національну поліцію, а об'єднує її зусилля для боротьби з глобальною злочинністю.

Список використаних джерел:

1. INTERPOL. (2024). *About INTERPOL*. Official website: https://www.interpol.int
2. INTERPOL. (1956). *Constitution of the ICPO-INTERPOL*.
3. INTERPOL. (2023). *Rules on the Processing of Data (RPD)*.
4. Sheptycki, J. (2000). *Issues in Transnational Policing*. Routledge.
5. Deflem, M. (2002). *Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation*. Oxford University Press.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Тетяна Колотілова,
канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

З прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» Україна стала на крок ближче до європейських стандартів належного врядування. Цей нормативно-правовий акт покликаний забезпечити єдині стандарти адміністративно-процедурної діяльності органів публічної адміністрації, гарантувати права приватних осіб у їх взаємодії з владою та створити передумови для ефективного судового захисту від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Згідно зазначеного Закону принципами адміністративної процедури є:

1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності;
2) рівність перед законом;
3) обґрунтованість;
4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу;
5) добросовісність і розсудливість;
6) пропорційність;
7) відкритість;
8) своєчасність і розумний строк;
9) ефективність;
10) презумпція правомірності дій та вимог особи;
11) офіційність;
12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні;
13) гарантування ефективних засобів правового захисту

Проте, практика застосування Закону з моменту його набрання чинності виявила численні системні проблеми впровадження, які вимагають не тільки наукового осмислення, а й вироблення конкретних шляхів їх подолання.

Одна з основних проблем впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру», на нашу думку, полягає не тільки у складній взаємодії загальних процедурних норм зі спеціальним законодавством, а й в недостатній готовності апарату публічної адміністрації до належного застосування процедурних гарантій, а також у відсутності ефективних механізмів контролю та відповідальності за порушення процедурних вимог. Ці проблеми створюють серйозні перешкоди для реалізації конституційного права громадян на належне адміністрування та знижують рівень довіри до публічної влади.

Це питання є сьогодні предметом активних наукових досліджень вітчизняних правників.

Ефективне впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» вимагає високого рівня професійної підготовки службовців органів публічної адміністрації. Проте, як констатують Горбалінський В.В. [1, с. 241] і Тимощук В. [10, с. 24], більшість державних службовців не пройшли систематичного навчання з питань застосування норм Закону.

А Хлібороб Н.Є. [7, с. 18] звертає увагу на відсутність типових навчальних програм і методичних матеріалів, що ускладнює організацію систематичного навчання.

В свою чергу, Вавринчук М.П. і Когут О.В. [4, с. 318] підкреслюють необхідність запровадження обов'язкової сертифікації державних службовців, які приймають адміністративні акти, на знання норм Закону і процедурних гарантій прав приватних осіб.

Миколенко О.І. [5, с. 46] критикує формальний підхід до підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, коли навчання зводиться до коротких семінарів без практичного напрацювання навичок застосування процедурних норм у конкретних ситуаціях. Галунько В.В. [8, с. 130] рекомендує запровадження обов'язкового стажування нових працівників органів публічної адміністрації під керівництвом досвідчених наставників.

Відсутність централізованого моніторингу практики його застосування є важливою проблемою впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру». Тимощук В. [2, с. 45] наголошує, що без систематичного збирання та аналізу даних про типові проблеми застосування Закону неможливо виробити ефективні заходи для їх усунення.

Тож, Закон України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX [9], прийнятий 16 лютого 2021 року та введений у дію з 1 грудня 2023 року, визначив загальні засади адміністративної процедури, права та обов'язки учасників, вимоги до прийняття адміністративних актів, порядок розгляду справ і механізми оскарження рішень органів публічної адміністрації.

Але в своїх дослідженнях Тимощук В. [2, с. 38] наголошує, що Закон «Про адміністративну процедуру» має субсидіарний характер застосування, проте відсутність чіткої методології визначення пріоритету застосування норм призводить до того, що органи публічної адміністрації нерідко ігнорують загальні процедурні гарантії, посилаючись на спеціальні норми. В своїх дослідженнях Вавринчук М.П. і Когут О.В. [4, с. 309] підкреслюють, що відсутність законодавчо закріпленої процедури оцінки відповідності спеціальних норм принципам

загальної адміністративної процедури створює ризики порушення конституційних прав громадян.

Закон України «Про адміністративну процедуру» [9] закріплює право органів публічної адміністрації приймати рішення на основі дискреційних повноважень, водночас встановлюючи принципи обґрунтованості, пропорційності та відповідності меті, заради якої надані такі повноваження. Проте, нерідко практика застосування Закону демонструє численні випадки зловживання дискрецією.

А Миколенко О.І. [5, с. 42] та Горбалінський В.В. [1, с. 237] критично оцінюють положення Закону щодо дискреційних повноважень, стверджуючи, що надмірна свобода адміністративного розсуду без чітких критеріїв створює ризики свавілля, наводять приклади, коли органи публічної адміністрації приймають протилежні рішення у подібних справах без пояснення причин відхилення від попередньої практики, що порушує принцип правової визначеності та довіри до публічної влади.

На необхідність запровадження механізмів самообмеження дискреційних повноважень через прийняття адміністративних регламентів, методичних рекомендацій і внутрішніх стандартів розгляду типових справ звертає увагу Тимощук В. [10, с. 18]. Відсутність таких документів, на його думку, призводить до непрогнозованості адміністративних рішень і створює корупційні ризики.

Окремо слід зазначити, що дослідження виявляють, що більшість органів публічної адміністрації не створили спеціальних підрозділів для розгляду скарг, а покладають цю функцію на ті самі структури, які приймали оскаржувані рішення. Це призводить до відсутності об'єктивності та незалежності при перегляді справ.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

1.Професійна підготовка. Більшість державних службовців не мають систематичної підготовки з питань застосування норм Закону. Необхідне запровадження обов'язкової сертифікації державних службовців, типових навчальних програм і системи наставництва.

2.Адміністративне оскарження. Інститут адміністративного оскарження залишається малоефективним через відсутність незалежних структур для розгляду скарг, методичної підтримки та автоматизованих систем обліку. Необхідне створення спеціалізованих підрозділів адміністративного оскарження при центральних органах виконавчої влади.

3.Дискреційні повноваження створюють проблеми на практиці. Застосування Закону виявляє регулярні зловживання свободою розсуду. Відсутність конкретних критеріїв провокує довільні рішення. Обґрунтування адміністративних актів часто є поверхневим. Відступи від усталеної практики відбуваються без пояснень. Ці фактори підривають передбачуваність адміністративних процедур. Розв'язанням має стати самообмеження дискреційних меж. Адміністративні регламенти конкретизують процедури прийняття рішень. Методичні рекомендації уніфікують підходи різних органів. Структуровані механізми зменшать простір для суб'єктивізму. Прозорі критерії підвищать довіру громадян до адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Горбалінський В.В. Перспективи розвитку і застосування законодавства щодо надання адміністративних процедур в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 233-237. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.43 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/45.pdf
2. Tymoshchuk V. Щодо впровадження Закону «Про адміністративну процедуру». *Administrative law and process*. 2022. № 4 (39). С. 34–48. DOI: https://doi.org/10.17721/2227796X.2022.4.03 URL: https://applaw.net/index.php/journal/article/view/771
3. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Адміністративна процедура як новий етап взаємодії органів державної влади і суспільства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 6 (2023). URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294764.
4. Вавринчук М. П., Когут О. В. Адміністративна процедура через призму Конституції України та законодавства ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2, № 88. С. 307–312. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.41 URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330088/319562
5. Миколенко О.І. Практичне значення положень Закону України «Про адміністративну процедуру» (критичний аналіз). *Правова держава*. 2022. № 47. С. 40-48. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.47.265282 URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/265282
6. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О.Ф., Бевзенко В.М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В.П. Київ, 2023 545 с. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf
7. Хлібороб Н.Є. Проблеми застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» в сфері адміністративних послуг. Адміністративна процедура: конституційні засади та європейські орієнтири: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (27 червня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Харків: Друкарня Мадрид, 2022. 391 с. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001501926
8. Галунько В.В. Адміністративна процедура в публічному адмініструванні академічної доброчесності вищої освіти в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1. 2023. С. 180–185. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/32.pdf
9. «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Голос України. 15.07.2022. № 137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text
10. Тимощук В. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. *Право України*. 2021. № 10. С. 28–43. URL: https://adminprocedure.org.ua/assets/docs/Tymoshchuk_Stanovlennia_AP.pdf

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Жанна Кононенко,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем
Ганна Карнаухова,
старший викладач кафедри економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем
Антон Сущенко,
здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності «Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями)»
Полтавський університет економіки і торгівлі

У сучасних умовах динамічного розвитку інновацій та посилення глобальної конкуренції підприємства стикаються з необхідністю постійного оновлення виробничих, управлінських і організаційних процесів. Технологічні зміни, зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій, автоматизації та інтелектуалізації виробництва, формують нові вимоги до функціонування суб'єктів господарювання [1, 2]. За таких умов інноваційні підходи до модернізації підприємств стають не лише фактором підвищення ефективності діяльності, а й необхідною умовою забезпечення їх довгострокової конкурентоспроможності.

Впровадження інновацій потребує не лише технологічних рішень, а й економічного обґрунтування, що передбачає оцінку витрат, результатів та ризиків модернізації. Особливого значення набуває формування ефективних економічних механізмів, які забезпечують доцільність інвестицій у новітні технології та оптимізацію використання ресурсного потенціалу підприємства. Водночас слід зазначити, що в умовах технологічних змін підприємства функціонують у середовищі високої невизначеності, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень щодо модернізації [3, 5]. Недостатній рівень інтеграції інновацій у господарську діяльність, обмеженість фінансових ресурсів та відсутність чітких підходів до оцінки ефективності інноваційних перетворень зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у цій сфері.

Теоретичні засади технологічної модернізації підприємств базуються на положеннях інноваційної економіки, відповідно до яких ключовим джерелом економічного зростання виступають знання, технології та інтелектуальний капітал. У цьому контексті модернізація розглядається як комплексний процес оновлення матеріально-технічної бази, впровадження нових технологій та вдосконалення управлінських практик, спрямований на підвищення ефективності функціонування підприємства.

Сучасні інноваційні підходи до модернізації підприємств передбачають інтеграцію цифрових технологій у всі сфери діяльності. Зокрема, йдеться про впровадження автоматизованих систем управління, використання великих масивів даних для прийняття рішень, розвиток хмарних сервісів та цифрових платформ. Такі зміни дозволяють підприємствам підвищити продуктивність праці, знизити витрати та покращити якість продукції. Важливим напрямом є також впровадження концепції гнучкого виробництва, що передбачає здатність підприємства швидко адаптуватися до змін попиту та умов ринку, що досягається шляхом використання модульних технологій, автоматизації виробничих процесів та оптимізації логістичних систем. У результаті підприємства

отримують можливість ефективніше використовувати ресурси та скорочувати виробничі цикли [2, 4]. Економічний аспект інноваційної модернізації полягає у забезпеченні збалансованості між витратами на впровадження нових технологій та отриманими результатами. Саме це вимагає застосування сучасних методів економічного аналізу, оцінки інвестиційної привабливості проєктів і визначення їх ефективності. Особливу роль відіграє розробка системи показників, що дозволяє комплексно оцінити вплив інновацій на фінансові результати діяльності підприємства.

Економічні механізми реалізації інноваційної модернізації підприємств охоплюють сукупність інструментів, методів і важелів впливу, спрямованих на забезпечення ефективного впровадження новітніх технологій [1, 4]. Одним із ключових елементів є інвестиційне забезпечення модернізаційних процесів, яке передбачає формування оптимальної структури джерел фінансування. До таких джерел належать власні кошти підприємств, залучений капітал, державна підтримка та інструменти державно-приватного партнерства.

Важливу роль у забезпеченні технологічного оновлення відіграє система економічного стимулювання інноваційної діяльності. Йдеться про податкові пільги, амортизаційну політику, грантове фінансування та інші інструменти, що знижують вартість впровадження інновацій і підвищують зацікавленість підприємств у модернізації. Застосування таких механізмів сприяє активізації інноваційної діяльності та формуванню сприятливого інвестиційного клімату. Не менш важливим є використання сучасних методів оцінки ефективності інноваційних проєктів. Зокрема, застосовуються показники чистої приведеної вартості, внутрішньої норми дохідності, строку окупності інвестицій, що дозволяє визначити економічну доцільність впровадження технологічних змін. При цьому доцільно враховувати не лише прямі фінансові результати, а й непрямі ефекти, такі як підвищення конкурентоспроможності, розширення ринків збуту та покращення іміджу підприємства.

В умовах технологічних змін важливого значення набуває управління ризиками інноваційної діяльності. Високий рівень невизначеності, пов'язаний із впровадженням нових технологій, потребує розробки ефективних підходів до ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків. У практичній площині впровадження інноваційних підходів до модернізації підприємств стикається з низкою проблем та викликів, які мають як технологічний, так і економічний характер [2, 3]. До основних проблем належить недостатнє фінансування інноваційних проєктів, обмежена доступність сучасних технологій та слабка інтеграція наукових розробок у виробничі процеси. Для українських підприємств додатковим фактором є нестійке економічне середовище, що проявляється у коливаннях валютного курсу, високих відсоткових ставках за кредитами та обмеженому доступі до міжнародних інвестицій. Серед ключових викликів варто виділити низький рівень економічної обізнаності керівників щодо економічної доцільності впровадження інновацій, недостатню кваліфікацію персоналу для роботи з новими технологіями, а також слабку законодавчу підтримку інноваційної діяльності. У результаті підприємства часто обмежуються частковою модернізацією, що не дозволяє досягти максимального ефекту від технологічних змін.

Інноваційні підходи до модернізації підприємств в умовах технологічних змін мають стратегічне значення для підвищення їх економічної ефективності та конкурентоспроможності. Для українських підприємств актуальним є поєд-

нання технологічних інновацій з оптимізацією економічних ресурсів та інтеграцією у глобальні технологічні процеси.

Список використаних джерел:

1. Білик Р. С. Механізми інноваційної модернізації економіки в умовах глобального розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 26, частина. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/5.pdf
2. Давимука С. А. Інноваційний імператив стратегії відбудови України. *Регіональна економіка*. 2023. № 3. С. 5-17. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-3-1
3. Ліба Н. С., Турянчик Ю. В., Лендел М. М. Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах післявоєнного відновлення України: виклики інтеграції та роль підприємницької активності. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-45
4. Малиновський Ю. В., Гачко Б. М., Пережак Р. І., Вербівський Н. М. Глобальні стратегії управління: інноваційна ємність та економічна безпека у міжнародному бізнесі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 10. С. 142-147. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.10.142
5. Черкасов Д. Ф. Сучасні підходи до формування потенціалу виробничих підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2024. № 5 (75). С. 77-85. DOI: 10.15276/ETR.05.2024.9. DOI: 10.5281/zenodo.14111885

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МУЛЬТИКОЛІНЕАРНОСТІ У МОДЕЛЮВАННІ ДИНАМІКИ В ЕКОНОМІЦІ

Жанна Кононенко,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем
Руслан Лизун,
здобувач третього рівня вищої освіти спеціальності «Менеджмент»
Полтавський університет економіки і торгівлі

В аналітико-економічних розрахунках особливого значення набуває вдосконалення методів економічного моделювання, зокрема під час роботи з часовими рядами. Однією з ключових проблем побудови таких моделей є явище мультиколінеарності, яке проявляється у високій кореляції між незалежними змінними. У контексті часових рядів мультиколінеарність часто виникає внаслідок наявності трендів, сезонності та спільної динаміки показників. Подібна залежність спричиняє спотворення оцінок параметрів моделей, знижує їхню статистичну значущість та суттєво ускладнює економічну інтерпретацію отриманих результатів [5, 7]. Процес ідентифікації передбачає багаторівневий підхід: від первинного візуального аналізу динамічних рядів до поглибленої перевірки структури моделі за допомогою обчислення індексів обумовленості. Така послідовність дій забезпечує своєчасне виявлення латентних зв'язків, що деформують статистичну надійність результатів.

З урахуванням теоретичних основ, мультиколінеарність не призводить до виникнення систематичних похибок в оцінках, обчислених за допомогою методу найменших квадратів, проте спричиняє значне зростання їхньої дисперсії. Така нестабільність результатів негативно позначається на точності прогнозів

та знижує якість стратегічних управлінських рішень. З методологічного погляду критично важливим етапом є вчасна ідентифікація колінеарних зв'язків [1, 2, 7]. Для діагностики цієї проблеми традиційно застосовують:

- побудову та аналіз матриці парних кореляцій;
- обчислення показників інфляції дисперсії;
- визначення індексу чутливості моделі до малих змін у вхідних даних.

У разі виявлення критичної взаємозалежності факторів доцільно впроваджувати коригувальні заходи: відсіювання дублюючих змінних, їхню математичну трансформацію, перехід до методу головних компонент або застосування методів стабілізації оцінок. Отже, нівелювання впливу мультиколінеарності в динамічних рядах виступає фундаментальною передумовою для отримання достовірних економетричних результатів. У контексті глобальної цифровізації економічних процесів подальший науковий пошук має зосередитися на створенні гнучких алгоритмів подолання надмірної кореляції даних.

Генезис мультиколінеарності в економічних системах найчастіше зумовлений внутрішньою взаємопов'язаністю показників, що відображають різні аспекти одного процесу. Наприклад, при аналізі виробничого потенціалу обсяги капітальних інвестицій та витрати на енергоносії зазвичай демонструють односпрямовану динаміку, що створює ефект інформаційного дублювання [3, 7].

Особливого значення при роботі з часовими рядами набуває розмежування ефектів мультиколінеарності та автокореляції. Наявність спільного часового тренду часто генерує статистичну залежність між показниками, що не мають прямого причинно-наслідкового зв'язку. Для нівелювання цього впливу доцільно використовувати перехід до перших різниць або здійснювати декомпозицію рядів на трендову, сезонну та випадкову складові [1, 4, 5]. Такий підхід дозволяє зосередити аналіз на динамічних коливаннях показників, усуваючи вплив лінійного зростання у часі.

Окрім того, у процесі відбору релевантних факторів необхідно дотримуватися принципу змістовної достатності. Надмірне ускладнення моделі через включення великої кількості взаємопов'язаних параметрів призводить до втрати її прогностичних властивостей на нових масивах даних [2, 6]. Тому формування оптимальної структури моделі має ґрунтуватися на балансі між її інформативністю та статистичною надійністю отриманих оцінок.

Окрему увагу слід приділити функціональному вибору порогових значень. У прикладних дослідженнях критичним рівнем для коефіцієнта парної кореляції зазвичай вважається значення 0,7 або 0,8, тоді як для показника фактора інфляції дисперсії сигналом про деформацію моделі є перевищення позначки 5 (у консервативних оцінках) або 10 (у загальних розрахунках). Високий ступінь обумовленості матриці свідчить про те, що навіть незначні помилки у вхідних даних можуть призвести до кардинальної зміни знаків або величин економетричних коефіцієнтів.

Моделювання на основі головних компонент дозволяє трансформувати вихідний простір корельованих змінних у набір незалежних факторів, що забезпечує максимальне збереження інформативної місткості даних при одночасному усуненні їхньої надлишковості [4, 6]. При моделюванні динаміки особлива увага приділяється аналізу часової детермінації у взаємодії показників. Використання інструментарію ідентифікації на різних часових лагах дозволяє врахувати інерційність економічних процесів та уникнути помилкової кореляції, спричиненої

збігом циклічних коливань. Системний підхід до ідентифікації цих явищ стає особливо актуальним в умовах використання великих масивів даних.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко В. М., Семенов А. С. Методика статистичного аналізу економічних часових рядів. *Науковий вісник УжНУ. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 21. Ч. 1. 2018. С. 5-13. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/3.pdf.
2. Андрусенко Ю. О. Аналіз основних моделей прогнозування часових рядів. *Збірник наукових праць ХНУПС,* № 3(65). 2020. С. 91-96. DOI: https://doi.org/10.30748/zhups.2020.65.14.
3. Кононенко Ж. А., Миколенко І. Г., Яковенко Т. І. Аналітичні інструменти в економічних дослідженнях конкурентного середовища підприємства. *Проблеми економіки*. № 2. 2024. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-136-142.
4. Кононенко Ж. А., Миколенко І. Г., Яковенко Т. І. Карнаухова Г. В. Критерії забезпечення достовірності даних в аналітичній діяльності. *Український журнал прикладної економіки і техніки*. № 2. 2024. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-37.
5. Кононенко Ж. А., Шаравара Р. І., Зінченко О. М. Статистичний аналіз часових трендів у прогнозуванні економічних процесів. *Економічний простір*. № 200. 2025. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.200.184-190.
6. Кононенко Ж. А., Шаравара Р. І., Яковенко Т. І. Моделювання бізнес-процесу – складова управління підприємством. *Економіка та суспільство*. № 62. 2024. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-134.
7. Опря А. Т., Дорогань-Писаренко Л. О., Єгорова О. В., Кононенко Ж. А. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань: навч. посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 536 с. URL: https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58c00190-360e-43a5-a206-5e0d88639365/content
8. Педченко Н. С., Перебийніс В. І., Кононенко Ж. А., Зінченко О. М., Карнаухова Г. В. Економічна діагностика ресурсозабезпечення конкурентоспроможності послуг. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Випуск 2(116). 2025. С.75-83 https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-2-11 http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/14935.

МЕЖІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЗА ЗНИЩЕНЕ ВОЄННИМИ ДІЯМИ МАЙНО

Сергій Короєд,
докт. юрид. наук, професор, професор кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Воєнні дії на території України завдають громадянам чимало негативних наслідків, серед яких знищення та пошкодження їхнього майна, передусім нерухомого. Цивільне законодавство України гарантує особі, якій завдано збитків у зв’язку зі знищенням або пошкодженням її майна, право на їх відшкодування в повному обсязі; водночас визначено, що завдана майну шкода відшкодовується особою, яка її завдала.

Не заперечуючи того факту, що відповідальність за таку шкоду має нести держава-агресор, судова практика українських судів свідчить, що звертаючись до суду із позовами про відшкодування майнової шкоди, завданої знищенням або пошкодженням нерухомого майна внаслідок воєнних дій, власники (позивачі) визначають відповідальною особою (відповідачем) не лише РФ, а й в ряді випадків саме державу Україна. Така ситуація пояснюється тим, що, по-перше, отримати відшкодування за рахунок РФ наразі фактично неможливо, а по-друге, законодавство України в окремих випадках все ж допускає відшкодування потерпілому шкоди (матеріальних збитків) за рахунок Державного бюджету України, зокрема завданої кримінальним правопорушенням (ст. 1177 ЦК України), терористичним актом (ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»), надзвичайною ситуацією, що включає воєнні ситуації (ст.ст. 84, 85, 86 Кодексу цивільного захисту України). Мабуть через це в ряді цивільних справ власники майна (потерпілі особи), звертаючись з позовами саме до держави Україна про відшкодування майнової шкоди, завданої знищенням або пошкодженням їхнього майна воєнними діями на території України, обґрунтовують свої позовні вимоги знищенням або пошкодженням майна саме внаслідок "терористичного акту" або "надзвичайної ситуації" (наприклад, цивільні справи № 265/6582/16-ц, № 757/40388/17-ц). Пред'явлення подібних позовів в основному пов'язане із тим, що в переважній більшості випадків потерпілі не мають змоги дізнатися, хто саме з ворожих військовослужбовців заподіяв їм шкоду та відповідно не можуть зібрати необхідні докази, які б доводили його вину [1, с. 25-26].

Разом з тим, мають місце спроби перекласти на державу Україна майнову відповідальність у зв'язку із неможливістю виконання судового рішення, яким на користь потерпілої особи присуджено певну суму стягнення з держави-агресора за агресію проти України (наприклад, цивільна справа № 553/88/25). Також існують ситуації використання майна громадян військовослужбовцями ЗСУ у військових цілях, в результаті чого майно зазнавало пошкоджень, проте процедура його примусового відчуження (тобто так звана "мобілізація майна" як різновид реквізиції) державою не застосовувалась (наприклад, цивільна справа № 757/64569/16-ц), що позбавляє власників можливості отримання від держави компенсації в позасудовому порядку. Взявши за основу висловлені Верховним Судом у вищевказаних цивільних справах правові висновки окремі громадяни також пред'являли до держави Україна позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок невиконання Україною позитивних зобов'язань щодо забезпечення права власності, включаючи скарги на неефективне і тривале розслідування кримінального провадження (наприклад, цивільна справа № 757/13711/22-ц), а також скарги на запровадження державою різних механізмів із різними розмірами компенсації залежно від часу (календарної дати) завдання шкоди (наприклад, цивільна справа № 172/631/23).

Існуючі на практиці випадки пред'явлення громадянами – власниками пошкодженого або знищеного майна внаслідок воєнних дій позовів до держави Україна з наведених вище підстав свідчать про актуальність питання меж відповідальності держави Україна в механізмі реалізації права на відшкодування (компенсацію) такої шкоди, яке має не лише теоретичне значення для обґрунтування наявності або відсутності підстав для такої відповідальності, а й практичне, пов'язане із запровадженням дієвих механізмів реалізації державою компенсаційних виплат як гарантії відновлення порушених прав власників

знищенням або пошкодженням їхнього майна внаслідок воєнних дій на території України, що є необхідним для забезпечення принципів правової визначеності і передбачуваності в механізмі реалізації права на таке відшкодування.

Проведений нами науково-практичний аналіз судової практики в наведених вище судових справах дозволив встановити, що всі зазначені вище різні випадки (обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги власників знищеного або пошкодженого майна проти держави Україна) об'єднує єдиний підхід Верховного Суду при вирішенні таких позовних вимог, узагальнені правові позиції якого зводяться до того, що держава Україна реалізувала свій позитивний матеріальний (компенсаційний) обов'язок щодо захисту права власності шляхом визначення правил, спрямованих на відновлення прав потерпілих внаслідок, зокрема, загибелі цивільних осіб та пошкодження майна через збройну агресію РФ. Тому держава Україна не несе цивільно-правову відповідальність за майнову шкоду, завдану власникам пошкодженого або знищеного майна на території України внаслідок воєнних дій. Саме така узагальнена правова позиція була висловлена Верховним Судом у 2025 році [2].

Проаналізовані нами правові позиції Верховного Суду в наведених вище судових справах дають підстави для висновку, що цивільно-правова відповідальність держави Україна за шкоду у зв'язку із знищенням чи пошкодженням на її території майна громадян внаслідок воєнних дій виключається, так як законодавством України та нормами міжнародного гуманітарного права покладено відповідальність за таку шкоду на РФ. Водночас законодавством України встановлено позасудовий порядок визначення розміру збитків і їх компенсації потерпілим особам в обмеженому розмірі, взятому на себе державою Україна. Разом з тим, на нашу думку, не виключається судова юрисдикція з метою вирішення спорів між громадянином (власником) і державою у випадках заперечення державою підстав для виплати такої компенсації, а також оспорювання її розміру (про що, до речі, прямо було зазначено у вищевказаному рішенні Верховного Суду), оскільки в цьому випадку судовий порядок використовуватиметься не як механізм реалізації права потерпілої особи на отримання такого відшкодування (компенсації), а як засіб контролю за виконанням державою взятого на себе обов'язку як гарантії компенсації потерпілому за порушене право власності.

Список використаних джерел:

1. Сафончик О. Окремі аспекти відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 24-30. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2023.3.
2. Постанова Верховного Суду від 05.03.2025, судова справа № 757/13711/22-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673562.

ПРО ГНУЧКІСТЬ І ВІДНОСНІСТЬ ІСТИНИ В КОНФЛІКТІ

Алла Кравченко,
канд., юрид. наук., доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавский інститут економіки і права

Трансформація сучасної правової думки та інтеграція альтернативних способів вирішення спорів у національні правові системи зумовлюють необхідність глибокого переосмислення фундаментальних категорій конфліктології та

процесуального права. Протягом тривалого періоду домінуючою залишалася модель правосуддя, заснована на принципах юридичного позитивізму, де конфлікт трактувався як статичне порушення норми, що потребує обов'язкової зовнішньої оцінки. У центрі такої системи знаходиться пошук об'єктивної істини - жорсткої конструкції, яка неминуче втілюється у бінарній опозиції винен/невинен. Ця дихотомія виконує функцію соціального маркування, де одна сторона визнається правомірною, невинною, а інша - винною. Проте в умовах ускладнення суспільних відносин та зростання запиту на людиноцентричність права така модель дедалі частіше демонструє свою обмеженість.

Традиційне судочинство, орієнтоване на ретроспективну оцінку минулих подій, часто ігнорує динамічну природу соціальної взаємодії та психологічні корені протистояння, а формальне встановлення провини задовольняє вимогу закону, але рідко веде до реального вичерпання конфлікту консервуючи ворожнечу через публічну стигматизацію одного з учасників. Медіація, у цьому контексті, полягає у переході від каральної парадигми до відновної та діалогічної, де ключовим є не призначення винного, а спільний пошук життєздатного рішення та пропонує кардинально іншу епістемологічну платформу, засновану на відмові від ієрархічного пошуку єдиної істини. У медіаційному дискурсі конфлікт розглядається не як акт агресії чи порушення, а як деструкція комунікації, при якому категорія «вини» втрачає свою функціональну домінантність, а встановлення того хто винен замінюється аналізом того, що необхідно кожному для руху вперед, що дає змогу учасникам вийти за межі стратегій захисту та нападу, які є обов'язковими в суді, і перейти до стратегії кооперації.

Фундаментальним аспектом медіації є концепт гнучкої істини - перехід від монологічного праворозуміння, де істина є зовнішньою константою, яку встановлює суддя до діалогічного. Об'єктивна істина в суді є реконструкцією фактів, підпорядкованих формальній логіці та доказам, а медіація оперує суб'єктивними істинами або наративами. Гнучкість істини в конфлікті полягає у визнанні того, що кожен учасник володіє власною інтерпретацією подій, детермінованою його когнітивними установками, соціальним досвідом та емоційним станом при яких медіатор не верифікує ці наративи на відповідність реальності, а визнає їх рівноцінність як внутрішніх істин суб'єктів. Така концептуальна відмова дозволяє реалізувати принцип релятивної справедливості - якщо в класичному праві справедливість є еквівалентом санкції або відплати, то в медіації вона визначається ступенем задоволення реальних інтересів. Відносність істини тут виступає інструментом зниження рівня агресії - коли істина перестає бути зброєю, яку одна сторона використовує проти іншої для доведення її провини, вона стає матеріалом для будівництва спільного майбутнього, замість каральної вини вводиться категорія відповідальності, готовності сторін до конструктивних кроків для виправлення ситуації.

Упровадження медіації знаменує собою зміну вектору розвитку правової системи від формалізованого адміністрування спору до сутнісного розв'язання конфлікту та дозволяє правовій системі еволюціонувати у бік більшої адаптивності та гуманності. Такий підхід стверджує, що в площині міжособистісних та соціальних відносин інтерпретація цих фактів сторонами має вищу легітимність, ніж їх суха юридична кваліфікація. Ефективність медіації як інструменту трансформації конфліктів легітимізує суб'єктивне сприйняття кожного учасника та забезпечує правосуддя унікальним механізмом, який не просто закри-

ває справу, а реально відновлює соціальну тканину, замінюючи культуру протистояння та публічного засудження культурою діалогу та взаємної відповідальності. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у розробці методології поєднання імперативних норм права з гнучкими інструментами медіаційного дискурсу для забезпечення максимальної справедливості в кожному окремому випадку.

РИТОРИКА СУДОВОГО АРГУМЕНТУ: БАЛАНС МІЖ ЛОГІКОЮ ТА ПЕРЕКОНАННЯМ

Алла Кравченко,
здобувач ІІ (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавський інститут економіки і права

За своєю сутністю судочинство є особливим видом комунікації в якій істина не просто констатується, а народжується у процесі зіткнення аргументованих позицій і, тому, у сучасній правовій доктрині питання судової аргументації виходить далеко за межі суто технічного застосування юридичних норм до фактичних обставин справи. Центром цього процесу є судова промова та судове рішення, які мають відповідати двом фундаментальним вимогам - бути логічно бездоганними та риторично переконливими. Проблема встановлення балансу між логосом, як раціональним доведенням, та пафосом, як інструментом ціннісного впливу, є одним із ключових викликів філософії права.

Традиційний підхід до юриспруденції довгий час наполягав на пріоритеті формальної логіки, відповідно якій, судове мислення має підпорядковуватися жорстким правилам дедуктивного силогізму, де великою посилкою є норма закону, малою - встановлені факти, а висновком - правове рішення. Такий юридичний формалізм забезпечує передбачуваність правової системи та рівність усіх перед законом, а логіка виступає гарантом об'єктивності, відсікаючи свавілля та ірраціональні судження. Проте суворе дотримання законів тотожності, несуперечності та достатньої підстави, хоч і є необхідною умовою легітимності рішення, часто виявляється недостатнім для досягнення справжньої справедливості у складних справах. Обмеженість чистої логіки у праві зумовлена природою самої мови закону. На відміну від формальної логіки, що оперує абсолютними істинами, риторика є логікою ймовірнісного та прийнятного. Як зазначав Хаїм Перельман у концепції «Нової Риторики», завдання юриста полягає не в тому, щоб продемонструвати математично точне доведення, а в тому, щоб отримати згоду аудиторії - суду, сторін чи суспільства. Риторичний компонент дозволяє подолати смислові лакуни в законодавстві та адаптувати жорстку букву закону до моральних очікувань громади.

Ефективний судовий аргумент завжди поєднує в собі раціональну структуру з етичним та емоційним наповненням де риторика є не мистецтвом маніпуляції чи прикрашання мови, а інструментом трансляції цінностей і апелює до етосу оратора, його професійної репутації та інтелектуальної чесності. Важливу роль у цьому процесі відіграє наративність. Оскільки суддя це не лише суб'єкт застосування норми, а й людина, яка сприймає правові факти через призму зв'язної історії, риторично вивірена побудова судової промови перетворює розрізнені докази на цілісну картину, де логічний висновок сприймається як природний і єдино справедливий результат розвитку подій. Переконання

стає механізмом, що робить логіку дієвою, а їх синтез найкраще проявляється через використання правових топіків - загальновизнаних принципів права, які слугують відправними точками для аргументації. Такі максими, як «нікому не шкодь» або «ніхто не може бути суддею у власній справі», мають структуру логічних аксіом, але їхня сила тримається на риторичній згоді суспільства з їхньою справедливістю. Баланс між цими двома началами є дещо крихким, оскільки надмірний нахил у бік логічного формалізму призводить до сухого правосуддя, яке ігнорує людську гідність, тоді як надмірна риторизація загрожує перетворити суд на змагання софістів, де перемагає красномовство, а не закон. Філософська межа між переконанням і маніпуляцією проходить через принцип добросовісності, коли риторичний інструментарій у суді є легітимним лише доти, доки він служить з'ясуванню істини та захисту прав людини. У сучасну епоху, позначену маркером раціональності та поширенням концепцій постправди, роль якісної юридичної аргументації зростає - вона стає запобіжником популізму у праві, де емоції намагаються підмінити собою доказову базу. Тільки справедливість, що вміє говорити здатна відновити довіру до правосуддя.

Отже, риторика судового аргументу не є антиподом логіки, а є її необхідним онтологічним доповненням яке задає межі та правила гри і наповнює їх живим змістом і ціннісним значенням. Справжня майстерність правника полягає у вмінні знайти ту точку рівноваги, де юридичний силогізм підкріплюється силою слова, а емоційний заклик до справедливості базується на непорушному фундаменті раціонального доведення. Саме в цьому балансі полягає гуманістична місія права як мистецтва доброго та справедливого, що здатне не просто примушувати, а переконувати суспільство у своїй істинності.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Максим Криванич,
здобувач першого бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Швидкий прогрес цифрових технологій і активна інтеграція систем штучного інтелекту в різні аспекти суспільного життя спричиняють виникнення нових правових викликів. Штучний інтелект активно впроваджується у сферу транспорту, медицини, фінансів, безпеки, а також у систему публічного управління. Відмінною рисою таких систем є їхня здатність до автономного функціонування, самонавчання та прийняття рішень без прямого втручання людини [5, с. 112].

У цьому контексті постає питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну такими системами. Традиційні підходи цивільного права базуються на ідеї, що шкода виникає в результаті дій конкретної особи — фізичної або юридичної. Проте у випадку зі штучним інтелектом безпосереднім виконавцем дій виступає автономна система, яка не володіє правосуб'єктністю [10, с. 54].

Чинне законодавство України, зокрема Цивільний кодекс, не передбачає спеціальних положень, які регулювали б відповідальність за шкоду, заподіяну штучним інтелектом. Це створює правову невизначеність у визначенні суб'єкта

відповідальності, яким можуть бути розробник, виробник, власник або користувач відповідної системи. [6, с. 214].

Додатковою складністю у цьому питанні є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між рішеннями, прийнятими штучним інтелектом, та заподіяною шкодою. Це зумовлено характерною непрозорістю алгоритмів, відомою як «ефект чорної скриньки» [7, с. 97].

Таким чином, актуальною стає проблема адаптації існуючих цивільно-правових механізмів до сучасних технологічних реалій, а також створення умов для ефективного захисту прав постраждалих осіб. Згідно із загальними положеннями цивільного права, підставою для настання відповідальності є складові елементи цивільного правопорушення: наявність шкоди, протиправність поведінки, причинний зв'язок та вину. Зокрема, стаття 1166 Цивільного кодексу України зобов'язує особу, яка завдала шкоди, відшкодовувати її в повному обсязі [1, с. 358].

Проте при впровадженні штучного інтелекту виникають складнощі із застосуванням відповідних правових норм. Основна проблема полягає у визначенні суб'єкта, який нестиме відповідальність. Оскільки штучний інтелект не наділений статусом суб'єкта права, обов'язок за можливі наслідки покладається на осіб, що беруть участь у його розробці чи експлуатації. [6, с. 214].

До таких суб'єктів належать:

- розробники програмного забезпечення;
- виробники технічних засобів;
- власники систем;
- користувачі або оператори.

Кожен із зазначених суб'єктів може нести відповідальність залежно від характеру порушення. Наприклад, розробник може відповідати за недоліки алгоритму, виробник — за дефекти продукції, а користувач — за порушення правил експлуатації [6, с. 189].

Водночас визначення протиправності поведінки також викликає труднощі. У класичному розумінні протиправність означає порушення норм права. Проте у випадку штучного інтелекту система може діяти відповідно до покладених алгоритмів, але результат її дій може бути шкідливим. Це ставить під сумнів традиційні підходи до оцінки правомірності поведінки [9, с. 143].

Особливо складним є питання встановлення причинного зв'язку. Системи штучного інтелекту функціонують на основі складних алгоритмів машинного навчання, які не завжди піддаються поясненню. Це ускладнює доведення того, що саме конкретна дія системи спричинила шкоду [7, с. 97].

У таких умовах доведення вини також є проблематичним. Вина як психічне ставлення особи до своєї поведінки не може бути застосована до штучного інтелекту. Це обумовлює необхідність пошуку альтернативних підходів до відповідальності [9, с. 145].

Одним із таких підходів є відповідальність без вини. Відповідно до статті 1187 Цивільного кодексу України, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, підлягає відшкодуванню незалежно від вини особи, яка ним володіє [1, с. 412].

Штучний інтелект у певних галузях може бути класифікований як джерело підвищеної небезпеки. Це особливо актуально для автономних транспортних засобів, медичних систем та роботизованих виробничих комплексів. У таких

випадках доцільним є покладання відповідальності на власника або користувача відповідної системи. Однак іншим важливим механізмом регулювання є питання відповідальності за дефектну продукцію. У випадках, коли штучний інтелект інтегрований у товар, виробник може нести відповідальність за можливу шкоду, спричинену дефектом цієї продукції. Такий підхід значно спрощує процес доведення, адже постраждалій особі не потрібно доводити провину виробника, що скорочує юридичні труднощі й захищає права споживачів.

Важливим аспектом є також множинність суб'єктів, які беруть участь у створенні та функціонуванні систем штучного інтелекту. У таких випадках можливе застосування солідарної відповідальності або розподілу відповідальності залежно від ступеня участі кожного суб'єкта [11, с. 178]. Крім того, перспективним є запровадження механізмів обов'язкового страхування відповідальності. Це дозволить забезпечити гарантоване відшкодування шкоди потерпілим навіть у випадках складності встановлення винної особи [5, с. 136].

В Україні відсутність спеціального правового регулювання у цій сфері зумовлює необхідність застосування загальних норм цивільного права, що не завжди є ефективним у сучасних умовах [6, с. 228].

У зв'язку з цим доцільним є:

- розроблення спеціального законодавства щодо штучного інтелекту;
- визначення правового статусу таких систем;
- встановлення чітких правил розподілу відповідальності;
- запровадження страхових механізмів;
- гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами.

Отже, для забезпечення цивільно-правової відповідальності у сфері штучного інтелекту необхідний всебічний підхід, що інтегрує традиційні правові механізми з сучасними інноваційними рішеннями.

У ході дослідження встановлено, що цивільно-правова відповідальність за завдану шкоду штучним інтелектом становить складне правове явище, яке перебуває на етапі розвитку. Особливості функціонування таких систем, зокрема їхня автономність і непрозорість, значно ускладнюють застосування традиційних підходів до визначення відповідальності.

Найоптимальнішим підходом є комбінування деліктної відповідальності, відповідальності без вини та відповідальності за дефектну продукцію. Водночас постає потреба удосконалення законодавчої бази через впровадження спеціальних правових норм.

Майбутній розвиток правового регулювання в цій сфері має бути орієнтований на досягнення балансу між розвитком технологічного прогресу і забезпеченням захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1.Цивільний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 832 с.
2.Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text
3.Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
4.Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

5.Вінник О. М. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки. 2017. С. 110–140.
6.Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. Цивільне право України. С. 180–230.
7.Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про цивільно-правову відповідальність. С. 90–105.
8.Харитонов Є. О. Цивільне право України. С. 198–210.
9.Луць В. В. Зобов'язальне право України. С. 140–150.
10.Шевченко В. С. Актуальні проблеми цивільного права. С. 50–85.
11.Боднар Т. В. Цивільно-правова відповідальність. С. 170–185.

ПОДАТКОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Вікторія Кузема,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»,
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Ольга Гетманець,
д. ю. н., професор, завідувачка кафедри
правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
Харківський національний університет внутрішніх справ

Підставою притягнення до юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства є вчинення податкового правопорушення. Згідно ст. 109 Податкового кодексу України, податковим правопорушенням є протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених Податковим Кодексом) діяння платника податку, контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених Податковим кодексом України [6].

Об'єктом податкового правопорушення є суспільні правовідносини, що виникають з приводу сплати податків, інших обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових позабюджетних фондів. У сфері податкового права такими правовідносинами є відносини, які регулюють установлений порядок реалізації податкового обов'язку платником податку, порядок обчислення, сплати, стягнення податків, податкової звітності і податкового контролю. Фактично об'єктом податкового правопорушення є фінансові інтереси держави, що охоплюють процес формування (мобілізації доходів) централізованих фондів коштів [3, с. 118].

Об'єктивна сторона податкового правопорушення характеризується протиправністю дії (бездіяльності) суб'єкта, за яке встановлено юридичну відповідальність. Цей елемент складу податкового правопорушення характеризує зовнішні вияви правопорушення в об'єктивній дійсності [4, с. 159-160].

Згідно статті 110 Податкового кодексу України, суб'єктами, які притягаються до відповідальності за вчинення податкових правопорушень є:

1) платники податків, податкові агенти, а також інші суб'єкти у випадках, прямо передбачених Податковим кодексом України, несуть фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень;

2) фізична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за умови наявності на момент вчинення податкового правопорушення повної цивільної дієздатності;

3) контролюючі органи несуть відповідальність у вигляді відшкодування шкоди особі, стосовно якої було вчинено податкове правопорушення, відповідно до положень статті 114 Податкового кодексу України. Контролюючі органи несуть відповідальність за вчинення податкових правопорушень посадовими (службовими) особами таких контролюючих органів;

4) законні представники платників податків – фізичних осіб згідно зі статтею 242 Цивільного кодексу України у разі невиконання обов'язків, визначених цим Кодексом, несуть фінансову відповідальність, встановлену для платників податків;

5) юридична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень її відокремленими підрозділами [6].

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризує внутрішню сторону правопорушення, що відображає індивідуальну волю особи, спрямовану на досягнення певних цілей, конкретизує психічні процеси, які відбуваються в її свідомості. Суб'єктивна сторона податкового правопорушення, як і будь-якого іншого, характеризується наявністю вини (психічним ставленням особи до вчиненого) [4, с. 161].

У науковій літературі термін «податкова відповідальність» вживається як у вузькому, так і в широкому його розумінні:

1) у вузькому сенсі «податкова відповідальність» передбачає застосування виключно фінансових санкцій за податкові правопорушення, а її заходи повністю охоплюються однією з галузей права – фінансового, адміністративного або податкового;

2) у широкому розумінні «податкова відповідальність» розглядається як комплексний міжгалузевий інститут, що включає окремі субінститути, які регулюють конкретний рід деліктних відносин – фінансових (податкових), адміністративних, митних чи кримінальних. [3, с. 29-30].

Однак термін «податкова відповідальність» безпосередньо не вживається в Податковому кодексі України. Натомість можна зустріти такі поняття як «фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства», «відповідальність відповідно до закону», «відповідальність, передбачена цим Кодексом», «відповідальність за порушення податкового законодавства». Погоджуючись з Онищук Н. Ю. такі розбіжності у термінології підсилюють неоднозначність поглядів щодо «податкової відповідальності» як окремого виду юридичної відповідальності [2, с. 2].

Основні засади податкового законодавства України, які містяться в статті 4 Податкового Кодексу України ґрунтуються на відповідних принципах, серед яких можна виділити – невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства. В статті 61 Конституції України зазначається, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Виходячи з цього можна дійти такого висновку, що саме невиконання або неналежне виконання податкового обов'язку і є підставою для виникнення податкової, або як її ще прийнято називати – фінансово-правової, відповідальності платника податків. Проте фінансово-правова відповідальність не тотожна податкової.

Також Онищук Н. Ю. вважає, що, головна особливість податкової відповідальності полягає у змішаному відновлювально-штрафному характері подат-

кових санкцій, що, у свою чергу, забезпечує першочергове відшкодування майнових втрат держави або територіальних громад, а вже потім реалізує каральне призначення. Крім того, податковій відповідальності властивий оперативний характер, оскільки для держави важливо якомога швидше отримати суми грошових коштів у рахунок сплати податків, які повинні надійти у визначений строк [2, с. 3-4].

Бабенко А. Ю., Глух М. В. та Коваленко А. А. зазначають, що для податкової відповідальності характерні, як ознаки фінансової відповідальності, так і ті, що виражають специфіку настання відповідальності за порушення податкового законодавства, тобто податкова відповідальність передбачає реалізацію особливих за видом і характером фінансово-правових санкцій [1, с. 48].

Згідно досліджень науковців особливістю відповідальності за порушення податкового законодавства є її компенсаційно-каральний характер. Змістом компенсаційної ознаки є необхідність відшкодування збитків держави та органів місцевого самоврядування внаслідок неотримання надходжень податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів. Водночас застосування відповідальності спрямовано на покарання конкретного правопорушника (платника податків, податкового агента) у зв'язку з невиконанням ним покладеного на нього обов'язку, а також на попередження податкових правопорушень [5, с. 96].

Питання правової природи податкової відповідальності, її ознак, принципів та сутності залишається актуальним і продовжує активно досліджуватися вітчизняними науковцями. Водночас дана проблематика потребує подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення нормативного регулювання, з огляду на постійний розвиток податкових правовідносин і трансформацію податкової системи України. Механізм реалізації податкової відповідальності має виконувати не лише каральну, а й превентивну функцію, виступаючи дієвим профілактичним засобом, спрямованим на зменшення кількості правопорушень у сфері оподаткування. При цьому встановлення нових видів податків або підвищення ставок уже існуючих безпосередньо впливає на рівень податкової дисципліни та зумовлює необхідність ефективного застосування заходів відповідальності як елементу державного регулювання.

Отже, податкова відповідальність має специфічні ознаки, зумовлені особливим об'єктом правового захисту, спеціальним суб'єктним складом та застосуванням фінансово-правових санкцій компенсаційно-карального характеру. Саме ці риси дозволяють розглядати податкову відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності, що посідає самостійне місце в системі правових засобів забезпечення законності у сфері оподаткування та сприяє підвищенню рівня податкової дисципліни в Україні.

Список використаних джерел:

1.Бабенко А. Ю., Глух М. В., Коваленко А. А. Особливості відповідальності у фінансовому праві та її ознаки. *// Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика*). 2021. Вип. 16. С. 44-52. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/view/275/262

2.Онищук Н. Ю. Відповідальність за порушення податкового законодавства. *Фінансове право*. 2012. № 2. С. 27-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fp_2012_2_9

3.Податкове право України : навч. посіб. / за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 432 с.

4.Податкове право. Підручник / за ред. Д. О. Гетманцева та М. П. Кучерявенка. Харків. Право. 2025. 488с.
5.Податкове право: Навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.; За ред. проф. М. П. Кучерявенка. Київ. Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
6.Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Іван Лісний,
т.в.о завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Антикорупційна політика є одним із ключових напрямів функціонування сучасної держави, що безпосередньо впливає на рівень довіри до публічної влади, ефективність державного управління та забезпечення принципу верховенства права. У контексті євроінтеграційних процесів особливої актуальності набуває дослідження міжнародного досвіду адміністративно-правового забезпечення антикорупційної політики, зокрема стандартів та практик, сформованих у межах Європейського Союзу та Ради Європи.

Адміністративно-правове забезпечення антикорупційної політики охоплює систему нормативно-правових актів, інституційних механізмів та процедур, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень у сфері публічного управління. Важливу роль у цьому процесі відіграють органи виконавчої влади, спеціалізовані антикорупційні органи, а також механізми адміністративної відповідальності.

Міжнародні стандарти у сфері протидії корупції формуються під впливом діяльності таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та Організація економічного співробітництва та розвитку. Зокрема, Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) встановлює універсальні принципи державної політики у цій сфері, включаючи необхідність створення ефективних адміністративних механізмів запобігання корупції [1].

У межах Ради Європи значну роль відіграє Група держав проти корупції (GRECO), яка здійснює моніторинг виконання антикорупційних стандартів та надає рекомендації державам-членам щодо вдосконалення їхнього законодавства та адміністративних практик. У свою чергу, Європейський Союз формує власну антикорупційну політику через імплементацію директив, розвиток принципів доброго врядування та забезпечення прозорості діяльності публічної адміністрації.

Досвід країн ЄС свідчить про ефективність комплексного підходу до адміністративно-правового забезпечення антикорупційної політики. Зокрема, у країнах Північної Європи (Швеція, Данія, Фінляндія) основна увага приділяється превентивним заходам, таким як відкритість інформації, прозорість діяльності органів влади, високий рівень правової культури та ефективний контроль за діяльністю державних службовців. У країнах Західної Європи (Франція, Німеччина) значну роль відіграють спеціалізовані антикорупційні органи та чітко врегульовані адміністративні процедури [5].

Важливим елементом адміністративно-правового забезпечення антикорупційної політики є інститут декларування доходів та майна посадових осіб, який забезпечує прозорість їх діяльності та сприяє виявленню конфлікту інтересів. Крім того, у багатьох країнах ЄС активно застосовуються механізми захисту викривачів (whistleblowers), що є важливим інструментом виявлення корупційних правопорушень.

В Україні адміністративно-правове забезпечення антикорупційної політики зазнало суттєвих змін у зв'язку з проведенням реформ, спрямованих на імплементацію міжнародних стандартів. Було створено спеціалізовані антикорупційні органи, запроваджено систему електронного декларування, удосконалено механізми адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення.

Разом із тим, попри значний прогрес, залишаються певні проблеми, що перешкоджають ефективній реалізації антикорупційної політики. Серед них можна виділити:

•недостатню ефективність контролю за дотриманням антикорупційного законодавства;

•формальний характер окремих адміністративних процедур;

•недостатній рівень взаємодії між антикорупційними органами;

•проблеми із забезпеченням невідворотності відповідальності за корупційні правопорушення [3].

У цьому контексті важливим є подальше вдосконалення адміністративно-правових механізмів з урахуванням міжнародного досвіду. Зокрема, доцільним є:

1.Посилення превентивної складової антикорупційної політики.

2.Удосконалення процедур адміністративного контролю та нагляду.

3.Розширення застосування цифрових технологій для забезпечення прозорості діяльності органів влади.

4.Підвищення ефективності взаємодії між державними органами.

5.Забезпечення реального захисту викривачів корупції [4].

Особливе значення має також врахування практики Європейський суд з прав людини, який у своїх рішеннях наголошує на необхідності забезпечення ефективних механізмів запобігання корупції як складової права на справедливий суд та належне врядування.

У підсумку, адміністративно-правове забезпечення антикорупційної політики є складним багаторівневим процесом, що потребує системного підходу та врахування міжнародного досвіду. Імплементація європейських стандартів та кращих практик сприятиме підвищенню ефективності антикорупційної політики в Україні, зміцненню демократичних інститутів та забезпеченню верховенства права.

Список використаних джерел:

1.Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. Організація Об'єднаних Націй.

2.Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999. Рада Європи.

3.Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII.

4.Anti-Corruption Report. Європейська Комісія, 2014.

5.Глущенко Н. В. Антикорупційна політика України: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2, № 88. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.47

МУЗЕЙ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ

Олександр Лук'яненко,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри культурології, філософії та музеєзнавства
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У сучасному соціокультурному контексті музей дедалі частіше розглядається не лише як інституція збереження культурної спадщини, але і як важливий елемент системи культурної безпеки, що забезпечує стабільність символічного простору суспільства. Його діяльність виходить за межі традиційних функцій колекціонування та експонування, трансформуючись у складну практику репрезентації, інтерпретації та комунікації соціально значущих смислів [1]. У цьому вимірі особливого значення набуває здатність музею формувати й підтримувати цілісні наративи, які сприяють консолідації колективної пам'яті та ідентичності.

Одним із ключових механізмів реалізації цієї функції є репрезентаційна політика музею, що визначає, які саме аспекти минулого отримують культурну легітимацію. Процес відбору експонатів, їх інтерпретація та включення в експозиційний простір завжди мають аксіологічний характер, оскільки передбачають певну систему пріоритетів і цінностей. Відтак музей виступає не нейтральним «сховищем» історії, а активним агентом формування символічного порядку. Через експозиційні практики він створює структуровану модель минулого, яка впливає на сучасні уявлення про ідентичність, спадковість і культурну тяглість.

У цьому контексті особливу роль відіграє політика пам'яті, що реалізується через музейні інституції. Саме музеї часто стають простором, де відбувається переосмислення складних і суперечливих сторінок історії, включно з травматичними подіями. Це вимагає від музейників не лише наукової компетентності, але й високого рівня етичної відповідальності, оскільки репрезентація травми пов'язана з ризиком її повторної актуалізації. Водночас саме контрольованість музейного середовища дозволяє створити умови для безпечного осмислення таких досвідів, що є важливим елементом символічної стабілізації суспільства.

Не менш суттєвим чинником трансформації музею як простору культурної безпеки є цифровізація. Розвиток інформаційних технологій змінює не лише форми представлення культурної спадщини, але й саму природу музейної комунікації. Віртуальні експозиції, цифрові архіви, інтерактивні платформи розширюють доступ до культурних ресурсів, роблячи їх доступними для ширшої аудиторії незалежно від географічних чи фізичних обмежень. У ситуаціях, коли матеріальні об'єкти перебувають під загрозою знищення, цифрові технології виконують функцію альтернативного збереження, забезпечуючи безперервність культурної пам'яті [6].

Водночас цифрове середовище створює нові виклики для символічної безпеки. Фрагментарність інформації, надлишок контенту та можливість маніпуляцій ускладнюють формування цілісного історичного наративу. У таких умовах музей має виконувати роль своєрідного «фільтра» знання, забезпечуючи його достовірність, наукову обґрунтованість і контекстуалізацію. Це підсилює значення музейних інституцій як авторитетних джерел інформації у суспільстві, де довіра до знання стає критично важливою [2].

Питання довіри безпосередньо пов'язане з функціонуванням музею як простору символічної безпеки. Високий рівень інституційної довіри дозволяє

музею виконувати роль стабілізатора соціальних смислів, пропонуючи відвідувачам структуровані та перевірені інтерпретації історичних подій. Ця довіра формується через професійну діяльність кураторів, прозорість наукових підходів, відкритість до суспільного діалогу та здатність реагувати на нові виклики. Водночас вона потребує постійного підтримання, що передбачає готовність до перегляду усталених наративів і включення нових перспектив.

Важливим аспектом сучасної музейної практики є орієнтація на інклюзивність, яка значною мірою визначає рівень символічної безпеки для різних соціальних груп. Інклюзивний музей прагне до репрезентації різноманітних досвідів, включаючи ті, що раніше залишалися маргіналізованими. Це дозволяє розширити межі культурного наративу та зробити його більш репрезентативним щодо соціальної реальності. Включення різних голосів у музейний дискурс сприяє формуванню відчуття приналежності та знижує рівень соціального відчуження, що є важливим чинником стабільності. Крім змістового наповнення, інклюзивність передбачає також трансформацію форм комунікації з аудиторією. Використання доступної мови, адаптація експозицій для людей з інвалідністю, впровадження інтерактивних форматів – усе це сприяє залученню ширшого кола відвідувачів і підвищує ефективність передачі культурних смислів. Таким чином, інклюзивні практики стають не лише етичним імперативом, але й інструментом зміцнення символічної безпеки через розширення можливостей участі у культурному житті [3]. Окрему роль у цьому процесі відіграють локальні музеї, які функціонують на рівні конкретних громад і безпосередньо пов'язані з їхнім соціокультурним досвідом. Вони зберігають і репрезентують так звані «малі наративи», що відображають повсякденне життя, регіональні особливості та історичну пам'ять локальних спільнот. Завдяки цьому формується більш багатовимірне бачення минулого, яке доповнює офіційні історичні дискурси. У кризових ситуаціях локальні музеї можуть виконувати функцію центрів соціальної консолідації, забезпечуючи простір для комунікації та колективного осмислення подій. Вони сприяють зміцненню горизонтальних зв'язків у громаді та підтримують відчуття спільної ідентичності. У цьому сенсі їхня діяльність має не лише культурне, але й соціальне значення, оскільки безпосередньо впливає на рівень довіри та взаєморозуміння в суспільстві [4].

Важливим аспектом осмислення музею як елементу системи культурної безпеки є його здатність функціонувати як простір інтерпретаційної рівноваги в умовах множинності наративів. Сучасне суспільство характеризується не лише інформаційною перенасиченістю, але й конкуренцією різних версій історії, які можуть суперечити одна одній або використовуватися як інструменти ідеологічного впливу. У такій ситуації музей постає як інституція, що здатна не просто відтворювати окремі факти, а інтегрувати їх у структурований, логічно узгоджений і науково обґрунтований дискурс. Саме ця властивість дозволяє музею виконувати стабілізаційну функцію, знижуючи рівень когнітивної дезорієнтації та сприяючи формуванню цілісної картини світу у відвідувача.

Особливого значення набуває проблема інтерпретаційної відповідальності музею. У ситуації, коли культурні інституції все частіше залучаються до публічних дискусій і навіть політичних процесів, зростає ризик інструменталізації музейного простору. Це може проявлятися у спрощенні складних історичних процесів, створенні одновимірних наративів або виключенні альтернативних точок зору. Водночас саме здатність музею утримувати баланс між різними інте-

рпретаціями, не втрачаючи наукової об'єктивності, є ключовою умовою забезпечення символічної безпеки. Такий підхід передбачає не відмову від інтерпретації як такої, а її максимальну рефлексивність і відкритість до перегляду.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на феномен так званої «музейної медіації», який передбачає активну участь відвідувача у процесі осмислення експозиції. Йдеться про створення умов, за яких сприйняття музейного контенту не обмежується пасивним спогляданням, а перетворюється на діалогічну взаємодію. Це може реалізовуватися через інтерактивні елементи, освітні програми, дискусійні формати, а також використання новітніх технологій. Такий підхід сприяє не лише глибшому розумінню представленого матеріалу, але й формуванню критичного мислення, що є невід'ємною складовою культурної безпеки. Значну роль у цьому процесі відіграє також емоційний вимір музейного досвіду. Символічна безпека не зводиться виключно до раціонального засвоєння знань, але передбачає і певний рівень емоційної стабільності, який формується через взаємодію з культурними об'єктами. Музейний простір здатний викликати широкий спектр емоцій – від емпатії та співпереживання до гордості чи скорботи. При цьому важливо, щоб ці емоції були інтегровані у цілісну смислову структуру, яка дозволяє відвідувачу не лише пережити досвід, але й осмислити його. Таким чином, музей виконує функцію своєрідного «емоційного модератора», який спрямовує переживання у конструктивне русло.

Не менш важливим є питання темпоральності музейного простору. Музей поєднує різні часові пласти, створюючи можливість одночасного співіснування минулого, теперішнього і, певною мірою, майбутнього. Це дозволяє відвідувачу побачити історичні процеси в динаміці, усвідомити їхню причинно-наслідкову логіку та співвіднести з актуальними подіями. У такий спосіб формується відчуття історичної безперервності, яке є елементом символічної безпеки, оскільки знижує рівень невизначеності та тривожності щодо майбутнього.

У сучасних умовах особливого значення набуває також питання взаємодії музею з публічним простором поза його фізичними межами. Музеї дедалі активніше виходять за рамки традиційних експозиційних форматів, залучаючись до міських, освітніх і культурних ініціатив. Це включає організацію тимчасових виставок у відкритому просторі, участь у громадських заходах, співпрацю з освітніми установами та громадськими організаціями. Така діяльність сприяє розширенню впливу музею та інтеграції його у повсякденне життя суспільства, що, у свою чергу, підсилює його роль як чинника культурної стабільності [5].

Водночас варто враховувати, що символічна безпека не є статичним станом, а постійно перебуває у процесі трансформації. Це означає, що музей як інституція має бути здатним до адаптації та реагування на нові виклики. Зокрема, це стосується змін у соціальній структурі суспільства, появи нових форм культурної ідентичності, розвитку технологій та глобалізаційних процесів. Гнучкість і відкритість до інновацій стають необхідними умовами ефективного функціонування музею в сучасному світі.

Таким чином, сучасний музей постає як багатофункціональна інституція, що інтегрує в собі репрезентаційні, комунікативні, освітні та соціальні практики. Його роль у забезпеченні культурної безпеки полягає у здатності формувати стійкі системи значень, підтримувати колективну пам'ять і сприяти конструктивному осмисленню історичного досвіду. Умови глобальних трансформацій, цифровізації та соціальних криз лише підсилюють значущість музею як

простору, де відбувається стабілізація символічного порядку та формування основ для подальшого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1.Дмитренко В. А., Дмитренко В. І., Лук'яненко О. В., Майструк Н. М. Приватні музеї Полтавщини: історія становлення, освітня та соціокультурна діяльність. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025.* № 5(35) 2025. С.1609-1619.
2.Лук'яненко О. В., Коліванова Т. В., Майструк Н. М. Мистецтвознавчо-філологічна інтеграція в освітньому процесі крізь CLIL-аналіз релігійного живопису Західної Європи XVI–XVIII століть із колекції Полтавського художнього музею. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025.* № 12(42) 2025. С.1765-1779.
3.Лук'яненко О. В., Майструк Н. М. Музей як глобальний культурний посередник: освітній вимір у сучасному світі. *Мистецтво в реаліях сучасної освіти: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (15–16 травня 2025 р.).* Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С.88-93.
4.Лук'яненко О. В., Майструк Н. М. Проєкт «Сімейна неділя» Полтавського художнього музею в контексті забезпечення сталого розвитку міст і громад. *Матеріали II Міжнародного науково-практичного форуму «Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи», (м. Полтава, 24-25 вересня 2025 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової.* – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С.633-636.
5.Лук'яненко О. В., Майструк Н. М. Гуманітарні аспекти безпеки життя і діяльності музейних працівників в умовах російсько-української війни. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : зб. Матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Всесвітнім дням цивільної оборони та охорони праці (Полтава, 25 квітня 2025 р.) / редкол.: Леонід Головач, Юлія Срібна, Валентина Титаренко.* – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С.145-149.
6.Lukyanenko, O. V. Dmytrenko, V. I., Maistruk N. M. Role of museums in the formation of general and professional competences of students in arts and humanities. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education.* 2025. № 17. С.19-31.

АВТОНОМНЕ ПРАВОТВОРЕННЯ В МЕДІАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА Є. ЕРЛІХА ТА СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ПРИМИРЕННЯ

Владислав Мамалицький, Максим Ставицький,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Алла Кравченко,
канд., юрид. наук., доцент кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Сучасний стан розвитку правової реальності характеризується поступовим відходом від моноцентричної моделі правосуддя, де держава виступала єдиним легітимним арбітром у вирішенні соціальних суперечностей. У цьому контексті

особливої ваги набуває теоретична спадщина засновника соціології права Євгена Ерліха, а саме його концепція «живого права». Аналіз сутності медіації крізь призму ідей Е. Ерліха дозволяє переосмислити цей інститут не як технічне чи процесуальне доповнення до судової процедури, а як фундаментальну практику відродження правової автономії суспільства, що зумовлено необхідністю подолання правового відчуження особистості та пошуку механізмів, які б максимально відповідали реальним потребам соціальних союзів у постмодерному світі.

Центральним постулатом вчення Е. Ерліха є твердження, що право не обмежується текстом закону чи державною волею, а корініться у внутрішньому порядку людських об'єднань - сім'ї, громади, корпорації чи професійного союзу. Для мислителя «живе право» це сукупність правил, які фактично домінують у житті суспільства, визначаючи поведінку індивідів незалежно від їхньої офіційної фіксації у державних актах. Медіація у цьому світлі постає прямим інструментом актуалізації «живого права». На відміну від формалізованого судочинства, яке прагне підпорядкувати одиничний життєвий випадок абстрактній та універсальній правовій нормі, медіація звертається до внутрішніх регуляторів конкретних відносин. У процесі медіації сторони не прагнуть знайти відповідність своєї поведінки букві закону, а актуалізують ті неписані правила, етичні стандарти та очікування, які складали фундамент їхньої взаємодії до моменту виникнення спору. Медіатор у цьому процесі виконує роль арбітра, який допомагає сторонам об'єднати їхнє власне правове поле, роблячи його основою для майбутньої згоди.

Соціо-філософський вимір медіації полягає у докорінній зміні ролі суб'єкта в правотворчості. З позицій юридичного позитивізму, який Ерліх піддавав гострій критиці, право розглядалося як ієрархічна структура, де правда приноситься зовні у вигляді судового вердикту. Ерліх натомість обґрунтовував, що правовий порядок тримається на добровільному виконанні обов'язків, які випливають із самої природи соціальних зв'язків. Медіація втілює цю ідею, відмовляючись від юриспруденції понять на користь юриспруденції життя. У медіаційній практиці справедливість втрачає ознаки метафізичної догми і набуває ознак комунікативного консенсусу. Справедливим визнається те рішення, яке випливає з контексту конкретного життя і сприймається сторонами як таке, що відповідає їхнім інтересам, що мінімізує опір виконанню правового рішення, оскільки воно базується не на державному примусі, а на внутрішньому визнанні норми самими суб'єктами.

Окремої уваги заслуговує роль медіації у збереженні соціальної структури суспільства. Ерліх стверджував, що суспільство є сукупністю взаємопов'язаних союзів, кожен з яких має свою внутрішню структуру та правила гри. Судовий процес часто діє деструктивно, призводячи до остаточного розриву стосунків між сторонами, а медіація, на противагу цьому, діє як механізм реінтеграції і дозволяє перетворити конфлікт із юридичного факту порушення закону на комунікативну дію, яка за умови правильного застосуваня може зміцнити соціальний союз. Через практику живого права сторони вчаться брати на себе відповідальність за створення правового майбутнього, що виховує навички правової самостійності та громадянської зрілості. Також медіація демонструє гнучкість правової матерії, про яку писав Ерліх. Оскільки суспільне життя завжди багатше за законодавчі схеми, живе право постійно еволюціонує, а медіація дозволяє цим змінам інтегруватися в правове поле без очікування законодавчих ре-

форм, враховуючи позаправові чинники - звичаї, ділові практики, моральні імперативи, які для соціологічної школи права є невід'ємною частиною правопорядку. Таким чином, медіація стає простором, де право зустрічається з життям у його первинному, неформалізованому вигляді.

Соціо-філософська рефлексія медіації крізь призму теорії Є. Ерліха дозволяє побачити в цьому інституті шлях до децентралізації та гуманізації правосуддя. Відмова від ієрархічного, державоцентричного підходу на користь горизонтальної взаємодії робить право дійсно живим, таким, що відображає справжню волю і потреби суб'єктів. Медіація не замінює державне право, але вона гармонізує його з реальністю, заповнюючи прогалини між абстрактною нормою та живим людським досвідом. У світлі ідей Ерліха, розвиток медіації є свідченням зрілості правової системи, яка визнає, що згода сторін є вищою формою легітимності, а право народжується не лише в залах парламентів, а й у щоденному досвіді порозуміння між людьми.

ДИСТАНЦІЙНА ПРАЦЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Олександр Мамалицький,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і глобальна пандемія COVID-19 докорінно змінили традиційні уявлення про організацію трудових відносин. Дистанційна праця перетворилася з виняткового формату зайнятості на масове явище, що охоплює мільйони працівників у всьому світі. За даними Міжнародної організації праці, у 2023 році частка дистанційних працівників у розвинених країнах становила від 20 до 35 відсотків від загальної кількості зайнятих, а в IT-секторі цей показник сягав 70–80 відсотків [4, с. 17]. В Україні дистанційна зайнятість набула особливого поширення в умовах воєнного стану, коли значна частина підприємств була змушена перевести своїх працівників на дистанційний режим роботи або продовжувати діяльність навіть попри фізичну недоступність офісів.

Актуальність теми зумовлена суперечністю між швидкими темпами поширення дистанційних форм зайнятості та відносною статичністю вітчизняного трудового законодавства. Незважаючи на законодавчі зміни останніх років, чимало питань правового регулювання дистанційної праці — захист персональних даних, охорона праці, робочий час, право на «відключення», транскордонна зайнятість — лишаються врегульованими лише фрагментарно або не врегульованими взагалі. Це породжує правову невизначеність, суперечливу судову практику та порушення прав як працівників, так і роботодавців.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити кілька ключових проблемних аспектів правового регулювання дистанційної праці в Україні.

1. Договірне оформлення дистанційних трудових відносин. КЗпП передбачає укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі з

обов'язковим включенням певних умов. Разом із тим законодавство не встановлює вичерпного переліку обов'язкових умов такого договору, що на практиці призводить до їх неповноти й суперечності. Зокрема, часто не визначаються порядок забезпечення працівника необхідним обладнанням, умови відшкодування витрат на комунальні послуги та інтернет, а також механізми взаємодії між сторонами трудових відносин. Судова практика свідчить про зростання кількості трудових спорів, що виникають саме через неврегульованість зазначених питань [6, с. 23].

2. Охорона праці та безпека. Відповідно до статті 153 КЗпП, роботодавець зобов'язаний створювати безпечні та нешкідливі умови праці. [1] Проте при дистанційній роботі реалізація цього обов'язку наштовхується на об'єктивні труднощі: роботодавець позбавлений можливості безпосередньо контролювати умови праці на домашньому робочому місці. На практиці роботодавці нерідко ухиляються від проведення інструктажів з охорони праці для дистанційних працівників або обмежуються формальними онлайн-інструктажами без перевірки реального стану робочого місця. Частковим вирішенням цієї проблеми може стати запровадження обов'язкової самооцінки ризиків працівником за спеціальним чек-листом, а також дистанційних інспекцій умов праці.

3. Захист персональних даних і моніторинг працівників. При дистанційній роботі роботодавці нерідко вдаються до різноманітних засобів моніторингу діяльності працівників: відеоспостереження під час онлайн-нарад, відстеження клавіатурних операцій і часу активності, геолокації корпоративних пристроїв тощо. Це породжує серйозні питання щодо балансу між законним інтересом роботодавця контролювати виконання трудових обов'язків і правом працівника на приватність. Чинне законодавство України про захист персональних даних не містить спеціальних норм для сфери трудових відносин, що суперечить підходам Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR) та практиці держав — членів Євросоюзу. Відповідно до рекомендацій Європейського комітету із захисту даних, будь-який моніторинг трудової діяльності має ґрунтуватися на принципах законності, мінімізації даних і прозорості [3, с. 125].

4. Оподаткування та соціальне страхування при транскордонній дистанційній праці. Поширення практики дистанційної роботи для іноземних роботодавців породило низку невирішених питань у сфері оподаткування та соціального страхування. Зокрема, залишається дискусійним питання щодо наявності постійного представництва іноземної компанії на території України у разі, якщо її працівник здійснює трудову діяльність дистанційно з України. Ця ситуація набула особливої актуальності у зв'язку з масовою вимушеною міграцією українців за кордон унаслідок воєнних дій: значна частина осіб, перебуваючи за межами України, продовжує виконувати трудові обов'язки для вітчизняних роботодавців. Чинне законодавство не дає однозначної відповіді на питання, в якій країні мають сплачуватися податки та внески до системи соціального страхування в таких випадках [5, с. 203].

5. Міжнародний досвід правового регулювання. Показовим у контексті вдосконалення вітчизняного законодавства є досвід держав — членів ЄС. Так, португальське законодавство зобов'язує роботодавця не тільки компенсувати витрати на інтернет і електроенергію, а й установлює пряму заборону на контакти з дистанційним працівником поза робочим часом під загрозою штрафних санкцій. Іспанія у 2020 році прийняла спеціальний «Закон про дистанційну ро-

боту» (Ley 10/2021), який детально регулює права та обов'язки сторін, включаючи право на цифрову відключеність, обов'язок роботодавця надати необхідне обладнання та засоби захисту, а також гарантії рівного ставлення до дистанційних і офісних працівників. Нідерланди у 2022 році ухвалили закон, що надає працівникам юридично закріплене право вимагати від роботодавця дозволу на дистанційну роботу. Досвід цих країн може слугувати орієнтиром для реформування відповідного законодавства України [3, с. 128].

Перспективи розвитку правового регулювання. На підставі проведеного аналізу можна запропонувати такі напрями вдосконалення правового регулювання дистанційної праці в Україні.

По-перше, необхідно доповнити КЗпП нормами, що встановлюють право дистанційного працівника на «відключення» — тобто право не перебувати на зв'язку з роботодавцем і не відповідати на його повідомлення за межами робочого часу, визначеного трудовим договором. Порушення цього права має тягнути за собою матеріальну відповідальність роботодавця у вигляді доплати за понаднормову роботу або компенсації моральної шкоди.

По-друге, слід законодавчо закріпити вичерпний перелік обов'язкових умов трудового договору про дистанційну роботу, включаючи: порядок забезпечення працівника необхідним обладнанням та програмним забезпеченням; розмір і порядок компенсації витрат, пов'язаних із виконанням трудових обов'язків вдома (інтернет, електроенергія, амортизація особистого обладнання); механізми взаємодії між сторонами; порядок контролю за виконанням роботи.

По-третє, необхідно прийняти спеціальний нормативно-правовий акт щодо захисту персональних даних у трудових відносинах, який би визначав допустимі засоби моніторингу діяльності дистанційних працівників, порядок їх застосування, вимоги до інформування працівників про здійснення моніторингу та гарантії їхніх прав. При цьому за основу слід взяти підходи GDPR та рекомендації Європейського комітету із захисту даних. Важливо також передбачити пропорційні санкції за порушення встановлених вимог.

По-четверте, з урахуванням воєнного стану та масового переміщення українців необхідно розробити чіткий правовий механізм регулювання транскордонної дистанційної праці. Зокрема, доцільно укласти двосторонні угоди з державами, де перебуває найбільша кількість українських вимушених переселенців, про порядок оподаткування та соціального страхування при дистанційній роботі, а також запровадити відповідні зміни до вітчизняного податкового законодавства, що враховують особливості транскордонної зайнятості [4, с. 16].

По-п'яте, необхідно вдосконалити законодавство про охорону праці в частині, що стосується дистанційних працівників. Доцільно передбачити обов'язкову самооцінку умов праці на домашньому робочому місці за спеціально розробленою методикою, яка затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики. Також варто запровадити механізм дистанційних консультацій фахівців з охорони праці, в тому числі з використанням відеозв'язку, що дозволить роботодавцю виконати свій обов'язок із забезпечення безпечних умов праці без фізичного доступу до домашнього офісу працівника.

Дистанційна праця стала невід'ємною частиною сучасного ринку праці, і її значення лише зростатиме в умовах подальшої цифровізації економіки та євроінтеграції України. Законодавче підґрунтя, закладене Законом № 1213-IX, стало важливим кроком уперед, однак не вирішило всього спектру проблем

правового регулювання цього явища. [2] Сучасний стан характеризується наявністю численних прогалин і суперечностей, зокрема у сферах обліку робочого часу, охорони праці, захисту персональних даних, права на відключення та транскордонної зайнятості.

Перспективи розвитку правового регулювання дистанційної праці в Україні пов'язані з необхідністю системного реформування трудового законодавства з урахуванням міжнародних стандартів і досвіду держав — членів ЄС. Пріоритетними напрямами при цьому мають стати: законодавче закріплення права на відключення; встановлення чітких вимог до змісту договору про дистанційну роботу та порядку компенсації витрат працівника; прийняття спеціальних норм щодо захисту персональних даних у трудових відносинах; вирішення проблем транскордонної дистанційної зайнятості; вдосконалення механізмів охорони праці для дистанційних працівників. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню балансу інтересів роботодавців і працівників, підвищенню рівня правового захисту дистанційних працівників, а також адаптації вітчизняного трудового права до вимог цифрової економіки та євроінтеграційного курсу України.

Список використаних джерел:

1.Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 No 322-VIII / Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 10.04.2026)
2.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи : Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 13. Ст. 113.
3.Вишновецька С. Правове регулювання дистанційної роботи за законодавством України: проблемні аспекти. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ, 2022. т. 3 (64) С. 123–129
4.Коваленко О.О. Надомна робота і дистанційна робота: методологічний аспект розмежування понять нетрадиційних форм організації праці. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. №2. С.15-19.
5.Пилипенко П. Д., Бурак В. Я. Трудове право України : підручник. 9-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2023. 520 с.
6.Сайченко Я. В. Дистанційна робота як одна із форм нестандартної зайнятості: правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 4 (74). С. 21–25.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Денис Боровський,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведено аналіз соціально-економічних аспектів структурної трансформації економіки України. Визначені ключові напрямки реформування економіки України. Обґрунтовано необхідність здійснення реформ, спрямованих на зміну економічної структури виробництва.

Abstract. The article presents an analysis of the socio-economic aspects of the structural transformation of the Ukrainian economy. The key directions of reforming the Ukrainian economy are identified. The need for reforms aimed at changing the economic structure of production is substantiated.

Суть соціально-економічних зрушень у процесі структурної перебудови української економіки обумовлена збігом низки особливих чинників. До них належать трансформації на сфері зайнятості, показники добробуту громадян, а також динаміка розвитку малого підприємництва. Лише зважаючи на ці моменти, можна успішно створювати та втілювати дієві шляхи економічного зростання та державної соціальної політики.

Окреслюючи головні вектори перебудови української економіки, метою яких є підвищення загальної спроможності конкурувати та досягнення тривалого прогресу, слід підкреслити, що вони формуються через сукупність кроків у різних галузях господарства та суспільного буття. Фундаментом для цього слугують перетворення, що запроваджуються у сфері державного економічного адміністрування та правових засад.

Ключовим також є спрощення процедур офіційної реєстрації комерційної діяльності, ослаблення адміністративних обмежень та заохочення ініціативності у сфері бізнесу. У межах подібної перебудови, не менш вагомим стає протидія корупційним явищам та забезпечення несприйнятливості судової влади задля створення відчуття правової захищеності для комерційних структур та інвестованих капіталів. Варто зауважити, що структурні зміни у цьому руслі відбуваються паралельно з процесом євроінтеграції України.

Отримавши у 2022році статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, цей процес набрав відчутної динаміки, що підживлює зростання економічної діяльності, попри руйнівну дію бойових дій на економічний устрій України. Ключовим вектором у перебудові (структурному реформуванні) економіки виступає розбудова інфраструктури, яка має прямий вплив на соціально-економічне поступування країни. Зокрема, нагальною потребою постає відновлення та модернізація транспортної, енергетичної та інформаційної мереж, як і зазнали найбільших ушкоджень через війну. Удосконалення комунікацій для перевезень та розширення логістичних ланцюгів матимуть наслідком зменшення витрат на логістику та підвищать продуктивність випуску продукції. Натомість, розвиток енергетичних потужностей, з акцентом на відновлювані джерела енергії, посприяє стабілізації енергозабезпечення та знизить залежність від імпортних поставок.

Соціально-економічні складові структурних змін в українській економіці вимагають впровадження реформ, націлених на трансформацію самої структури виробничого сектору. Наріжним каменем для забезпечення стійкого прогресу у цьому контексті вважається застосування комплексного методу долання соціально-економічних викликів, який би враховував інтереси усіх прошарків громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Пріоритетні цілі соціально-економічної політики держави та правові інструменти їх досягнення в умовах війни та післявоєнного відновлення : монографія / колектив авторів. – Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2025. – 377 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Владислав Кривовид,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведено аналіз розвитку людського потенціалу. Розглянуті тенденції створення робочих місць нового формату. Визначені напрямки забезпечення соціально-економічного прогресу у сфері розвитку людського потенціалу. Обґрунтовано необхідність активізації інвестиційної діяльності у сфері розвитку людського потенціалу.

Abstract. An analysis of human potential development is presented. Trends in the creation of new-format jobs are considered. Directions for ensuring socio-economic progress in the field of human potential development are identified. The need for activating investment activities in the field of human potential development is substantiated.

У світлі вимог до забезпечення соціально-економічного прогресу держави, наразі пріоритетним завданням постає формування людського потенціалу. В епоху глобальних процесів та поширення цифрових технологій, критично важливо нарощувати вкладення у сфери освіти, наукових досліджень та інноваційної діяльності. Це необхідно для гарантування наявності в Україні необхідного резерву фахівців високого рівня, здатних успішно конкурувати на міжнародній арені.

Для того, аби створити достатньо робочих місць нового формату, які потребуватимуть залучення висококваліфікованих кадрів, надзвичайно важливо заохочувати формування та розвиток підприємств, що базуються на інноваціях. Успішне реформування економіки України через її структурні зміни передбачає впровадження універсального підходу, який би концентрувався на здійсненні перетворень у численних галузях та сферах господарської діяльності. Це, у свою чергу, забезпечить всебічне посилення конкурентних переваг та закладе фундамент для подальшого відновлення й забезпечення стійкого економічного піднесення держави у майбутньому.

Реорганізація структури економіки значно позначилася на добробуті громадян держави. А саме, виникнення нових сфер господарювання та збільшення ефективності праці завдяки впровадженню автоматизованих робочих місць спричинило піднесення заробітків та поліпшення життєвих умов населення. Проте, цими ж метаморфозами спричинено й поглиблення розшарування у соціальному сенсі та майновому поділі соціуму, де певна верства населення динамічніше накопичувала суттєві статки, тоді як інша частина залишалася з мізерними прибутками, що тягнулися з минулих турбулентних часів.

Зміни в економічному базисі спричинили поглиблення соціальної нерівності. У період бойових дій, що докорінно змінили національне господарство, це може призвести до ескалації громадських проблем та зростання незадоволення серед трудящих. Трансформації у структурі економіки також мають значний вплив на створення сприятливого середовища для інвестування, зокрема, через заохочення розвитку нових галузей та залучення зовнішнього фінансування.

Ті трансформації, які зараз проходять в економічному житті України, спричиняють багатогранний відбиток на соціальних аспектах, зокрема це стосується того, як змінюється кількість робочих місць, добробут громадян, а також загострення розшарування у суспільстві. Щоб гарантувати поступальний та плідний прогрес нашої держави, критично необхідно створити та впровадити державну політику регулювання, головна мета якої – гармонізувати зростання вітчизняної економіки, спираючись на принципи соціальної чесності. Ключовим пріоритетом виступає налагодження дієвої зайнятості, що мусить допомогти громадянам пристосуватися до оновлених реалій та запитів ринку праці; окрім того, необхідно розвивати соціальні ініціативи та заходи, націлені на послаблення нерівності в суспільстві. Успішне виконання цих цілей досягається найліпше шляхом реалізації комплексів заходів, спрямованих на приведення економіки України у відповідність до стандартів Євросоюзу, що відбувається в рамках процесу євроінтеграції нашої країни.

Важливо значно посилити спрямування інвестицій у сектори, що живлять соціальне зростання, зокрема, освіту, медичне забезпечення та розбудову інфраструктури, які зазнали серйозних ушкоджень через військову агресію РФ проти нашої держави. Капіталовкладення у людський потенціал та вдосконалення людських ресурсів — це наріжний камінь для досягнення дієвого та тривкого соціально-економічного поступу країни. Подолання соціально-економічних викликів, які нерозривно пов'язані з трансформацією структури української економіки, потребує застосування багатовекторного підходу та впровадження узгоджених програм за участю влади, приватного сектору та громадянського суспільства. Лише через дієву взаємодію та злагоджену співпрацю можливо забезпечити відчутне покращення добробуту українців і закласти фундамент для стійкого економічного розвитку після припинення бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Пріоритетні цілі соціально-економічної політики держави та правові інструменти їх досягнення в умовах війни та післявоєнного відновлення : монографія / колектив авторів. – Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2025. – 377 с.

ПЕРЕВАГИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЛЯ БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Яна Пріщенко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведено аналіз впровадження інформаційних комплексів класу ERP на комерційному об'єкті. Розглянуто переваги застосування чат-ботів. Обґрунтовано ефективність впровадження інформаційних систем у діяльність фірми.

Abstract. The analysis of the implementation of ERP-class information systems at a commercial facility is presented. The advantages of using chatbots are considered. The effectiveness of the implementation of information systems in the company's activities is substantiated.

Плідна, злагоджена праця будь-якого комерційного об'єднання значною мірою залежить від його належного укомплектування усім спектром ресурсів, життєво необхідних для його функціонування. Питання планування та ресурсного забезпечення підприємств вирішується через інтеграцію передових інформаційних комплексів класу ERP (enterprise resource planning). Впровадження подібної системи надає змогу контролювати значні масиви даних та планувати логістичні операції у процесах діяльності компаній. Таким чином, досягається цифрова регуляція логістичної активності, ланцюгів поставок, матеріальних фондів, людських ресурсів та іншого забезпечення. Метрикою, яку можна використати у цьому контексті, є ступінь інтеграції інформаційної системи ERP на комерційному об'єкті.

Однією із ключових переваг цифровізації для бізнесу є можливість перекладання суттєвої частки монотонних, повторюваних завдань на програмні асистенти, системи, запрограмовані з допомогою чат-ботів. Застосування таких інформаційних комплексів у діяльності фірми дозволяє механізувати надання довідок, збір заявок, зворотного зв'язку та іншої робочої інформації, що, своєю чергою, гарантує економію фінансових активів, які раніше спрямовувалися на оплату праці консультантів, і переправлення цих ресурсів на інші потреби компанії. Застосування чат-ботів активно використовується у роботі консультаційних вузлів, а також у мобільних застосунках веб-ресурсів підприємств. Індикаторами впровадження цих електронних помічників на фірмі є факт інтеграції та експлуатації систем чат-ботів комерційним об'єктом, а також відношення автоматизованих клієнтських операцій до загальної кількості взаємодій з клієнтами.

Впровадження цих інформаційних систем у діяльність фірми дозволяє автоматизувати як надання консультацій, так і збір замовлень, відгуків, а також іншої важливої для роботи інформації. Це, у свою чергу, сприяє економії фінансових коштів, які раніше витрачалися на оплату праці консультантів, і перерозподілу цих ресурсів на інші потреби підприємства. Чат-боти активно використовуються у роботі консультаційних центрів, а також у мобільних додатках на сайтах компаній. Основними показниками ефективності застосування цих електронних помічників є факт інсталяції та використання чат-бот систем на фірмі, а також частка автоматизованих операцій у загальному обсязі обслуговування клієнтів. Окрім самих технологій, для організації та успішної реалізації економічно обґрунтованої інноваційної діяльності необхідно залучати та задіювати фахівців – людський капітал фірми, фінансові фонди, а також забезпечити достатність матеріальних і нематеріальних активів: сучасного обладнання, комп'ютерної техніки та програмного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. УКРАЇНА – 2030. Стратегія зміни майбутнього. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2025. – 24 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Олексій Сердюк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведено аналіз впровадження інноваційного підходу розвитку бізнесу. Розглянуто переваги інноваційного підходу в умовах активізації інтеграційних процесів з Європейським Союзом. Обґрунтовано основні напрямки інноваційної діяльності у післявоєнний період.

Abstract. The analysis of the implementation of an innovative approach to business development is presented. The advantages of the innovative approach in the context of the intensification of integration processes with the European Union are considered. The main directions of innovative activity in the post-war period are substantiated.

Сучасний підхід надає комерційним організаціям спроможність швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, зменшуючи залежність від загроз ззовні, таких як бойові дії, політичні коливання та інфляційний тиск. З огляду на посилення процесів зближення з Європейським Союзом, інноваційність українських фірм також стає інструментом для приведення у відповідність до європейських вимог та стандартів, що покращує їхні експортні перспективи та підвищує інвестиційну привабливість. Незважаючи на стратегічну важливість інновацій для стабільного розвитку економічних суб'єктів, український бізнес стикається з низкою перешкод, які суттєво гальмують реалізацію інноваційного потенціалу. Серед головних труднощів виділяється обмежена змога залучати фінансові ресурси. В умовах значних ризиків та нестабільності, переважна кількість підприємців мусить покладатися здебільшого на власні фінансові запаси, оскільки доступ до банківських кредитів, інвестицій і навіть грантової підтримки відчутно скоротився. Окрім того, у багатьох регіонах рівень обізнаності щодо цифровізації та підприємництва залишається невисоким, що ускладнює впровадження передових бізнес-моделей та технологічних рішень. Ще одним критичним моментом є непередбачуваність регуляторної бази. Часті зміни у податковому законодавстві, труднощі з адмініструванням, відсутність чіткого бачення державної підтримки та недостатній правовий захист власності формують атмосферу правової невизначеності, яка стримує бізнес від довгострокових інноваційних проектів. Додатково, недорозвиненість інфраструктури підтримки (технопарки, інкубатори, науково-дослідні центри) та обмежений доступ до сучасного обладнання й цифрових інструментів звужують можливості компаній щодо запровадження найновіших технологій.

Інноваційний прогрес комерційного сектору в Україні наразі відбувається в умовах системних обмежень фінансування, непевності регуляторних норм та високих ризиків, що вимагає цілеспрямованих кроків держави для підтримки, забезпечення стабільності інституцій та стимулювання інноваційного середовища. У контексті відновлення та переходу до нової економічної моделі, інноваційні стратегії є не просто бажаним шляхом розвитку, а необхідною умовою для збереження життєздатності українського бізнесу. Ці стратегії дозволяють

підприємствам адаптуватися до складних зовнішніх обставин, ефективно реагувати на зміни у попиті, дефіцит ресурсів та структурні трансформації ринку. Основними напрямками інноваційної діяльності у повоєнний період є технологічне оновлення, переведення бізнес-процесів у цифрову форму, "зелені" інновації та інтеграція у світові ланцюжки доданої вартості. Одним із ключових кроків є технологічна модернізація виробничих потужностей, що передбачає встановлення обладнання останнього покоління, автоматизацію, використання штучного інтелекту, технологій великих даних (Big Data) та хмарних послуг. Це сприяє зниженню витрат, скороченню тривалості виробничих циклів та підвищенню якості кінцевої продукції. Водночас відбувається активне запровадження цифрових рішень, серед яких CRM-системи, електронний документообіг, онлайн-податкові механізми та електронна комерція, що особливо актуально для малого та середнього бізнесу за умов обмеженості фізичних ресурсів. Ще одним багатообіцяючим вектором є орієнтація на експорт через вихід на європейські ринки. Після приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС, українські компанії отримують нові можливості для виходу за кордон: екологічна сертифікація, спрощення процедур на митниці, доступ до цифрових торговельних платформ.

Список використаних джерел:

1. УКРАЇНА – 2030. Стратегія зміни майбутнього. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2025. – 24 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведено аналіз динаміки валового внутрішнього продукту різних галузей. Розглянуті тенденції впливу національних економічних рішень на розвиток різних галузей. Обґрунтовано продовження трансформації економіка країни в контексті глобалізаційних процесів.

Abstract. The analysis of the dynamics of the gross domestic product of various industries is presented. The trends of the influence of national economic decisions on the development of various industries are considered. The continuation of the transformation of the country's economy in the context of globalization processes is justified.

Соціально-економічна перебудова господарської структури нашої держави пов’язана з впровадженням програм, що забезпечують гармонізацію української економіки з нормами Євросоюзу, які активно інтегруються в межах євроінтеграційного курсу України. Світ, що стає дедалі більш взаємопов'язаним, відкриває перед країнами шанси для вбудовування у світові торговельні мережі, нарощування обмінів товарами, приваблення капіталовкладень та втілення передових технічних рішень. Однак цей рух імперативно вимагає переосмислення внутрішньої господарської системи, аби вона могла демонструвати еластичність, здатність до суперництва на рівні зі світовими гравцями та опірність непередбачуваним зовнішнім чинникам.

Інтеграція України у світові інноваційні процеси, посилення технологічного потенціалу та розвиток високотехнологічних секторів є ключовими кроками для зниження залежності від експорту первинної сировини та підвищення загальної конкурентоспроможності. Розгляд динаміки валового внутрішнього продукту (ВВП) з використанням виробничого методу є надзвичайно важливим для глибокого розуміння структурних зрушень в економіці України в контексті глобалізаційних процесів. Аналіз ВВП дає змогу сформувати цілісне уявлення про трансформації в економічній структурі, зокрема щодо ролі та руху окремих секторів, їхньої здатності реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, а також впливу національних економічних рішень на розвиток різних галузей.

За попередніми даними Державної служби статистики України, номінальний ВВП України у фактичних цінах за 2025 рік становив 8 931,2 млрд грн. Реальний ВВП зріс на 1,8% порівняно з 2024 роком, а основним драйвером зростання стала освіта (+12,7%) та будівництво (+11,6%). У 2025 році реальний ВВП зріс на 1,8%. Більшість прогнозів передбачали кращі результати (середня оцінка неурядових аналітиків – +2% у 2025 р.). Відновлення економіки було гіршим через російські обстріли української енергетики. У IV кварталі 2025 року реальний ВВП зріс на 3,0% р/р або на 0,7% порівняно з попереднім кварталом (у сезонно скоригованому вимірі).

Позитивно на відновлення економіки у IV кварталі сприяло збирання врожаю пізніх культур, зокрема кукурудзи. Це активізувало експорт та підтримало вантажні перевезення. Підтримували економіку і бюджетні видатки, сезонний сплеск яких наприкінці року виявився значним. Споживчий попит також зберігався стійким, було зростання у роздрібній торгівлі. Це, зокрема, завдяки прискоренню зростання реальних зарплат на тлі послаблення інфляційного тиску.

Підсумовуючи, аналіз структури ВВП України у 2025 році засвідчує, що попри серйозні виклики, економіка країни продовжує свою трансформацію та пристосування до нової реальності, включаючи як глобальні тенденції, так і внутрішні фактори. Дослідження обсягів експорту та імпорту матеріальних благ є не менш значущим для усвідомлення структурних змін в українській економіці в умовах глобалізації. Це дає змогу оцінити, які саме галузі стають локомотивами економічного розвитку, а які, навпаки, втрачають свої позиції на світовій арені. У межах глобалізаційних процесів українська економіка не просто пристосовується до міжнародних норм та вимог, а активно вбудовується у світовий поділ праці.

Список використаних джерел:

1. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. Державна служба статистики України. 2025. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm

МУЗЕЙ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК САМОБУТНІЙ НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Олександр Мацюк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Луцький інститут розвитку людини
Науковий керівник: Олена Кушпетюк,
канд. іст.наук, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи,
Луцький інститут розвитку людини

Розвиток системи вищої освіти та підготовка конкурентоспроможних, висококваліфікованих фахівців потребують постійного вдосконалення форм, методів і засобів організації освітнього процесу. У цьому контексті особливої ваги набувають інноваційні підходи, серед яких важливе місце посідає діяльність здобувачів освіти у музеях, що функціонують при закладах вищої освіти (далі – ЗВО) та виконують не лише освітні, а й наукові завдання. Сучасні університетські музеї фактично трансформуються у своєрідні науково-лабораторні осередки, інтегровані в структуру закладу освіти. Вони забезпечують сприятливі умови для здійснення дослідницької роботи, активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, сприяють розвитку їхнього критичного мислення та формуванню усвідомленої громадянської позиції. Крім того, такі інституції відіграють важливу роль у зміцненні національної ідентичності та культурної самосвідомості молоді. З огляду на це, особливої актуальності набуває вивчення специфіки музеїв ЗВО, їхніх функціональних особливостей, а також визначення ефективних шляхів інтеграції їхнього потенціалу в освітній процес задля підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Для глибшого усвідомлення ролі музею ЗВО як сучасного освітнього середовища, що сприяє формуванню та вдосконаленню професійних компетентностей здобувачів освіти, доцільно розглянути конкретний приклад. Зокрема, варто звернути увагу на діяльність Музею етнографії Волині та Полісся, який нині функціонує при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (далі – ВНУ ім. Лесі Українки). Історія становлення музею тісно переплітається з науковою та професійною діяльністю української дослідниці – етнографа-практика, кандидата історичних наук, доцента кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності А. А. Дмитренко. Упродовж тривалого часу вона присвятила свої наукові пошуки вивченню ключових аспектів розвитку етнографічного музейництва в Україні. Саме завдяки її ініціативі та науковому керівництву «у 1995 році було започатковано збір перших етнографічних експонатів музею» [1]. «У 1996 році за підтримки завідувача кафедри археології та джерелознавства М. М. Кучинка А. А. Дмитренко здійснила оформлення першої експозиції Кабінету етнографії Волині та Полісся, який функціонував у структурі Музею археології» [3]. Саме цей етап став відправною точкою в історії створення Музею етнографії Волині та Полісся як окремої інституції. Офіційне заснування музею було закріплене наказом «від 18 листопада 2008 року, згідно з яким він почав діяти при ВНУ ім. Лесі Українки» [3]. До 2011 року А. А. Дмитренко здійснювала керівництво установою на громадських засадах, забезпечуючи її розвиток і становлення. На початковому етапі ді-

яльності музею активно «організовувалися перші етнографічні виставки, зокрема під символічними назвами «На ниточці родоводу» та «На ниточці родоводу-2» [3]. Важливо, що до їх підготовки та оформлення долучалися здобувачі освіти спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури», що сприяло поєднанню теоретичного навчання з практичною діяльністю та формуванню професійних компетентностей майбутніх фахівців.

«У грудні 2010 року Управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації офіційно зареєструвало Музей етнографії Волині та Полісся», що стало важливим кроком у його інституційному становленні [3]. Уже в квітні того ж року було здійснено часткове оновлення експозиції, у межах якого сформовано п'ять тематичних розділів: дерево, кераміка, плетіння, одяг і декоративний текстиль. Поступово музей набував статусу вагомого структурного підрозділу ЗВО, перетворюючись на активний освітньо-науковий простір. Саме тут проводяться навчальні заняття, аналізуються результати виробничої практики студентів, окреслюються напрями майбутніх досліджень і здійснюється системна наукова робота.

Сьогодні Музей етнографії Волині та Полісся активно функціонує при кафедрі музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності ВНУ ім. Лесі Українки та широко залучається до освітнього процесу підготовки здобувачів за спеціальністю 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Його ресурси ефективно використовуються для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців. Керівництво установою здійснює кандидат історичних наук, доцент С. В. Чибирак. Важливим складником діяльності музею є функціонування етнографічної лабораторії, яка слугує базою для проведення наукових досліджень, практичних занять і реалізації студентських наукових ініціатив.

Питання формування фондових зібрань музею, історії його становлення та основних напрямів діяльності ґрунтовно висвітлено у численних наукових працях А. А. Дмитренко, С. В. Чибирак, які зробили вагомий внесок у дослідження та популяризацію цієї інституції [2].

Отже, Музей етнографії Волині та Полісся постає важливим освітньо-науковим осередком ЗВО, який поєднує навчальну, дослідницьку та культурно-просвітницьку діяльність. Його функціонування сприяє ефективному формуванню професійних компетентностей здобувачів освіти, забезпечує їх залучення до практичної та наукової роботи, а також відіграє значну роль у збереженні й популяризації етнокультурної спадщини регіону.

Список використаних джерел:

1.Алла Адамівна Дмитренко : біобібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад. І. П. Сидорук, Т. Ю. Гула ; упоряд. А. А. Дмитренко. Луцьк, 2020. 118 с. (Серія «Біобібліографія вчених Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки»).

2.Дмитренко А. А. Музей етнографії Волині і Полісся при ВНУ імені Лесі Українки: тематико-структурний план побудови експозиції музею. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк: ВКМ, 2010. Вип. 2. С. 18-22.

3.Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки та його роль у підготовці студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам 'яток історії та культури». *Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 15 грудня 2011 р.). Чернівці: Букрек, 2012. С. 305-314.

4.Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки. *Університетські музеї: європейський досвід та українська практика:* зб. праць Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ,6-7 жовтня 2011 р.). Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. С. 97-108.
5.Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки: основні напрямки і форми діяльності. *Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи:* наук. зб. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 145-річчю від дня народження М. Ф. Біляшівського та 135-річчю від дня народження Д. М. Щербаківського. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 51-57.
6.Дмитренко А. Музей етнографії Волині та Полісся в системі підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури». *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 120-126.
7.Дмитренко А. Атрибуція жіночого стегнового вбрання : спідниці (за збірками Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки). *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини:* матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2016. 2-ге вид. / редкол. : В. Г Чернець (голова) та ін. Київ: НАКККіМ, Видавець Олег Філюк, 2016. С. 167-172.
8.Дмитренко А. Атрибуція чоловічих сорочок (за збірками Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки. *Етнографічне музейництво в Україні і на Волині:* наук. зб.: матер. П'ятої Волин. наук.-етнограф. конф. (Луцьк, 27-28 квітня 2017р.). Луцьк, 2017. Вип. 61. С. 19-25.
9.Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті. Музейний простір Волині. URL: https://volyn-museum.com.ua/index/muzej_etnografiji_volini_ta_polissja_pri_volinskomu_nacionalnomu_universiteti_imeni_lesi_ukrajinki/0-48

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИНЕСЕННЯ КОНФЛІКТІВ ПОЗА МЕЖІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Анастасія Мелікова, Сергій Шрамко,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Алла Кравченко,
канд., юрид. наук., доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Сучасна парадигма правового розвитку правових відносин характеризується глобальним пошуком нових моделей гармонізації суспільних відносин, що виходять за межі класичного державного центризму. Однією з найбільш значущих тенденцій сучасної правової думки є поступове зміщення акцентів із суто юрисдикційного вирішення спорів на альтернативні моделі, такі як медіація, арбітраж та переговори. Філософсько-правовий аналіз цього процесу дозволяє стверджувати, що винесення конфліктів поза межі судової системи є не лише технічним заходом для розвантаження судів чи підвищення ефективності

правосуддя, а і, передовсім, глибокою трансформацією правової свідомості, яка знаменує перехід від права примусу до права діалогу, де домінуючим стає прагнення до соціальної злагоди, а не лише формальної законності.

Онтологічний статус конфлікту в правовій реальності тривалий час трактувався через призму деструкції де у межах класичного праворозуміння конфлікт сприймався як патологія правопорядку, що потребує оперативного втручання держави як зовнішньої сили. Суд у такій моделі виступає монопольним репрезентатором державної волі, який накладає загальну абстрактну норму на живу, унікальну життєву ситуацію. З позицій філософської антропології конфлікт є природним проявом соціальної динаміки, відображенням зіткнення суб'єктивних воль та інтересів де винесення спору поза межі суду докорінно змінює його сутність - він перестає бути лише порушенням норми й стає проблемою, що потребує спільного вирішення суб'єктами. Це повертає конфлікту його людський вимір, дозволяючи учасникам зберегти цілісність свого «Я» та своїх інтересів, які в суді часто нівелюються на користь процесуальної доцільності.

Гносеологічний аспект досліджуваної проблеми полягає в докорінній зміні мети пізнання в конфлікті. Філософія судового процесу непохитно базується на пошуку об'єктивної або процесуальної істини. Суддя, займаючи позицію стороннього спостерігача, реконструює картину минулого на основі наданих доказів, намагаючись встановити, хто був правий, а хто винен. Натомість позасудові механізми орієнтовані не на реконструкцію минулого, а на конструктивне моделювання майбутнього. У медіації чи переговорах гносеологічний фокус зміщується з пошуку винуватого на пошук виходу. Суб'єкти права стають дослідниками власних потреб та потреб опонента. Таким чином, винесення конфлікту за межі суду є актом визнання того, що правова істина не завжди тотожна справедливості, а життєвий компроміс часто має набагато більшу ціннісну вагу, ніж формально бездоганне, але соціально мертве судове рішення.

Аксіологічні засади позасудового врегулювання спорів складають фундамент демократизації правового життя. Першою і найважливішою цінністю тут постає свобода та автономія волі. Якщо суд обмежує свободу сторін жорсткими рамками процесу та обов'язковістю вердикту, то позасудові методи ґрунтуються на принципі добровільності. Це є практичною реалізацією кантівської ідеї про людину як самоціль: суб'єкт права повертає собі право розпоряджатися власною долею. Другою важливою цінністю є відповідальність. Державне правосуддя певною мірою інфантилізує сторони, оскільки рішення приймає третя особа - суддя. Самостійне ж врегулювання спору вимагає від особистості високого рівня правової зрілості та готовності нести відповідальність за наслідки своїх домовленостей. Третьою цінністю є мир як стан соціальної солідарності. Судове рішення майже завжди залишає переможеного, що закладає ґрунт для майбутніх конфліктів, тоді як позасудові процедури спрямовані на збереження та відновлення соціальних зв'язків.

З позиції теорії комунікативної дії Юргена Габермаса, винесення конфліктів поза межі суду можна розглядати як спробу захисту «життєвого світу» від «колонізації» його бюрократичною системою. Судова система є частиною формалізованої державної структури, де спілкування відбувається мовою юридичних конструкцій, часто незрозумілих для звичайної людини. Позасудові методи дозволяють повернути правовий конфлікт у простір автентичного діалогу, де учасники визнають одне одного рівноправними партнерами. Це сприяє по-

доланню правового відчуження, адже право, створене самими сторонами у формі домовленості, сприймається ними як внутрішньо легітимне та справедливе. Правова антропологія підтверджує, що відчуження людини від права часто починається саме в залі суду, де індивід почувається «гвинтиком» величезної машини. Позасудове вирішення конфліктів відновлює правову суб'єктність особистості. Людина знову стає активним творцем правових смислів, а не просто пасивним адресатом правових санкцій. Це має ключове значення для подолання правового нігілізму в суспільстві: коли громадяни бачать, що право може бути інструментом їхнього власного порозуміння, а не лише каральним мечем держави, рівень правової культури неухильно зростає.

Водночас, філософсько-правовий аналіз вимагає звернення до етичних меж позасудового врегулювання при якому постає питання про баланс між приватним інтересом та публічним порядком, а держава через судову систему забезпечує мінімальний стандарт справедливості та захист слабшої сторони від свавілля сильнішої. Повна приватизація правосуддя несе в собі ризик домінування сили поза межами правового контролю. Тому винесення конфліктів за межі суду має розглядатися не як відмова від правосуддя, а як його розширення, де державний контроль зберігається у формі встановлення загальних рамок та принципів, у межах яких суб'єкти реалізують свою автономію.

Отже, винесення конфліктів поза межі судової системи є ознакою переходу до більш зрілого, гуманістичного етапу розвитку цивілізації, рухом від репресивного до відновного правосуддя, від монологу влади до полілогу громадян. Позасудове врегулювання конфліктів є виявом високої довіри між членами суспільства та свідченням того, що правова система орієнтована на людину. Такий підхід не лише розвантажує суди, а й допомагає суспільству, перетворюючи право з інструменту примусу на простір свободи, діалогу та тривалої соціальної злагоди.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПРИ ПОКУПКАХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Олена Мінакова,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
т.в.о. завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Сучасний розвиток інформаційного суспільства характеризується стрімкою цифровізацією та активним поширенням електронної комерції. Однією з найпомітніших тенденцій є використання соціальних мереж, таких як Instagram, Facebook та TikTok, як платформ для здійснення купівлі-продажу товарів. Це забезпечує зручність та доступність для споживачів, однак водночас створює низку правових проблем [3].

Постановка проблеми полягає у тому, що чинне законодавство України не повною мірою адаптоване до особливостей здійснення торгівлі у соціальних мережах. Це ускладнює реалізацію прав споживачів та створює сприятливі умови для порушень з боку недобросовісних продавців [1; 6].

Правове регулювання у сфері захисту прав споживачів здійснюється на основі Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про електронну комерцію» та норм Цивільний кодекс України. Вказані нормативно-правові акти закріплюють основні права споживачів, зокрема право на належну якість продукції, безпеку товарів, достовірну інформацію та відшкодування шкоди [6; 7; 8].

Виклад основного матеріалу дослідження свідчить, що однією з головних особливостей правовідносин у соціальних мережах є неформалізований характер укладення договорів. У більшості випадків домовленості між продавцем і покупцем досягаються шляхом листування, що ускладнює доведення факту укладення договору та його умов [3; 9].

Суттєвою проблемою є також відсутність належної ідентифікації продавця. Часто продаж товарів здійснюється особами, які не зареєстровані як суб'єкти господарювання, що унеможливлює ефективне застосування норм законодавства щодо відповідальності [2; 5].

Окремої уваги заслуговує проблема недостовірної інформації про товар. Використання рекламних матеріалів, що не відповідають реальним характеристикам продукції, порушує право споживача на отримання повної та достовірної інформації [1; 7]. Це є однією з найпоширеніших підстав для виникнення спорів.

Крім того, значні труднощі виникають при реалізації права на повернення товару та відшкодування коштів. Незважаючи на наявність відповідних норм у законодавстві, їх застосування у сфері соціальних мереж є обмеженим через відсутність ефективного контролю [1; 3].

Важливою проблемою залишається і процес доказування. У більшості випадків єдиними доказами виступають електронні повідомлення або скріншоти, які не завжди визнаються належними доказами у судовому процесі [4].

Не менш важливим фактором є низький рівень правової обізнаності споживачів. Багато осіб не знають про свої права або не використовують передбачені законом механізми їх захисту, що сприяє поширенню недобросовісної практики [5].

У сучасних умовах необхідним є вдосконалення правового регулювання у сфері електронної комерції. Доцільним є запровадження обов'язкової ідентифікації продавців, посилення державного контролю, а також адаптація законодавства до цифрових умов [2; 3; 4].

Висновки. Таким чином, особливості захисту прав споживачів при покупках у соціальних мережах зумовлені специфікою цифрового середовища. Основними проблемами є анонімність продавців, неформалізованість правочинів, недостовірність інформації про товар та складність реалізації механізмів захисту. Вирішення цих проблем можливе шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності контролю та рівня правової культури населення.

Список використаних джерел:

1.Борисова В. І. Захист прав споживачів : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 312 с.
2.Дзера О. В. Цивільне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 768 с.
3.Кохановська О. В. Правове регулювання електронної комерції : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 256 с.
4.Міжнародні стандарти захисту прав споживачів : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 284 с.
5.Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник. Одеса :Фенікс, 2019.432 с.

6.Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (дата звернення: 13.04.2026).
7.Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12 (дата звернення: 13.04.2026).
8.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 13.04.2026).
9.Шевченко Я. М. Правове регулювання електронної торгівлі в Україні. Юридична наука. 2021. № 3. С. 45–52.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ І ВИКЛИК ДЛЯ STEM-ОСВІТИ: ЯК УНІВЕРСИТЕТИ МАЮТЬ АДАПТУВАТИСЯ ВЖЕ ЗАРАЗ

Володимир Мокляк,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) суттєво трансформує усі сфери суспільного життя, зокрема освіту. Для закладів вищої освіти, що реалізують програми STEM-спрямованості, штучний інтелект є одночасно потужним інструментом підвищення якості освітнього процесу й серйозним викликом, що потребує переосмислення змісту, методів і організаційних форм навчання. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю своєчасного та науково обґрунтованого реагування університетської спільноти на технологічні зміни, що відбуваються значно швидше, ніж традиційно оновлюються освітні програми.

Метою дослідження є визначення основних напрямів адаптації університетів до впровадження штучного інтелекту в систему STEM-освіти та окреслення практичних кроків, необхідних для здійснення цього процесу вже в найближчій перспективі.

Аналіз наукових публікацій і міжнародного досвіду свідчить, що штучний інтелект відкриває для STEM-освіти нові горизонти: персоналізовані навчальні маршрути, адаптивні системи оцінювання, автоматизована перевірка розв'язань математичних і технічних завдань, інтелектуальні тьюторинг-системи, що здатні забезпечувати миттєвий зворотній зв'язок [1; 3]. Водночас масове використання генеративних моделей (ChatGPT, Gemini, Copilot та ін.) актуалізує проблеми академічної доброчесності, критичного мислення та формування у студентів здатності до самостійного дослідницького пошуку [2].

Університети стоять перед необхідністю вирішення кількох взаємопов'язаних завдань. По-перше, потрібне системне переосмислення змісту освітніх програм: включення до них компетентностей з роботи з ШІ-інструментами, основ машинного навчання, етики штучного інтелекту та критичного аналізу результатів, генерованих алгоритмами. По-друге, актуальним є формування нової педагогічної культури: викладачі STEM-дисциплін мають опанувати не лише технічний аспект використання ШІ, а й методику організації навчання в умовах, коли певні рутинні операції автоматизовані. По-третє, університети повинні виробити чіткі інституційні політики щодо допустимого використання ШІ в навчальній і дослідницькій діяльності.

За результатами аналізу досвіду провідних університетів США, Великої Британії та Фінляндії, що реалізують програми з інтеграції ШІ в STEM-освіту, можна виокремити кілька ключових стратегій адаптації [4]. Першою є стратегія «ШІ як партнер навчання», за якої студенти навчаються використовувати інструменти ШІ для генерування гіпотез, аналізу даних і автоматизації розрахунків, зберігаючи при цьому відповідальність за інтерпретацію результатів і прийняття рішень. Другою є стратегія «ШІ як об'єкт вивчення», що передбачає включення до навчальних програм спеціальних модулів, присвячених принципам роботи алгоритмів, їхнім обмеженням і соціальним наслідкам їхнього застосування. Третьою є стратегія «ШІ як дзеркало для рефлексії», орієнтована на розвиток критичного мислення студентів через порівняння власних розв'язань із відповідями систем ШІ та аналіз допущених алгоритмом помилок.

Особливого значення в умовах масового поширення ШІ набуває розвиток метакогнітивних умінь студентів – здатності усвідомлювати власні процеси мислення, планувати діяльність і оцінювати її результати. Саме ці уміння є тими компетентностями, які не піддаються автоматизації і залишаються унікальною ознакою людського інтелекту [5]. Тому STEM-освіта в епоху ШІ має не стільки конкурувати з технологією, скільки цілеспрямовано розвивати ті людські якості, які вона не може відтворити.

Таким чином, штучний інтелект є одночасно інструментом і викликом для сучасної STEM-освіти. Університети, що прагнуть залишатися актуальними в умовах технологічних трансформацій, мають невідкладно переглянути зміст своїх програм, методичні підходи і інституційні політики. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення конкретних методичних моделей інтеграції ШІ в освітній процес STEM-університетів з урахуванням специфіки різних дисциплін та рівнів підготовки студентів.

Список використаних джерел:

1. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16. Art. 39. DOI: https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0.
2. Farrokhnia M., Banihashem S. K., Noroozi O., Wals A. A SWOT analysis of ChatGPT: Implications for educational practice and research. Innovations in Education and Teaching International. 2023. Vol. 61, No. 3. P. 460–474. DOI: https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston : Center for Curriculum Redesign, 2019. 238 p.
4. Miao F., Holmes W., Huang R., Zhang H. AI and Education: Guidance for Policy-makers. Paris : UNESCO, 2021. 92 p.
5. Мокляк В., Петренко Л., Кононец Н. Педагогічна майстерність вчителя у системі STEM-освіти. *Нові горизонти педагогічної майстерності: від традицій до інновацій : колективна монографія* / за ред. д-ра пед. наук М. В. Гриньової, д-ра пед. наук Н. В. Кононец ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 315–349.

ІНСТИТУЦІЙНІ РИЗИКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Тетяна Непокупна,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Збройна агресія РФ спричинила значні руйнування виробничої і соціальної інфраструктури України, зовнішню і внутрішню міграцію мільйонів українців, загибель ще остаточно не порахованої чисельності життів. За оцінками міжнародних організацій, відбудова країни вимагатиме значних фінансових ресурсів, що будуть формуватися за рахунок внутрішніх джерел та завдяки міжнародній фінансовій допомозі. Так, у звіті OECD 2026 року підкреслюється, що для відновлення України потрібно мобілізувати значні обсяги фінансування від вітчизняних домогосподарств, підприємств та міжнародних інвесторів, розвивати ринки капіталу для ефективного використання внутрішніх та міжнародних фінансових ресурсів [1]. У звіті персоналу МВФ щодо механізму розширеного фінансування (EFF Staff Report) обговорюється поєднання зовнішнього (міжнародна допомога, гранти, пільгові позики) та внутрішнього фінансування для покриття дефіциту, з оцінками загальних потреб у сотні мільярдів доларів [2]. У звіті Світового банку RDNA4 попередні потреби у відновленні оцінюються в сотні мільярдів доларів (наприклад, 524 млрд дол. за 10 років у RDNA4), з наголосом на комбінацію державного, приватного, внутрішнього та міжнародного фінансування (включаючи донорів, МФО) [3].

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема ефективності інституційного середовища, від якого значною мірою залежатиме результативність процесу повоєнної відбудови. Відповідно, одним із викликів є наявність інституційних ризиків, які можуть суттєво ускладнити реалізацію відновлювальних програм.

Інституційні ризики у процесі повоєнної реконструкції можна визначити як сукупність факторів, пов'язаних із недосконалістю державних інститутів, механізмів управління та системи контролю, що здатні знижувати ефективність використання ресурсів, спрямованих на відбудову економіки. З огляду на значні масштаби фінансової підтримки, яку Україна отримує та отримуватиме від міжнародних партнерів, питання прозорості, підзвітності та координації між інституціями набувають особливої ваги.

Вважаємо, що одним з основних інституційних ризиків є недостатній рівень прозорості та ефективності механізмів управління фінансовими ресурсами, спрямованими на відбудову. Значні обсяги міжнародної допомоги, що включають гранти, кредити та інвестиційні програми, потребують створення ефективної системи моніторингу та контролю. У разі недостатньої прозорості існує ризик нецільового використання коштів, затримок у реалізації проєктів або їхньої низької ефективності.

Іншим важливим аспектом є проблема координації між різними суб'єктами процесу відбудови. У відновленні економіки братимуть участь державні органи влади, органи місцевого самоврядування, міжнародні фінансові організації, донорські установи та приватний сектор. За відсутності чіткої системи розподілу повноважень і відповідальності може виникнути дублювання функцій, неузгодженість стратегій розвитку і, відповідно, неефективний розподіл ресурсів.

Суттєвим інституційним ризиком також виступає обмежена спроможність окремих державних та місцевих інституцій до управління масштабними інвестиційними проєктами. Повоєнна відбудова передбачатиме реалізацію значної кількості інфраструктурних, промислових та соціально-економічних проєктів, що потребуватимуть високого рівня управлінської компетентності, стратегічного планування, проведення ефективних процедур публічних закупівель. У разі недостатньої інституційної спроможності можливі затримки в реалізації програм відбудови та зростання вартості проєктів.

Окремої уваги потребує ризик збереження або посилення корупційних практик у процесі реалізації програм реконструкції. Історичний досвід відбудови інших країн після військових конфліктів свідчить, що значні фінансові потоки, спрямовані на реконструкцію, можуть створювати передумови для зловживань, якщо система інституційного контролю є недостатньо ефективною. Наприклад, показовим є досвід Афганістану, де значні фінансові потоки на відбудову призвели до масових розкрадань (до 1/3 коштів), через слабкість державного управління та корупцію, яка стала головною перешкодою для передачі відповідальності та успішної відбудови після військової фази; помилки в Боснії та Герцеговині (дублювання зусиль донорів, слабка координація, низький управлінський потенціал місцевої влади) призвели до неефективного використання коштів та ризиків зловживань; корупційний досвід Іраку, Афганістану, колишньої Югославії в процесі відновлення, де великі потоки допомоги створювали можливості для зловживань при слабких інституціях [4–8]. Це, своєю чергою, може негативно впливати на довіру міжнародних партнерів та стримувати подальше фінансування відбудовчих програм.

Ще одним важливим інституційним викликом є забезпечення стратегічної узгодженості політики відбудови з довгостроковими цілями економічного розвитку країни. Процес реконструкції повинен бути спрямований не лише на відновлення зруйнованої інфраструктури, але й на модернізацію економіки, впровадження інноваційних технологій, підвищення конкурентоспроможності національного виробництва та зростання добробуту населення. Відсутність чіткої стратегічної візії може призвести до фрагментарності відбудовчих заходів та втрати можливостей для структурної трансформації економіки.

З огляду на зазначені ризики важливим завданням державної економічної політики є формування ефективного інституційного середовища для управління процесом відбудови. Серед головних напрямів мінімізації інституційних ризиків можна виокремити підвищення прозорості використання фінансових ресурсів, удосконалення системи публічних закупівель, посилення антикорупційних механізмів, розвиток інституційної спроможності державних і місцевих органів влади, побудова ефективної системи координації між усіма учасниками процесу відбудови.

Таким чином, інституційні фактори відіграватимуть визначальну роль у забезпеченні результативності повоєнної реконструкції економіки України. Створення прозорих, ефективних і підзвітних інститутів управління відбудовою має стати необхідною передумовою раціонального використання ресурсів та формування стійкої моделі економічного розвитку країни у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Сильніші фінансові ринки та інституції для відновлення України. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2026/03/stronger-financial-markets-and-institutions-for-ukraine-s-recovery_99e3d4a5/00fed5be-uk.pdf

2. Запит на укладення угоди про розширене фінансування в рамках механізму розширеного фінансування (EFF) та перегляду моніторингової програми із залученням ради директорів фонду. URL: https://www.imf.org/-/media/files/countries/resrep/ukr/ukraine-eff-staff-report-ukr-translation.pdf
3. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4). Лютий 2022 – Грудень 2024. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf
4. Відбудовуємо Україну через зміцнення регіонального та муніципального управління. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2022/12/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63099658/a5a7939d-uk.pdf
5. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі. Збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/UKR_Compendium_Text.pdf
6. Юрій Городніченко, Ілона Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. Відбудова України: принципи та політика. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
7. Колесніченко О. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України. URL: https://analytics.intsecurity.org/ukraine-reconstruction/
8. Кетрін Вілкінз. Відновлення України. Контекстноорієнтований підхід до проблеми корупції. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/10/Katherine-Wilkins-Reconstructing-Ukraine-context-tailored-approaches-to-corruption-UKRAINIAN-GI-TOC-October-2023.pdf

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ТА ГАРАНТІЇ

Єлизавета Новоселецька,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 "Право", Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
т.в.о. завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Швидка та динамічна трансформація безпекового середовища, спричинена збройною агресією, ставить перед державою складне завдання: знайти оптимальний баланс між забезпеченням ефективного захисту свого суверенітету та дотриманням основоположних прав і свобод кожної людини. Особливості функціонування в умовах воєнного стану вимагають не лише значного розширення повноважень державних органів влади, але й часто супроводжуються звуженням приватної сфери особистості. Така ситуація потребує глибокого та ретельного наукового аналізу, спрямованого на визначення чітких і обґрунтованих меж допустимості подібних обмежень, аби забезпечити належний баланс між інтересами національної безпеки та збереженням гуманістичних цінностей.

Сучасна система правового регулювання базується на положеннях Конституції України та спеціальному Законі «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до статті 64 Конституції, у період воєнного чи надзвичайного стану можуть вводитися окремі обмеження прав і свобод із визначенням строку їх дії.

Важливо підкреслити, що такі обмеження не є скасуванням прав, а лише тимчасовим скороченням їх реалізації з метою забезпечення національної безпеки. Як зазначається в спеціалізованих дослідженнях, будь-яке втручання у права людини повинно відповідати принципам легітимності, необхідності та пропорційності. [1; 2]

Основним правовим механізмом захисту є наявність переліку прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Згідно зі статтею 64 Конституції України, до таких прав належать право на життя, повага до честі й гідності, право на свободу та особисту недоторканність (зокрема, захист від катувань), а також право на судовий захист. Порушення цих меж з боку держави розцінюється як перевищення владних повноважень. Водночас існують права, які можуть бути законно обмежені для забезпечення оборони, серед них право на свободу пересування, збереження таємниці листування та свобода слова. [1; 2]

Основна проблема полягає в забезпеченні дотримання принципу пропорційності. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), будь-які обмеження повинні бути передбачені законом, мати законну мету та бути виправданими з точки зору нагальної необхідності в демократичному суспільстві. [3]

Одним із ключових аспектів, які заслуговують на особливу увагу, є впровадження обмежень у сфері трудових та майнових прав громадян. Зокрема, суттєві зміни були внесені завдяки Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що значно трансформував усталений порядок надання відпусток, а також процедури, пов'язані з розірванням трудових контрактів. Це демонструє необхідність адаптації трудового законодавства до умов надзвичайного стану, враховуючи як потреби роботодавців, так і права працівників. Окрім цього, особливого значення набуло питання примусового вилучення приватного чи іншого майна для забезпечення обороноздатності держави. Відповідно до ст. 41 Конституції України та положень спеціального законодавства, цей процес підлягає обов’язковому дотриманню чітко регламентованих норм. Зокрема, передбачено забезпечення повного та справедливого відшкодування вартості такого майна власникам після завершення воєнного стану. Це не лише забезпечує правову захищеність громадян, але і сприяє збереженню довіри до дій влади у складних умовах. [1; 4]

У разі порушення встановлених обмежень важливу роль відіграє судовий контроль. Навіть за умов воєнного стану правосуддя в Україні залишається непорушним, що безпосередньо закріплено у статті 26 Закону «Про правовий режим воєнного стану». Суди продовжують розглядати справи про незаконність дій органів влади, що виступає ключовою гарантією захисту від можливих порушень і свавілля. [2]

Слід зосередити увагу на міжнародному аспекті: Україна реалізувала своє право на дерогацію, передбачене статтею 15 Конвенції про захист прав людини, і офіційно поінформувала про це Раду Європи. Однак це не означає абсолютного скасування прав, а лише дозволяє легітимно обмежувати окремі свободи виключно в рамках, продиктованих надзвичайними обставинами. [5]

Висновки. Отже, воєнний стан передбачає підвищені заходи безпеки, але це аж ніяк не скасовує правового статусу людини. Основною гарантією збереження демократичного устрою в Україні залишається ретельне дотримання балансу між військовою необхідністю та захистом фундаментальних свобод. Саме

це забезпечує можливість державі залишатися правовою навіть у складних умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2.Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-УШ. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/ show/3 89-19
3.Практика Європейського суду з прав людини в контексті збройних конфліктів : огляд рішень. URL: https://www.echr.coe.int/
4.Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20
5.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995 004

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ ПІД ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ У КРАЇНАХ ЄС

Дарина Носаченко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
т.в.о. завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Актуальність дослідження правового статусу біженців та осіб під тимчасовим захистом у країнах Європейського Союзу зумовлена сучасними міграційними процесами, які значно посилилися внаслідок збройних конфліктів, політичної нестабільності та гуманітарних криз. Особливої ваги ця проблема набула після початку повномасштабної агресії проти України, що спричинило масове переміщення населення до держав ЄС. У відповідь на це Європейський Союз вперше застосував механізм тимчасового захисту, який став альтернативою класичній процедурі надання статусу біженця. Це обумовлює необхідність комплексного аналізу правового становища цих категорій осіб, визначення їхніх прав, гарантій та відмінностей між відповідними правовими режимами.

Правове регулювання статусу біженців у країнах ЄС ґрунтується передусім на міжнародних актах, ключовим з яких є Конвенція про статус біженців 1951 року, а також Протокол 1967 року до неї. На рівні Європейського Союзу функціонує Спільна європейська система притулку, яка включає низку директив і регламентів, спрямованих на гармонізацію підходів держав-членів до надання міжнародного захисту. Водночас правовий режим тимчасового захисту визначається Директива Ради 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка передбачає спеціальну процедуру реагування у разі масового напливу переміщених осіб.

Статус біженця є індивідуально визначеним правовим статусом, що надається особі, яка має обґрунтовані побоювання переслідування за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань. Важливою особливістю є необхідність доведення факту такого переслідування, що зумовлює складність та тривалість процедури розг-

ляду заяви. Особи, які отримали статус біженця, користуються широким спектром прав, зокрема правом на проживання, працевлаштування, освіту, соціальне забезпечення та захист від вислання.

На відміну від цього, тимчасовий захист є колективним механізмом, що застосовується у виняткових ситуаціях і не потребує індивідуального встановлення обставин переслідування. Він спрямований на оперативне надання захисту великій кількості осіб, які змушені залишити свої країни через війну або інші надзвичайні події. У 2022 році Європейський Союз активував цей механізм щодо громадян України, що стало безпрецедентним кроком у практиці ЄС.

Особи під тимчасовим захистом у країнах ЄС мають право на легальне проживання, доступ до ринку праці, медичну допомогу, соціальні послуги та освіту. Водночас цей статус має тимчасовий характер і залежить від збереження обставин, які зумовили його надання. Попри це, механізм передбачає можливість продовження строку дії, що фактично перетворює його на середньострокову форму захисту.

Порівняльний аналіз двох правових режимів дозволяє виокремити ключові відмінності. По-перше, статус біженця надається індивідуально, тоді як тимчасовий захист має колективний характер. По-друге, процедура отримання статусу біженця є більш складною та тривалою, тоді як тимчасовий захист передбачає спрощений порядок. По-третє, статус біженця забезпечує більш стабільне та довготривале правове становище, тоді як тимчасовий захист має обмежений строк дії. Разом з тим обидва режими спрямовані на забезпечення базових прав людини та відповідають міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

Важливим аспектом є також проблема гармонізації національних правових систем держав-членів ЄС у сфері надання захисту. Незважаючи на існування спільних стандартів, практична реалізація прав біженців та осіб під тимчасовим захистом може суттєво відрізнятися залежно від країни. Це стосується рівня соціальної підтримки, доступу до житла, умов працевлаштування та інтеграційних програм. Така ситуація свідчить про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання на рівні ЄС. Окрему увагу слід приділити питанням інтеграції осіб, які отримали захист. Забезпечення доступу до ринку праці, освіти та соціальних послуг є ключовими чинниками їх успішної адаптації у приймаючих суспільствах. У цьому контексті країни ЄС демонструють різні підходи, що впливає на ефективність інтеграційної політики.

Отже, правовий статус біженців та осіб під тимчасовим захистом у країнах Європейського Союзу є складною багаторівневою системою, що поєднує міжнародні та регіональні правові механізми. Запровадження тимчасового захисту стало важливим інструментом реагування на сучасні міграційні виклики, однак потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення більшої уніфікації та ефективності. У перспективі важливим є пошук балансу між гуманітарними зобов'язаннями держав та їхніми внутрішніми можливостями, що дозволить забезпечити належний рівень захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1.Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. // ООН. URL: https://www.unhcr.org.

2.Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та заходи сприяння збалансованості зусиль держав-членів щодо прийому таких осіб

та несення наслідків цього // Офіційний журнал Європейських Співтовариств. 2001. L 212.
3.European Commission. Temporary protection for persons fleeing Ukraine [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Наталія Ночовна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Інтенсивна цифровізація пронизала практично всі віхи нашого щодення, у тому числі освіту, значно підвищуючи доступ до інформації, розширюючи її об'єм та різноманітність, і спрощуючи шляхи здобуття цієї інформації через різні канали. Це стосується як освітньої, так і загальної, повсякденної інформації.

Водночас складна соціополітична ситуація в нашій державі спричинила зміни в здійсненні багатьох процесів. Для освіти шляхом, який забезпечив підтримку академічного гомеостазу, є дистанційне навчання, яке стало можливим реалізовувати завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

За дистанційного навчання педагоги мають змогу подавати навчальний матеріал, розробляти і поширювати завдання здобувачам через платформи дистанційної освіти, перевіряти виконання. Разом із тим, вимушені відключення світла та безпекова ситуація часом змушує організовувати дистанційне навчання в асинхронному форматі. За таких умов здобувачі здійснюють спроби ознайомлення з освітньою інформацією поза навчальним матеріалом, презентованим викладачем, використовуючи різні інформаційні канали і джерела.

У цьому випадку для педагогічної спільноти всіх рівнів важливо формувати в учнів, здобувачів фільтри для такої потокової освітньої інформації, таким фільтром є критичне мислення. Розвиток критичного мислення у сучасних дітей і молоді важливий для роботи, як з освітньою, так і з загальною, щоденною інформацією. Критичне мислення здобувачів в освітньому процесі допомагає відсіювати сумнівну, недостовірну, некорисну інформацію, яка забруднює навчальний матеріал, забезпечуючи екологічне освітнє середовище – когнітивно достовірне і емоційно комфортне.

До дослідження критичного мислення в здобувачів освіти, його значення в досягненні освітньої мети зверталися низка зарубіжних і українських учених, зокрема, В. Папагеоргіу, А. Берестова, С. Колосов, С. Терно, О. Тягло. Особливості дистанційного навчання у вищій школі досліджені А. Рахманіною, О. Кучай; зміст і значення дистанційного навчання для середньої ланки освіти розглянуті в роботах О. Васильченко, Н. Ткаченко; питання організації дистанційного навчання, у тому числі в умовах ризиків та технологічних проблем, розкривали Я. Мар'янко, М. Огреніч, взаємозв'язку дистанційного навчання та якості освіти присвячені роботи М. Федорів.

Екологічність освітнього процесу розглядаємо тоді, коли освітній матеріал не просто пасивно поглинається здобувачами освіти, а сприймається та засвою-

ється критично, оціночно, з екстраполяцією на власний досвід у порівнянні з останнім. Це дає можливість відфільтрувати неякісні, недостовірні матеріали, забезпечуючи надійний, міцний когнітивний багаж і мінімізуючи інтелектуальне виснаження, здатне, негативно вплинути на психоемоційний стан здобувача.

Під час дистанційного навчання, зокрема організованого в асинхронному форматі, критичне мислення дозволяє здобувачу здійснювати власну своєрідну цензуру, засновану на попередніх знаннях, рефлексії досвіду і помилок, яка пропускає якісний матеріал до засвоєння.

У такому контексті погоджуємося з В. Папагеоргіу про те, що на індивідуальному рівні, критичне мислення розуміється як навичка, яка поступово розвивається через структуровану практику, рефлексію та зворотний зв'язок [2].

Розглядаючи критичне мислення у ролі інформаційного фільтра, уважаємо влучним визначення досліджуваного феномену, окреслене О. Пометун, як окремого типу мислення, для якого характерна активність, цілеспрямованість, самостійність, дисциплінованість й рефлективність, та який дозволяє людині у процесі навчання розвивати такі здатності як визначення проблеми, аналіз, синтез, вміння оцінювати інформацію збудь-яких джерел і висувати альтернативи, оцінюючи їх, обирати спосіб розв’язання проблеми через власну позицію й погляди, діяти відповідно до свідомого вибору [1, с. 94].

За результатами аналізу досліджень із проблеми та апелюючи на позицію науковиці, спробуємо визначити функції критичного мислення у забезпеченні екологічності освітнього процесу під час дистанційного навчання. Результати вважаємо за потрібне представити у схематичному вигляді

рис. 1. Функції критичного мислення у забезпеченні екологічності освітнього процесу під час дистанційного навчання

Для розвитку критичного мислення, важливого в цілому кожній сучасній людині, що живе в умовах інтенсивних інформаційних потоків сучасного медіасуспільства, і зокрема, здобувачам під час дистанційного навчання, доцільно використовувати в освітньому процесі практикоорієнтовані вправи, що тренують досліджувані навички. Серед таких різноманітні інтерактиви, онлайн-дискусії, представлення здобувачам матеріалів провокативного змісту, вправи на

порівняння текстів, наприклад, з науковістю, достовірністю тощо.

Таким чином, зміст статті наголошує на необхідності формування критичного мислення як складової екологічності освітнього процесу в умовах дистанційного навчання, в залежності від формату дистанційного навчання – синхронний, асинхронний – для забезпечення екологічної, емоційно комфортної освітньої взаємодії пріоритетними є когнітивна, комунікативна чи діяльнісна функції критичного мислення, які формуються відповідними практикоорієнтованими прийомами і формами роботи.

Список використаних джерел:

1. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.
2. Papageorgiou V. Critical Thinking in Distance Education: The Challenges in a Decade (2016–2025) and the Role of Artificial Intelligence. *Education Sciences*. 2025. Vol. 15, Iss. 6. 757. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci15060757

ФОРМИ І МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНОГО РИНКУ

Тетяна Олійник,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права,
викладач циклової комісії підприємництва та торгівлі,
Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу
Ольга Оборожня,
здобувач освіти 076 «Підприємництво та торгівля»,
Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу

Регулювання товарного ринку може здійснюватися:

- *по-перше,* за допомогою власного ринкового механізму, основними елементами якого є конкуренція, прибуток, ціна, попит і пропозиція;
- *по-друге,* державою - прямо або побічно.

Під конкуренцією розуміють змагальність між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва й збуту товарів. Це та сила, що змушує виробництво і ринок рухатись до рівноваги. Взаємодія попиту, пропозиції та ціни в умовах конкуренції визначає появу і дію механізму ринкового саморегулювання.

Конкретні умови соціально-економічного розвитку, стан кон'юнктури ринку та стратегічні орієнтири держави зумовлюють необхідність використання різноманітних методів регулювання. (рис. 1.1).

Теорія державного регулювання економіки класифікує їх за формами впливу та засобами впливу і поділяє за:

- формами впливу – методи прямого та непрямого впливу;
- засобами впливу – правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи.

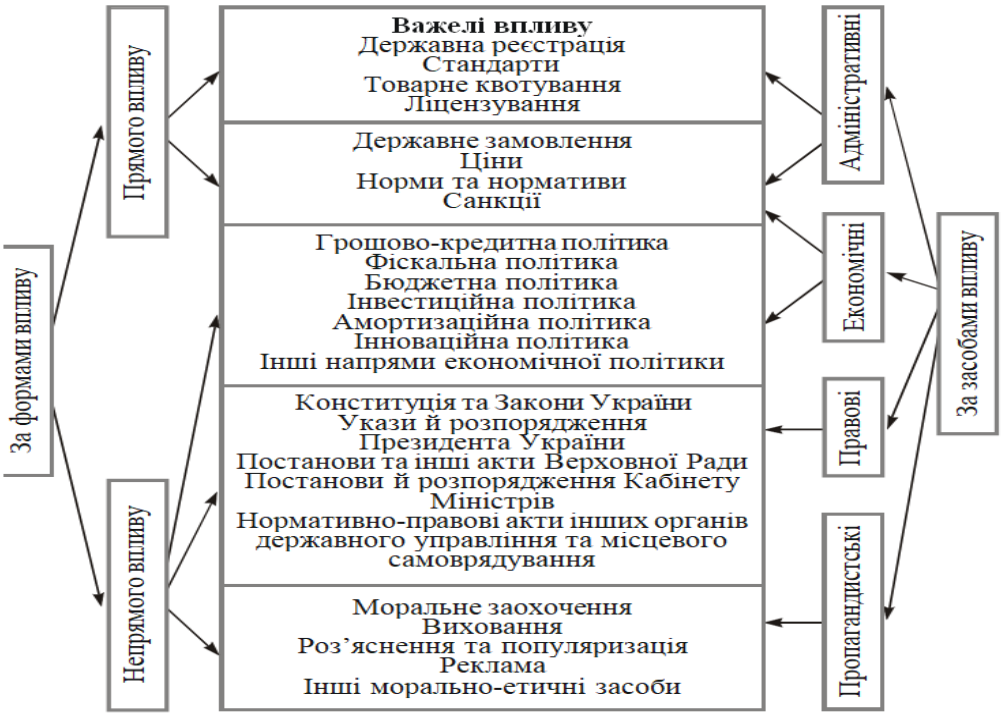

Рис. 1.1. Класифікація методів державного регулювання

Економічні методи, якщо вони не суперечать вимогам законів ринку, прийнято вважати найбільш тонким інструментом узгодження механізму ринкового саморегулювання з інтересами економіки. Це методи дії на попит і пропозицію товарів, на умови формування економічних ресурсів, витрат і результатів, що включають регулювання цін на товари і тарифів на послуги, податкове, митне, фінансове і кредитно-грошове регулювання.

Інформаційно-орієнтувальні методи учасників ринку орієнтовані на забезпечення виробничих і торговельних підприємств комерційною інформацією, що дозволяє вибирати оптимальні шляхи реалізації поточних і перспективних завдань.

Законодавчі методи забезпечують правові основи регулювання товарного ринку, що включають захист прав власності, підприємців, найнятих робітників і споживачів.

Адміністративні методи - обумовлена законодавством дія виконавчих структур державної влади на процеси виробництва й обігу товарів і послуг. Адміністративна дія застосовується в процесі цінової, фінансової, кредитної, податкової і митної політики держави. З метою запобігання проникненню на ринок потенційно небезпечних для життя і здоров'я людини виробів застосовується попереднє ліцензування виробництва товарів і окремих послуг. Особлива увага приділяється організації державного контролю якості товарів і послуг, їх стандартизації і сертифікації.

Кожен з названих методів ґрунтується на використанні сукупності певних важелів (інструментів) регулювання.

Інструментом прямого економічного впливу на суб'єктів ринкових відносин є державне замовлення.

Державне замовлення визначає обсяг виробництва та закупок певних товарів за кошти державного бюджету, розміщується серед виконавців на конкурсній основі та оформлюється у вигляді державного контракту. Разом з тим,

державне замовлення є інструментом адміністративного регулювання. Воно є обов'язковим для підприємств, які повністю або частково перебувають у державній власності, а також для підприємств-монополістів.

Важливими інструментами прямого впливу являється товарне квотування обсягів виробництва та продажу окремих видів товару та ліцензування певних видів діяльності. Останні носять адміністративно-правовий характер.

Товарне квотування означає встановлення для суб'єктів ринку певної долі у виробництві та реалізації товару. Здійснюється з метою створення конкурентного середовища, запобігання монополізації ринку, стабілізації цін на внутрішньому ринку.

Суттєвим важелем економічного впливу являються норми та нормативи, які визначаються органами державного управління.

За допомогою норм і нормативів здійснюються планово-економічні розрахунки у сферах виробництва, товарного обігу, споживання. Невиконання суб'єктами господарської діяльності встановлених норм та правил тягне за собою застосування до них штрафних санкцій у вигляді штрафів, пені, неустойки, тощо.

Важлива роль в регулюванні товарного ринку належить стандартам та сертифікатам.

Дотримання державних стандартів є обов'язковим для всіх суб'єктів товарного ринку, а не сертифікований відповідно до встановлених правил товар вилучається з обігу.

Інструментом прямого адміністративного регулювання являються також ціни. Метою такого регулювання є запобігання руйнівному впливу вільного ціноутворення на економіку, соціальний захист людини. Державне регулювання здійснюється через встановлення фіксованих цін на найважливіші товари та послуги, застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення, запровадження механізму декларування зміни цін і т.п.

Для розвинутої ринкової економіки характерним є використання економічних інструментів регулювання ринку. Даючи суб'єктам ринку право самостійного і вільного господарювання, держава створює такі економічні умови, які спонукають їх діяти в руслі загальнодержавних інтересів.

Економічне регулювання здійснюється через відповідну фіскальну, бюджетну, податкову, грошово-кредитну, амортизаційну на інші напрямки державної економічної політики.

Суттєвим важелем фіскальної політики є державні закупівлі товарів та послуг і податки.

Державні закупівлі здійснюються з метою забезпечення державних потреб в продукції (роботах, послугах) за рахунок бюджетних коштів. Бюджетні видатки також йдуть на фінансування охорони здоров'я, потреб науки та освіти, оборони, соціальних та інвестиційних програм.

Податкова політика призначена для наповнення державного бюджету та стимулювання науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, реалізації інноваційних стратегій.

Види податків, порядок їх обчислення та сплати регулюється Податковим Кодексом України, відповідними нормативними актами.

В регулюванні товарного ринку особливу роль відіграє грошово-кредитна політика, яка включає грошову емісію, операції з державними цінними паперами, зміни норми обов'язкових резервів та облікової ставки. Завдяки цим інструментам держава збільшує або зменшує грошову масу, яка знаходиться в

обігу, що безпосередньо впливає на ділову активність суб'єктів ринку.

Дуже важливим для розвитку товарного ринку є здійснення ефективної амортизаційної політики. Запровадження механізму прискореної амортизації сприяє розвитку нових видів ринкових процесів, швидшому оновленню виробничого обладнання та устаткування.

Досвід ринкових перетворень в Україні свідчить, що державне регулювання товарного ринку має чітку межу і при певних обставинах може стати суттєвою перешкодою на шляху його розвитку. Це обумовлює необхідність оптимального поєднання регулюючого впливу держави з дією механізму ринкового саморегулювання. Серцевиною цього механізму є ринкове ціноутворення в умовах конкуренції.

Економічна теорія та практика ринкового господарювання знають багато моделей та методів ціноутворення. Вони мають спільну рису – ціна повинна відшкодувати витрати виробництва та обігу та забезпечити створення прибутку власнику товару. Важливою характеристикою ринку є те, що ринкова ціна формується під впливом співвідношення попиту і пропозиції в умовах конкуренції. При наявності великої кількості покупців і продавців кожен з них неспроможний помітно вплинути як на загальний обсяг пропозиції так і на ринкову ціну. Тому, щоб отримати прибуток, товаровиробник змушений шукати шляхи підвищення конкурентоспроможності власної продукції, скорочення витрат на її виготовлення. Внаслідок цього конкуренція стає могутнім стимулом технічного прогресу, впровадження на ринок нових видів товарів, зниження витрат виробництва.

Щоб вистояти в конкурентній боротьбі, товаровиробник повинен пропонувати продукцію, якій віддають перевагу покупці та яка забезпечує йому більш високий і стабільний прибуток. Саме останній спонукає підприємця розширювати виробництво одних товарів та скорочувати пропозицію інших. З метою отримання більшого прибутку виробники впроваджують ресурсозберігаючі технології. Завдяки коригуванню за допомогою цінового механізму обсягу пропозиції різних товарів на ринку встановлюється на деякий час баланс виробництва та споживання, певний оптимум у розподілі ресурсів між сферами та видами виробництва.

За цих умов забезпечується задоволення суспільних потреб при ефективному використанні обмежених ресурсів, тобто досягається мета взаємодії регулюючого впливу держави та ринкового механізму саморегулювання.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // ВВР, 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст.112.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // ВВР, 2003, № 40–44, ст. 356.
4. Балджи М.Д. Економіка та організація торгівлі: навчальний посібник/ М.Д. Балджи. – Київ: Кондор, 2023. – 368 с.

РИНКОВА ІНФРАСТРУКТУРА, ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Тетяна Олійник,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права,
викладач циклової комісії підприємництва та торгівлі,
Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу
Валерія Петренко,
здобувач освіти 076 «Підприємництво та торгівля»,
Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу

Найважливішою умовою успішного функціонування товарного ринку є формування і розвиток його інфраструктури, що забезпечує процес просування товарів від виробників до споживачів.

Елементи інфраструктури доцільно розділити на групи за ознакою спорідненості завдань та виконуваних функцій щодо забезпечення функціонування товарного ринку.

Відповідно до цього виділяються наступні групи або складові:

1. Організаційна складова – оптові та торговельно-посередницькі структури, товарні біржі, брокерські, дилерські, лізингові та інші посередницькі організації, власні комерційні структури великих промислових підприємств та галузевих господарських формувань, підприємства дрібнооптової та роздрібної торгівлі. Найбільший обсяг робіт по формуванню та забезпеченню обігу товарів та послуг, здійсненню актів купівлі-продажу виконують суб'єкти організаційної складової. Їхня діяльність сприяє формуванню системи комерційних зав'язків, досягненню ринкової рівноваги між попитом і пропозицією, скороченню витрат обігу та раціональному використанню ресурсів.

2. Матеріальна складова – складське господарство, таропакувальні системи, вантажно-розвантажувальні та транспортні системи. Матеріальна складова відіграє важливу роль як в діяльності самих суб'єктів інфраструктури товарного ринку, так і в забезпеченні руху товарів в процесі обігу. Транспорт здійснює фізичне переміщення товарів в матеріально-речовій формі. Складське господарство забезпечує умови для належного оброблення товарів та їх зберігання, його таропакувальна система сприяє збереженню якості та підвищенню конкурентоспроможності товарів. Розвиток матеріальної складової являється однією з важливих передумов підвищення ефективності товарного обігу та його інтенсифікації.

3. Інформаційна складова – інформаційні та довідкові системи щодо продукції, її виробниках та споживачах, умовах поставки, цінах, маркетингові та консалтингові фірми. Інформаційні структури сприяють прискоренню товарного обігу, надаючи суб'єктам товарного ринку повну і достовірну інформацію про його стан, обсяги та структуру попиту та пропозиції. Вони створюють умови для добросовісної конкуренції, найбільш ефективного здійснення ринкових процесів.

4. Кредитно-розрахункова складова - фінансово-кредитні установи, страхові, юридичні, аудиторські фірми, банки, які забезпечують безперебійність розрахунків при купівлі-продажу товарів та послуг, фінансують створення необхідних товарних запасів та матеріальних резервів, а також інвестиції для розвитку матеріально-технічної бази. Суб'єкти кредитно-розрахункової складової забезпечують ефективне функціонування товарного ринку завдяки не тільки

своєчасному та безперебійному проведенню фінансово-розрахункових операцій, але й пошуку та залученню інвестиційних ресурсів. Це дозволяє суб'єктам інфраструктури реалізовувати інноваційну політику, впроваджувати в свою діяльність досягнення науково-технічного прогресу.

5. Кадрова складова – фахівці, працівники різного рівня кваліфікації відповідного фахового спрямування, з яких формуються трудові колективи господарюючих суб'єктів ринкової інфраструктури, спеціалізовані навчальні заклади по підготовці робітників та фахівців для сфери товарного обігу. Кадрова складова відіграє значну роль в процесі формування та реалізації трудової політики на товарному ринку. Високопрофесійні кадри здатні не тільки визначати його проблеми, але й успішно їх вирішувати. Специфіка товарного ринку вимагає від працівників інфраструктури не тільки комерційних знань, але й глибокого знання товарів, вміння налагоджувати ділові стосунки між суб'єктами ринку, підтримувати та розвивати їх.

Елементи інфраструктури товарного ринку включають широкий спектр різнопланових організацій і систем, що представляють різні сфери економіки країни.

Торговельні підприємства й організації є об'єктом втілення економічних інтересів суб'єктів товарного ринку. Сучасна система торгівлі визначає попит і пропозицію, ціни на товари та послуги, структурні зміни в сферах виробництва та обігу, принципово нові підходи до встановлення комерційно-господарських зав'язків.

Комерційно-посередницькі організації відіграють активну роль у формуванні та здійсненні руху товару. Серед напрямів комерційно- посередницької діяльності основними є: планування обсягів закупівлі та її організація; пошук і вибір кращого партнера з числа виробників і споживачів товарної продукції; визначення оптимальних продажних і закупівельних цін; організація руху товару і здійснення торговельних операцій; надання споживачам широкого спектру послуг.

Організації з надання послуг впливають на раціоналізацію руху товару, вдосконалення матеріально-технічної, інженерно-технологічної бази товарного ринку, ресурсозбереження, вирішення проблем управління, планування й організації комерційно-господарської діяльності суб'єктів товарного ринку. Види послуг досить різноманітні, і їх перелік постійно поповнюється. Економічна корисність робить послугу предметом торгівлі, оскільки вона має ознаки товару - створюється працею, супроводжується матеріальними, трудовими, фінансовими витратами, проводиться для інших, має суспільну споживну вартість, надходить у користування тих, хто потребує її.

Інформаційні організації сприяють розвитку товарного ринку, оскільки його суб'єкти в сучасних умовах не можуть успішно конкурувати, якщо не мають у своєму розпорядженні відповідної інформації. Відсутність інформаційного забезпечення ускладнює орієнтацію підприємств, організацій на товарному ринку, негативно впливає на вибір ділових партнерів, необхідних товарів, способів руху товару.

Фінансові організації сприяють функціонуванню товарного ринку, а його суб'єкти мають у своєму розпорядженні відповідні фінансові можливості.

Контролюючі організації сприяють раціональному функціонуванню товарного ринку в усіх його ланках. Адже відсутність належного контролю за функ-

ціонуванням товарного ринку призводить до фінансових, правових, податкових та інших порушень, нераціонального руху товару, наявності неякісних, екологічно небезпечних товарів, недобросовісної конкуренції.

Юридичні організації визначають функціонування товарного ринку, а також успішне здійснення комерційно-господарської діяльності його конкретним суб'єктом. Розвиток товарно-грошових відносин означає рівність їх учасників, свободу вибору, недоторканність власності, можливість безперешкодного здійснення цивільних прав та їх захист, державне регулювання економічних відносин.

Організації з кадрового забезпечення відіграють значну роль у процесі вироблення і реалізації кадрової політики на товарному ринку. Товарний ринок знаходиться в тісному контакті з ринком праці, оскільки просування товарної продукції від виробників до споживачів вимагає докладання праці відповідних працівників.

Транспортна система є важливою ланкою в процесі формування комерційно-господарських зв’язків на товарному ринку й організації руху товару. Специфіка транспорту як сфери економіки полягає в тому, що він не виробляє товарну продукцію, а тільки бере участь у її створенні, забезпечуючи сировиною, матеріалами, устаткуванням і доставляючи товарну продукцію споживачу.

Система зв'язку сприяє раціоналізації комерційно-господарських зв'язків між суб'єктами товарного ринку, вдосконаленню товарного асортименту, формуванню потрібних обсягів товарної маси на ринку, ціноутворенню, рекламній діяльності. Сама галузь зв'язку інформацію не створює, а зберігає її і транспортує від джерела до конкретного одержувача.

Складське та тарне господарство служить важливою ланкою, що забезпечує рух товару, місце розподілу, сортування, комплектації, зберігання й експедиції товарно-матеріальних цінностей.

Паливно-енергетичний комплекс сприяє успішній діяльності всіх суб'єктів товарного ринку. Паливно-енергетичний комплекс виконує подвійну роль: *по-перше,* він повністю забезпечує роботу всіх елементів інфраструктури товарного ринку, а *по-друге,* його складові є товаром як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку.

Кожній моделі економіки відповідає власна модель інфраструктури, що визначає якість управління економікою в цілому. Як і вся національна економіка, для інфраструктури товарного ринку є характерним наявність різноманітних проблем, що негативно впливають на її розвиток. Це низький рівень культури взаємовідносин між ринковими контрагентами; недостатність актуальної та своєчасної інформації щодо функціонування окремих суб’єктів товарного ринку; повільний розвиток, моральне та фізичне старіння об’єктів матеріальної бази та технологічних процесів; недостатньо високі кількісні та якісні показники кадрового потенціалу; малі розміри інвестиційних вкладень та середніх розмірів кредитів і позик тощо.

Можна зробити висновок, що економічна інфраструктура впливає на функціонування економічної системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Інфраструктура товарного ринку. Навчальний посібник / В.М. Пилявець та ін. – К.: Каравела, 2024. – 220 с.

ВИДИ РИНКОВИХ ПРОЦЕСІВ НА ТОВАРНОМУ РИНКУ

Тетяна Олійник,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права,
викладач циклової комісії підприємництва та торгівлі,
Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу

Предметом ринкових відносин є взаємовигідні угоди, які самостійно і вільно укладаються суб'єктами ринку стосовно купівлі-продажу об'єктів ринку.

Різноманітність угод обумовлює наявність різних видів ринкових процесів. Це знаходить своє відображення як у класифікації ринків (таблиця 1) так і в механізмі укладення та здійснення угод.

Таблиця 1

Класифікація товарних ринків

Ознака	Види товарного ринку
1	*2*
1. За співвідношенням попиту і пропозиції	- **ринок продавця** – це ринок, на якому продавці маютьбільше влади і де найактивнішими діячами ринку повинні бути покупці; - **ринок покупця** – це ситуація на ринку, за якої обсягпропозиції товару з боку продавців, що представлені на ринку, перевищує величину попиту на певний товар із боку покупців за діючими цінами.
2. За рівнем обмеження конкуренції	- **ринок монополії** – характеризується наявністю єдиного продавця конкретного товару або виду послугна ринку, а також неможливістю вступу на ринок інших фірм; - **ринок олігополії** – на ньому домінує від двох до десяти фірм, на які припадає половина чи більше загального обсягу продажів продукту. На таких ринках декількаабо й усі фірми в довгостроковому періоді одержують значні прибутки, оскільки вхідні бар'єри ускладнюють або унеможливлюють вхід фірм-новачків на ринок; - **ринок монополістичної конкуренції** – це ринок, на якому відносно велике число виробників пропонують подібну, але не ідентичну продукцію, яка диференційована, щоє основною рисою цієї моделі. Умови вступу на ринок відносно легкі, йому притаманна нецінова конкуренція; - **ринок досконалої конкуренції** – це ринок, на якому завжди утворюється рівновага та панує для однакових продуктів єдина ціна, тому що жоден покупець або продавець у зв'язку зі своїм незначним розміром не може її диктувати.
3. За методами товарного обміну	- **роздрібний ринок** – це реалізація товарів покупцям для особистого споживання в обмін на їхні грошові доходи, а також продаж товарів ринкового фонду організаціям і установам для суспільного споживання та задоволення їхніх господарських потреб; - **оптовий ринок** – це продаж товарів торговельними підприємствами іншим підприємствам, що використовують ці товари або для подальшої реалізації, або для виробничого споживання як сировину і матеріали, або дляматеріального забезпечення господарських потреб.

Продовження табл. 1

1	*2*
4. За товарним продуктом	- **ринок товарів** – це первинна форма ринку, де здійснюється купівля-продаж предметів споживання та засобів виробництва. Він поділяється на споживчий ринок і ринок засобів виробництва; - **ринок послуг** – це важливий складовий елементструктури товарного ринку, який є сегментом ринку предметів споживання. Він включає у себе такі види діяльності, які не створюють новий матеріально-уречевлений продукт, а лише поліпшують його якість; - **ринок капіталу** – це частина фінансового ринку, на якому утворюються попит і пропозиція на середньостроковий та довгостроковий позичковий капітал; - **ринок робочої сили** – це ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є робоча сила. На ньому визначаються умови найму робочої сили, величина заробітної плати, умови праці, можливість отримання освіти, професійногозростання, гарантії зайнятості.
5. За характером кінцевого використання	- **ринок готової продукції** – це ринок, де здійснюєтьсяпродаж товарів кінцевого використання; - **ринок сировини і матеріалів** – це ринок, де здійснюється продаж товарів, які в подальшому потребують обов'язкової обробки та виробництва.
6. За місцем розташування	- **місцевий ринок** – це ринок, що розташований у певному місці (території), на якому здійснюється купівля- продаж різних товарів і послуг; - **регіональний ринок** – це ринок, який розташований у масштабах одного географічного регіону всередині певної країни та зумовлений адміністративною, кліматичною, транспортною єдністю населених пунктів регіону; - **національний (внутрішній) ринок** – це ринок конкретної країни, який інтегрує у собі всі ринки: товарів і послуг, нерухомості, фінансовий, робочої сили, ринки з різним ступенем конкуренції тощо; - **світовий ринок** – це сукупність національних ринків,пов'язаних між собою стійкими грошово-кредитними відносинами та ґрунтується на міжнародному поділі праці.

Під ринковим процесом розуміють сукупність дій по підготовці та здійсненню актів купівлі-продажу товарів (робіт, послуг) та укладання ринкових угод.

Для кожного з видів ринку, виокремлених за окремими класифікаційними ознаками, характерні притаманні їм види ринкових процесів. Наприклад, на оптовому ринку основним видом ринкового процесу є оптова торгівля, відповідно для роздрібного – роздрібна торгівля і т.п.

Суттєве значення для характеристики ринкових процесів мають функціональне призначення та фізико-хімічні і конструктивні особливості об’єктів товарного ринку. Так, процес купівлі-продажу турбіни для атомної електростанції значно відрізняється від купівлі-продажу автомобіля. Відповідно, купівля-продаж товарів виробничо-технічного призначення відмінні від купівлі-продажу споживчих товарів.

Найбільш поширеними видами ринкових процесів є оптова та роздрібна торгівля.

Оптову торгівлю традиційно виділяють за обсягом партій продажу та економічним призначенням об'єктів ринку. Оптовою торгівлею називається продаж товарів для цілей перероблення або наступного перепродажу, здійснюваний великими партіями.

Роздрібна торгівля визначається як сфера підприємницької діяльності по продажу товарів або послуг на підставі усного або письмового договору купівлі-продажу безпосередньо кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання.

Поруч з цими процесами на сучасному товарному ринку відбуваються і інші форми обміну.

Досить поширеним у світовій і вітчизняній практиці є бартер, який означає прямий обмін товарами або послугами.

Твори мистецтва, антикваріат, раритети, майно неплатоспроможних боржників і т.п. часто продаються на аукціонах. Аукціон (від лат. aucto - продаж з публічного торгу) – форма продажу товарів на основі конкурсу покупців. При цьому товар (або його зразки) попередньо виставляються для огляду, а ціна продажу встановлюється в процесі торгу.

Широке розповсюдження в торгівлі новими товарами набула ярмаркова торгівля, а також торгівля на ярмарках-виставках.

Ярмарка представляє собою короткочасну і періодичну форму реалізації товарів та здійснення актів купівлі-продажу шляхом огляду зразків товарів особистого вжитку та продукції виробничо-технічного призначення. Ярмарки проводяться у попередньо визначений час та у чітко обумовленому місці, наприклад, Сорочинський ярмарок в с. Сорочинці Полтавської області.

Продаж товарів масового виробництва кількісно і якісно стандартизованих, взаємозамінних та транспортабельних, здійснюється, як правило, у формі біржової торгівлі. Біржова торгівля проводиться за зразками або стандартами, в яких вказана найновіша і найдостовірніша інформація про якість продукції. В процесі біржового торгу узгоджується ціна продажу та укладається біржова угода.

На ринку товарів виробничо-технічного призначення, які застосовуються для виготовлення інших товарів і мають тривалий строк використання, широко розповсюджений такий вид ринкового процесу, як оренда або лізинг. Під лізингом розуміють надання одним суб'єктом (лізингодавцем) в користування іншій стороні (лізингоодержувачу) майна на визначений строк і за певну плату. Лізинг дає можливість лізингоодержувачу отримати в користування нову, дорогу техніку, високі технології без значних одноразових витрат, тобто налагодити сучасне виробництво при обмежених витратах фінансових засобів.

Швидкий розвиток інформаційних технологій та телефонних мереж, формування глобальної комп'ютерної мережі Інтернет сприяли появі та бурхливому поширенню нових ринкових процесів, які в загальному вигляді отримали назву "електронна комерція". Електронні магазини дозволяють споживачеві вибрати товар, замовити його, заплатити і отримати не виходячи з дому. За допомогою суперпотужних комп'ютерів проводиться віртуальне тестування продукції, яка потім продається в електронних магазинах. Це результат досягнень сучасних технологій, які, безумовно, впливають на кожен аспект ринкової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – с. 144.
2. Балджи М.Д. Економіка та організація торгівлі: навчальний посібник/ М.Д. Балджи. – Київ: Кондор, 2023. – 368 с.
3. Інфраструктура товарного ринку. Навчальний посібник / В.М. Пилявець та ін. – К.: Каравела, 2024. – 220 с.

ЩОДО ПРАГМАТИЧНОГО ПІДХОДУ В ПИТАННЯХ УПРАВЛІННЯ АРМА АКТИВАМИ У ВИГЛЯДІ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Іван Паламарчук,
кандидат юридичних наук, головний спеціаліст
Департаменту правового забезпечення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА)

Протягом останніх тридцяти років конфіскація використовується як інструмент боротьби з транснаціональною злочинністю, позбавляючи правопорушників незаконно отриманих прибутків. По суті, цей підхід спрямований на зменшення злочинного капіталу, який може фінансувати подальшу злочинну діяльність, усунення мотивації до вчинення злочинів та забезпечення принципу, що «злочин не повинен приносити вигоду» [1]. Традиційно основна увага зосереджувалася на конфіскації після обвинувального вироку – тобто вилученні доходів від злочину на підставі рішення суду після доведення факту вчинення злочину в кримінальному суді за кримінальним стандартом доказування.

Натомість поступова міжнародна політика свідчить про зростання міжнародної підтримки застосування систем конфіскації без вироку суду (NCB recovery) у ситуаціях, коли винесення вироку є неможливим. Основна мета таких систем – запобігти тому, щоб незаконно набуті прибутки уникли досяжності органів правопорядку лише через неможливість проведення кримінального судового розгляду. Оскільки традиційні заходи конфіскації демонструють обмежену ефективність [2], подальший розвиток конфіскації без вироку виглядає закономірним і неминучим кроком. Альтернативним кроком в питаннях вилучення такого майна до прийняття кінцевого рішення судом по суті, у вигляді вироку, є передача майна, на яке накладено арешт у кримінальному провадженні, до АРМА.

Відомо, що АРМА здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року [3; 4]. Тобто, із урахуванням положень закону [5], вартість активів, на які накладено арешт та підлягають передачі в управління АРМА, має становити понад 641 800 грн.

Так, відповідні активи приймаються в управління АРМА на підставі ухвали слідчого судді, суду чи згоди власника активів [4]. Слід звернути увагу, що повноваження щодо визначення способу управління такими активами (шляхом передачі в управління та/або шляхом реалізації таких активів), відповідно до вимог законів [3; 4], відноситься виключно до повноважень суду або слідчого судді (у разі якщо відсутня згода власників таких активів).

При цьому, управління АРМА та управителем такими активами здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до глави 70 Цивільного кодексу України [6] з урахуванням особливостей, визначених законом [4].

Отже, АРМА не уповноважене управляти арештованими та переданими до АРМА активами самостійно, у зв'язку з чим, на виконання саме вимог закону [4] здійснюється, в установленому законодавством порядку, винайдення управителів таких активів – задля управління ними на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості.

При цьому, результат відбору управителя таких активів є залежним від ринку таких послуг, тобто від установленого твердження «попит – породжує пропозицію», у свою чергу АРМА породжує таку пропозицію не внаслідок наявності попиту на такий вид послуг, як управління арештованими активами, а виключно на виконання відповідного судового рішення.

Продовжуючи доцільно зазначити, що дія договору управління активом припиняється у разі скасування арешту прийнятих в управління активів або їх конфіскації, спеціальної конфіскації, іншого судового рішення про їх стягнення в дохід держави або скасування ухвали про передачу таких активів в управління до АРМА. Ці та інші умови управління активами зазначаються в договорі управління активом, що укладається між АРМА та управителем активом [4].

Водночас, наслідком передачі по суті в тимчасове управління таких активів як колісні транспортні засоби (далі – КТЗ) є їх фізичний знос в результаті такого управління, згідно з відповідним актом законодавства [7], ураховується як втрата вартості КТЗ, яка виникає в процесі його експлуатації, що може ускладнити досягнення мети такого управління (збереження його економічної вартості).

Щодо управління АРМА арештованими активами шляхом їх реалізації.

Активи, що в установленому законом порядку [3; 4] передаються для реалізації без згоди власника, на підставі ухвали слідчого судді, суду про передачу активів Національному агентству для їх реалізації. Передача для реалізації активів може також здійснюватися за згодою їх власника, підпис на якій засвідчено нотаріально. Реалізація активів відповідно до цього Закону є примусовою реалізацією (примусовим продажем), крім випадків реалізації активів за згодою власника [4].

Щодо управління АРМА арештованими активами у вигляді КТЗ.

Відомо, що доцільність вибору конкретного шляху управління транспортними засобами безпосередньо залежить від наявності попиту в потенційних управителів щодо здійснення управління конкретними транспортними засобами, що підтверджується аргументованими розрахунками та чітко описаними способами використання транспортного засобу.

Окрім того, на вибір шляху управління транспортними засобами безпосередньо впливає їх технічний стан, рік випуску, наявність зацікавленості у придбанні таких транспортних засобів третіх осіб, тип, вид (модель) транспортного засобу, його цільове призначення, стан розвитку ринку видів транспортних засобів в Україні, до якого належить конкретний транспортний засіб тощо.

Тобто, враховуючи те, що забезпечення можливості винайдення управителя таких активів фундаментально залежить від попиту на ринку послуг арештованих активів з тимчасового управління КТЗ – таке винайдення тимчасового управителя може бути безперспективним, враховуючи пропозиції первинного (ринок нових КТЗ) та вторинного ринків КТЗ (ринок КТЗ, які були в користуванні).

Тим паче, КТЗ відносяться до майна згідно з Додатком 7 до Методики [7], де втрата товарної вартості вираховується із урахуванням строку експлуатації такого транспортного засобу (періоду часу від дати виготовлення КТЗ до дати його оцінки), що обраховується місяцями – тобто зі спливом кожного місяця від дати виготовлення КТЗ показник його вартості піддається зниженню.

Таким чином, зазначене рухоме майно може бути передано для реалізації без згоди власника за рішенням слідчого судді, суду на підставі того, що таке майно швидко втрачає свою вартість.

Щодо економічної доцільності управління АРМА арештованими активами у вигляді КТЗ шляхом їх реалізації.

У разі якщо активи, щодо яких було скасовано арешт, були реалізовані АРМА у встановленому законом [4] порядку, одержані кошти, а також проценти, нараховані як плата за користування банком такими коштами, повертаються АРМА у безготівковій формі особі, яка була законним власником таких активів на момент їх реалізації [4].

Таким чином, на період здійснення кримінального провадження відповідні активи перебувають під контролем держави, згідно із положеннями законів [3; 4], в управлінні АРМА із одночасним забезпеченням збереження та збільшення їх економічної вартості (із нарахуванням процентів, як плати за користування банком такими коштами, які в подальшому можуть підлягати поверненню законному власнику таких КТЗ).

Тим паче, до прийняття остаточного рішення у відповідному кримінальному провадженні, а також з метою недопущення настання безповоротних наслідків для будь-якої із сторін кримінального провадження (втрата вартості активів, тощо) економічно доцільним способом управління такими транспортним засобами є їх реалізація.

Крім того, отримані кошти від реалізації АРМА може спрямувати на придбання у національній та іноземній валюті, облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації».

Водночас, враховуючи ті активи, у вигляді автомобільного транспорту, на які накладено арешт – то такі речові докази, які передані в управління АРМА (не для реалізації), по суті перебувають у заблокованому стані із-за того, що передача таких активів управителю залежить від попиту на ринку таких послуг та не приносять жодної користі державі. Як приклад, згідно з відомостями Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні [8], розділ «Автомобільний транспорт» містить 70827 записів, щодо автомобільних транспортних засобів, на які в установленому законом [3] порядку накладено арешт (у відповідному кримінальному провадженні), але враховуючи те, що такі активи як правило передаються до АРМА не для реалізації – такі активи залишаються у неприбутковому для держави стані. При цьому, питання потенціалу обернення по суті зазначених активів на користь держави, які є речовими доказами в кримінальних провадженнях, що можуть очікувати роками кінцевих судових рішень, потребує прагматичного підходу, із урахуванням тих обставин, в яких перебуває наша країна.

Доречно звернути увагу, що означена ідея узгоджується із економічною політикою в державах з розвинутою економікою, де така політика мала прагматичний, а не ідеологічний характер (тобто робити те, що необхідно для досягнення конкретних цілей держави). Вона була конкретною, а не абстрактною [9; с. 17].

З огляду на викладене, а також із урахуванням виявлених під час аналізу чинного законодавства окреслених питань (також зважаючи, що у 2025 році загальний результат від управління АРМА арештованими активами досягнув понад 13 млрд гривень, що далеко не є максимумом у можливостях АРМА), які потребують розгляду, вжиття відповідних заходів та прийняття відповідних рішень по суті, задля забезпечення можливості подальшої реалізації заходів з управління в подальшому АРМА активами у вигляді автомобільного транспорту – першочергово підлягає встановленню правила щодо практики передачі до АРМА таких активів лише шляхом реалізації, як надзвичайно важливого для економіки свідомого зусилля в оберненні таких активів у фінансову користь для країни.

Список використаних джерел:

1. Helena Wood (2019), *Reaching the Unreachable: Attacking the Assets of Serious and Organised Criminality in the UK in the Absence of a Conviction*, RUSI Occasional Paper, с. 2. URL: www.rusi.org (дата звернення: 14.04.2026).
2. Regulation (EU) 2018/1805 on Mutual Recognition of Freezing and Confiscation Orders. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018R1805 (дата звернення: 14.04.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 14.04.2026).
4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text (дата звернення: 14.04.2026).
5. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text (дата звернення: 14.04.2026).
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4815 (дата звернення: 14.04.2026).
7. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженої наказом Мін'юсту, Фонду державного майна України від 24.11.2003 № 142/5/2092 (у редакції наказу Мін'юсту, Фонду державного майна України від 24.07.2009 № 1335/5/1159), зареєстрованого в Мін'юсті 24.11.2003 за № 1074/8395 : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text (дата звернення: 14.04.2026).
8. Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні. URL: https://reestr.arma.gov.ua (дата звернення: 14.04.2026).
9. Американське економічне диво і Александер Гамільтон /пер. з англ. Роман Клочко. – К. : Наш Формат, 2023, - 192 с.

ЕТИЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ, СОЦІАЛЬНА МАНІПУЛЯЦІЯ ТА ГУМАНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ

Станіслав Пашко,
старший викладач кафедри
філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права

Анотація. У тезах розглядаються етичні та гуманітарні аспекти використання штучного інтелекту (ШІ) у сучасному соціокультурному та освітньому просторі. Основна мета дослідження – оцінити моральні дилеми, пов'язані з застосуванням ШІ, та визначити шляхи гуманізації технологій. Об'єктом дослідження є алгоритми штучного інтелекту, які використовуються в освіті та соціальних мережах, а предметом – їхній вплив на поведінку користувачів, соціальну взаємодію та критичне мислення. У роботі проаналізовано ключові моральні дилеми ШІ, зокрема автономні рішення без людського контролю, алгоритмічну упередженість, порушення конфіденційності та питання відповідальності за наслідки рішень. Досліджено дві протилежні функції ШІ: інструмент соціальної маніпуляції та засіб підтримки співпраці й розвитку освітнього процесу. Запропоновано принципи гуманізації технологій, які передбачають прозорість алгоритмів, етичне проектування, контроль людини та освітню підтримку. Використання цих підходів забезпечує баланс між ефективністю ШІ та гуманітарними цінностями, сприяє розвитку критичного мислення та соціальної взаємодії, а також дозволяє інтегрувати штучний інтелект у суспільний та освітній простір без шкоди для людини.

Ключові слова: штучний інтелект, етика ШІ, моральні дилеми, соціальна маніпуляція, гуманізація технологій, освіта, соціальні мережі

Abstract. The paper discusses the ethical and humanitarian aspects of artificial intelligence (AI) use in the modern socio-cultural and educational space. The main goal of the study is to evaluate the moral dilemmas associated with AI application and identify ways to humanize technologies. The object of the study is AI algorithms used in education and social networks, while the subject is their impact on user behavior, social interaction, and critical thinking. The study analyzes key AI moral dilemmas, including autonomous decisions without human control, algorithmic bias, privacy violations, and responsibility for AI decisions. Two opposing functions of AI are examined: as a tool of social manipulation and as a means of supporting collaboration and enhancing the educational process. Principles for humanizing technologies are proposed, including algorithm transparency, ethical design, human oversight, and educational support. Implementing these approaches ensures a balance between AI efficiency and humanitarian values, promotes critical thinking and social interaction, and allows the integration of AI into social and educational spaces without harm to humans.

Key words: artificial intelligence, AI ethics, moral dilemmas, social manipulation, technology humanization, education, social networks

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом розвитку штучного інтелекту (ШІ), який активно інтегрується в освітні процеси та соціальні мережі. ШІ створює нові можливості для навчання, комунікації та обміну інформацією, водночас ставлячи перед суспільством низку етичних та гуманітарних викликів.

Алгоритми штучного інтелекту можуть формувати поведінку користувачів, моделювати їхню інформаційну поведінку та впливати на соціальні процеси. У зв'язку з цим особливо актуальним є питання гуманізації технологій — забезпечення того, щоб ШІ слугував людині, сприяв розвитку співпраці та критичного мислення, а не замінював соціальні та освітні функції людини [1, с. 15].

Етика штучного інтелекту розглядається як галузь досліджень, що аналізує моральні аспекти розробки, впровадження та використання ШІ у суспільстві [1, с. 23]. ШІ не є нейтральним інструментом: алгоритми приймають рішення на основі даних, що відображають упередження та структурні нерівності. Як зазначає Bostrom, надмірна автономізація ШІ може створювати потенційні загрози як на глобальному, так і на локальному рівнях, особливо у випадку освітніх та соціальних платформ [2, с. 42].

У науковій літературі виділяють основні моральні дилеми ШІ:

автономні рішення без людського контролю;

алгоритмічна упередженість і дискримінація;

конфіденційність та безпека персональних даних;

відповідальність за наслідки рішень ШІ [1, с. 30; 2, с. 55].

В освітньому просторі ШІ використовується для персоналізації навчання, адаптації матеріалів під індивідуальні потреби учнів, створення віртуальних тренажерів та платформ дистанційного навчання. Проте разом із перевагами виникають ризики маніпуляції, наприклад, формування певного типу поведінки або обмеження критичного мислення [3, с. 210].

Алгоритми соціальних мереж можуть впливати на інформаційне середовище користувачів, створюючи фільтрувальні бульбашки, маніпулюючи контентом та підсилюючи упередження [4, с. 89]. У навчанні ШІ одночасно може підтримувати співпрацю, забезпечувати інтерактивну взаємодію студентів, створювати середовище для розвитку критичного мислення, або формувати залежність від автоматизованих рішень.

З точки зору гуманітарного підходу, ключовим завданням є баланс між ефективністю технологій та етичністю їхнього використання. ШІ може бути інструментом соціальної маніпуляції, якщо відсутні прозорі алгоритми, контроль людини та етичні стандарти, або, навпаки, підтримувати співпрацю та інклюзію, якщо впроваджені принципи *людиноцентричного ШІ* [1, с. 28; 5, с. 391].

Гуманізація ШІ передбачає створення технологій, які відповідають потребам людини, підтримують її автономію, розвиток критичного мислення та соціальну взаємодію. Основні стратегії гуманізації включають:

Прозорість алгоритмів — користувачі мають розуміти, як приймаються рішення [1, с. 32];

Етичне проектування — розробка систем з урахуванням принципів інклюзії, справедливості та конфіденційності [2, с. 60];

Контроль людини — можливість втручання людини у критичних ситуаціях [1, с. 35];

Освітня підтримка — формування навичок критичного мислення для взаємодії з ШІ [1, с. 37; 2, с. 62].

Таким чином, гуманізація технологій дозволяє забезпечити баланс між потенціалом ШІ та збереженням гуманітарних цінностей у соціокультурному та освітньому просторі.

Штучний інтелект є потужним інструментом трансформації освіти та соціокультурного простору, але його використання ставить перед суспільством низку етичних викликів. Моральні дилеми ШІ стосуються автономності рішень, алгоритмічної упередженості, конфіденційності та відповідальності. ШІ може виступати як інструмент соціальної маніпуляції або підтримки співпраці; ключовим фактором є прозорість, контроль людини та етичне впровадження. Гуманізація технологій передбачає орієнтацію на потреби людини, розвиток критичного мислення та соціальну взаємодію. Подальші дослідження повинні поєднувати технічні можливості ШІ та гуманітарні стандарти, забезпечуючи розвиток освітнього та соціокультурного простору.

Список використаних джерел:

1.Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. Oxford: Oxford University Press. 2019.
2.Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford: Oxford University Press. 2014.
3.Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. Harlow: Pearson. 2021.
4.O'Neil C. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. New York: Crown. 2016.
5.Jobin A., Ienca M., Vayena E. The Global Landscape of AI Ethics Guidelines. Nature Machine Intelligence. 2019, vol. 1, pp. 389–399.
6.Eubanks V. Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. New York: St. Martin's Press. 2018.

ПРОЄКТНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ У STEM: ВІД УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ДО РЕАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Леся Петренко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Сучасна STEM-освіта дедалі більше орієнтується на підготовку фахівців, здатних не лише оперувати теоретичними знаннями, а й застосовувати їх у реальних виробничих і дослідницьких контекстах. Проєктно-орієнтоване навчання (Project-Based Learning, PBL) є однією з найбільш ефективних педагогічних стратегій, що забезпечує цю орієнтацію, органічно поєднуючи теоретичну підготовку з практичною діяльністю в умовах, максимально наближених до реального виробництва. Актуальність проблеми зумовлена розривом між академічними знаннями, які здобувають студенти університетів, і вимогами роботодавців до рівня готовності випускників до вирішення практичних інженерних, технологічних і дослідницьких завдань.

Метою дослідження є аналіз ключових характеристик і умов ефективної реалізації проєктно-орієнтованого навчання у STEM-університетах як засобу подолання розриву між академічною підготовкою і вимогами реального виробництва.

Проєктно-орієнтоване навчання у STEM передбачає занурення студентів у вирішення комплексних, реальних або максимально наближених до реальних

проблем, що потребують інтеграції знань із різних дисциплін природничо-математичного і технологічного циклів [1]. На відміну від традиційних лабораторних робіт, які виконуються за заздалегідь відомим алгоритмом, проєктна діяльність передбачає невизначеність умов, необхідність самостійного планування, розподілу ролей у команді й відповідальності за результат. Саме ці риси забезпечують формування тих компетентностей, які роботодавці визначають як найбільш затребувані: системне мислення, здатність до командної роботи, комунікація й прийняття рішень в умовах обмежених ресурсів [2].

Практика провідних університетів світу – Массачусетського технологічного інституту, Технічного університету Делфта, Університету Аалто – засвідчує, що найбільш ефективними є моделі PBL, що передбачають реальну взаємодію зі стейкголдерами з виробничого сектору вже на етапі постановки проєктного завдання [3]. Замовник-партнер не лише формулює задачу, а й бере участь у проміжних презентаціях, надає зворотній зв'язок і оцінює кінцевий результат. Така модель підвищує мотивацію студентів, оскільки їхня робота набуває реального смислу і не обмежується суто навчальною функцією.

Для вітчизняних STEM-університетів впровадження проєктно-орієнтованого навчання пов'язане з низкою організаційних і методичних викликів. По-перше, це необхідність формування мережі партнерів із виробничого і дослідницького секторів, готових до систематичної співпраці з університетом. По-друге, потрібна суттєва трансформація ролі викладача: в умовах PBL він виступає не транслятором знань, а фасилітатором і консультантом проєктної діяльності, що передбачає інші педагогічні компетентності [4]. По-третє, традиційні системи оцінювання знань, орієнтовані на перевірку засвоєного матеріалу, потребують доповнення інструментами оцінювання процесу і командного внеску кожного учасника.

Важливим аспектом проєктно-орієнтованого навчання у STEM є його міждисциплінарний характер. Реальні виробничі задачі рідко вкладаються в межі однієї дисципліни: розробка нового продукту потребує одночасно інженерних, економічних, екологічних і комунікативних компетентностей. Університети, що успішно реалізують моделі PBL, забезпечують міждисциплінарний склад студентських команд і залучають викладачів різних кафедр до спільного супроводу проєктів. Такий підхід розвиває у студентів розуміння системної природи технологічних і виробничих процесів [5].

Таким чином, проєктно-орієнтоване навчання є ефективним педагогічним інструментом подолання розриву між університетською підготовкою і вимогами реального виробництва в системі STEM-освіти. Його успішна реалізація потребує системних організаційних змін: формування партнерської мережі, трансформації ролі викладача, оновлення систем оцінювання та забезпечення міждисциплінарної взаємодії. Перспективою подальших досліджень є розроблення конкретних методичних моделей PBL для різних галузей STEM з урахуванням специфіки вітчизняного виробничого і дослідницького середовища.

Список використаних джерел:

1. Krajcik J. S., Shin N. Project-based learning. The Cambridge Handbook of the Learning Sciences / ed. by R. K. Sawyer. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 275–297.
2. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-based learning: A review of the literature. Improving Schools. 2016. Vol. 19, No. 3. P. 267–277. DOI: https://doi.org/10.1177/1365480216659733.

3. Dym C. L., Agogino A. M., Eris O., Frey D. D., Leifer L. J. Engineering design thinking, teaching, and learning. Journal of Engineering Education. 2005. Vol. 94, No. 1. P. 103–120. DOI: https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2005.tb00832.x.
4. Han S., Capraro R., Capraro M. M. How science, technology, engineering, and mathematics (STEM) project-based learning (PBL) affects high, middle, and low achievers differently. International Journal of Science and Mathematics Education. 2015. Vol. 13, No. 5. P. 1089–1113.
5. Мокляк В., Петренко Л., Кононец Н. Педагогічна майстерність вчителя у системі STEM-освіти. *Нові горизонти педагогічної майстерності: від традицій до інновацій* : колективна монографія / за ред. д-ра пед. наук М. В. Гриньової, д-ра пед. наук Н. В. Кононец ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 315–349.

ЮРИДИЧНІ ПІДСТАВИ ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗБИТКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЮ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Олександр Пилипенко,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій

Російське вторгнення в Україну спричинило широкомасштабну шкоду, масові людські жертви та значне руйнування інфраструктури. У цій аналітичній записці пропонуються чотири варіанти підходів до відшкодування збитків, завданих війною в Україні. Ці чотири варіанти враховують практичні реалії та виклики, з якими стикаються різні механізми арбітражу та винесення рішень щодо такої масштабної шкоди та втрат.

У міжнародному праві існує чітка основа для виплати Росією репарацій за її агресію, що порушує територіальний суверенітет України відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також за порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Це створює низку можливостей для репарацій з метою виправлення цих порушень, які породжують право на відшкодування збитків для Української держави, окремих осіб та груп потерпілих, а також інвесторів та корпорацій. У цьому документі окреслено можливі варіанти комісій з відшкодування збитків, коло осіб, які матимуть право на відшкодування, питання доказів та фінансування.

Перший варіант - це механізм, створений Організацією Об'єднаних Націй, який міг би як приймати претензії, так і розподіляти кошти із заморожених та конфіскованих активів на користь постраждалих від війни в Україні. На думку дослідника Люка Моффета, цей механізм дозволив би фізичним особам, корпораціям та іншим юридичним особам подавати позови про відшкодування шкоди, якої вони зазнали, включаючи порушення особистої недоторканності, інвестиційні втрати та майнову шкоду. Враховуючи нинішній політичний клімат і триваючий конфлікт, малоймовірно, що вона отримає підтримку для свого створення, оскільки вона повинна бути створена Радою Безпеки ООН, де Росія має право вето. Комісія з розгляду претензій, на відміну від ККООН, зіткнеться з труднощами у забезпеченні фінансування за рахунок заморожених активів або надходжень від зборів, накладених на російський імпорт нафти і газу,

що знову ж таки потребуватиме дозволу Ради Безпеки ООН або двосторонньої угоди між країнами, які застосовують санкції, накладені на заморожені активи, для перерахування коштів до такої комісії [1, с. 3-4].

Другим варіантом є національна програма відшкодування збитків, яка б передбачала низку заходів з відшкодування збитків потерпілим. Вона буде складатися з трьох частин: основоположної правової бази; адміністративного органу з реєстром; та міжвідомчого координаційного органу. Орган має бути створений указом Президента або законодавчим актом, що надасть йому юридичні повноваження для отримання коштів на оплату праці персоналу, послуг та інших виплат потерпілим. Адміністративний орган, ймовірно, буде становити дирекцію з організаційною відповідальністю за процес розгляду заяв (заяви, перевірка, оцінка та реалізація), а також діятиме як реєстр для каталогізації заяв потерпілих та підтверджувальних доказів з іншими підтверджувальними даними, що містяться в урядових та публічних документах. Третя частина міжвідомчого координаційного органу діятиме як орган моніторингу, а також сприятиме доступу до даних і координуватиме реалізацію певних форм відшкодування, таких як медична реабілітація та забезпечення житлом.

Національна дирекція з питань відшкодування збитків має на меті присудження жертвам індивідуальних та колективних відшкодувань, тобто як грошових виплат, так і низки послуг та символічних заходів, спрямованих на всебічне, наскільки це можливо, відшкодування завданої їм шкоди. Такі колективні заходи доповнюватимуть будь-яку індивідуальну одноразову компенсацію або пенсію жертвам, щоб максимізувати її переваги шляхом надання спеціалізованих послуг, яких потребують жертви, як-от житло, охорона здоров'я та повернення останків. Управління зіткнеться з двома основними проблемами: фінансування та окуповані території. Враховуючи масштаби порушень, цілком ймовірно, що репарації будуть коштувати десятки мільярдів і їх необхідно буде здійснювати протягом наступних десятиліть, особливо якщо війна буде затяжною. Крім того, дирекція не матиме можливостей або фінансування для відшкодування збитків інвесторів та компаній, які повинні будуть покладатися на процеси врегулювання спорів між інвесторами та державою.

Третім варіантом може бути створення арбітражного органу за згодою обох сторін для врегулювання претензій, що виникають у зв'язку з конфліктом. Такий орган може бути створений шляхом укладення двосторонньої угоди між Україною та Росією, що міститиме положення про характер, обсяг, процедуру, винесення рішення та забезпечення виконання позовів. Існує різноманітна практика післявоєнного врегулювання неврегульованих претензій. Постійна палата третейського суду могла б бути залучена до такого арбітражу, зокрема у випадках, коли Росія не бажає призначати арбітрів або приймати кандидатури від України. Існує небезпека невиконання будь-яких рішень, які будуть винесені, що не покращить становище постраждалих жертв та інших позивачів.

Четвертим варіантом може бути створення гібридного механізму для координації міжнародного співробітництва з виплатою репарацій в рамках внутрішньої програми. Оскільки Рада Безпеки ООН навряд чи створить комісію з розгляду претензій, Генеральна Асамблея ООН могла б створити незалежний механізм, який би допоміг документувати порушення для підтримки будь-якого внутрішнього процесу розгляду претензій. Такий гібридний підхід між міжнародним механізмом підтримки збору та узагальнення доказів порушень

під час війни в Україні доповнив би національну програму відшкодування збитків в Україні. Він також допоміг би у фінансуванні репарацій, діючи як сховище для конфіскованих активів, про що є домовленості з відповідними країнами. Це, ймовірно, вимагатиме двосторонньої угоди між такими країнами та механізмом, а також з Україною.

Інші форуми, такі як Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд та Європейський суд з прав людини не розглядаються як життєздатні та своєчасні варіанти, оскільки вони не в змозі розглядати масові позови. Правові підстави для відшкодування мають важливе значення для визначення того, хто зобов'язаний здійснювати такі заходи, за які саме порушення та які права мають постраждалі. Традиційною основою для репарацій після міжнародного збройного конфлікту був розсуд сторін, коли двосторонні мирні угоди часто відмовляються від вимог про репарації та шукають нові мирні домовленості, ніж намагаються стягнути «повну» вартість війни [2, с. 8-9].

У міжнародному праві ведення агресивної війни порушує Статут ООН щодо застосування сили, або *jus ad bellum,* і створює підстави для репарацій як міжнародно-протиправного діяння. Рада Безпеки ООН також неодноразово визнавала, що у випадку вторгнення та окупації держави, відповідальні за таку агресію, зобов'язані здійснити повне відшкодування збитків. Інші порушення території держави не дають підстав для репарацій, окрім визнання того, що таке порушення порушило міжнародне право, або ведення війни, а загальний економічний вплив був достатньою підставою для репарацій. Міжнародно-протиправне діяння, таке як ведення агресивної війни, не дає підстав для вимог про відшкодування всіх збитків, має бути достатній причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та шкодою. Обґрунтування репарацій агресією та порушенням Статуту ООН піднімає питання про те, хто є жертвою такого порушення – лише постраждала держава чи ті, хто постраждав від такого насильства. Строго кажучи, за міжнародним правом не існує індивідуального права на відшкодування за порушення *jus ad bellum,* оскільки первинною жертвою порушення суверенітету і територіальної цілісності є держава. Наразі не існує судового прецеденту, який би визнавав фізичних осіб потерпілими, що мають право вимагати відшкодування збитків за злочин агресії. Разом з тим, ця позиція дедалі більше піддається сумніву із включенням злочину агресії до юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС), що індивідуалізує кримінальну відповідальність за порушення території іншої держави, а за наявності обвинувального вироку – надає можливість потерпілим отримати право на відшкодування збитків. Комітет ООН з прав людини у своєму Загальному коментарі № 36 щодо права на життя визнав, що агресія може призвести до масового позбавлення життя, що може призвести до виникнення права на засіб правового захисту поза межами агресії та за умови дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП). СЄКК відмежувала свою роботу від традиційної практики відшкодування збитків за *jus ad bellum*.

Учені активно обговорюють питання компенсації екологічних збитків в Україні. У цьому контексті Комісія ООН з компенсації є унікальною моделлю відповідальності та компенсації довкіллю, що забезпечила юридичний процес в минулому. Комісія адаптувала традиційну модель двосторонньої комісії з компенсацій, що демонструє: держави можна притягнути до відповідності за збитки довкіллю під час війни, і розкриває переваги, які можна отримати від багатосторонньої участі та довгострокових зобов’язань до відновлення довкілля [3, с. 37].

Незважаючи на те, що між Україною та Росією вже розпочато провадження в Суді, Міжнародний суд ООН вже вказав, що в рамках тимчасових заходів Росія має сплатити репарації. Виконавці оцінки збитків мають право доступу до об'єкта оцінки, документації та іншої інформації, яка є необхідною або має суттєве значення для проведення оцінки, отримують пояснення та додаткові відомості, необхідні для проведення оцінки, від замовника оцінки та інших осіб і здійснюють огляд об'єкта оцінки, зокрема з використанням технічних засобів та інформаційних джерел (геопросторові дані, цифрові картографічні матеріали, дані дистанційного зондування Землі та їх похідних продуктів, фотоматеріали, відеоматеріали та інше) [4].

Висновки. Наразі, коли бойові дії продовжуються, важко очікувати, що репарації будуть виплачені в повному обсязі. Кожен з окреслених варіантів має свої переваги та недоліки. Орган, уповноважений Радою Безпеки ООН, був би найавторитетнішим і з односторонніми санкціями дозволив би спрямувати значну суму коштів на допомогу жертвам війни. Значний обсяг політичної волі та фінансування буде необхідний для підтримки внутрішньої програми відшкодування збитків в Україні, яка б передбачала низку пільг для потерпілих та забезпечувала кращий доступ на місцевому рівні. Змішаний арбітражний орган допоміг би незалежній оцінці претензій з обох сторін, але може призвести до невиконання будь-якого прийнятого арбітражного рішення. Гібридний орган, який об'єднує міжнародну підтримку з внутрішнім здійсненням репарацій, пропонує нові підходи і долає деякі проблеми (фінансування) внутрішньої програми репарацій, проте залишаються питання щодо переведення заморожених активів до фонду ООН. Репарації не мають бути каральними, але вони повинні забезпечити відповідальність тих, хто вчинив порушення.

По всьому світу заморожено значну кількість російських активів, і хоча можуть виникнути юридичні труднощі з їхньою передачею для відшкодування збитків, вони можуть бути умовно повернуті після закінчення бойових дій, як це передбачено будь- якою програмою відшкодування збитків на пропорційній основі. Зрештою, існує міцна міжнародно-правова основа для виплати репарацій за війну в Україні та міжнародної відповідальності Росії за ведення агресивної війни. Як найкраще досягти цього, залежить від зацікавлених сторін і ступеня підтримки України та жертв війни з боку міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Моффетт Люк. *Варіанти відшкодування збитків, завданих під час війни в Україні*. Белфаст: Королівський університет в Белфасті, 2022. 110 с.
2. Моффетт Люк. *Репарації і війна: пошук балансу у виправленні минулого. Белфаст:* OUP, 2022. 68 с.
3. Ізарова І., Угриновська О., Гартман Ю. *Відкодування збитків, завданних війною: дослідження проблеми на прикладі збройної агресії Російської федерації проти України.* Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 2 (126). 2023. С. 34-53.
4. Кабінет Міністрів України. Постанова від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

МЕДІАБЕЛЬНІСТЬ У ТРУДОВИХ СПОРАХ

Дмитро Піддубний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Медіабельність трудового спору доцільно розглядати не як суто технічну можливість передати спір на медіацію, а як складну правову й функціональну характеристику спору, яка відображає одночасно: 1) юридичну допустимість застосування медіації; 2) реальну спроможність сторін брати участь у переговорах на засадах самовизначення; 3) ймовірність досягнення життєздатного, виконуваного та стійкого результату. У вітчизняній доктрині медіабельність описується саме як сукупність ознак спору, що потенційно дають можливість розпочати медіаційну процедуру й досягти мирного та взаємовигідного врегулювання, причому її слід оцінювати не лише в юридичній, а й у практичній площині [1, с. 258-259].

Для трудових спорів така постановка питання має особливе значення, оскільки їх природа є подвійною. З одного боку, це правові спори щодо застосування трудового законодавства, умов праці, оплати праці, звільнення, дисциплінарних рішень, внутрішніх актів роботодавця. З іншого боку, вони майже завжди містять сильний організаційний, комунікативний та психологічний компонент: конфлікт ролей, недовіру, почуття несправедливості, управлінську асиметрію, страх втрати роботи, репутаційні ризики. Саме тому, на думку автора, для трудового спору медіабельність не може оцінюватися лише за предметом спору. Вона має встановлюватися крізь призму структури трудових відносин, реального балансу сил і перспективи збереження або цивілізованого завершення професійних відносин.

Нормативний контур для такого підходу в Україні вже існує. Закон України «Про медіацію» [2] прямо поширює сферу дії медіації, зокрема, на трудові спори, а Кодекс законів про працю України [3] у статті 222[1] передбачає можливість врегулювання трудового спору між працівником і роботодавцем шляхом медіації відповідно до цього Закону. Водночас законодавець встановлює важливу межу та у профільному законі закріплює, що медіація не проводиться у конфліктах, які впливають або можуть вплинути на права й законні інтереси третіх осіб, що не беруть участі в процедурі [2].

У зв'язку з цим, на думку автора, медіабельність трудових спорів можна визначити як інтегративну властивість індивідуального або колективного трудового спору, за якої медіація є юридично допустимою, процесуально доцільною та практично здатною забезпечити справедливе, добровільне, виконуване й стале врегулювання без порушення трудових гарантій, прав третіх осіб і публічно значущих інтересів. Перевага такого визначення полягає в тому, що воно поєднує доктринальні напрацювання щодо загальної медіабельності з особливостями саме трудових правовідносин.

Специфіка медіабельності трудових спорів найяскравіше виявляється через критерій самовизначення сторін. У класичній медіації автономія волі є базовою передумовою. Однак у трудових правовідносинах ця автономія часто є структурно послабленою через економічну залежність працівника, страх звільнення, інформаційну нерівність, адміністративний тиск чи корпоративну ієрархію. У науковій літературі справедливо наголошується, що саме істотний дис-

баланс статусів і повноважень може бути фактором, який знижує або навіть виключає медіабельність, якщо його неможливо компенсувати процедурними гарантіями [4, с. 10]. Для трудових спорів це не периферійний, а центральний критерій. Там, де працівник фактично не здатний вільно висловлювати позицію й відмовлятися від невигідних умов, медіація ризикує перетворитися не на механізм урегулювання, а на інструмент легітимації примусу до згоди.

Другою визначальною ознакою є тривалий та взаємозалежний характер трудових відносин. Саме ця риса, яку доктрина загалом відносить до сприятливих критеріїв медіабельності, у трудових спорах набуває особливої ваги [4, с. 11]. Якщо сторони зацікавлені у продовженні співпраці, збереженні робочого колективу, відновленні управлінської комунікації чи уникненні подальшої ескалації, медіація має очевидну перевагу над суто юрисдикційним вирішенням спору. У трудовій сфері важливим є не лише «хто юридично правий», а й те, чи можна відновити працездатні організаційні стосунки, мінімізувати вплив на трудовий колектив та запобігти повторному конфлікту.

Третя специфічна характеристика полягає в тому, що трудовий спір часто виходить за межі суто правового спору. У ньому поєднуються норми права, управлінські практики, корпоративна культура, особисті образи, питання визнання, безпеки, професійної гідності та довіри. Саме тому медіабельність трудового спору підвищується тоді, коли сторонам потрібне не лише встановлення правової позиції, а й виявлення причин конфлікту, вивільнення накопичених емоцій, відновлення комунікації, розробка нестандартного рішення, яке не може бути надане судом у межах резолютивної частини рішення [4, с. 11]. Ця особливість особливо помітна в організаційних та службових конфліктах, де предмет формального спору є лише «верхівкою айсберга», а справжня причина лежить у сфері процедур, взаємодії або лідерства.

Четвертим критерієм є поєднання диспозитивності з імперативністю трудового права. Не кожен трудовий спір однаково придатний для медіації [5, с. 353-355]. Там, де спір стосується невідчужуваних мінімальних трудових гарантій, грубих порушень законодавства, потреби в державному контролі, формуванні обов'язкового правового прецеденту або захисті ширшого кола осіб, медіаційний простір звужується. Для трудового права принципово важливо, щоб результат медіації не став способом «домовитися» про зниження законодавчо гарантованого стандарту захисту працівника. Отже, медіабельність у цій сфері завжди має перевірятися на сумісність із імперативними нормами, публічним порядком і принципом непогіршення становища працівника.

П'ятим критерієм є відсутність неприйнятного впливу на права третіх осіб та колективний вимір спору [5, с. 349-350]. Для індивідуального трудового спору це означає, що досягнута домовленість не повинна порушувати прав інших працівників, профспілки, колективу або створювати приховану дискримінаційну практику. Для колективних трудових спорів проблема ще складніша, оскільки сторони діють через представників, а будь-яка домовленість має бути легітимованою не лише формально, а й загальним консенсусом. У таких конфліктах медіабельність залежить від належного представництва, мандату на переговори, прозорої комунікації домовленостей і здатності досягнутого рішення охопити груповий інтерес, а не лише позицію сторони, яка веде переговори. Саме тут трудове право зближується з інституційною медіацією та соціальним діалогом.

В цілому застосування медіації у сфері трудових відносин має низку істотних переваг, що зумовлюють її високу практичну цінність як способу врегулювання спорів [6, с. 104]. Насамперед медіація забезпечує конфіденційність, що є особливо важливим у трудових конфліктах, де публічність може завдати шкоди репутації працівника, роботодавця або трудового колективу. Водночас вона сприяє економії часу та коштів порівняно з судовим чи іншим формалізованим порядком вирішення спору. На відміну від юрисдикційних процедур, медіація орієнтована не лише на юридичні позиції сторін, а й на їхні реальні інтереси та потреби, що дозволяє виробити взаємовигідне рішення, яке нерідко виходить за межі первісного предмета спору. Важливою перевагою є також реалістичність і добровільність виконання досягнутих домовленостей, оскільки вони формуються самими сторонами, а не нав'язуються зовнішнім рішенням. Крім того, медіація створює умови для збереження або відновлення ділових відносин між сторонами, що має особливе значення у трудовій сфері, де подальша професійна взаємодія часто є об'єктивно необхідною.

Отже, медіабельність трудових спорів слід визнати галузево специфічною категорією. Її не можна зводити до універсальних критеріїв, вироблених для приватноправових спорів загалом. Для трудового спору вирішальними є не лише добровільність, конфіденційність і готовність сторін до переговорів, а й: реальний баланс сил; наявність або відсутність страху репресій; триваючий характер відносин; зв'язок спору з організаційною структурою; межі диспозитивності у сфері трудових гарантій; потенційний вплив на трудовий колектив чи третіх осіб. Саме тому оцінка медіабельності трудового спору має бути багаторівневою і включати щонайменше нормативний, процедурний, реляційний та організаційний виміри.

У підсумку можна сформулювати такий науковий висновок: медіабельність трудового спору є не стільки властивістю предмета спору, скільки результатом взаємодії правової природи спору, структури трудових відносин, суб'єктного балансу сторін і здатності медіаційної процедури забезпечити справедливе та виконуване врегулювання без порушення трудових гарантій. Саме такий підхід дозволяє перейти від абстрактного визнання медіації як «корисної альтернативи» до точного добору спорів, у яких вона справді може бути ефективною.

Список використаних джерел:

1. Мазаракі Н. Щодо поняття медіабельності спору. *Підприємництво, господарство і право*. 2018 № 12. С. 258–262.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р., № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.01.1971 р., № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
4. Романадзе Л. Д. Критерії медіабельності в контексті системи вирішення спорів. *Прикарпатський юридичний вісник. 2020*. Випуск 6 (35). С. 8–13.
5. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол. : Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
6. Про медіацію, або як швидко вирішити конфлікт, не звертаючись до суду. Український Центр Медіації при Києво-Могилянській Бізнес Школі. 124 с.

КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Олександра Подольська,
здобувачка фахової передвищої освіти спеціальності 081 Право
Полтавський фаховий коледж
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Іван Лісний,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавський фаховий коледж

В умовах сучасних збройних конфліктів, які набувають дедалі більш руйнівного та тотального характеру, проблематика тимчасового звуження обсягу прав і свобод людини постає з особливою гостротою, адже навіть у найскладніші періоди державного існування не може бути абсолютного виправдання для свавілля. Конституція України, визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, водночас містить у собі механізми, що дозволяють державі відступати від виконання окремих гарантій задля забезпечення національної безпеки та відсічі агресії. Саме ключова стаття 64 Основного Закону визначає фундаментальне правило, згідно з яким конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені інакше, ніж прямо передбачено Конституцією, що встановлює верховенство цього документа над будь-якими підзаконними актами навіть в екстремальних умовах. Ця ж стаття 64 спеціально зазначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану з метою забезпечення безпеки держави та громадян може запроваджуватися окремий режим обмеження прав, однак таке обмеження не може бути безмежним або тривалим понад строк дії особливого становища [1].

Український конституційний законодавець, усвідомлюючи високий ризик зловживань владними повноваженнями під час війни, передбачив у статті 64 вичерпний перелік прав, які не підлягають жодним обмеженням навіть за умов воєнного стану, що створює своєрідний конституційний імунітет для найважливіших природних прав людини. До цього недоторканного ядра, зокрема, належить право на життя, заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також право на свободу думки, совісті та релігії, які не можуть бути скасовані жодними військовими указами. Варто підкреслити, що зміст цих прав, навіть коли їх не можна обмежити згідно з текстом статті 64, потребує окремого тлумачення в бойових умовах, адже, наприклад, право на життя не означає заборони для солдата застосовувати зброю проти ворога відповідно до законів війни, а свобода совісті не дозволяє ухилятися від виконання загальновійськового обов'язку. Таким чином, стаття 64 Конституції України виконує роль не лише обмежувального щита для прав людини, але й легітимізуючого механізму для державної влади, яка діє в рамках конституційного поля під час війни [1].

Для розуміння змістовного наповнення цього конституційного дозволу на обмеження, необхідно звернутися до спеціального галузевого законодавства, а саме до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», перша стаття якого розкриває легальну дефініцію цього явища через призму необхідності відсічі збройній агресії та загрозі державному суверенітету. Стаття 1 згаданого закону прямим текстом передбачає, що введення воєнного стану спричиняє за со-

бою можливість тимчасового, на період дії цього режиму, обмеження конституційних прав і свобод людини, а також покладення на громадян додаткових обов'язків, що є виправданим виключно цілями національної безпеки. Іншими словами, законодавець встановлює тут принцип пропорційності та тимчасовості, адже обмеження не можуть бути довільними або такими, що тривають після зникнення загрози, а їхній характер має відповідати реальній інтенсивності воєнних дій. Ця стаття також неявно підкреслює, що обмеження прав не є самоціллю, а лише вимушеним засобом для забезпечення найголовнішого блага – збереження держави як інституції, здатної захищати права всіх своїх громадян [2].

На відміну від загальних декларацій, стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пропонує вже конкретний перелік заходів, які можуть бути застосовані до осіб в умовах воєнного часу, включаючи запровадження комендантської години, обмеження права на вільне пересування та вибір місця проживання, а також спеціальні правила в'їзду й виїзду з країни. Окрім того, цією статтею передбачається можливість тимчасового вилучення у громадян зброї, боєприпасів, наркотичних та отруйних речовин, а також обмеження діяльності засобів масової інформації, якщо вона становить загрозу національній безпеці, що є особливо чутливим аспектом у сфері свободи слова. Важливо зауважити, що комендантська година, як один із найпоширеніших заходів, безпосередньо обмежує право на свободу та особисту недоторканність, але таке обмеження визнається допустимим, оскільки воно рятує життя людей у темний час доби, коли активність диверсійних груп є максимальною [2]. Отже, стаття 8 закону деталізує ті конституційні межі, які встановлює стаття 64 Основного Закону, перетворюючи абстрактну можливість обмеження прав на конкретні юридичні процедури, що мають застосовуватися виключно за наявності легітимної військової необхідності [1-2].

Ключовою статтею, що синтезує конституційні вимоги та галузеве регулювання, виступає стаття 20 згаданого закону, яка наголошує, що будь-яке обмеження прав громадян під час воєнного стану має здійснюватися виключно відповідно до Конституції України, а не на основі довільних рішень військового командування. Ця ж стаття 20 встановлює імперативну заборону на обмеження тих прав, які вже були названі в статті 64 Конституції України, чим підкреслюється абсолютний характер цих фундаментальних свобод навіть перед лицем екзистенційної загрози для держави. Власне кажучи, стаття 20 виконує функцію конституційного фільтра, адже вона наказує, що жоден указ президента або наказ військової адміністрації не може звузити зміст таких прав, як заборона тортур, визнання правосуб'єктності, рівність перед законом та заборона зворотної дії закону. Розширюючи цю норму власним аналізом, слід зазначити, що в умовах сучасних воєнних дій саме стаття 20 стає тим правовим якорем, який дозволяє судам визнавати незаконними надмірні адміністративні стягнення, незаконні затримання або акти цензури, що виходять за межі наданих законом повноважень [2]. Таким чином, ми бачимо складну ієрархію норм, де на вершині перебуває Конституція з її статтею 64, потім слідує стаття 20, що підтверджує конституційні межі, а далі – стаття 8, яка наповнює ці межі практичним змістом [1-2].

Проблематика конституційних меж обмеження прав набуває особливого практичного звучання, коли йдеться про баланс між колективною безпекою та автономією особи, адже надмірне адміністрування воєнного стану може призвести до звикання суспільства до тотального контролю, що після завершення

війни створить загрозу демократичним інститутам. Досвід багатьох країн свідчить, що обмеження прав, які запроваджуються як тимчасові, часто мають властивість ставати постійними, якщо в законодавстві відсутні чіткі конституційні стопери, подібні до статті 64 Конституції України, що недвозначно перераховує недоторканні права. В Україні таким стопером виступає вимога, що будь-які обмеження свободи пересування, недоторканності житла або таємниці листування мають бути не лише законними, але й пропорційними меті – захисту від збройного нападу, а також недискримінаційними за ознакою національності, політичних поглядів чи мови. Отже, навіть коли стаття 8 закону дозволяє комендантську годину, вона не дозволяє запроваджувати комендантську годину лише для представників певних етнічних груп або жителів окремих регіонів без об'єктивних критеріїв військової доцільності [2].

Окремим викликом для дотримання конституційних меж є інформаційна сфера, де право на свободу думки та слова, яке згідно зі статтею 64 не може бути обмежене в своїй абсолютній формі, на практиці все ж зазнає суттєвих утисків через заборону проросійської пропаганди, блокування телеканалів та кримінальну відповідальність за публічне заперечення збройної агресії. Тут виникає гостра колізія між формальною конституційною забороною обмежувати свободу думки та реальною необхідністю запобігати інформаційній диверсії, адже поширення неправдивих відомостей про дії Збройних Сил України в умовах воєнного стану може коштувати життя сотням військовослужбовців. Вирішення цієї колізії бачиться у вузькому тлумаченні статті 20 закону, яка вимагає, щоб обмеження на поширення інформації були передбачені саме законом, а не підзаконними актами, і стосувалися лише тієї інформації, що становить державну таємницю або прямо закликає до насильницької зміни конституційного ладу. Без такого балансу конституційні межі обмеження прав перетворюються на фікцію, адже тотальний контроль над медіа, навіть виправданий патріотичними гаслами, з часом руйнує саму сутність демократичної правової держави, закріплену в преамбулі та перших статтях Конституції України [2].

Отже, конституційні межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні є не перешкодою для ефективної оборони, а навпаки, єдиною гарантією того, що боротьба за незалежність не перетворить країну на тоталітарну систему, ідентичну тій, якій вона протистоїть. Стаття 64 Конституції України разом із статтями 1, 8 та 20 Закону «Про правовий режим воєнного стану» створюють надійну правову конструкцію, де навіть у найскладніших умовах зберігається повага до людської гідності, заборони тортур та свободи думки, тобто тих цінностей, заради захисту яких власне й ведеться війна. Практика застосування цих норм свідчить, що найбільшою загрозою є не самі обмеження, а можливість їхнього розширеного тлумачення посадовцями, які під прикриттям військової доцільності намагаються звужувати навіть ті права, які стаття 64 залишила недоторканними. Тому подальший розвиток українського конституціоналізму має йти шляхом не послаблення, а посилення судового контролю за дотриманням статті 20, яка вимагає відповідності кожного обмеження Конституції, а також шляхом формування сталої практики Європейського суду з прав людини, яка б визнавала воєнний стан не індульгенцією для свавілля, а лише особливим режимом, де права обмежуються рівно настільки, наскільки цього вимагає найсуворіша військова необхідність. Лише за таких умов українська

держава зможе вийти з війни не лише збереженою територіально, але й збереженою як демократична, правова спільнота, де права людини залишаються найвищою цінністю попри всі тимчасові труднощі воєнного часу.

Список використаних джерел:

1.Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2.Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Валентина Рашкова,
адвокатка, асистентка кафедри права та соціально-поведінкових наук,
Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету «Україна»

Правове регулювання інформаційних відносин в Україні є одним із ключових напрямів розвитку сучасної правової системи, оскільки безпосередньо пов'язане із забезпеченням конституційних прав і свобод людини, належним функціонуванням державного апарату, відкритістю публічної влади та становленням демократичної правової держави. В умовах цифрової трансформації суспільства інформація перетворилася не лише на важливий соціальний ресурс, а й на самостійний об'єкт правового регулювання, від режиму використання якого залежить ефективність державного управління, рівень участі громадян у суспільному житті та реальність здійснення громадського контролю. Саме тому питання правового врегулювання інформаційної сфери та забезпечення доступу до інформації набувають особливої актуальності в сучасній Україні.

Зростання значення інформаційних відносин зумовлене розвитком електронного урядування, електронних сервісів, цифрових комунікацій і механізмів електронної демократії, а також підвищенням суспільного запиту на прозорість, підзвітність і відкритість органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У таких умовах держава має не лише закріпити право особи на інформацію на нормативному рівні, а й створити дієві юридичні механізми його реалізації та захисту. Водночас саме у сфері доступу до інформації найбільш виразно проявляються суперечності між принципом відкритості публічної влади та необхідністю охорони конфіденційної, службової, таємної інформації, персональних даних і відомостей, поширення яких може завдати шкоди правам особи, суспільству чи державі.

Інформаційні відносини охоплюють створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, збереження та захист інформації. Їх характер є комплексним, оскільки вони врегульовуються нормами конституційного, адміністративного, цивільного та інших галузей законодавства [9; 11]. Це означає, що правове забезпечення інформаційної сфери не обмежується одним законом чи однією галуззю права, а формується з сукупності взаємопов'язаних норм, які мають діяти узгоджено та забезпечувати цілісне регулювання відносин, пов'язаних з інформацією.

Основоположною конституційною гарантією у цій сфері виступає стаття 34 Конституції України [3], яка закріплює право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на власний вибір, за винятком обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації чи прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Подальшу конкретизацію цього конституційного припису забезпечує спеціальне законодавство, насамперед Закони України «Про інформацію» [8] та «Про доступ до публічної інформації» [7], які формують основу правового механізму реалізації права на інформацію. Водночас право на доступ до публічної інформації слід розглядати і як складову ширшого права на інформацію, і як один із ключових інструментів здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади [10; 2].

Українське законодавство у цій сфері загалом побудоване відповідно до європейських стандартів доступу до інформації. Це проявляється у нормативному закріпленні та практичній реалізації принципів відкритості, прозорості і підзвітності публічної влади. Особливої ваги в цьому аспекті набувають міжнародні підходи до активного та пасивного доступу до інформації, а також практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* [12], де було визнано, що доступ до інформації, яка становить суспільний інтерес, за певних умов охоплюється гарантіями свободи вираження поглядів, передбаченими статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У науковій літературі також наголошується на зв'язку українського законодавства про доступ до інформації з європейськими стандартами відкритості та належного врядування [6]. Окремо слід підкреслити, що ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів додатково посилила європейський вектор розвитку національного законодавства у цій сфері.

Разом із тим, попри наявність сформованої нормативної основи, правове регулювання інформаційних відносин в Україні характеризується низкою системних проблем. Однією з найбільш відчутних є фрагментарність нормативної бази, оскільки значна частина законів і підзаконних актів приймалася в різні періоди без належного узгодження понятєвого апарату. Наслідком цього стала термінологічна неузгодженість, поява колізій між нормативно-правовими актами, ускладнення правозастосовної діяльності та неоднакове тлумачення однакових за змістом правових категорій. У наукових дослідженнях обґрунтовано підкреслюється необхідність систематизації інформаційного законодавства, кодифікації відповідного нормативного масиву та уніфікації термінологічного апарату [5].

Проблемні питання виникають також у зв'язку із застосуванням Закону України «Про інформацію». Незважаючи на його базове значення для реалізації права на інформацію, окремі положення цього акта не в повному обсязі враховують сучасні цифрові трансформації та потребують подальшого системного узгодження зі спеціальним законодавством у сферах доступу до публічної інформації, захисту персональних даних, медіа, електронних комунікацій, кібербезпеки та захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах [4]. Вод-

ночас сам факт ухвалення зазначеного закону до прийняття Конституції України сам по собі не може автоматично свідчити про його нормативну застарілість, оскільки він залишається чинним і неодноразово оновлювався. Крім того, закріплена в ньому класифікація видів інформації має відкритий характер і не виключає існування інших видів інформації, передбачених спеціальним законодавством, що підтверджується наявністю значної кількості спеціальних законів і підзаконних актів у суміжних сферах.

Найбільш проблемною сферою правозастосування залишається забезпечення доступу до публічної інформації. Серед типових порушень у цій сфері слід виокремити необґрунтовані відмови в задоволенні запитів, ненадання відповіді у встановлені строки, надання неповної чи недостовірної інформації, а також неправомірне віднесення певних відомостей до інформації з обмеженим доступом. У практичній діяльності розпорядники інформації іноді довільно визначають межі відкритості інформації, що істотно ускладнює реалізацію громадянами права на доступ до неї [1; 10].

Отже, правове регулювання інформаційних відносин в Україні вже сформувало базову нормативну основу для реалізації права на інформацію та доступу до неї, однак ефективність цієї системи все ще значною мірою залежить від якості її практичного застосування. У контексті теми слід підкреслити, що проблема полягає не лише у наявності чи відсутності відповідних правових норм, а передусім у їх внутрішній узгодженості, сучасності та здатності реально забезпечувати відкритість діяльності публічної влади. Основними труднощами залишаються фрагментарність законодавства, термінологічна неузгодженість, колізії між нормативними актами, а також неналежне виконання розпорядниками інформації своїх обов'язків щодо своєчасного і повного надання публічної інформації.

Проблеми доступу до інформації в Україні мають водночас нормативний, інституційний і правозастосовний характер. Їх подолання потребує не лише подальшого вдосконалення законодавства, а й розвитку ефективних механізмів реалізації та захисту права на інформацію, належного контролю за діяльністю розпорядників, посилення юридичної відповідальності за порушення інформаційних прав, а також подальшого наближення національної практики до європейських стандартів відкритості та прозорості. Саме за таких умов право на доступ до інформації перестане бути переважно формально проголошеним і набуде реального змісту як одна з фундаментальних гарантій демократичного розвитку держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1.Березовська І. Актуальні питання доступу громадян до публічної інформації та проблеми застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 26–31. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5626/vnulpurn20168556.pdf

2.Єсімов С. Право на доступ до інформації — ключовий елемент громадського контролю. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 63–72. URL: https://ena.lpnu.ua/server/api/core/bitstreams/acf48c74-cd0d-4b50-b509-78c7566997ac/content

3.Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4.Новікова Н.А. Інформація в регулюванні правових відносин: проблеми дефініції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія:*

Юриспруденція. 2013. № 6-2 (1). С. 45–47. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/11.pdf
5.Оніщенко Н. Інформаційно-правовий простір: проблеми формування, розвитку, аналіз позитивних і негативних впливів на правосвідомість суспільства та особистості. *Віче*. 2012. № 17. С. 20–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_17_11
6.Павлюк Н.М. Доступ до публічної інформації в Україні у контексті Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т.2. С. 355-360. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_2/52.pdf
7.Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17
8.Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
9.Тімашов В.О., Дмитревич К.С. Проблеми регулювання інформаційних відносин в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. № 61. Т. 2. С. 44–47. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/12-1.pdf
10.Шинкар Т.І. Право на доступ до публічної інформації: правове забезпечення та проблеми імплементації в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 85. С. 247-254. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71a38c53-fb60-42a0-b87e-71857bcb6aa1/content
11.Яременко О.І. Правові проблеми регулювання інформаційної діяльності у сфері державного управління. *Інформація і право*. 2011. № 3. С. 56–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_3_10
12.Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary, Judgment, 08.11.2016, № 18030/11. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167828

SMART ПІДХОДИ ПРОДЖЕКТ-МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ОСНОВА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ЗАХОДІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕСУ

Микола Рогоза,
д-р екон. наук, проф.,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
Інститут економіки промисловості НАН України,
Юрій Пухальський, Володимир Шило,
аспіранти,
Полтавський університет економіки і торгівлі,

Постановку проблеми дослідження пов'язано із особливостями, що визначають стан економіки України, які науковцями характеризуються значними викликами, стійкістю в умовах триваючої війни та міжнародної підтримки, що також потребує підходів щодо структурних реформ. Визначаючи основні джерела, що необхідні для розвитку і діяльності, дослідниками підкреслюється важливість для промислового виробництва значних інвестицій для модернізації [1]. Процеси модернізації та трансформації науковцями пов'язуються також необхідністю вирішення завдань розробки стратегії для успішного впровадження

цифрової трансформації компанії з визначеними завданнями на основі створення довгострокового проекту на системному підході його реалізації та нових технологій і розробок [2]. Таким чином, успіх процесів модернізації та трансформації залежить від успішності проджект-менеджменту процесів розвитку бізнес структур, що досягається також на основі систем управління мотиваційними процесами та розуміння мети змін у необхідних термінах тривалості такого проекту, що реалізується у відповідності до завдань та процесів трансформації економіки. Також важливою умовою адаптації персоналу управління та оновлення бізнес-процесів є впровадження системи цифровізації з використанням особливостей інструментарію у формуванні синергії для якісних змін на основі сучасних концепцій (управління бізнес процесами (Business Process Management, BPM), що , в свою чергу, потребує підходів із управління взаємовідносинами з клієнтами (Customer Relationship Management, CRM) [2, с.33]. Розуміння складності таких процесів модернізації та управління оновленими бізнес-процесами, що важливо для сталого розвитку бізнес структур, сформувало потребу дослідження в царині визначення енергоефективних заходів сталого розвитку суб'єктів бізнесу, що поставило також дослідження впливу різновекторності заходів на ефективні енергетичні рішення. Важливість цього підкреслюється у наукових дослідженнях із визначення ролі розумних енергетичних рішень як ключового фактору у розвитку, забезпечуючи енергоефективність, стійкість, інтеграцію таких технологій для оптимізації енергетичного споживання та зменшення викидів парникових газів, сприяючи екологічній сталості [3], що підкреслює при цьому важливість сучасних підходів до планування та впровадження енергетичних рішень на основі смарт-моделей управління через поєднання інновацій, технологій та компетентності персоналу. Крім того, застосування smart-моделей, науковцями підкреслюється можливість мінімізації економічних ризиків, що значно впливає на підвищення рівня локальної економічної безпеки через прозорість розподілу ресурсів та автоматизацію моніторингу стратегічного сталого розвитку в поствоєнний період [4]. Це важливо для стратегічного розвитку у контексті стимулювання залучення інвестицій у розвиток смарт-енергосистем, оскільки потенціал цифрових платформ не вичерпується лише чинником об'єктивізації прогнозів щодо майбутнього прибутку від інвестицій, оскільки цифрові платформи також створюють можливості для безвитратних (з точки зору часу та зусиль) капіталовкладенньь [5], що також надає переваги формування smart-підходів на використанні цифрових технологій у реалізації процесів капіталовкладень та пошуку інвестиційних проєктів.

Подальші дослідження для сприяння ефективнішому використанню ресурсів, покращенню та досягненню кліматичних цілей із використання SMART підходів проджект-менеджменту, як основа енергоефективних заходів сталого розвитку суб'єктів бізнесу, у сучасних умовах трансформації економіки пов'язані із необхідністю зменшення енергетичних викликів та об'єктивності зростання вимог до екологічної відповідальності бізнесу. Метою дослідження було теоретичне обґрунтування і практичні рекомендації щодо формування та застосування SMART-підходів у проєкт-менеджменті енергоефективними заходами як інструменту підвищення ефективності планування, реалізації та контролю діяльності субєктів економіки в умовах сучасних економічних і технологічних трансформацій, що спрямовані на забезпечення їх сталого розвитку. Впровадження ефективних інструментів управління проектами, орієнтованих

на досягнення цілей сталого розвитку, які забезпечують структурованість, вимірюваність та результативність управлінських рішень, є SMART-підходи у проджект-менеджменті.

Головними перевагами SMART-підходу (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) є створення та використання можливостей формування цілей проєктів енергоефективності на основі чітко визначених параметрів енергозбереження, оптимізації ресурсів та зниження витрат. У сучасних умовах значного рівня невизначеності економіки та загроз застосування SMART-критеріїв у процесі управління проєктами на основі підвищення прозорості, контрольованості забезпечується адаптивність бізнес-процесів.

Головними досягненнями в контексті енергоефективних заходів на основі SMART-підходів є можливість: конкретизації цілей щодо зменшення енергоспоживання та впровадження інноваційних технологій; кількісної оцінки результатів по економії енергії, зниженню викидів, скороченню витрат; узгодження проєктів із стратегічними цілями сталого розвитку субєктів бізнесу; визначення часових ресурсів реалізації енергоефективних заходів; використання цифрових та технологій штучного інтелекту в створенні підходів забезпечення рівня точності та масштабування у процесах управління виконання проектами у забезпеченні необхідного об'єму інформації, швидкого аналізу великих масивів даних, розробку достовірних сценаріїв наслідків рішень, що приймаються [6]; визначення та управління рівнем відповідальності учасників проєкту по впровадженню енергоефективних заходів та ефективністю досягнення результатів.

Висновки. Актуальність дослідження інтеграції SMART-підходів у систему проджект-менеджменту має в сучасних умовах значний рівень. Дослідження інтеграції SMART-підходів у систему проджект-менеджменту надає можливості по вирішенню проблеми досягнення необхідного рівня сталого розвитку бізнес-суб’єктам, забезпечуючи формування ефективних портфелей проектів, що зорієнтовані на енергоефективність, що є важливим чинником такого розвитку та управління економічною безпекою також, впливаючи на фактори забезпечення конкурентоспроможності. При цьому необхідно підкреслити важливу роль цифровізації управлінських процесів, яка забезпечує оперативний моніторинг показників та підтримку прийняття рішень.

Таким чином, SMART-підходи проджект-менеджменту, як ключові інструменти реалізації енергоефективних заходів сталого розвитку бізнесу та його субєктів, забезпечує системність, результативність та стратегічну узгодженість управління проєктами в умовах сучасних економічних викликів, що пов’язані із впливом війни та рівнем невизначеності економіки.

Список використаних джерел:

1.Столяров В. Ф., Шинкарюк О. В., Воробей С. І. Основи формування метрології циклічності розвитку національної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 3-15. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).3-15.

2.Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії : монографія/ М. Є. Рогоза, В. І. Перебийніс, К. Ю. Вергал та ін. ; за наук. ред. д. е. н., проф. М. Є. Рогози. – Полтава : ПУЕТ, 2021. – 148 с. http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11429.

3.Цимбал, Л. І., & Ковальчук , Т. Г. (2025). Смарт енергетика як основа сталого розвитку розумних міст. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.14836816.

4.Рогоза, М., Гудзь, Т., & Явтушок, Д. (2026). Smart-моделі проджект менеджменту сталого розвитку суб'єктів підприємництва територіальних громад як інструменти економічної безпеки в умовах післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*, (84). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-30
5.Залознова Ю. С., Сердюк О. С. Стимулювання розвитку смарт-енергосистем. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 16-23. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).16-23.
6.Рогоза М. Є., Кривенко С. В. Концептуальні засади впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту у систему управління відходами: переваги, нові виклики та ризики. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 2 (47). С. 136-142. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).136-142.

РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІДБУДОВИ

Наталія Рябокінь,
здобувачка другого рівня вищої освіти спеціальності
072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Полтавський інститут економіки і права

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними викликами, які постали перед економікою України внаслідок повномасштабної війни. Руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, скорочення інвестиційної активності та значне навантаження на державні фінанси істотно вплинули на функціонування реального сектору економіки та фінансової системи держави. Водночас економіка України демонструє адаптивність та стійкість завдяки державній політиці регулювання, підтримці міжнародних фінансових організацій та трансформації бізнес-середовища.

Реальний сектор економіки, що включає промисловість, сільське господарство, будівництво та сферу послуг, зазнав значних втрат, але водночас став основою для формування нових моделей виробництва та релокації підприємств. Фінансова система України, зокрема банківський сектор та державні фінанси, відіграє ключову роль у забезпеченні макроекономічної стабільності, фінансуванні оборонних та соціальних видатків, а також у підтримці ліквідності економіки.

Проблематика функціонування економіки України в умовах війни та її післявоєнного відновлення активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

Серед українських дослідників вагомий внесок у вивчення фінансової системи та її ролі у відбудові економіки зробили А. Нечипоренко та М. Сулима, які розглядають фінансову систему як ключовий інструмент забезпечення сталого розвитку та післявоєнної реконструкції країни. У їхніх роботах підкреслюється важливість ефективного перерозподілу фінансових ресурсів для відновлення інфраструктури та економічної стабільності [10].

Проблеми функціонування фінансової системи України в умовах воєнного стану досліджують І. Гнидюк, Л. Марчук та Н. Тимошенко, які акцентують увагу на стійкості банківської системи, валютному регулюванні та ролі Національного банку України у забезпеченні фінансової стабільності [10].

Питання післявоєнної відбудови економіки та макрофінансової стабільності розглядаються у працях М. Житара, який аналізує драйвери відновлення

економіки України та підкреслює значення фінансово-кредитної системи у процесах реконструкції.

Також значний внесок у дослідження проблем відбудови роблять науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України (зокрема А. Гриценко, О. Білорус та ін.), які розглядають трансформацію економіки в умовах гібридної війни та необхідність інституційних змін для післявоєнного розвитку [10].

Окремі аспекти впливу війни на підприємницьку діяльність, фінансову стійкість бізнесу та інвестиційні процеси також досліджуються у працях міжнародних авторів, зокрема у контексті втрат ВВП, міграції населення та адаптації компаній до кризових умов.

Таким чином, проблема функціонування реального сектору економіки та фінансової системи України в умовах війни є комплексною та багатовимірною. Вона потребує подальшого наукового аналізу з урахуванням сучасних викликів, а також розробки ефективних механізмів післявоєнної відбудови, що базуватимуться на інноваціях, міжнародній підтримці та структурній трансформації економіки.

Слід відмітити вплив війни на реальний сектор економіки:

руйнування промислових підприємств та інфраструктури;

скорочення виробництва у ключових галузях (металургія, машинобудування, сільське господарство);

релокація бізнесу у більш безпечні регіони;

порушення експорту через блокаду портів та логістичні обмеження;

зростання собівартості виробництва.

Стан фінансової системи України [7]:

стабілізація банківського сектору завдяки політиці НБУ;

підтримка ліквідності банківської системи;

значна роль міжнародної фінансової допомоги (МВФ, Світовий банк, ЄС);

зростання державного боргу;

посилення валютного контролю та регулювання.

До адаптаційних механізмів економіки належать:

цифровізація фінансових послуг;

розвиток державних програм підтримки бізнесу;

податкові пільги для критично важливих підприємств;

релокаційні програми для підприємств із зон бойових дій;

розвиток оборонно-промислового комплексу.

Роль міжнародної підтримки включає [8-9]:

фінансова стабілізація бюджету;

гуманітарна та інвестиційна допомога;

підтримка макрофінансової стабільності;

формування фондів відновлення України.

Перспективи відбудови економіки України:

перехід до моделі «зеленої» та інноваційної економіки;

розвиток високотехнологічних галузей;

інтеграція до ЄС та світових ринків;

модернізація інфраструктури;

залучення приватних та іноземних інвестицій;

розвиток державно-приватного партнерства.

Отже, реальний сектор економіки України зазнав значних втрат, однак демонструє здатність до відновлення та трансформації. Фінансова система залишається відносно стабільною завдяки державному регулюванню та міжнародній підтримці. Перспективи відбудови пов'язані з інноваційним розвитком, інтеграцією у світову економіку та ефективним використанням інвестиційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про Національний банк України». – Офіційний вебпортал Верховної Ради України.
2.Закон України «Про банки і банківську діяльність». – Офіційний вебпортал Верховної Ради України.
3.Бюджетний кодекс України. – Офіційний вебпортал Верховної Ради України.
4.Державна служба статистики України. Офіційний сайт: https://www.ukrstat.gov.ua
5.Національний банк України. Офіційний сайт: https://bank.gov.ua
6.Міністерство фінансів України. Офіційний сайт: https://mof.gov.ua
7.Світовий банк. Ukraine Overview. Офіційний сайт: https://www.worldbank.org
8.Міжнародний валютний фонд (МВФ). Ukraine Country Data: https://www.imf.org
9.OECD Economic Outlook: Ukraine. https://www.oecd.org
10.Антикризове управління банками в умовах війни: наукові статті у фахових виданнях України (2022–2025 рр.).

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ РІШЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЗВО

Лариса Семеновська,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Михайло Рамусь,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри пропедевтики ортопедичної стоматології
Полтавський державний медичний університет

Трансформація соціально-економічного ландшафту та інтенсифікація євроінтеграційних процесів зумовили суттєве зростання вимог до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. Сучасний ринок праці потребує конкурентоспроможних спеціалістів, чий профіль визначається такими інтегративними якостями, як цілеспрямованість, висока працездатність, підприємливість, ініціативність та розвинена суб'єктність. Відповідно, стратегічним завданням вищої школи стає не лише трансляція академічних знань, а й формування в студентів метакогнітивної навички «вчитися вчитися» з метою забезпечення безперервної самоосвіти впродовж усього життя.

Ключовим інструментом реалізації зазначених цілей є педагогічно обґрунтована організація самостійної роботи студентів. Новітні концепції фахової підготовки, зафіксовані в Державних освітніх стандартах, диктують необхідність ревізії змісту освіти у відповідь на експоненціальне зростання інформаційних потоків та динамічний розвиток науки. Це зумовлює нормативну вимогу щодо паритетного включення до навчальних планів як аудиторної, так і

позааудиторної індивідуальної діяльності. Сьогодні викладацький корпус зобов'язаний фокусувати зусилля на розвитку в майбутніх фахівців умінь автономного пошуку знань, розширення наукового світогляду та формування ціннісних орієнтирів наукового пізнання.

Незважаючи на те, що дидактичний постулат про значущість самостійної діяльності у вищій школі є фундаментальним, нині ця проблема набуває особливої гостроти та стає об'єктом прискіпливої уваги в психолого-педагогічному дискурсі (В. Кремень, І. Осадченко, Н. Кононец, Н. Паламарчук, О. Савченко та ін.). Проте спостерігається певна дихотомія між накопиченим теоретичним доробком і поточною університетською практикою: освітній процес подекуди зберігає традиційну інерційність, засновану на репродуктивних формах навчання з низьким рівнем керованості.

Залишається актуальним питання дефіциту уваги до розвитку особистісного потенціалу студента, його здатності до самовдосконалення та автономії. Самостійна робота виступає не просто доповненням, а вирішальною детермінантою системи підготовки кадрів, оскільки знання, інтерналізовані через власну вольову зусилля, стають рушійним фактором науково-технічного поступу. Сучасна вища освіта має бути спрямована на інтенсифікацію когнітивної активності молоді, стимулювання їхніх творчих здібностей та формування культури мислення, що дозволить фахівцям впевнено орієнтуватися в актуальних науково-технічних та суспільно-політичних векторах розвитку.

Фундаментальною місією сучасної вищої школи є виховання у здобувачів освіти стійкої мотивації до безперервного інтелектуального саморозвитку та формування навичок навчання впродовж життя. Це передбачає не лише засвоєння суми знань, а й закріплення сталих патернів індивідуальної діяльності. У цьому контексті ключовим вектором педагогічних зусиль виступає позааудиторна самостійна робота, яка за своєю суттю є складним, якісно специфічним форматом навчання. Вона вимагає від студента мобілізації когнітивних здатностей для деконструкції та подальшого синтезу інформації у власну систему професійних знань.

Важливим є психологічний ефект автономної діяльності: вона сприяє становленню суб'єктності студента. У процесі самостійної праці майбутній фахівець усвідомлює себе автономною особистістю, здатною приймати відповідальні рішення, що є базисом професійної зрілості. Водночас актуальна освітня практика фіксує певні труднощі — зокрема, недостатній рівень самоорганізації студентів, що проявляється в порушенні термінів та задовільній якості виконання завдань. Це зумовлює потребу в нормативній регламентації самостійної роботи як повноцінного виду навчальної діяльності, що вимагає системного перегляду організаційно-методичних засад університетської освіти.

Ефективність пізнавального процесу прямо залежить від ступеня активності суб'єкта навчання. Позааудиторна робота стає платформою для: інтерналізації знань: глибокого засвоєння теорії та практичного опанування професійних навичок; особистісного зростання: формування дисциплінованості, працелюбності та розвитку вищих психічних функцій (пам'яті, уваги, логічного мислення); трансформації мислення: переходу від «школи пам'яті» (репродуктивного відтворення) до «школи мислення» (продуктивної творчості).

Сучасні дидактичні та психологічні дослідження доводять, що розвиток пізнавальної незалежності має бути цілеспрямованим і наскрізним процесом, що охоплює всі форми взаємодії у ЗВО. Сьогодні організація самостійної роботи

переходить із розряду емпіричних спроб у площину науково обґрунтованих технологій. Вона стає стратегічним напрямом методики викладання, оскільки сучасний ринок праці вимагає від фахівця здатності розв'язувати завдання пошукового характеру в умовах невизначеності.

Глобальна модернізація вищої освіти полягає у переході від трансляції готової інформації до моделі контрольованого управління розвитком індивідуальних здібностей студента, що зрештою забезпечує формування творчої особистості, готової до постійної самоосвіти.

Ефективна реалізація самостійної роботи здобувачів вищої освіти базується на застосуванні комплексної методології, спрямованої на стимулювання внутрішньої мотивації та формування когнітивної автономії. Побудова сучасної дидактичної моделі передбачає чітку детермінацію навчальних цілей, орієнтовану на усвідомлення студентами кінцевих результатів, а також ретельне проектування ресурсного забезпечення та інструктивного супроводу для мінімізації невизначеності при виконанні завдань. Особливого значення набуває делегування суб'єктності через надання студентам права вибору тематики та форматів репрезентації результатів, що безпосередньо корелює з рівнем залученості у навчальний процес. Методологічний супровід має ґрунтуватися на принципі декомпозиції складних когнітивних задач на керовані етапи з обов'язковим наданням превентивної підтримки та конструктивного фідбеку. Сучасна парадигма автономного навчання неможлива без інтеграції цифрових технологій, зокрема систем керування навчанням та онлайн-платформ, які не лише структурують дидактичний контент, а й створюють простір для персоналізованої взаємодії. Активізація пізнавальної діяльності забезпечується через застосування проблемно-орієнтованих стратегій, кейс-стаді та проектного навчання, що сприяють розвитку критичного мислення та глибокій інтерналізації знань. Важливою компонентою є розвиток метакогнітивних навичок через рефлексивні практики, що дає змогу студентам самостійно моніторити та корегувати власну освітню траєкторію. Оцінювання при цьому трансформується у багатовекторний процес, що включає взаєморецензування та портфоліо, забезпечуючи цілісний зв'язок між індивідуальною працею та аудиторною дискусією. Технологічна реалізація цих принципів сьогодні втілюється у таких моделях, як перевернуте навчання, де теоретичний базис освоюється автономно для вивільнення часу на творчу співпрацю в аудиторії, а також у гейміфікації та мікронавчанні, які підвищують динаміку засвоєння матеріалу. Використання інструментів для дистанційної колаборації та адаптивних алгоритмів дозволяє викладачам створювати гнучке освітнє середовище, орієнтоване на формування саморегульованої особистості, здатної до продуктивної інтелектуальної праці в умовах мінливого науково-технічного середовища. Системне впровадження означених стратегій забезпечує перехід від репродуктивного відтворення знань до свідомого управління власним інтелектуальним капіталом протягом усього професійного шляху.

Список використаних джерел:

1.Boekaerts M., Corno L. Self-Regulation in the Classroom: A Perspective on Assessment and Intervention. *Applied Psychology: An International Review,* 2005. № 54 (2), P. 199–231.

2.Schunk Dale H. *Learning theories: an educational perspective*. Greensboro: The University of North Carolina, 2016. 550 p.

3.Winne P. H., Hadwin A. F. The weave of motivation and self-regulated learning. In D. H. Schunk & B. J. Zimmerman (Eds.). *Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications,* 2008. P. 297–314

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У НОРВЕГІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Віталій Сидоренко,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри права та соціально-поведінкових наук,
Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету «Україна»

У сучасних соціально-економічних умовах підвищення результативності діяльності інститутів державного управління виступає ключовою передумовою становлення сервісно орієнтованої держави, забезпечення високих стандартів якості життя населення та зміцнення позицій держави на міжнародній арені. У зв'язку з цим трансформацію системи державного управління, зокрема у частині професійної підготовки державних службовців, доцільно розглядати як стратегічний напрям модернізації держави та посилення її інституційного потенціалу [11].

У цьому контексті особливого значення набуває вивчення зарубіжних практик, що дозволяє виявити ефективні підходи до правового регулювання підготовки кадрів для публічного сектору. З-поміж них вагоме місце займає досвід Норвегії, яка демонструє високі показники ефективності функціонування державного управління. Система підготовки державних службовців у цій країні є органічною складовою публічного сектору та ґрунтується на таких базових принципах, як верховенство права, відкритість, професіоналізм і підзвітність. Для норвезької моделі характерні розвинена інституційна спроможність, значний рівень суспільної довіри до органів влади, а також належно сформована нормативно-організаційна база, яка забезпечує ефективне формування і розвиток кадрового потенціалу.

Правове регулювання підготовки державних службовців у Норвегії має комплексний характер і визначається поєднанням законодавчо закріплених засад державної служби, децентралізованої моделі управління персоналом та орієнтації на безперервний професійний розвиток. Державна служба функціонує в умовах усталених демократичних інститутів, егалітарних цінностей і прагнення до досягнення суспільного консенсусу, що знаходить своє відображення у відповідних правових механізмах реалізації кадрової політики. Водночас вагому роль відіграє держава як гарант фінансування публічного сектору та забезпечення соціального захисту, що створює сприятливі умови для розвитку системи професійного навчання державних службовців [9].

Основу нормативно-правового регулювання державної служби становить Закон про державних працівників (Statsansatteloven) 2017 року, який визначає ключові засади службових правовідносин, порядок призначення, правовий статус службовців та загальні принципи проходження служби у державному секторі [3]. Попри те, що цей акт не деталізує усі аспекти професійної підготовки,

саме він формує базові правові умови для функціонування професійної, компетентної та ефективної державної служби. Конкретизація інструментів професійного розвитку здійснюється на рівні підзаконних актів, внутрішніх регламентів органів державної влади та колективних договорів. Таким чином, правове регулювання має рамковий характер, поєднуючи загальні принципи з гнучкими механізмами їх практичної реалізації.

Характерною ознакою норвезької системи є децентралізація організації професійної підготовки державних службовців. Законодавство не передбачає функціонування єдиного централізованого механізму навчання; натомість відповідальність за розвиток компетентностей покладається безпосередньо на окремі державні органи. У межах такої моделі кожна установа самостійно визначає зміст, форми та напрями професійного навчання, виходячи зі специфіки власних функцій. Водночас важливу методичну, консультативну та координаційну функцію виконує Норвезьке агентство публічного та фінансового управління (DFØ), яке забезпечує підтримку державних інституцій у питаннях належного врядування, організаційного розвитку, управління персоналом і формування компетентностей [5]. Такий підхід забезпечує гнучкість і підвищує ефективність управління людськими ресурсами, що знаходить підтвердження у наукових дослідженнях [1].

Водночас система підготовки державних службовців у Норвегії тісно інтегрована з національною системою вищої освіти. Саме університети та коледжі здійснюють базову підготовку фахівців, які в подальшому працюють у публічному секторі. Питання визнання результатів навчання, здобутих в інших акредитованих освітніх установах, регулюється переважно нормами освітнього права та пов'язані з дотриманням встановлених кваліфікаційних вимог і стандартів. Така взаємодія сприяє розвитку академічної мобільності, відкритості системи та створює належні умови для формування висококваліфікованого кадрового потенціалу.

Доступ до державної служби організовано на засадах конкурсного відбору, що забезпечує реалізацію принципу меритократії. Основними критеріями виступають рівень освіти, професійна підготовка, практичний досвід та сформовані компетентності кандидатів. Відтак система підготовки державних службовців безпосередньо корелює з правовими вимогами до зайняття посад у публічному секторі [10]. Це свідчить про те, що професійна підготовка розглядається як невід'ємна складова належного виконання службових функцій, а не як відокремлений процес.

Суттєвою характеристикою норвезької моделі є орієнтація на безперервність професійного розвитку. Нормативні положення та адміністративна практика стимулюють систематичне оновлення знань і вдосконалення навичок протягом усього періоду державної служби. Такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами, відповідно до яких ефективна державна служба повинна забезпечувати постійний розвиток компетентностей [7]. Реалізація цього принципу в Норвегії відбувається через використання різноманітних форм навчання, зокрема тренінгів, програм розвитку лідерства, цифрових освітніх інструментів і навчання безпосередньо в процесі роботи, що забезпечує системність і безперервність професійного зростання.

Вагоме значення у правовому забезпеченні підготовки державних службовців має інститут соціального партнерства. Колективні угоди, укладені між дер-

жавою та профспілками, визначають умови професійного розвитку та передбачають фінансування навчання. Така модель сприяє зміцненню стабільності системи, підвищенню мотивації службовців і формуванню спільної відповідальності сторін за якість кадрового забезпечення публічного сектору [8].

Система підготовки державних службовців у Норвегії функціонує у тісному взаємозв'язку з принципами відкритості та прозорості державного управління. Законодавство у сфері доступу до інформації, зокрема Закон про доступ до інформації (Offentleglova, 2006), встановлює високі стандарти публічності, спрямовані на забезпечення прозорості діяльності органів влади, зміцнення свободи інформації, розширення демократичної участі та посилення гарантій прав особи і громадського контролю [4]. У цьому контексті професійна підготовка державних службовців охоплює не лише фахову, а й ціннісно-етичну складову, що відповідає загальноєвропейським стандартам верховенства права, зокрема положенням Rule of Law Checklist [2].

На формування системи підготовки державних службовців у Норвегії впливають також міжнародні стандарти, зокрема рекомендації OECD та принципи SIGMA, які орієнтують держави на розвиток людського капіталу та професіоналізацію державної служби [6]. Водночас такі документи мають рекомендаційний характер і виступають орієнтирами належного врядування, що дозволяє адаптувати національні системи до сучасних викликів публічного адміністрування без прямого нормативного зобов'язання.

Отже, узагальнення досвіду Норвегії дає підстави виокремити низку положень, які можуть бути корисними для вдосконалення національної системи підготовки державних службовців в Україні. Серед них – доцільність розвитку децентралізованої моделі управління професійним розвитком із наданням більшої автономії органам влади, поглиблення взаємодії з системою вищої освіти, упровадження концепції безперервного навчання, стимулювання самоосвіти, а також розширення механізмів соціального партнерства у сфері кадрового забезпечення.

Таким чином, норвезька модель правового регулювання підготовки державних службовців демонструє ефективне поєднання законодавчих, управлінських та соціальних інструментів. Її адаптація з урахуванням національних особливостей здатна сприяти підвищенню ефективності державного управління в Україні та формуванню сучасної, професійної й стабільної системи державної служби.

Список використаних джерел:

1.Christensen T., Lægreid P. The development and current features of the Norwegian civil service system. Civil Service Systems in Western Europe. 2nd ed. / ed. by F. M. van der Meer. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011. P. 67–97. URL: https://www.researchgate.net/publication/259828358

2.Council of Europe, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Rule of Law Checklist*. Adopted at the 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). CDL-AD(2016)007-e. Strasbourg, 2016. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e

3.Lov om statens ansatte (Statsansatteloven), 2017. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-67

4.Norway. Act of 19 May 2006 № 16 relating to the right of access to documents held by public authorities and public undertakings (Offentleglova). URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-05-19-16

5.Norwegian Agency for Public and Financial Management (DFØ). Competence development in the public sector. Public sector HR. URL: https://www.dfo.no/en
6.OECD. *Government at a Glance 2023: Norway*. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2023_c4200b14-en/norway_2d302411-en.html
7.OECD. Skills for a High Performing Civil Service. Paris, 2017. URL: https://www.oecd.org/gov/pem/skills-for-a-high-performing-civil-service.pdf
8.SIGMA (OECD, European Commission). *The Principles of Public Administration*. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2023/11/the-principles-of-public-administration_5e68f805/7f5ec453-en.pdf
9.Будаква В. О. Державний службовець у Королівстві Норвегія: особливості та навчальні програми для молодих посадовців. *Державний службовець за кордоном: матеріали Всеукраїнського студентського форуму*. Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2018. С. 34–38. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/34.pdf
10.Калашник Н. Самоосвіта державних службовців як міжнародний стандарт здійснення державної служби: досвід Норвегії. *Вісник НАДУ*. 2013. № 1. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_1_8
11.Сопілка А. В. Розвиток системи професійного навчання державних службовців в умовах європейської інтеграції. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences* № 2. Т.6. С. 142-149. URL: https://doi.org/10.15421/342334

ТЕХНОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВТОРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ВІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСОЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Денис Снітко,
учень 9 класу,
Комунальний заклад «Полтавський міський багатопрофільний ліцей № 1 ім. І. П. Котляревського Полтавської міської ради Полтавської області»
Науковий керівник: Світлана Суворова,
учитель інформатики,
Комунальний заклад «Полтавський міський багатопрофільний ліцей № 1 ім. І. П. Котляревського Полтавської міської ради Полтавської області»

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується необхідністю пошуку інноваційних підходів до раціонального використання ресурсів, зменшення техногенного навантаження на довкілля та формування ефективних механізмів управління відходами. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану, коли обмеженість матеріально-технічних ресурсів, руйнування виробничої інфраструктури та потреба у швидкому відновленні економіки вимагають впровадження ресурсоефективних технологічних рішень. Одним із перспективних напрямів є повторне використання компонентів електронних відходів як елемента циркулярної економіки, що передбачає продовження життєвого циклу технічних засобів шляхом їх модернізації, ремонту та повторного застосування [1].

Щорічне зростання обсягів електронних відходів є глобальним викликом сучасності. Значна частина електронних пристроїв, які втрачають первинне функціональне призначення, містить компоненти, придатні до подальшого використання. Зокрема, CD/DVD-приводи, що масово виводяться з експлуатації внаслідок технологічного оновлення цифрових носіїв інформації, мають у своїй конструкції високоточні механічні вузли — крокові двигуни, направляючі, каретки лінійного переміщення, зубчасті передачі та інші елементи, які можуть бути використані у створенні нових технічних систем.

Практичним прикладом такого підходу є розробка міні CNC-плотера на базі відновлених компонентів CD-приводів. Повторне використання механічних вузлів списаної електроніки дозволяє створити компактний пристрій числового програмного керування, здатний виконувати графічне відтворення зображень, мікрогравіювання, навчальне моделювання та прототипування простих технічних виробів. Використання доступних платформ Arduino та програмного забезпечення з відкритим кодом значно знижує вартість реалізації проєкту, роблячи цифрові виробничі технології доступними для освітніх закладів, молодіжних інженерних лабораторій, технічних гуртків та малого підприємництва [2].

Економічна доцільність подібних розробок полягає у зменшенні витрат на виготовлення технічного обладнання за рахунок використання вторинних ресурсів, скороченні залежності від імпортних комплектуючих та стимулюванні локального технологічного виробництва. В умовах сучасних викликів для України розвиток таких інженерних ініціатив може стати одним із інструментів відбудови виробничого сектору, формування культури технологічного підприємництва та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Важливим аспектом реалізації подібних технологічних рішень є їх правове забезпечення. В Україні питання управління відходами регулюються Законом України «Про управління відходами», Національною стратегією управління відходами до 2030 року, а також низкою нормативно-правових актів, спрямованих на імплементацію європейських екологічних стандартів у національне законодавство. Особливого значення набувають принципи розширеної відповідальності виробника, екологічного проєктування продукції та стимулювання повторного використання ресурсів, які формують нормативну основу для розвитку циркулярної економіки. Використання компонентів електронних відходів у технічних і освітніх проєктах повністю відповідає сучасним правовим підходам до ресурсозбереження та сталого розвитку [3].

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що ефективне управління електронними відходами є не лише екологічним питанням, але й важливим чинником економічного розвитку. У межах європейської моделі циркулярної економіки електронні відходи розглядаються як потенційне джерело вторинної сировини, придатної до повторного використання, ремонту, модернізації або переробки. Такий підхід формує нову економічну парадигму, у якій відходи перестають бути кінцевим етапом життєвого циклу продукції, а стають ресурсом для створення нової доданої вартості.

Для України імплементація подібних підходів є особливо актуальною в умовах післявоєнного відновлення. Набрання чинності Законом України «Про управління відходами» №2320-IX стало важливим кроком до гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Закон заклав правові основи ієрархії управління відходами, передбачив розвиток системи роз-

ширеної відповідальності виробника, а також визначив механізми стимулювання повторного використання ресурсів і розвитку інфраструктури поводження з відходами. Для електронного обладнання це відкриває можливості формування окремого сегмента ринку відновлення компонентів, їх повторного технічного використання та створення інноваційних пристроїв на базі відпрацьованої електроніки [4].

Крім того, поширення практик повторного використання електронних компонентів сприяє формуванню правової культури відповідального споживання. У суспільстві поступово закріплюється розуміння того, що ремонт, модернізація та повторне використання технічних засобів є не лише економічно вигідними, але й соціально відповідальними діями, які відповідають принципам сталого розвитку. У перспективі це може стимулювати розвиток освітніх програм, спрямованих на поєднання технічної творчості, екологічного мислення та правової обізнаності у сфері поводження з електронними відходами.

Окремої уваги заслуговує освітньо-соціальний потенціал таких ініціатив. Залучення учнівської та студентської молоді до практичного конструювання технічних пристроїв із відновлених матеріалів сприяє формуванню інженерного мислення, екологічної свідомості, навичок міждисциплінарної проєктної діяльності та правової культури відповідального природокористування. Це створює основу для підготовки нового покоління фахівців, здатних поєднувати інноваційне мислення з принципами сталого розвитку та правової відповідальності.

Таким чином, повторне використання компонентів електронних відходів у створенні технічних пристроїв, зокрема міні CNC-плотера, є не лише ефективним інженерним рішенням, але й важливим елементом формування ресурсоефективної економіки України. Поєднання технологічних інновацій, економічної доцільності та належного правового забезпечення створює передумови для розвитку сучасної моделі господарювання, заснованої на принципах циркулярної економіки, екологічної відповідальності та національної технологічної стійкості.

Список використаних джерел:

1.Електронні відходи: гальмівний чинник сталого розвитку. URL: https://puet.poltava.ua/index.php/technical/article/view/232/219 (дата звертання: 14.03.2026).
2.Arduino Mini CNC Plotter. URL: https://www.instructables.com/Arduino-Mini-CNC-Plotter/ (дата звертання: 16.03.2026).
3.Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. URL https://www.kmu.gov.ua/npas/250431673 (дата звертання: 18.03.2026).
4.Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 №2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text (дата звертання: 20.03.2026).

АРХІТЕКТУРНІ ТА ПРОГРАМНІ РІШЕННЯ СИСТЕМНОГО РІВНЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Юлія Снітко,
старший викладач кафедри
комп'ютерних та інформаційних технологій і систем
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

У сучасних умовах стрімкої цифрової трансформації суспільства архітектурні та програмні рішення системного рівня відіграють ключову роль у формуванні стійкої, масштабованої та безпечної цифрової інфраструктури. Інтенсивний розвиток хмарних обчислень, периферійних обчислювальних систем, віртуалізованих середовищ, платформ Інтернету речей та розподілених інформаційних систем зумовлює необхідність переосмислення класичних підходів до побудови операційних систем, проєктування системного програмного забезпечення та забезпечення безпеки ядра операційної системи.

Операційна система виступає базовим програмним середовищем, що забезпечує взаємодію між апаратними ресурсами обчислювальної платформи та прикладними сервісами. Від архітектури ядра операційної системи, механізмів управління пам'яттю, процесами, файловими системами, мережевими підсистемами та політиками контролю доступу безпосередньо залежить рівень надійності цифрової інфраструктури. У свою чергу, драйвери пристроїв, що функціонують у привілейованому режимі ядра, часто виступають одним із найбільш уразливих компонентів системного програмного забезпечення через складність реалізації, безпосередній доступ до апаратного забезпечення та високий рівень привілеїв виконання.

Упродовж останнього десятиліття суттєвої уваги наукової спільноти набули дослідження, спрямовані на підвищення безпеки системного програмного забезпечення шляхом впровадження концепцій memory safety, апаратно-програмної ізоляції компонентів ядра, захищеної віртуалізації, а також використання сучасних мов програмування системного рівня, зокрема Rust, що поєднує високу продуктивність із механізмами запобігання помилкам доступу до пам'яті на етапі компіляції [1].

Метою даного дослідження є аналіз сучасних архітектурних і програмних рішень системного рівня, що забезпечують підвищення стійкості, захищеності та ефективності цифрової інфраструктури в умовах глобальної цифровізації.

Сучасні архітектури операційних систем дедалі частіше розглядаються крізь призму принципів модульності, мінімізації довіреної обчислювальної бази (Trusted Computing Base) та ізоляції критичних компонентів. Класична монолітна архітектура ядра, що використовується в Linux, FreeBSD та інших високопродуктивних операційних системах, забезпечує значну швидкодію завдяки виконанню більшості системних сервісів у просторі ядра. Проте саме така модель створює підвищені ризики безпеки, оскільки помилка в одному драйвері або модулі ядра потенційно може призвести до компрометації всієї системи [2].

Альтернативою виступають мікроядерні архітектури, де мінімальний набір функцій виконується в привілейованому режимі, а більшість сервісів працює в ізольованому користувацькому просторі. Подібний підхід реалізовано в seL4 — формально верифікованому мікроядрі, яке вважається одним із найбезпечніших системних рішень сучасності. Формальна математична верифікація

коректності реалізації ядра дозволяє значно знизити ризики програмних помилок та вразливостей.

Особливу проблему для сучасних операційних систем становлять вразливості, пов'язані з некоректним управлінням пам'яттю. За даними галузевих досліджень, значна частина критичних CVE-вразливостей у системному програмному забезпеченні пов'язана з переповненням буфера, use-after-free, dangling pointer та race conditions. Саме тому концепція memory safety розглядається сьогодні як один із ключових напрямів еволюції системного програмування [3].

Одним із найбільш перспективних рішень у даному напрямі є інтеграція мови програмування Rust у розробку системного програмного забезпечення. На відміну від C/C++, Rust забезпечує суворий контроль життєвого циклу об'єктів, модель ownership, borrow checking та статичний аналіз потенційно небезпечних операцій ще на етапі компіляції. Це дозволяє істотно зменшити клас вразливостей, пов'язаних із пам'яттю, без використання збирача сміття та без критичного впливу на продуктивність.

Починаючи з версії Linux Kernel 6.1, офіційно реалізовано базову підтримку Rust for Linux, що відкриває можливості для створення безпечніших драйверів, файлових систем і модулів ядра. Наукові дослідження показують, що використання Rust у системному програмуванні здатне істотно знизити кількість помилок memory corruption, які протягом багатьох років залишалися однією з головних причин компрометації цифрової інфраструктури.

Важливим напрямом розвитку безпечної цифрової інфраструктури є також контейнеризація та віртуалізація рівня операційної системи. Технології на кшталт Docker, Kubernetes та LXC дозволяють ізолювати процеси прикладного рівня, проте їх ефективність значною мірою залежить від безпеки ядра операційної системи та коректної реалізації механізмів namespace і cgroups. У випадку компрометації ядра навіть ізольовані контейнери можуть втратити гарантії безпеки, що підкреслює критичну роль системного рівня в загальній архітектурі цифрової інфраструктури [4].

Окремої уваги заслуговує концепція зменшення довіреної обчислювальної бази (TCB). Сучасні дослідження доводять, що чим менший обсяг коду виконується у привілейованому режимі, тим нижча ймовірність наявності критичних вразливостей. Саме тому сучасні тенденції розвитку операційних систем спрямовані на винесення максимальної кількості функцій із ядра в користувацький простір та використання мікросервісної архітектури навіть на системному рівні.

В табл. 1 відображено порівняльний аналіз архітектурних підходів на базі монолітного ядра та мікроядер.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз архітектурних підходів

Характеристика	*Монолітне ядро (Linux)*	*Мікроядро (seL4, QNX)*
Продуктивність	Висока (мінімум перемикань контексту)	Нижча (через інтенсивне IPC)
Безпека	Вразливість одного драйвера дорівнює краху системи	Помилка в сервісі ізольована в user-space
Складність	Велика Trusted Computing Base (TCB)	Мінімальна база коду в привілейованому режимі
Застосування	Хмари, суперкомп'ютери, Android	Критичні вбудовані системи, IoT

У контексті цифрової інфраструктури державного рівня питання безпеки операційних систем набуває стратегічного значення. Інформаційні системи органів державної влади, банківський сектор, енергетична інфраструктура та телекомунікаційні мережі значною мірою залежать від стабільності системного програмного забезпечення. Будь-які вразливості в ядрах операційних систем або драйверах можуть мати системний ефект і призводити до масштабних кібератак або витоків даних.

Таким чином, поєднання сучасних архітектурних підходів, програмних рішень та апаратних механізмів захисту формує нову парадигму побудови безпечної цифрової інфраструктури.

Список використаних джерел:

1.What is software security and why is it important? URL: https://www.computer.org/resources/software-security (дата звертання: 02.04.2026).
2.Trusted Computing Base. URL: https://provenrun.com/elementor-1458/ (дата звертання: 03.04.2026).
3.CVE вразливість: що це таке, як працює, приклади та захист. URL: https://itorakul.com.ua/cve-vrazlivist/ (дата звертання: 05.04.2026).
4.Rust for Linux: Understanding the Security Impact of Rust in the Linux Kernel. URL: https://ieeexplore.ieee.org/document/10917595 (дата звертання: 07.04.2026).

ПРОБЛЕМА МІСЦЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дмитро Стаценко,
канд. іст. наук, старший викладач
кафедри українознавства, культури та документознавства,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Для українських закладів вищої освіти тривалий час існувала проблема визначення місця та значення історії України у системі підготовки майбутніх фахівців неісторичних спеціальностей, доцільності повторного вивчення матеріалу, опанованого в рамках шкільного історичного курсу.

З приводу вказаної вище проблеми висувалися різні думки. Так, Віктор Вашкевич звернув увагу на негативні наслідки дублювання історичних курсів: «Нерідко викладання історії у ВНЗ дублює відповідний шкільний курс. Суттєвого приростання знання не спостерігається. Відтак студент втрачає до історії інтерес. Його історична свідомість, скоріш, розрихлюється, аніж кристалізується в нову якість» [1, с. 115]. Подібні міркування висловила Ірина Лебедєва: «Особливо гострі дискусії викликала проблема місця і значення дисципліни “Історія України” у системі вищої освіти з огляду на те, що предмет з такою ж назвою вивчається у загальноосвітніх школах» [3, с. 82].

Зі свого боку Ірина Мартинова вказала на недоліки вивчення історії в середній школі: «Великою проблемою у формуванні історичної пам’яті і національної свідомості є той момент, що знайомство зі складною та неоднозначною історією українського націотворення обмежується для переважної більшості наших громадян шкільною програмою. Вивчення історії України в школі розтягнуто в часі і, на жаль, в мало сприяє формуванню цілісного уявлення про національний процес» [4, с. 281].

У контексті обговорення проблеми визначення місця історії України в системі підготовки закладами вищої освіти майбутніх фахівців висувалися пропозиції щодо шляхів її вирішення. Наприклад, Віктор Вашкевич акцентував увагу на необхідності оновлення методики викладання та оновлення змісту історії, зазначаючи, що «…історія української науки, культури і соціальної практики є органічною складовою світової історії. Причому, в ній вона виступає далеко не Попелюшкою. Актуальним завданням у цьому сенсі є оновлення змісту всіх курсів у ВНЗ, проведення додаткових науково-педагогічних розвідок у царині вітчизняної науки, „переведення" їх результатів у навчально-виховний процес» [1, с. 116].

Наталія Шалашна, Сергій Швидкий, Тамара Баклашова запропонували ідею використання народознавства як інтегративної складової змісту викладання історичних дисциплін у закладах вищої. Вони звернули увагу на те, що «… народознавство за умови дотримання певних методологічних підходів може виступати інтегративною складовою змісту історико-культурологічних дисциплін у вищій школі і забезпечувати вагомі переваги порівняно з викладанням історії України, історії української культури як окремих дисциплін із використанням елементів народознавчих знань. Окрім головних завдань формування патріотизму та активної громадянської позиції, за умови застосування інтегративного підходу в контексті народознавства, історико-культурологічні дисципліни мають вагомий потенціал у формуванні духовних цінностей, свідомої готовності до активної роботи зі збереження та примноження національних цінностей історії та культури» [9, с. 186].

Ще один підхід полягав у інтегруванні проблематики національної історії (курсу історії України і української культури) та всесвітньої історії. Зокрема, Наталія Шалашна і Надія Воронова висловили ідею «… введення в зміст курсу національної історії компоненту, який би забезпечив інтегрування історії України та всесвітньої історії…» [8, с. 34], «переформатування змісту викладання курсу історії України і української культури в контексті розширення компоненту всесвітньої історії…» [8, с. 39]. Необхідність цього вони пояснювали глобалізаційними процесами та взятим Україною євроінтеграційним курсом, що вимагало «…нового рівня осмислення історії власної країни та поглиблення знань про світовий історичний процес» [8, с. 34], військово-політичною ситуацією, в якій перебуває Україна [8, с. 39], можливістю завдяки цьому суттєвого збагачення змісту навчальної дисципліни та покращення якості отриманої освіти [8, с. 34]. У своїх міркуваннях дослідниці спиралися й на визначене Міністерством освіти і науки України створення шкільного єдиного інтегрованого курсу на основі переформатування змісту історії України та всесвітньої історії. З огляду на це, принцип наступності в навчанні вимагав «…внесення певних коректив в зміст курсу історії України у вищій школі» та «… введення в зміст курсу національної історії компоненту, який би забезпечив інтегрування історії України та всесвітньої історії…» [8, с. 34].

Зрештою, на вирішення питання місця історії в освітньому процесі закладів вищої освіти вплинули військово-політичні обставини. У зв'язку з цим Ірина Лебедєва зауважила: «Гібридна війна, яку довгий час вела росія проти України і яка 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабну збройну агресію, актуалізувала проблему викладання дисциплін гуманітарного спрямування у закладах вищої освіти й викликала чергову хвилю дискусії щодо місця дисципліни "Історія України" у вищій школі» [3, с. 82].

Спочатку проблема викладання історії України та інших суспільно-гуманітарних курсів у вищій школі отримала негативного вирішення. Наказом Міністерства освіти і науки України № 1392 від 25 листопада 2014 р. за підписом тодішнього міністра Сергія Квіта було визнана таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 09 липня 2009 р. «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Відтак історія України у вищій школі ставала не обов'язковою для вивчення [2; 4, с. 281; 5].

З часом ситуація почала змінюватися в бік повернення вивчення історії України в освітній процес вищої школи. Так, 27 листопада 2019 р. на засіданні Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти було розглянуто проєкт рішення з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. У ньому констатовано наявність в українських закладах вищої освіти тенденції «…до неправомірного звуження освітніх компонентів лише до фахових…», а також указано на «…нерозуміння важливості гуманітарної складової (загальних компетентностей) стандартів вищої освіти», забезпечення всебічного розвитку, громадянської позиції та патріотизму здобувачів [6]. У тексті прямо згадано про історію України та історію української культури в контексті необхідності дотримання закладами вищої освіти гуманітарних компонентів освітнього процесу: «Такі освітні компоненти, як українська мова, історія України, філософія, історія української культури та інші спрямовані на формування світоглядних і громадянських якостей випускника, його морально-етичних цінностей, вирішують питання загальнокультурної підготовки здобувачів вищої освіти. В умовах гібридної війни, інформаційної агресії, окупації та анексії частини території Української держави гуманітарна складова освітнього процесу набуває особливого значення» [6].

Широкомасштабне російське вторгнення в Україну зумовило вироблення чіткої позитивної позиції у питанні доцільності вивчення історії України в українських закладах вищої освіти. 21 червня 2022 р. на засіданні Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти було ухвалено рішення про історико-культурну складову освітнього процесу. У ньому йшлося про необхідність «…піднесення ролі історико-культурної складової на всіх рівнях вищої освіти», актуальність «…вивчення історичного минулого українського народу, передусім його багатовікової боротьби за волю та власну ідентичність, розуміння вражаючих культурних здобутків…» [7]. Було проголошено: «Наша зброя – освіта, яка без потужної історико-культурної складової не може виховати громадянина і патріота» [7]. Крім цього, в документі вказано, що «…вивчення історії та культури власного народу в поєднанні з вивченням інших засадничих гуманітарних та соціальних наук формують громадянську ідентичність і патріотизм. Національне агентство акцентує увагу на необхідності посилення історико-культурного компоненту як обов'язкової складової вищої освіти» [7]. Водночас наведено узагальнені вимоги до викладання історії та культури на рівні вищої школи: «У закладах вищої освіти історія і культура України мають вивчатися на порівняно вищому рівні і в глобальному вимірі, аналізуючи закономірності, наслідки та значення історико-культурних явищ та процесів в Україні, вписуючи їх у європейський і світовий контекст» [7].

Отже, вивчення історії є одним із ключових засобів формування світоглядних уявлень, національної пам'яті, національної свідомості, національної ідентичності, розвитку критичного мислення, виховання патріотизму. Російсько-

українська війна зумовила перегляд ставлення до місця та значення вивчення історії України в системі української вищої освіти: від визнання необов'язковості до визнання важливості в руслі гуманітарної складової стандартів вищої освіти, необхідності посилення історико-культурного компоненту як обов'язкового складника вищої освіти, без якого неможливо виховати громадянина і патріота України.

Список використаних джерел:

1.Вашкевич В. Методика викладання історії: необхідність оновлення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 114–120.
2.Кобиляцька В. Науковці б'ють на сполох: у вишах не будуть вивчати історію України. *Український тиждень*. 2015. 22 січня. URL: https://tyzhden.ua/naukovtsi-b-iut-na-spolokh-u-vyshakh-ne-budut-vyvchaty-istoriiu-ukrainy/ (дата звернення: 15.04.2026).
3.Лебедєва І. М. Актуальність вивчення дисципліни "Історія України" у закладах вищої освіти в умовах сьогодення. *Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія*. 2024. Вип. 29. С. 81–92.
4.Мартинова І. С. Війна України/війни пам'яті та викладання історії України. *Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, м. Одеса, 18 липня – 28 серпня 2022 р. Одеса, 2022. С. 279–283.
5.Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 № 642 : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.11.2014 р. № 1392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text (дата звернення: 15.04.2026).
6.Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 27 листопада 2019 р. з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. URL: https://cutt.ly/YKSPTvR (дата звернення: 15.04.2026).
7.Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. про історико-культурну складову освітнього процесу. URL: https://surl.li/ftftro (дата звернення: 15.04.2026).
8.Шалашна Н., Воронова Н. Основні напрямки інтегрування курсів історії України і української культури та всесвітньої історії у вищій школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022. № 1 (101). С. 33–42.
9.Шалашна Н., Швидкий С., Баклашова Т. Народознавство як інтегративна складова змісту викладання історичних дисциплін у вищій школі. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 листопада 2021 року, м. Суми). Суми, 2021. Т. 1. С. 253–256.

МЕДІАЦІЯ У ВРЕГУЛЮВАННІ ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Ігор Стельмащук,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Іван Лісний,
т.в.о. завідувача, старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права

Дослідження медіації у врегулюванні транскордонних сімейних спорів зумовлена зростанням мобільності населення, укладенням міжнародних шлюбів та збільшенням кількості сімейних конфліктів, ускладнених наявністю іноземного елементу. Особливо гостро ця проблема постає у справах щодо визначення місця проживання дитини, участі у її вихованні, а також у випадках міжнародного викрадення дітей. У таких умовах традиційні судові механізми часто виявляються тривалими, витратними та недостатньо ефективними, що обумовлює необхідність застосування альтернативних способів врегулювання спорів, зокрема медіації.

Правове регулювання транскордонних сімейних спорів здійснюється на міжнародному та регіональному рівнях. Важливе значення має Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, яка встановлює механізми повернення незаконно переміщених або утримуваних дітей. Значну роль також відіграє Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 (Брюссель II bis), що визначає юрисдикцію та порядок визнання і виконання рішень у справах, пов'язаних із батьківською відповідальністю. У сфері альтернативного врегулювання спорів ключовим актом є Директива 2008/52/ЄС про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних спорах, яка сприяє впровадженню медіації у правові системи держав-членів ЄС.

Медіація як альтернативний спосіб врегулювання спорів передбачає добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, у межах якої сторони за допомогою нейтрального посередника (медіатора) намагаються досягти взаємоприйнятного рішення. У контексті транскордонних сімейних спорів медіація має низку переваг. По-перше, вона дозволяє врахувати інтереси обох сторін та, що особливо важливо, найкращі інтереси дитини. По-друге, медіація сприяє збереженню або відновленню комунікації між батьками, що є ключовим фактором для подальшого виконання досягнутих домовленостей. По-третє, вона забезпечує більшу гнучкість у визначенні умов врегулювання спору порівняно з судовим рішенням.

Особливістю транскордонних сімейних спорів є наявність різних правових систем, культурних відмінностей та мовних бар'єрів. Це ускладнює процес врегулювання конфліктів і вимагає від медіатора спеціальних компетенцій, зокрема знання міжнародного приватного права, міжкультурної комунікації та психологічних аспектів сімейних конфліктів. У цьому контексті медіація виступає ефективним інструментом подолання таких бар'єрів, оскільки дозволяє сторонам самостійно формувати рішення, адаптоване до їхніх конкретних обставин.

Важливим аспектом є інтеграція медіації у механізми вирішення спорів, передбачені міжнародними договорами. Зокрема, у межах застосування Гаазької конвенції 1980 року медіація розглядається як додатковий інструмент, що

може сприяти добровільному поверненню дитини або досягненню домовленостей щодо її проживання. У ряді держав ЄС функціонують спеціалізовані програми транскордонної сімейної медіації, які забезпечують доступ до кваліфікованих медіаторів та сприяють ефективному врегулюванню конфліктів.

Разом з тим, використання медіації у транскордонних сімейних спорах супроводжується певними проблемами. Серед них варто виокремити відсутність єдиних стандартів підготовки медіаторів, різний рівень розвитку інституту медіації у державах, а також питання визнання та виконання медіаційних угод у різних юрисдикціях. Крім того, не всі сторони готові до участі у медіації, особливо у випадках високого рівня конфліктності або наявності насильства у сім'ї.

Водночас перспективи розвитку медіації у сфері транскордонних сімейних спорів є позитивними. Європейський Союз активно сприяє популяризації альтернативних способів вирішення спорів, а також удосконаленню правового регулювання у цій сфері. Зростає роль цифрових технологій, що дозволяють проводити онлайн-медіацію, забезпечуючи доступ до процедури незалежно від місця перебування сторін.

Отже, медіація є ефективним та перспективним інструментом врегулювання транскордонних сімейних спорів, який дозволяє забезпечити баланс між правовими та гуманітарними аспектами таких конфліктів. Її застосування сприяє захисту прав та інтересів сторін, особливо дітей, а також підвищує ефективність механізмів міжнародного співробітництва у сфері сімейного права.

Список використаних джерел:

1.Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. *Офіційний вісник міжнародних договорів*.
2.Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних спорах. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2008. L 136.
3.Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. щодо юрисдикції та визнання і виконання судових рішень у шлюбних справах і справах щодо батьківської відповідальності (Брюссель II bis). *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2003. L 338.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Максим Криванич,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право», Полтавський інститут економіки і права

Інститут медіації як альтернативний спосіб вирішення правових спорів набуває дедалі більшого поширення у сучасному правовому просторі. Розвиток громадянського суспільства, потреба у пришвидшенні розгляду спорів та зниженні навантаження на судову систему обумовлюють актуальність дослідження медіаційних механізмів. Для України, яка перебуває на шляху до євроінтеграції та адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, порівняльний аналіз розвитку медіації в ЄС та власного законодавчого досвіду є особливо важливим.

Проблема полягає у відсутності системного підходу до розуміння особливостей та відмінностей між українською моделлю медіації та моделями, що функціонують у державах-членах ЄС. Значні розбіжності у правовому регулюванні, культурних традиціях врегулювання конфліктів та інституційній розбудові медіаційних структур потребують ретельного наукового осмислення. Лише глибоке розуміння цих відмінностей дозволить сформувати ефективну модель медіації, придатну для практичного застосування в умовах українських правових реалій.

Правову основу медіації в Європейському Союзі становить Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах. [1] Цей акт заклав уніфіковані принципи для держав-членів ЄС, гарантуючи конфіденційність медіаційних процедур, виконуваність угод, досягнутих за допомогою медіації, та незалежність медіаторів. Водночас Директива залишила державам-членам значний простір для розсуду у питаннях конкретного регулювання медіаційних процедур.

На рівні окремих держав-членів ЄС склалися різноманітні підходи до правового регулювання медіації. Зокрема, в Німеччині діє Закон про медіацію 2012 року (Mediationsgesetz), який визначає засади добровільності, нейтральності та конфіденційності медіаційного процесу. Французьке законодавство передбачає як судову медіацію (médiation judiciaire), так і позасудову (médiation conventionnelle), і у 2016 році було суттєво реформовано в частині виконання медіаційних угод. Польща, у свою чергу, включила норми про медіацію безпосередньо до Цивільного процесуального кодексу. [7, с. 58] Подібне різноманіття підходів свідчить про те, що уніфіковане регулювання ЄС слугує лише рамковим орієнтиром, тоді як кожна держава адаптує медіаційну практику до власних правових традицій.

Ключовим елементом успішного функціонування медіації у країнах ЄС є розвинена інституційна інфраструктура: акредитовані центри медіації, фахові асоціації медіаторів, спеціалізовані освітні програми та системи сертифікації. Наприклад, у Великій Британії функціонує Рада з медіації (Civil Mediation Council), яка встановлює стандарти якості та здійснює акредитацію провайдерів медіаційних послуг. У Нідерландах активно діє Реєстр медіаторів (Mediatorsfederatie Nederland), що поєднує понад чотири тисячі кваліфікованих фахівців. [5, с. 91] Така інституційна зрілість є важливою передумовою довіри суспільства до медіації як інструменту вирішення спорів.

В Україні медіація як інститут альтернативного вирішення спорів тривалий час розвивалася виключно на рівні практики без належного законодавчого підґрунтя. Лише 16 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України про медіацію № 1875-IX [4], який вперше на законодавчому рівні закріпив засади, порядок проведення та правові наслідки медіації. Прийняття цього закону стало важливим кроком у напрямі гармонізації українського законодавства зі стандартами ЄС та виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Закон України про медіацію закріплює принципи добровільності, конфіденційності, нейтральності та незалежності медіатора, самовизначення сторін та рівності їхніх прав. Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базове навчання з медіації в обсязі не менше 90 годин та відповідає іншим вимогам, встановленим законом. Угода за результатами медіації набуває юридичної

сили цивільно-правового договору, а у разі її нотаріального посвідчення підлягає примусовому виконанню. Закон поширюється на цивільні, сімейні, трудові, господарські спори.

Незважаючи на формальне запровадження законодавчої бази, практика медіації в Україні поки що залишається обмеженою порівняно з країнами ЄС. Серед ключових причин такого стану є низький рівень обізнаності громадян та бізнесу про медіацію, недостатня кількість кваліфікованих медіаторів, відсутність сформованої культури вирішення конфліктів у позасудовий спосіб, а також фінансова недоступність медіаційних послуг для окремих категорій осіб. Суттєвою перешкодою є також тривала відсутність державного реєстру медіаторів та визнаних стандартів їхньої підготовки. [8]

Порівнюючи регулювання медіації в Україні та ЄС, можна виокремити кілька ключових аспектів. По-перше, в частині нормативного регулювання: якщо в ЄС прийнята наскрізна Директива 2008/52/ЄС доповнюється розвиненим національним законодавством держав-членів, в Україні базовий закон прийнятий відносно нещодавно і ще потребує розбудови підзаконної нормативної бази. По-друге, щодо системи підготовки медіаторів: у більшості держав ЄС існують чіткі стандарти сертифікації та акредитації медіаторів, тоді як в Україні єдиних державних стандартів підготовки досі немає, а відповідна система лише формується. [3, с. 32]

По-третє, суттєво відрізняється охоплення медіацією різних категорій спорів. У країнах ЄС медіація широко застосовується не лише у цивільних та комерційних, а й у сімейних, трудових, кримінальних (у формі відновного правосуддя) та адміністративних спорах. В Україні закон формально поширює медіацію на широке коло правових конфліктів, однак на практиці вона найчастіше використовується у комерційних та сімейних справах. По-четверте, рівень фінансової підтримки медіації з боку держави в ЄС є суттєво вищим: ряд держав-членів фінансує безоплатну медіацію для осіб із низьким рівнем доходів та стимулює застосування медіації шляхом судових направлень. [6, с. 108]

Важливим аспектом є також культурний вимір медіації. У Північній та Центральній Європі медіаційна культура формувалася десятиліттями, а позасудове вирішення спорів сприймається суспільством як ефективна та рівноцінна альтернатива судовому розгляду. В Україні, де традиційно переважає правова культура, орієнтована на суд як єдиний авторитетний орган вирішення конфліктів, зміна ставлення суспільства до медіації є одним із ключових викликів для розвитку інституту. Подолання цього стереотипу потребує комплексної просвітницької роботи, залучення медіаторів-практиків до публічного дискурсу та демонстрації реальних переваг медіації через успішні кейси. [2, с. 134].

Проведений порівняльний аналіз свідчить, що медіація в Україні та ЄС перебуває на різних етапах інституційного розвитку. Попри те, що Закон України про медіацію 2021 року ліквідував ключову прогалину у правовому регулюванні та наблизив українське законодавство до стандартів ЄС, реальний рівень практичного застосування медіації в Україні залишається значно нижчим, ніж у державах-членах ЄС. Для подолання цього розриву необхідний комплекс заходів: розбудова системи підготовки та акредитації медіаторів, запровадження державного фінансування безоплатної медіації для соціально вразливих верств населення, розвиток судової медіації та активна просвітницька робота серед громад-

ськості. Важливим є також моніторинг правозастосовної практики в Україні після набрання чинності Законом про медіацію та оцінка його реального впливу на зменшення судового навантаження та підвищення доступності правосуддя.

Системний підхід до розбудови медіації в Україні, з урахуванням кращих практик ЄС, є необхідною умовою формування ефективної та доступної альтернативи судовому способу вирішення конфліктів.

Список використаних джерел:

1.Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах. *Official Journal of the European Union*. L 136. P. 3-8.
2.Довгань В.В., Бондарчук О.І. Становлення та перспективи розвитку інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів. *Нове українське право*. 2022. Вип. 1. С. 132–136.
3.Можайкіна О. Правове регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні та Словаччині. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. С. 30–39.
4.Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 4. Ст. 25.
5.Слома В.В Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4. 2023. С. 89–93.
6.Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 107–111.
7.Швецова Л. Альтернативні способи вирішення спорів. *Вісник НААУ*. № 1. 2024. С. 57–66.
8.Що обмежує розвиток медіації в Україні? Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій : веб-сайт. URL: https://nipo.gov.ua/mediatsiia-mizhnarodne-doslidzhennia/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення:02.04.2026).

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР НЕФОРМАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ: ЧОМУ ВОЛОНТЕРСЬКІ МЕРЕЖІ ІНОДІ ЕФЕКТИВНІШІ ЗА ДЕРЖАВУ

Дар'я Тарасенко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.03 «Середня освіта (історія)»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник: Тамара Жалій,
канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Війна — це момент істини, коли жорсткі державні ієрархії стикаються з хаосом реальності, і в цьому зіткненні народжується феномен «держави-мережі». По суті, війна стає радикальним каталізатором для неформальних інституцій, оскільки вона висуває вимогу, яку бюрократія фізично не здатна виконати: миттєва адаптація. У той час як держава діє через легалізм — систему законів, тендерів, печаток та перевірок, які покликані запобігати корупції в мирний час, — у волонтерських мережах працює інша валюта: радикальна довіра. Саме вона дозволяє приймати рішення з «нульовим тертям». Коли волонтер за один дзвінок перераховує мільйон гривень на пікап знайомому перекупнику в Польщі,

він виграє у державної машини тижні часу, який на фронті вимірюється життями. Головна причина ефективності волонтерських мереж криється в їхній антикрихкості.[1]. Насім Талеб описував це як здатність системи ставати сильнішою під тиском. Держава — це «титан»: вона могутня, але якщо вдарити в її центр управління, вона паралізується. Волонтерство ж — це «рій». Це децентралізована екосистема, де немає єдиної точки відмови. Якщо один склад розбомбили, а одного координатора заарештували чи поранили, мережа не зупиняється, бо вона тримається на «слабких зв'язках» — знайомих через одне рукостискання. Це створює ефект ройового інтелекту: тисячі дрібних груп автономно знаходять ресурси, логістику і споживача не чекаючи на наказ згори.

Цікаво, що волонтерські мережі часто діють як технологічний венчурний хаб. Державні оборонні замовлення тривають місяцями через потребу в сертифікації, тоді як неформальні інституції працюють у режимі «Garage Startup». Яскравий приклад — проєкт «ДрукАрмія». Поки офіційні заводи лише розробляли документацію для скидів до дронів, тисячі українців на своїх кухнях за допомогою домашніх 3D-принтерів уже завалили фронт стабілізаторами та хвостовиками. Це і є неформальна інституція: вона не має офісу, але має потужність гігантського заводу. Інший приклад — «Народний супутник» (ICEYE). Це унікальний світовий кейс, коли громадянське суспільство через фонд Притули та Лачена фактично замістило функцію Міністерства оборони, купивши стратегічний розвідувальний ресурс швидше, ніж це зробила б будь-яка бюрократична система світу.[2,4] Ще один секрет ефективності — фінансова алхімія. Держава збирає податки примусово, що часто сприймається як тягар. Волонтери ж навчилися конвертувати лють і біль у ресурси через емоційне залучення. Донат на «збір на помсту» — це не просто транзакція, це акт співучасті в битві. Людина, яка скинула 20 гривень, стає частиною великої нейромережі супротиву. Це дозволяє акумулювати мільярди гривень поза межами будь-якого державного бюджетування. Зрештою, волонтерство заповнює «сірі зони», куди держава боїться або не встигає зайти. Це стосується і тактичної медицини (як-от «Госпітальєри» чи ПДМШ), які вибудували систему евакуації «золотої години» настільки гнучко, що вона часто випереджає офіційну медичну логістику. Війна довела: справжня сила України не в ієрархічній вертикалі, а в горизонтальній самоорганізації.[5,6] Це робить країну неможливою для окупації, бо не можна завоювати структуру, яка не має центру. Проте тут криється і виклик: після перемоги ці неформальні мережі або стануть фундаментом для оновленої держави, або вступлять з нею в конфлікт, вимагаючи такої ж швидкості та прозорості від офіційних інституцій.

До прикладу, ще задовго до повномасштабного вторгнення в Україні вже існували люди, які волонтерили, хоча саме поняття «волонтерство» не було настільки поширеним і усвідомленим у суспільстві. Після 2014 року, коли почалася війна, воно лише почало формуватися як масове явище, але для багатьох це все ще було новим і не до кінця зрозумілим. Багато людей дізнавалися про волонтерство через місцеві ініціативи, самоврядування, громадські організації, і часто були здивовані, що волонтерити можна не лише для армії, а й на різних заходах, змаганнях, культурних і соціальних подіях. Тобто волонтерство — це значно ширше явище, ніж просто допомога військовим, воно охоплює соціальну взаємодію, підтримку громад і розвиток суспільства загалом. Після початку повномасштабної війни це явище вибухово поширилося. З'явилася величезна кількість

волонтерських організацій і ініціатив, які почали допомагати ліквідовувати наслідки обстрілів: розбирати завали, прибирати зруйновані території, відновлювати житло, школи, лікарні та особливо громадські простори. Люди об'єднувалися дуже швидко, бо виникла гостра потреба діяти тут і зараз[6,3].

Серед таких ініціатив можна виділити проєкт «ВІДНОВА:UA» — це молодіжна програма відновлення постраждалих громадських просторів у різних регіонах України. Її суть полягає в тому, що молодь із різних міст і навіть країн об'єднується у волонтерські табори, де вони фізично допомагають відновлювати зруйновані будівлі: фарбують стіни, ремонтують приміщення, облаштовують молодіжні центри, бібліотеки, школи та культурні простори. Важливо, що це не лише про фізичну працю, а й про соціальну інтеграцію та відновлення спільнот через спільну дію. Окрім цього, існує багато інших організацій, які працюють на волонтерських засадах і охоплюють різні напрями. Наприклад, екологічні ініціативи, як-от «Let's Do It Ukraine», які під час війни також долучалися до ліквідації наслідків руйнувань, прибирання територій після обстрілів і допомоги громадам у відновленні середовища. Це показує, що волонтерство стало універсальною відповіддю суспільства на кризу.

Окремо варто згадати освітні волонтерські проєкти, такі як «Student Mentor». Це ініціатива, яка допомагає школярам і студентам, особливо з прифронтових територій або тим, хто був змушений переїхати. Волонтери допомагають їм наздоганяти навчальну програму, пояснюють складні теми, підтримують у навчанні та часто навіть психологічно. Це фактично неформальна система освіти, яка компенсує нерівний доступ до навчання в умовах війни. Дуже важливим фактором є і те, що звичайні люди набагато швидше можуть долучитися до допомоги. Багато хто хоче бути корисним і відчуває внутрішню потребу діяти. Саме тому волонтерські збори так швидко закриваються — людей об'єднує одна спільна мета. У той час як держава часто не встигає реагувати через бюрократію, паперові процедури та складні погодження.

Яскравим прикладом цього стала ситуація з лікарнею «Охматдит» у липні 2024 року, коли після влучання ракети туди одразу прибігли не лише рятувальники, а й звичайні перехожі, волонтери та різні організації, які не мали прямого відношення до медицини чи надзвичайних ситуацій. Вони допомагали розбирати завали, евакуйовувати людей, приносили обладнання. Навіть організації, які займаються зовсім іншими сферами, як-от екологічна «Let's Do It Ukraine», долучалися до ліквідації наслідків. Це ще раз показало силу громадянського суспільства.[7]

Водночас існує поділ між нагальними та довгостроковими задачами. Волонтери зазвичай ефективніше закривають саме термінові потреби — допомога після обстрілів, забезпечення армії, евакуація, медична підтримка. Але є питання довгострокового характеру — інфраструктура, системна освіта, стратегічне планування, відбудова економіки — і саме вони повинні бути відповідальністю держави. Проте держава не завжди встигає їх реалізовувати через складність управління та бюрократичні процеси. [8]Багато людей також керуються дуже простою мотивацією: якщо хтось воює на фронті, то я можу допомогти тут і зараз. І це не лише про донати — це про фізичну участь, час, зусилля, залучення. Саме ця логіка і створює вибухову силу волонтерських мереж. Волонтерство в Україні стало не просто допоміжним механізмом, волонтерські мережі часто ефективніші за державу в умовах війни не тому, що вони «кращі», а тому, що вони швидші, гнучкіші і ближчі до реальних потреб у конкретний момент.

Список використаних джерел:
1.Головко О. В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 9–18. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.01. (дата звернення: 19.04.2026).
2.Балачіна Є., Джур О. Організація діяльності волонтерських організацій в умовах війни // *Економічні горизонти*. 2022. DOI: https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267021 (дата звернення: 19.04.2026).
3.Блоха Я. Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни // *Філософські обрії*. 2023. DOI: https://doi.org/10.33989/2075-1443.2023.47.282578 (дата звернення: 19.04.2026).
4.Ломака І., Мандрик І. Вплив волонтерського руху на стійкість і безпеку українського суспільства // *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2025. DOI: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-20. (дата звернення: 19.04.2026).
5.Дробуш І., Іщук С. Волонтерська діяльність в громадах: актуальні питання правової регламентації // *Науковий вісник Ужгородського університету. Право*. 2025. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.51. (дата звернення: 19.04.2026).
6.Штрайхер О. А. Актуальні аспекти розвитку українського волонтерського руху в контексті громадянського суспільства // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.25. (дата звернення: 19.04.2026).
7.Яновська О. В. Інституалізація волонтерського руху в Україні: безпековий вимір // *Вісник КПІ. Політологія*. 2017. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2(33/34).152497. (дата звернення: 19.04.2026).
8.Громадянське суспільство і волонтерство як складова соціальної політики держави // *Humanitas*. 2025. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.27. (дата звернення: 19.04.2026).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Аліна Глінкіна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 «Право», Полтавський інститут економіки і права

Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, яке становить основу демократичного правопорядку та ефективного функціонування правової держави. Його реалізація гарантує кожній особі можливість захисту своїх прав і законних інтересів у незалежному та неупередженому суді. Особливого значення це право набуває у сфері адміністративного судочинства, оскільки саме адміністративні суди здійснюють контроль за діяльністю органів державної влади та забезпечують захист громадян від можливих зловживань з боку публічної адміністрації.

Право на справедливий суд закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Україна як держава-учасниця Конвенції зобов'язана забезпечувати реалізацію цього права у національній правовій системі, зокрема у сфері адміністративного судочинства.

Адміністративне судочинство в Україні є важливим механізмом захисту прав і свобод людини у відносинах із суб'єктами владних повноважень. Його основні засади визначені Кодексом адміністративного судочинства України, який закріплює принципи верховенства права, законності, рівності учасників процесу перед законом і судом, змагальності сторін та гласності судового розгляду. Зазначені принципи значною мірою відповідають стандартам справедливого судового розгляду, сформованим у практиці Європейського суду з прав людини.

Важливою складовою права на справедливий суд є доступ до правосуддя. У контексті адміністративного судочинства це означає можливість кожної особи звернутися до суду з метою оскарження рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади. Конституція України гарантує право кожного на судовий захист своїх прав і свобод, що відповідає положенням Конвенції та міжнародним стандартам у сфері прав людини. Разом із тим практика Європейського суду з прав людини свідчить, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням, однак такі обмеження повинні бути пропорційними та не повинні порушувати сутність цього права.

Однією з ключових вимог справедливого судового розгляду є незалежність та безсторонність суду. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що суд має бути незалежним як від виконавчої влади, так і від сторін процесу. У контексті адміністративного судочинства це має особливе значення, оскільки однією зі сторін спору часто виступає орган державної влади або місцевого самоврядування. Тому забезпечення незалежності суддів є важливою гарантією ефективного захисту прав громадян.

Не менш важливою складовою права на справедливий суд є дотримання принципу змагальності сторін та рівності учасників процесу. У адміністративному судочинстві цей принцип передбачає можливість кожної сторони надавати докази, аргументи та заперечення, а також брати участь у їх дослідженні судом. Європейський суд з прав людини підкреслює, що сторони повинні мати рівні процесуальні можливості для представлення своєї позиції, а суд повинен забезпечити баланс між інтересами сторін.

Ще одним важливим елементом справедливого судового розгляду є розгляд справи упродовж розумного строку. Затягування судового процесу може призводити до порушення права на справедливий суд, оскільки тривалий розгляд справи знижує ефективність судового захисту. У своїй практиці Європейський суд з прав людини неодноразово констатував порушення Україною статті 6 Конвенції саме через надмірну тривалість судових проваджень.

Особливе значення у контексті реалізації права на справедливий суд має обов'язок суду належним чином мотивувати свої рішення. Судове рішення повинно містити чітке обґрунтування правових висновків, а також аналіз доводів сторін. Це забезпечує прозорість судового процесу та дозволяє сторонам зрозуміти підстави прийнятого рішення. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що відсутність належної мотивації судового рішення може розглядатися як порушення статті 6 Конвенції.

Важливим аспектом реалізації права на справедливий суд є також виконання судових рішень. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що право на справедливий суд було б ілюзорним, якби остаточні судові рішення не виконувалися. У контексті адміністративного судочинства це питання набуває особливої актуальності, оскільки судові рішення часто стосуються діяльності органів публічної влади.

Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток адміністративного судочинства України є надзвичайно важливим. Рішення цього суду формують стандарти справедливого судового розгляду та сприяють удосконаленню національного законодавства. Українські суди зобов'язані враховувати практику Європейського суду з прав людини під час розгляду справ, що сприяє гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами.

У контексті європейської інтеграції України питання забезпечення права на справедливий суд набуває особливої актуальності. Реформування судової системи, підвищення рівня незалежності суддів, удосконалення процесуальних процедур та забезпечення ефективного виконання судових рішень є важливими кроками на шляху до зміцнення верховенства права.

Отже, реалізація права на справедливий суд у адміністративному судочинстві України є важливою гарантією захисту прав і свобод людини у відносинах із державою. Забезпечення доступу до правосуддя, незалежності суду, змагальності сторін, розгляду справ упродовж розумного строку та виконання судових рішень є ключовими елементами цього права. Подальший розвиток адміністративного судочинства в Україні має здійснюватися з урахуванням стандартів Конвенції та практики Європейського суду з прав людини, що сприятиме підвищенню ефективності судового захисту та зміцненню демократичних засад правової держави.

КІБЕРЗБРОЯ ЯК ПОТЕНЦІЙНО ЗАБОРОНЕНИЙ ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Олександр Петренко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 «Право», Полтавський інститут економіки і права

У XXI столітті розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на характер міжнародних конфліктів. Сучасні війни все частіше відбуваються не лише у фізичному просторі, але й у кіберсередовищі. Інформаційні системи, комп'ютерні мережі та цифрова інфраструктура стають об'єктами атак, які можуть мати серйозні наслідки для державної безпеки та функціонування суспільства. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання правового статусу кіберзброї та можливості її віднесення до категорії заборонених засобів ведення війни в межах міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне гуманітарне право встановлює систему норм і принципів, спрямованих на обмеження наслідків збройних конфліктів та захист цивільного населення. До основоположних принципів належать розмежування між

цивільними та військовими об'єктами, пропорційність застосування сили, військова необхідність, а також заборона використання засобів, що спричиняють надмірні страждання. Відповідні положення закріплені у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року. Ці міжнародно-правові акти формують основу правового регулювання методів і засобів ведення війни.

Традиційно засобами ведення війни вважаються різноманітні види озброєння, військової техніки та боєприпасів, які використовуються для ураження противника. Однак із розвитком інформаційних технологій з'явився новий різновид засобів ведення бойових дій — кіберзброя. Під цим поняттям зазвичай розуміють спеціалізовані програмні або технічні інструменти, що застосовуються для здійснення кібератак з метою порушення функціонування комп'ютерних систем, мереж або інформаційної інфраструктури.

Кіберзброя може використовуватися для різноманітних цілей: дестабілізації систем управління військами, порушення роботи енергетичних мереж, транспортних систем, банківського сектору чи телекомунікацій. Хоча такі засоби не завжди спричиняють прямі фізичні руйнування, їх застосування здатне призвести до серйозних соціально-економічних наслідків. Наприклад, втручання в роботу енергетичних мереж може спричинити масштабні перебої з електропостачанням, що впливає на функціонування медичних закладів, транспорту та інших життєво важливих сфер.

Суттєвою проблемою залишається відсутність загальновизнаного міжнародно-правового визначення кіберзброї. Більшість міжнародних договорів, що регулюють застосування засобів ведення війни, були прийняті задовго до появи сучасних інформаційних технологій, тому безпосередньо не містять положень щодо кібероперацій. Водночас це не означає, що діяльність у кіберпросторі перебуває поза межами правового регулювання. Загальні принципи міжнародного гуманітарного права можуть застосовуватися і до кібероперацій.

Особливе значення має дотримання принципу розрізнення між цивільними та військовими об'єктами. У цифровому середовищі реалізація цього принципу є складнішою, оскільки значна частина інформаційної інфраструктури має подвійне призначення і використовується як у цивільній, так і у військовій сфері. Унаслідок цього атака, спрямована на військові інформаційні системи, може водночас зачепити цивільні мережі або критичну інфраструктуру.

Не менш важливим є принцип пропорційності. Він передбачає, що очікувана військова перевага від проведення операції не повинна супроводжуватися надмірною шкодою для цивільного населення або цивільних об'єктів. У випадку кібероперацій прогнозування наслідків часто є складним, оскільки шкідливе програмне забезпечення може поширюватися за межі початкової цілі та впливати на інші інформаційні системи.

Окрему увагу слід приділити забороні застосування засобів ведення війни, що мають невибірковий характер або здатні спричиняти надмірні страждання. Якщо кіберзброя створює ризик неконтрольованого поширення або здатна порушити роботу великої кількості цивільних систем, її використання може суперечити основним нормам міжнародного гуманітарного права. Саме тому в науковій літературі дедалі частіше порушується питання необхідності розроблення спеціальних міжнародних угод, які б регулювали застосування кіберзброї.

Складною залишається і проблема притягнення до відповідальності за здійснення кібератак. Особливості кіберпростору часто ускладнюють встановлення джерела атаки та ідентифікацію суб'єкта, який її здійснив. Це створює

серйозні перешкоди для реалізації механізмів міжнародно-правової відповідальності та притягнення винних осіб до відповідальності за порушення норм міжнародного права.

У сучасних умовах міжнародна спільнота приділяє значну увагу розробленню правових механізмів регулювання діяльності держав у кіберпросторі. Велику роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, наукові центри та експертні групи, які аналізують практику кібероперацій і формулюють рекомендації щодо застосування норм міжнародного права до цифрового середовища.

Отже, кіберзброя є новітнім інструментом ведення війни, який створює низку правових і безпекових викликів. Її застосування потребує чіткого правового регулювання, оскільки наслідки кібератак можуть бути співмірними з наслідками використання традиційних видів озброєння. Подальший розвиток міжнародного права у цій сфері має бути спрямований на формування ефективних правил використання кіберзброї, забезпечення дотримання принципів міжнародного гуманітарного права та захист цивільного населення від негативних наслідків сучасних збройних конфліктів.

СМАРТ-КОНТРАКТИ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Сучасний розвиток інформаційних технологій та цифровізація суспільства суттєво впливають на трансформацію правових відносин, зокрема у сфері цивільного права. Активне використання електронних комунікацій, цифрових платформ, криптовалют та технології блокчейн сприяє появі нових форм правочинів та механізмів виконання зобов'язань. Одним із таких інноваційних інструментів є смарт-контракти, які поступово інтегруються у систему цивільно-правових відносин і привертають значну увагу науковців та практиків. У контексті рекодифікації цивільного законодавства України та розроблення проєкту нового Цивільного кодексу питання правового регулювання смарт-контрактів набуває особливої актуальності.

Смарт-контракт (smart contract) у загальному розумінні є програмним кодом, який функціонує на основі технології блокчейн та автоматично виконує умови угоди між сторонами після настання визначених у ньому обставин. Сам термін «смарт-контракт» був запропонований американським ученим Ніком Сабо у 1990-х роках. Він визначав смарт-контракт як комп'ютерний протокол, призначений для автоматизації виконання умов договору без необхідності залучення посередників. Основною ідеєю такого підходу є поєднання правових норм із програмним кодом, що дозволяє забезпечити автоматичне виконання домовленостей між сторонами.

З правової точки зору смарт-контракти можна розглядати як особливу форму реалізації договірних відносин у цифровому середовищі. На відміну від традиційного договору, який укладається у письмовій або усній формі та потребує контролю за виконанням його умов, смарт-контракт передбачає автоматичне виконання зобов'язань, що зменшує ризик невиконання або неналежного виконання договору. Наприклад, після виконання певної умови (оплати,

передачі даних або виконання певної дії) програма автоматично здійснює відповідну операцію, передбачену договором.

У сучасному цивільному праві України основою договірних відносин є положення Цивільного кодексу України, які закріплюють принцип свободи договору, можливість укладення правочинів у різних формах та використання електронних засобів комунікації. Відповідно до ст. 627 Цивільного кодексу України сторони є вільними у виборі умов договору, якщо вони не суперечать вимогам законодавства. Саме ця норма створює правові передумови для застосування нових форм договірних відносин, у тому числі і смарт-контрактів.

Смарт-контракти мають низку суттєвих переваг порівняно з традиційними договорами. Насамперед слід відзначити їхню автоматизованість. Завдяки використанню програмного коду виконання умов договору відбувається автоматично, без необхідності втручання сторін або третіх осіб. Це дозволяє значно зменшити адміністративні витрати, пов'язані з контролем за виконанням договору, а також мінімізувати ризик людського фактору.

Ще однією важливою перевагою смарт-контрактів є їхня прозорість та надійність. Технологія блокчейн забезпечує збереження інформації у розподіленій мережі, що унеможливлює зміну або фальсифікацію даних після їх внесення до системи. Це сприяє підвищенню довіри між сторонами правовідносин і зменшує ймовірність виникнення спорів щодо виконання договору.

Крім того, смарт-контракти дозволяють значно прискорити процес укладення та виконання угод. У традиційних договірних відносинах виконання зобов'язань часто потребує залучення банків, нотаріусів або інших посередників. Натомість смарт-контракт дозволяє сторонам взаємодіяти безпосередньо, що значно скорочує час та витрати на реалізацію правочину.

Разом із тим використання смарт-контрактів пов'язане і з певними правовими проблемами. Однією з основних є відсутність чіткого законодавчого визначення смарт-контракту у чинному законодавстві України. Хоча у деяких нормативних актах згадується можливість використання цифрових технологій у договірних відносинах, спеціального правового регулювання смарт-контрактів поки що не існує.

Ще однією проблемою є питання юридичної сили смарт-контрактів. З одного боку, вони можуть розглядатися як різновид електронного правочину, що укладається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. З іншого боку, смарт-контракт не завжди має традиційну текстову форму, що може ускладнювати його тлумачення та застосування у судовій практиці.

Окремої уваги потребує проблема відповідальності сторін у випадку технічних помилок або збоїв у роботі програмного коду. Оскільки виконання смарт-контракту здійснюється автоматично, виникає питання про те, хто нестиме відповідальність у разі помилки в алгоритмі або некоректного функціонування системи. У таких випадках традиційні механізми цивільно-правової відповідальності можуть виявитися недостатньо ефективними.

З огляду на зазначене важливим завданням сучасного цивільного законодавства є створення правових умов для використання цифрових технологій у сфері договірних відносин. У контексті підготовки проєкту нового Цивільного кодексу України доцільно передбачити можливість укладення та виконання договорів у формі смарт-контрактів, а також визначити основні принципи їх правового регулювання.

У багатьох країнах світу вже здійснюються спроби законодавчого врегулювання використання смарт-контрактів. Зокрема, у деяких штатах США та країнах Європейського Союзу прийнято нормативні акти, які визнають смарт-контракти як одну з форм електронних правочинів. Такий досвід може бути корисним для подальшого вдосконалення цивільного законодавства України.

Отже, смарт-контракти є перспективним інструментом розвитку цивільно-правових відносин у цифрову епоху. Їх використання сприяє підвищенню ефективності договірних відносин, забезпечує автоматизацію виконання зобов'язань та зменшує потребу у посередниках. Разом із тим для повноцінного використання цього інструменту необхідно створити відповідну нормативно-правову базу, яка враховуватиме особливості функціонування цифрових технологій та забезпечуватиме належний захист прав учасників цивільних правовідносин. Саме тому питання правового регулювання смарт-контрактів має стати одним із важливих напрямів подальшого розвитку цивільного законодавства України.

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ З БЕЗПЕКИ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Сергій Фірсов,
в. о. начальника
Сергій Дикань,
кандидат технічних наук, доцент, викладач вищої категорії
Вікторія Єфремова,
завідувач обласного методичного кабінету
(безпеки життєдіяльності населення), методист вищої категорії
Навчально-методичний центр цивільного захисту
та безпеки життєдіяльності Полтавської області

Постановка проблеми. Військова агресія Російської Федерації проти України зумовила підвищення уваги до забезпечення належного рівня безпеки закладів освіти та організації безпечного освітнього середовища в Україні. Розпорядженням КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р схвалена Концепція безпеки закладів освіти [2], де окреслена проблема, яка потребує розв'язання, вказані мета і строки її реалізації, завдання та заходи, спрямовані на розв'язання проблеми, очікувані результати.

В числі основних завдань Концепції вказано формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу шляхом організації системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій.

Однак наприкінці 2025 року термін реалізації заходів, указаних в концепції закінчився, але досягнути проголошеного системного навчання учасників освітнього процесу у закладах фахової передвищої і закладах вищої освіти не вдалося.

Виклад основного матеріалу дослідження. У частині формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу Концепція передбачає організацію системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій, перегляд та актуалізацію освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги.

Як відомо, питання навчання учасників освітнього процесу діям у надзвичайних ситуаціях унормовані Кодексом цивільного захисту України, [1, ст. 41] і Порядком здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [3].

У фахових коледжах викладається дисципліна «Безпека життєдіяльності» або інші дотичні до неї дисципліни, які повинні передбачати формування у здобувачів вищої освіти на початковому рівні (короткому циклі), першому (бакалаврському) рівні знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил [3]. Ця сама дисципліна, повинна також читатися і в закладах вищої освіти для рівня бакалавра.

Формування компететностей з безпеки у здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) рівні, як слідує з документа [3, п. 20], передбачає в рамках нормативної дисципліни «Цивільний захист» навчання з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

Підготовка учнів закладів загальної середньої освіти до дій у надзвичайних ситуаціях, що передбачає здобуття знань і вмінь з питань особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, користування засобами захисту від її наслідків, вивчення правил пожежної безпеки та основ цивільного захисту, здійснюється в рамках вивчення предметів «Основи здоров'я» та «Захист України» [3, п. 21].

Підготовка здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти до дій у надзвичайних ситуаціях, що передбачає здобуття знань і вмінь з питань особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, користування засобами захисту від її наслідків, вивчення правил пожежної безпеки та основ цивільного захисту, здійснюється в рамках вивчення предметів «Основи здоров'я», «Захист України» та/або відповідно до стандартів професійної (професійно-технічної) освіти з конкретних професій [3, п. 21].

Освітній процес з дітьми дошкільного віку проводиться згідно з вимогами базового компонента дошкільної освіти і спрямовується на формування достатнього та необхідного рівня знань і умінь дитини для безпечного перебування в навколишньому середовищі, елементарних норм поведінки у надзвичайних ситуаціях і запобігання пожежам від дитячих пустощів з вогнем [3, п. 22].

Отже, **системне навчання** здобувачів освіти діям у надзвичайних ситуаціях **уже** передбачене на законодавчому рівні нормативними документами [1] і [3]. Тоді не зрозуміло, навіщо дублювати у Концепції [2] необхідність «організації системного навчання...» якщо воно уже існує у формальної освіті України в системному вигляді? Більше того: навчання діям у надзвичайних ситуаціях продовжується на етапі післядипломної освіти – з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту. Порядок проведення такого навчання регламентується постановою КМУ [4].

Проте парадокс ситуації в тому, що незважаючи на здавалося б повноцінне законодавче забезпечення безперервної освіти з питань безпеки в надзвичайних ситуаціях на всіх щаблях – від дошкільної освіти до післядипломної – має місце порушення принципу безперервності, причому на найвідповідальнішому її етапі: при підготовці бакалаврів і магістрів.

Причину такого порушення слід шукати в прогалинах у законодавстві. Заклади передвищої і вищої освіти можуть цілком аргументовано ігнорувати вимоги постанови КМУ № 444 [3] і навіть статтю 39 Кодексу цивільного захисту [1], в якій сказано:

2. Організація навчання діям у надзвичайних ситуаціях покладається:

здобувачів освіти – на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, який розробляє та затверджує навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, з надання домедичної допомоги за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, та на заклади освіти, що забезпечують здобуття освіти відповідного рівня.

Цей пункт законодавства абсолютно справедливий для закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Але він не працює для закладів вищої освіти, оскільки вступає у протиріччя із Законом «Про вищу освіту». Вітчизняні заклади вищої освіти уже 11 років як автономні і самостійні у формуванні освітньої програми, у виборі навчальних дисциплін та їхніх назв. Тому МОН України вже 11 років як не розробляє і не затверджує для них навчальних програм, в тому числі, й стосовно вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, з надання домедичної допомоги.

Єдина вимога, якої повинні додержуватися заклади вищої освіти – формувати освітні програми з урахуванням компетентнісного підходу, тобто «закривати» компетенції, що висуваються до майбутніх спеціалістів, які прописані в Державних стандартах освіти з тієї чи іншої спеціальності. І «закривати» їх дозволяється будь-якими навчальними дисциплінами, з будь-якою назвою.

Проте жоден стандарт вищої освіти не містить переліку тих умінь та навичок, які прописані у постанові КМУ № 444, п. 20 [3]:

- формування у здобувачів вищої освіти на початковому рівні (короткому циклі), першому (бакалаврському) рівні знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;
- формування у здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) рівні умінь з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

Як наслідок такого стану речей, Навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності системи ДСНС мають суттєвий дисбаланс у структурі педагогічних кадрів, які проходять функціональне навчання в цих Центрах.

Висновки. В умовах нинішньої війни і можливих НС післявоєнного періоду саме на випускників ЗВО (а не дитячих садочків чи шкіл) покладається завдання забезпечення техногенної, природної безпеки в мирний час і в особливий період. Ця надважлива компетенція абсолютно випала із вітчизняних стандартів вищої освіти. Лише поодинокі ЗВО на деяких спеціальностях (переважно інженерного профілю) формують певні компетентності з безпеки, але, як правило, у виробничій сфері. Сфера цивільного захисту залишилася під опікою лише профільних ЗВО, яких у нас в державі лише три. Тому проблема відсутності системного навчання здобувачів передвищої і вищої освіти діям у НС потребує вирішення на державному рівні.

Список використаних джерел:

1.Кодекс цивільного захисту України.
2.Концепція безпеки закладів освіти, схвалена розпорядженням КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р.

3.Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затверджений постановою КМУ № 444 від 26.06.2013.
4.Порядок проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затверджений постановою КМУ № 819 від 23.10.2013.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ, ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Борис Шевченко,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), визначених на період до 2030 року, потребує формування комплексної та збалансованої системи фінансового забезпечення, що передбачає не лише мобілізацію достатніх обсягів ресурсів, але й їх раціональний, прозорий та результативний розподіл. У сучасних умовах ключового значення набуває ефективна взаємодія між державним сектором, приватним бізнесом і міжнародними організаціями, яка дозволяє синхронізувати фінансові потоки та підвищити віддачу від їх використання. Саме така багаторівнева координація сприяє зниженню фінансових ризиків, уникненню дублювання програм та посиленню інституційної спроможності держави у сфері сталого розвитку.

Важливою передумовою реалізації ЦСР є оптимізація використання державних ресурсів у поєднанні з активним залученням зовнішніх джерел фінансування, включаючи кошти міжнародних донорів, фінансових організацій та приватного сектору. У цьому контексті особливого значення набувають інструменти державно-приватного партнерства, інноваційні фінансові механізми, а також інтеграція принципів сталого розвитку у бюджетну та інвестиційну політику. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити необхідний рівень фінансування, але й підвищити ефективність реалізації соціально-економічних та екологічних програм.

З метою посилення фінансової спроможності щодо досягнення ЦСР Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні у співпраці з іншими агентствами системи ООН, зокрема Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК ООН), реалізує комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення управління як існуючими, так і потенційними фінансовими потоками. Основна увага приділяється підвищенню узгодженості між стратегічним плануванням і фінансовими інструментами, що дозволяє забезпечити цільову спрямованість ресурсів та їх максимальний соціально-економічний ефект [1].

Зазначена діяльність здійснюється в межах Спільної програми «Сприяння процесам стратегічного планування та фінансування сталого розвитку на національному та регіональному рівнях в Україні». Програма передбачає реалізацію чотирьох взаємопов'язаних напрямів, кожен з яких спрямований на підвищення ефективності фінансового забезпечення сталого розвитку. Зокрема, йдеться про розробку Інтегрованої національної системи фінансування (ІНСФ), яка має забезпечити узгодження всіх джерел фінансування з національними

пріоритетами розвитку; проведення швидкої інтегрованої оцінки рівня включення ЦСР до системи державного та регіонального планування; здійснення комплексного огляду чинних механізмів фінансування розвитку; а також оцінювання ефективності бюджетних процесів з точки зору їх відповідності цілям сталого розвитку [1].

У цілому, формування ефективної моделі фінансового забезпечення сталого розвитку в Україні передбачає не лише розширення ресурсної бази, але й глибоку трансформацію підходів до управління фінансами, орієнтовану на довгострокові результати, міжсекторальну взаємодію та підвищення прозорості прийняття рішень.

У межах еволюції глобальної парадигми фінансування сталого розвитку та пошуку ефективних механізмів узгодження стратегічних цілей і ресурсного забезпечення, у 2019 році Організація Об'єднаних Націй ініціювала концептуалізацію та імплементацію Інтегрованої національної системи фінансування (ІНСФ) як інституційно-організаційного інструменту нового покоління [2]. ІНСФ постає не лише як технічний механізм акумуляції фінансових ресурсів, але як складна багаторівнева система координації, що інтегрує бюджетну, податкову, інвестиційну, кредитну та донорську політики у єдиний стратегічно орієнтований контур. У цьому контексті система виконує функцію трансмісійного механізму, який забезпечує узгодження довгострокових національних пріоритетів розвитку із динамікою фінансових потоків, формуючи передумови для досягнення синергетичного ефекту між різними джерелами фінансування.

Методологічне забезпечення функціонування ІНСФ ґрунтується на використанні спеціалізованих аналітичних інструментів, серед яких ключове місце посідає Оцінка фінансування розвитку (ОФР). У теоретичному вимірі ОФР може розглядатися як комплексний інструмент інституційної діагностики, що поєднує елементи фінансового аудиту, політико-економічного аналізу та стратегічного прогнозування. Її застосування дозволяє не лише ідентифікувати структурні диспропорції у системі розподілу фінансових ресурсів, але й виявити латентні резерви підвищення ефективності їх використання, а також окреслити потенційні траєкторії диверсифікації джерел фінансування. Особливого значення набуває здатність ОФР інтегрувати різнорідні фінансові інструменти – від бюджетних асигнувань до механізмів залучення приватного капіталу та інноваційних фінансових рішень – у єдину логіку досягнення цілей сталого розвитку [3].

В українському контексті апробація зазначених підходів була реалізована шляхом проведення відповідної оцінки за участю провідних національних аналітичних центрів. Зокрема, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій у партнерстві з Програмою розвитку ООН здійснив комплексний аналіз архітектури фінансування розвитку в рамках Спільної програми, спрямованої на вдосконалення механізмів стратегічного планування та фінансового забезпечення сталого розвитку як на національному, так і на субнаціональному рівнях. Дослідження охоплювало широкий спектр компонентів фінансової системи, включаючи бюджетно-податкову політику, інвестиційні потоки, донорське фінансування, а також інституційні передумови залучення приватного сектору до реалізації стратегічних пріоритетів розвитку [4].

Попри те, що зазначене дослідження було здійснене у довоєнний період, його концептуально-методологічні положення не лише зберігають актуальність, але й набувають нової інтерпретаційної глибини в умовах воєнної еконо-

міки та перспектив повоєнної реконструкції. З позицій сучасної економічної теорії це дозволяє трактувати результати ОФР як основу для формування адаптивної моделі фінансової політики, орієнтованої на підвищення резильєнтності національної економіки, оптимізацію структури фінансових потоків та забезпечення довгострокової стійкості розвитку [5]. Відтак, сформульовані в межах оцінки рекомендації можуть бути імплементовані як елементи нової парадигми державного фінансового управління, що поєднує принципи ефективності, інклюзивності та стратегічної узгодженості в умовах високої невизначеності та структурних трансформацій.

У контексті трансформації національної фінансової системи відповідно до глобальних імперативів сталого розвитку Національний банк України сформулював концептуально цілісне бачення еволюції фінансового сектору, інституціоналізоване у вигляді Політики розвитку сталого фінансування на середньострокову перспективу [6]. Цей документ репрезентує не лише стратегічну декларацію намірів регулятора, а й виступає системоутворюючим елементом формування нової парадигми фінансового посередництва, в межах якої пріоритети економічної ефективності доповнюються вимогами екологічної збалансованості, соціальної відповідальності та якісного корпоративного управління.

Розроблення цієї політики відбувалося у тісній кооперації з міжнародними фінансовими інституціями, зокрема Міжнародною фінансовою корпорацією, що забезпечило імплементацію найкращих світових практик у сфері інтеграції ESG-критеріїв у фінансову діяльність. У теоретичному вимірі йдеться про поступовий перехід від традиційної моделі фінансового посередництва до моделі, орієнтованої на створення довгострокової вартості, де фінансові установи виступають не лише каналами перерозподілу ресурсів, а й активними агентами сталих трансформацій. У цьому контексті політика НБУ окреслює інструментальний контур модернізації фінансового сектору, включаючи розвиток “зелених” фінансових продуктів, удосконалення систем розкриття нефінансової інформації, а також поступове впровадження ризик-орієнтованого підходу з урахуванням кліматичних та соціальних факторів.

Значення зазначеного документа посилюється його функцією координаційного орієнтира для учасників фінансового ринку. Він дозволяє суб’єктам банківської та небанківської системи адаптувати власні стратегії розвитку до очікуваних регуляторних змін, мінімізуючи інституційні та ринкові ризики, пов’язані з переходом до нової моделі функціонування фінансової системи. Таким чином, політика виконує роль не лише нормативного, але й сигнального механізму, що формує передбачуване середовище для довгострокового планування та інвестиційної діяльності.

Особливої ваги набуває питання мобілізації фінансових ресурсів для досягнення кліматичних цілей, які сьогодні розглядаються як один із ключових компонентів глобального порядку денного сталого розвитку. За оцінками міжнародних фінансових організацій, ринки, що розвиваються, володіють значним потенціалом для залучення кліматичних інвестицій, обсяг яких може сягати десятків трильйонів доларів у середньостроковій перспективі. В українських реаліях цей потенціал також є суттєвим, що відкриває можливості для масштабного залучення капіталу у проєкти декарбонізації, енергоефективності та екологічної модернізації економіки. Водночас реалізація цього потенціалу безпосередньо залежить від здатності фінансової системи інтегрувати міжнародні стандарти сталого фінансування та забезпечити належний рівень довіри з боку інвесторів.

У цьому контексті дедалі більшого значення набувають інноваційні фінансові механізми, зокрема інструменти змішаного фінансування (blended finance), які передбачають поєднання державних, приватних і донорських ресурсів у межах єдиних інвестиційних проєктів. Теоретично такі механізми можуть розглядатися як інструмент корекції ринкових збоїв, оскільки дозволяють зменшити інвестиційні ризики для приватного сектору та водночас спрямувати капітал у соціально значущі сфери, які зазвичай характеризуються нижчою комерційною привабливістю [7]. Інтеграція міжнародного досвіду у сфері державної підтримки сталих ініціатив створює передумови для активізації інвестиційної діяльності та підвищення ефективності реалізації національних пріоритетів розвитку.

Отже, формування системи сталого фінансування в Україні відбувається в руслі глобальних трансформацій фінансової архітектури та передбачає глибоку інституційну перебудову механізмів фінансового посередництва. Політика Національного банку України у цій сфері виступає ключовим каталізатором змін, забезпечуючи стратегічну узгодженість між національними пріоритетами розвитку та міжнародними стандартами ESG. Водночас ефективність її реалізації значною мірою залежить від здатності інтегрувати інноваційні фінансові інструменти, зокрема механізми змішаного фінансування, а також від рівня координації дій між державою, приватним сектором і міжнародними партнерами. У перспективі це створює підґрунтя для переходу до більш стійкої, інклюзивної та конкурентоспроможної моделі економічного розвитку, здатної забезпечити довгострокову фінансову стабільність і досягнення цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1.Програма розвитку ООН в Україні. Фінансування заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку в Україні: ключові фактори успіху. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/news/finansuvannya-zakhodiv-spryamovanykh-na-dosyahnennya-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini-chotyry-klyuchovi-faktory-uspikhu?utm_source=chatgpt.com

2.Організація Об'єднаних Націй. Інтегровані національні системи фінансування (INFFs). URL: https://www.inff.org

3.United Nations Development Programme. *Development Finance Assessment Guidebook*. URL: https://effectivecooperation.org/content/development-finance-assessment-guidebook

4.United Nations Development Programme. Development Finance Assessment: Ukraine. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/development-finance-assessment-ukraine

5.Hallegatte S. Economic Resilience: Definition and Measurement URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/350411468149663792/pdf/WPS6852.pdf

6.Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku

7.OECD. Blended Finance Principles for Unlocking Commercial Finance for the Sustainable Development Goals. URL: https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/blended-finance-principles/

МЕДІАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Тетяна Шевченко,
здобувачка фахової передвищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Полтавський фаховий коледж
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавський фаховий коледж

В умовах сучасних соціально-економічних викликів та воєнного стану в Україні постає проблема підвищення рівня злочинності серед неповнолітніх, що вимагає впровадження засобів відновного правосуддя, зокрема медіації. Традиційна каральна система часто не враховує психологічні наслідки для юних правопорушників, що може призвести до їхньої подальшої криміналізації. Натомість медіація є альтернативним способом вирішення кримінально-правового конфлікту, що забезпечує налагодження комунікації між підозрюваним (обвинуваченим) та потерпілим, сприяє усвідомленню наслідків вчиненого та добровільному відшкодуванню завданої шкоди. Такий підхід спрямований на ресоціалізацію особистості дитини та її успішну реінтеграцію в суспільство.

Правове регулювання медіації в Україні здійснюється на підставі Закону України «Про медіацію», відповідно до якого медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. У провадженнях щодо неповнолітніх така процедура спрямована на досягнення угоди, яка б задовільнила інтереси всіх учасників конфлікту та створила умови для звільнення дитини від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України [2].

Важливе значення також мають міжнародні стандарти, зокрема Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») [3], що рекомендують застосування альтернативних заходів та орієнтацію на виховання й ресоціалізацію дитини.

Ефективність медіації в кримінальних справах щодо неповнолітніх підтверджується успішною реалізацією Програми відновлення для неповнолітніх [4], яка нині поширена на всю територію України. Умовами для участі в такому проєкті для підлітка, який вперше вчинив кримінальне правопорушення невеликої або середньої тяжкості, є визнання провини та відшкодування завданої шкоди, що закріплюється в медіаційній угоді. У цьому процесі медіатор виступає нейтральним посередником, а обов'язкова участь законних представників дитини та психолога гарантує дотримання прав неповнолітнього та зниження емоційної напруги. Форми відшкодування шкоди при цьому можуть бути різними: від усного чи письмового вибачення та матеріальної компенсації до виконання суспільно корисної праці.

Таким чином, медіація поєднує юридичну ефективність із виховними методами, сприяє гуманізації кримінального правосуддя та формуванню у неповнолітніх навичок конструктивного вирішення конфліктів. Впровадження відновного підходу дозволяє змінити суто каральний вплив на усвідомлення відповідальності та примирення сторін. Це зменшує ризики повторної криміналізації молоді.

Список використаних джерел:
1.Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1875-20 (дата звернення: 12.03.2026).
2.Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 12.03.2026).
3.Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї 40/33 від 29.11.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 12.03.2026).
4.Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19 (дата звернення: 12.03.2026).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ СВОБОДИ СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Лідія Шкварок,
викладач циклової комісії
інформаційної справи, природничих та суспільних дисциплін,
Тернопільський фаховий коледж Університету «Україна»

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується безпрецедентними викликами, зумовленими умовами воєнного стану. Повномасштабна війна істотно трансформувала всі сфери суспільного життя, зокрема інформаційний простір, який став не лише засобом комунікації, але й інструментом впливу, протидії та захисту національних інтересів.

У таких умовах особливого значення набуває питання правового регулювання діяльності медіа, адже з одного боку держава зобов'язана гарантувати свободу слова як одну з фундаментальних демократичних цінностей, закріплених у Конституції України [1], а з іншого — забезпечити інформаційну безпеку, недопущення поширення дезінформації та захист суспільства від інформаційних загроз [4].

Проблема полягає у необхідності досягнення балансу між конституційно гарантованими правами людини на свободу вираження поглядів та обґрунтованими обмеженнями, які запроваджуються в умовах воєнного стану [2]. Надмірне обмеження свободи слова може призвести до звуження демократичних засад, тоді як її абсолютність — до загроз національній безпеці.

Питання правового регулювання медіапростору, свободи слова та інформаційної безпеки досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема у сфері медіаправа, інформаційного політики та журналістської етики [5; 7; 8].

Значний внесок у дослідження свободи вираження поглядів зроблено також у контексті практики Європейського суду з прав людини [6]. Окремі аспекти взаємодії держави та медіа в умовах кризових ситуацій висвітлені у наукових дослідженнях, присвячених проблемам інформаційної політики та правового забезпечення національної безпеки [1], [2].

Водночас в умовах повномасштабної війни з'являються нові виклики, які потребують додаткового осмислення, зокрема щодо меж допустимого втручання держави у діяльність медіа, відповідальності за поширення недостовірної інформації та ролі етичних стандартів журналістики.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання медіапростору України в умовах воєнного стану, визначення основних викликів у сфері забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, а також окреслення шляхів досягнення їх оптимального балансу.

В умовах воєнного стану правове регулювання медіапростору України зазнало суттєвих змін, що пов'язано із необхідністю захисту національної безпеки [2]. Законодавство України, зокрема Закон України «Про медіа» [3], визначає правові засади функціонування медіа та встановлює певні обмеження щодо поширення інформації.

•Дезінформація

Однією з ключових проблем є поширення дезінформації, що розглядається як елемент інформаційної війни [7]. Такі явища можуть негативно впливати на суспільну стабільність та рівень довіри до державних інституцій.

•Етика

Професійна діяльність журналістів у цих умовах повинна ґрунтуватися на принципах журналістської етики, зокрема достовірності, об'єктивності та відповідальності [8].

•Свобода слова

Свобода слова є фундаментальним правом, гарантованим Конституцією України [1], однак в умовах воєнного стану може зазнавати певних обмежень, що повинні бути пропорційними та обґрунтованими [6].

Зокрема, законодавство передбачає відповідальність за поширення недостовірної інформації, розголошення відомостей про переміщення військ, результати обстрілів до їх офіційного оприлюднення, а також інші дії, що можуть зашкодити національним інтересам. У цьому контексті держава виступає гарантом інформаційної безпеки, однак такі заходи неминуче впливають на реалізацію права на свободу слова.

Важливим елементом трансформації медіапростору стало впровадження єдиного інформаційного формату, зокрема телемарафону, який забезпечує централізоване інформування населення. З одного боку, це сприяє консолідації суспільства та протидії дезінформації, з іншого — викликає дискусії щодо плюралізму думок та доступу до альтернативних джерел інформації.

Однією з ключових проблем сучасного медіапростору є поширення дезінформації та фейкових новин, які використовуються як інструмент інформаційної війни. В умовах воєнного стану такі явища набувають особливо небезпечного характеру, оскільки можуть спричиняти паніку серед населення, підривати довіру до державних інституцій та негативно впливати на моральний стан суспільства.

Окрім цього, актуальною залишається проблема відповідальності журналістів і медіа за достовірність інформації. Професійна діяльність у таких умовах вимагає не лише дотримання правових норм, але й високих етичних стандартів, оскільки будь-яка помилка або маніпуляція може мати значні суспільні наслідки.

Свобода слова є однією з фундаментальних засад демократичного суспільства, однак у період воєнного стану вона не є абсолютною. Законодавство України допускає можливість її обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку.

Разом із тим, важливо забезпечити, щоб такі обмеження були пропорційними, обґрунтованими та тимчасовими. Надмірне втручання держави у діяльність медіа може призвести до звуження демократичних свобод та втрати довіри з боку суспільства. Тому ключовим завданням є формування ефективного механізму, який дозволить одночасно захистити інформаційний простір і зберегти принципи свободи слова [7].

У цьому контексті особливого значення набуває прозорість діяльності органів державної влади та відкритість офіційної інформації, що сприяє зменшенню рівня недовіри та поширення чуток.

У сучасних умовах важливу роль відіграють не лише правові норми, але й етичні принципи діяльності медіа. Журналісти та інші суб'єкти інформаційної діяльності повинні усвідомлювати відповідальність за зміст поширюваної інформації, дотримуватися принципів об'єктивності, достовірності та неупередженості [8].

Крім того, значного значення набуває культура публічної комунікації. Уміння правильно формулювати інформаційні повідомлення, уникати маніпуляцій та використовувати аргументацію сприяє формуванню довіри до джерел інформації та зміцненню суспільної єдності.

В умовах війни слово стає потужним інструментом впливу, тому його використання повинно ґрунтуватися на поєднанні правових вимог та етичної відповідальності.

Подальший розвиток правового регулювання медіапростору в Україні має бути спрямований на вдосконалення механізмів протидії дезінформації, підвищення рівня медіаграмотності населення та забезпечення прозорості інформаційної політики держави [6].

Доцільним є також посилення відповідальності за порушення інформаційного законодавства, водночас із гарантуванням захисту прав журналістів та недопущенням неправомірного тиску на медіа. Важливо забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері свободи слова та прав людини.

Висновки

Таким чином, в умовах воєнного стану правове регулювання медіапростору України набуває особливої актуальності та складності. Забезпечення балансу між свободою слова та інформаційною безпекою є ключовим завданням держави в умовах воєнного стану, що потребує комплексного підходу та врахування як правових норм, так і етичних стандартів [3; 8].

Встановлено, що ефективне функціонування медіапростору можливе за умови поєднання правових механізмів, етичних стандартів та відповідальної публічної комунікації. Обмеження свободи слова мають бути виправданими, пропорційними та спрямованими виключно на захист національних інтересів.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці ефективних моделей регулювання інформаційного простору, які дозволять забезпечити одночасно високий рівень інформаційної безпеки та дотримання демократичних принципів.

Список використаних джерел:
1.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua
2.Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua
3.Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua
4.Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua
5.Городенко Л. М. Медіаправо в Україні : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. - 312 с.
6.Шевчук С. В. Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. Київ : Юрінком Інтер, 2018. - 384 с.
7.Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. Київ : Знання, 2020. – 256 с.
8.Довженко О. В. Журналістська етика : підручник. Київ : Академія української преси, 2021. - 320 с.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Віра Явір,
д. політ.н., провідний науковий співробітник
відділу конституційного та муніципального права,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Постановка проблеми. Поняття зовнішньої політики поступово набуває обрисів у працях українських дослідників, однак теоретичного обґрунтування ще не отримало. Західні дослідження також поки що розглядають етнічні аспекти зовнішньої політики держави, не оперуючи концептом зовнішньої етнополітики як такої [1]. Поява та обґрунтування поняття зовнішньої етнополітики держави обумовлена необхідністю напрацювання теоретичного інструментарію для більш глибокого і детального аналізу етнополітичної сфери буття з урахуванням сучасних викликів – як війни, так і стрімкого розвитку сучасного світу.

Проведена раніше концептуалізація поняття дала підстави визначити зовнішню політику як діяльність держави та інших етнополітичних суб'єктів на міжнародній арені у етнополітичній сфері, спрямовану на: налагодження етнополітичних відносин з іншими державами та міжнародними організаціями; атериторіальну консолідацію політичної нації - підтримку її закордонних представників (осіб), їх зв'язку з батьківщиною, заохочення до промоції її інтересів; захист етнонаціональних інтересів держави; запобігання та врегулювання етнополітичних конфліктів; забезпечення етнополітичної безпеки; збереження та розвиток національної державності [5].

Визначення зовнішньої етнополітики не може претендувати на досконалість чи вичерпність – етнополітична теорія в умовах війни набуває динаміки і твориться безперервно, вона ніколи не буває завершеною. Але потреба у виокремленні зовнішньої етнополітики безсумнівна. Зовнішній вимір етнополітики України набуває все вагомішого значення через виклики російсько-української війни, насамперед у зв'язку зі збільшенням кількості українців за кордоном та

необхідністю України реагувати на цей виклик у сфері етнополітики, використовуючи найрізноманітніші зовнішньополітичні інструменти. Наприклад, попри критику та застереження, Україні вже доводиться запроваджувати множинне громадянство, щоб не втратити закордонне українство і протидіяти асиміляції наших громадян [3]. Подальше ж оформлення теорії зовнішньої етнополітики відбуватиметься у наступних дослідженнях з урахуванням реалій. Наразі окремі аспекти зовнішньої етнополітики згадуються у працях: Л. Шкляра, І. Кресіної, С. Асланова, М. Дністрянського, Б. Жулканича, К. Вітмана.

Виклад матеріалу. Так як зовнішня етнополітика держави є продовження внутрішньої етнополітики та формується у сегменті перетину етнополітики та зовнішньої політики, доцільним є вивчення основного рамкового документу у сфері зовнішньої політики України, який визначає її цілі, напрями та пріоритети на предмет виявлення та виокремлення етнополітичної складової.

У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України 2021 р. окремий розділ присвячено відносинам з закордонними українцями. Зокрема констатується, що українці за кордоном є частиною Українського народу [4], тобто політичної української нації. Відтак держава і надалі активно розвиватиме зв'язки з ними і дбатиме про задоволення їх етнокультурних потреб. Але у Стратегії з'являється дуже важливе уточнення – не лише Україна для закордонних українців, а вони для неї є етнополітичним ресурсом для розвитку та утвердження іміджу України у світі. Йдеться про те, що «Україна залучатиме потенціал українців за кордоном до реалізації своїх зовнішньополітичних цілей, зокрема у контексті відновлення миру і територіальної цілісності держави, протидії антиукраїнській пропаганді, посилення політичного та санкційного тиску на державу-агресора, просування позитивного іміджу України за кордоном» [4]. Виходячи з цього, зв'язок закордонних представників політичної нації з батьківщиною є двостороннім і передбачає взаємну підтримку та просування національних інтересів.

До Стратегії зовнішньополітичної діяльності України слід звернутися також тому, що вона окреслює не лише одну зі сфер зовнішньої етнополітики – взаємодію з закордонними українцями, а й цілу низку інших. Чимало її положень присвячені протидії Російській Федерації як державі-агресору - її політика визначається основною загрозою для України і Європи. Відновлення територіальної цілісності, забезпечення державного суверенітету України на всій території визначено найвищим пріоритетом. Ці питання лежать безпосередньо у площині зовнішньої етнополітики, позаяк російсько-українська війна згідно з принципів етноконфліктології є фазою ескалації тривалого історичного етнополітичного конфлікту між Росією і Україною, спробою відновлення російсько-радянської окупації України.

Крім того, відновлення територіальної цілісності означає необхідність реінтеграції окупованих території, а політика реінтеграції вже давно стала частиною вітчизняних етнополітичних студій. Під час напрацювання моделі етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму було визначено, що реінтеграція України «має знайти законодавче закріплення як складова процесу державотворення, відновлення територіальної цілісності України, як невід'ємний елемент етнонаціональної політики України» [2, с. 95]. Крім того, у цій праці розмежовано внутрішній та міжнародний (зовнішньополітичний) вимір реінтеграції окупованих Росією територій у вигляді: посилення міжнародного тиску на агресора задля припинення воєнної агресії та деокупації територій;

налагодження співпраці з тими державами, які стали об'єктами етнополітичної дезінтеграції з боку РФ задля обміну досвідом; недопущення нав'язування зовнішніх сценаріїв реінтеграції, які суперечать національним інтересам України.

Це дає змогу підсвітити ще одну важливу складову зовнішньої етнополітики держави – налагодження співпраці з іншими державами, з якими Україну, пов'язують етнополітичні відносини (історичних конфліктів, інтеграції/дезінтеграції, колонізації, проживання діаспори). Як правило, це сусідні держави, але можуть бути і держави проживання значної кількості українців внаслідок міграційних процесів (Канада, Латинська Америка). Увага на сусідніх державах, зокрема етнополітичних аспектах відносин з ними, також акцентується у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України. Молдова згадується в контексті активної участі України у врегулюванні Придністровського конфлікту. Угорщина - перезавантаження діалогу, усунення проблемних питань, які, поза сумнівом, включають особливості становища угорської меншини в Україні, які увесь час піднімає Будапешт. Білорусь – у контексті солідарності з білорусами у їх прагненні розвивати європейську, демократичну і правову державу та не допустити обмеження суверенітету з боку Росії [4]. Україна підтримує білоруську демократичну державність, позаяк поглиблення інтеграційних процесів між Білоруссю та Росією не відповідає етнополітичним інтересам України. Польща згадується у Стратегії у контексті присутності значної української меншини та захисту її прав, а також налагодження діалогу з суперечливих питань історичної пам'яті.

Висновки. Зовнішній вимір етнополітики України набуває вагомішого значення через виклики російсько-української війни та необхідність залучення міжнародної підтримки. Зокрема внаслідок збільшення кількості українців за кордоном та потреби України реагувати на ці виклики у сфері етнополітики, використовуючи найрізноманітніші політико-правові інструменти на зразок множинного громадянства (яке дасть змогу українцям зберегти юридичний зв'язок з Україною).

Список використаних джерел:

1. Moore W. Ethnic Minorities and Foreign Policy. *SAIS Review*. 2002. № 22. P. 77-91.
2. Модель етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму: наукова записка. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2016. 100 с.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2025. № 41. ст.184.
4. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України: Указ Президента України № 448/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#n5.
5. Явір В. Зовнішня етнополітика держави: концептуалізація поняття (на прикладі України). *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2025. № 63. С. 409–417.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ПІСЛЯ 1948: АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ

Тарас Яремко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник: Наталія Год,
канд. пед. наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Близький Схід, завдяки своєму геостратегічному положенню, енергетичним ресурсам і релігійному значенню, став осередком зіткнення інтересів провідних держав світу. Саме через арабо-ізраїльський конфлікт формувалися принципи взаємодії між Сходом і Заходом, випробовувалися механізми колективної безпеки, розроблялися миротворчі підходи та дипломатичні стратегії. Протистояння між Ізраїлем і арабськими країнами не лише визначало політичну динаміку регіону, а й впливало на баланс сил у глобальному масштабі – від холодної війни до сучасної системи багатополярності.

Актуальність дослідження цієї теми зумовлена тим, що арабо-ізраїльський конфлікт і сьогодні залишається одним із головних джерел напруженості у світі. Його наслідки проявляються не лише у формі періодичних збройних зіткнень, але й у вигляді гуманітарних криз, зростання терористичних рухів, політичної поляризації та кризи міжнародного права.

Проблематика арабо-ізраїльського конфлікту широко висвітлена в українській літературі з релігійного, політичного, правового та геополітичного поглядів. А. Захарченко аналізує релігійний чинник як ключову основу протистояння (Захарченко, 2010). В. Коппель акцентує увагу на ролі конфлікту в контексті Холодної війни (Коппель, 2009). В. Каспрук і В. Швед висвітлюють сучасний вимір проблеми, зокрема її вплив на міжнародну безпеку та позицію України (Каспрук, 2006; Швед, 2004). О. Коппель та К. Кулешова розкривають еволюцію конфлікту та його місце в регіональній системі безпеки (Коппель, 2009; Кулешова, 2016). В. Шібель і Фаді Бані-Насер зосереджують увагу на перспективах мирного врегулювання та обмеженості міжнародно-правових механізмів ООН (Шібель, 2013; Бані-Насер, 2015). Ці джерела дають можливість комплексно оцінити конфлікт – від його витоків до сучасних глобальних аспектів.

Арабо-ізраїльський конфлікт, що розпочався одразу після створення держави Ізраїль у 1948 році, став одним із найтриваліших і найгостріших у сучасній історії міжнародних відносин. Його значення виходить далеко за межі регіональної проблематики, адже він став постійним чинником глобальної нестабільності, вплинувши на політику провідних держав, структуру світової безпеки та характер міжцивілізаційних взаємин.

Витоки конфлікту сягають кінця XIX століття, коли під впливом ідей сіонізму почалася масова єврейська імміграція до Палестини – території, що на той час перебувала під владою Османської імперії. Посилення міграційних потоків, земельні суперечки та різниця в релігійних ідентичностях зумовили формування тривалого антагонізму між єврейським і арабським населенням регіону (Каспрук, 2006). Після Першої світової війни Велика Британія отримала

мандат Ліги Націй на управління Палестиною, однак її політика балансування між єврейськими поселенцями й арабами лише загострила суперечності (Бані-Насер, 2015).

Рішення Генеральної Асамблеї ООН №181 від 29 листопада 1947 року про поділ Палестини на єврейську й арабську держави стало точкою неповернення. Араби відмовилися визнати легітимність цього рішення, вбачаючи в ньому порушення своїх прав на самовизначення. Коли 14 травня 1948 року було проголошено державу Ізраїль, сусідні арабські держави: Єгипет, Йорданія, Сирія, Ліван і Ірак – розпочали військове вторгнення, що стало першою арабо-ізраїльською війною (Бані-Насер, 2015; Каспрук, 2006).

З цього часу близькосхідний конфлікт набув стійкого міжнародного виміру. У період Холодної війни він перетворився на арену геополітичного протистояння між США та СРСР. Радянський Союз підтримував арабські держави військовою та економічною допомогою, тоді як США виступали стратегічним союзником Ізраїлю (Коппель, 2009). Така двополярність зробила регіон ключовим фронтом ідеологічного та військового суперництва, що сприяло його мілітаризації та зростанню радикальних настроїв.

Подальші десятиліття позначилися низкою великих війн – 1956, 1967, 1973 років, які змінювали баланс сил і політичну карту регіону. Особливо значущою стала Шестиденна війна 1967 року, після якої Ізраїль окупував Синайський півострів, Голанські висоти, Сектор Гази й Західний берег Йордану (Коппель, 2009; Каспрук, 2006). Резолюція Ради Безпеки ООН №242 закріпила принцип «території в обмін на мир», що став основою більшості подальших мирних ініціатив. Проте Ізраїль не відмовився від контролю над більшістю окупованих земель, посилаючись на загрози безпеці, що перетворило резолюцію на інструмент дипломатичних суперечок, а не реального врегулювання.

Починаючи з 1970-х років, міжнародні посередницькі зусилля посилилися. Камп-Девідські угоди 1978 року між Ізраїлем і Єгиптом стали першим реальним проривом у мирному процесі, але одночасно викликали обурення серед арабських країн, які сприйняли їх як зраду спільних інтересів (Бані-Насер, 2015; Каспрук, 2006). Відтоді регіон залишався розділеним між країнами, що підтримували переговори, та тими, хто продовжував орієнтуватися на політику «збройного спротиву».

Після завершення Холодної війни Мадридська конференція 1991 року започаткувала новий мирний процес. У 1993 році Ізраїль та Організація визволення Палестини підписали угоди в Осло про взаємне визнання, створивши Палестинську національну адміністрацію як основу для майбутньої палестинської держави. Проте внутрішні суперечності, вбивство Іцхака Рабіна та піднесення ХАМАС перешкодили реалізації цих домовленостей.

Події початку XXI століття, зокрема теракти 11 вересня 2001 року, призвели до переосмислення близькосхідної проблематики через призму глобальної боротьби з тероризмом. США, традиційний посередник, зосередилися на військових аспектах безпеки, тоді як гуманітарні й правові питання конфлікту відійшли на другий план (Коппель, 2009; Каспрук, 2006). Це сприяло подальшій радикалізації арабського світу та посиленню антизахідних настроїв.

Особливе значення мають міжнародно-правові аспекти конфлікту. Резолюції Ради Безпеки ООН (№242, №338 та інші) формують базу для врегулювання, але їх виконання блокується політичною волею сторін. Наприклад, Кон-

сультативна думка Міжнародного суду ООН 2004 року щодо незаконності ізраїльської «стіни безпеки» на Західному березі Йордану залишилася без практичних наслідків, оскільки Ізраїль трактує це рішення як рекомендаційне. Це підкреслює обмеженість міжнародного права без дієвих механізмів примусу.

Близький Схід є полігоном боротьби глобальних держав. США залишаються головним стратегічним партнером Ізраїлю, надаючи військову та дипломатичну підтримку. Росія балансує, підтримуючи контакти з обома сторонами, а також із Сирією та Іраном, для посилення власних геополітичних позицій (Коппель, 2009; Каспрук, 2006). Європейський Союз формально підтримує формулу «двох держав», однак його вплив обмежений внутрішніми суперечностями й енергетичною залежністю. У XXI столітті зростає роль таких акторів, як Китай, Індія, Іран, Туреччина, Саудівська Аравія, які розглядають конфлікт у контексті боротьби за сфери впливу (Каспрук, 2006; Шібель, 2013).

Незважаючи на численні мирні ініціативи, конфлікт залишається неврегульованим. Основними причинами цього є стратегічна асиметрія сторін, відсутність довіри, внутрішня фрагментація палестинського політикуму між ФАТХ і ХАМАС, а також використання конфлікту зовнішніми силами (Каспрук, 2006). Як зазначає А. Епштейн, без глибокої трансформації суспільної свідомості й формування культури миру жодні дипломатичні домовленості не можуть бути довготривалими (Каспрук, 2006).

Арабо-ізраїльський конфлікт є одним із найтриваліших і найскладніших у міжнародних відносинах, що суттєво вплинув на глобальну політику та механізми безпеки. Його еволюція від локального етно-релігійного протистояння до головного осередку світової напруженості демонструє взаємопов'язаність регіональних і глобальних процесів. Конфлікт виходить за межі лише ізраїльсько-палестинських відносин, відображаючи ширше цивілізаційне протистояння щодо ідентичності, самовизначення, ресурсів та впливу великих держав (Бані-Насер, 2015; Коппель, 2009; Каспрук, 2006).

Отже, майбутнє близькосхідного врегулювання залежить не лише від політичних домовленостей, а й від глибоких соціальних, культурних і ціннісних трансформацій. Формування культури миру, розвиток інституцій громадянського суспільства, відновлення довіри та реальне дотримання принципів міжнародног права можуть стати основою довготривалого миру. Лише поєднання зусиль міжнародної спільноти та готовність сторін відмовитися від політики сили здатні відкрити нову сторінку в історії Близького Сходу.

Список використаних джерел:

1. Бані-Насер Фаді. Сутність палестино-ізраїльського конфлікту та міжнародно-правові механізми ООН щодо його мирного врегулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 2. С. 3–7.
2. Захарченко А. Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. Пр. Київ, 2010. № 94, ч. 2. С. 59–67.
3. Каспрук В. Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері. *День*. 2006. №121.
4. Коппель В. Арабсько-ізраїльський конфлікт у контексті суперництва між США та СРСР (1956–1991 рр.). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. № 87. 2009. С. 33–41.

5. Коппель О. Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки. *Віче*: теорет. і громад.-політ. журн. 2009. №7 (244). С. 45–49.
6. Кулешова К. Регіон Близький Схід в сучасних політичних концепціях. *Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки*: монографія. ОНУ, 2016. С. 72–88.
7. Швед В. О. Великі маневри на «Великому Близькому Сході». Що треба враховувати Україні. *День*. 2004. №51.
8. Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого. *Грані*: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. Дніпро : ДНУ, 2013. №11 (103). С. 130–137.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Ніна Атаманчук,
канд. психол. наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Сучасне суспільство функціонує в умовах високої соціальної, економічної та політичної нестабільності, що значною мірою впливає на психоемоційний стан населення, особливо молоді. Динамічні суспільні зміни, економічні виклики, інформаційне перевантаження та наслідки воєнних потребують значних психологічних ресурсів для успішної адаптації молоді. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема формування та розвитку психологічної резильєнтності як важливого чинника збереження психічного здоров'я та ефективного функціонування особистості.

Молодь є стратегічним ресурсом розвитку суспільства, оскільки саме вона формує майбутній інтелектуальний, економічний та соціальний потенціал держави. Здатність молодих людей конструктивно долати життєві труднощі, адаптуватися до змін та зберігати внутрішню психологічну рівновагу виступає важливою передумовою не лише їх особистісного благополуччя, але й соціально-економічної стабільності суспільства загалом. Психологічна резильєнтність у цьому контексті розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує ефективне подолання стресових ситуацій, збереження активної життєвої позиції та здатність до продуктивної діяльності навіть у складних соціальних умовах.

Проблема резильєнтності молодих людей активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями, в умовах воєнного часу цей феномен набуває ще більшої актуальності, адже молодь змушена шукати нові точки опори в ситуаціях екстремального стресу та невизначеності. У зв'язку з цим важливим є аналіз психологічної резильєнтності молоді як чинника, що сприяє підвищенню адаптивного потенціалу особистості та зміцненню соціально-економічної стабільності.

Поняття психологічної резильєнтності (резилієнс, психологічна пружність, стресостійкість тощо [3]) ми розглядаємо як здатність особистості ефективно долати складні життєві обставини та відновлювати внутрішні ресурси після пережитих труднощів, кризових станів чи стресових впливів в умовах динамічного комунікативно-інформаційного середовища, обмежень пересування та вимушених змін місця проживання

Психологічна інтервенція з метою підвищення резильєнтності під час війни в студентської молоді включає різноманітні інтерактивні методи: ігрові (зокрема тренінгові), діалогові (дискусії, диспути, бесіди, інтерв'ю), що реалізуються в групових і колективних формах роботи. У процесі практичної участі в названих формах роботи у студенти вчяться бачити короткострокову і довгострокову життєву перспективу, розв'язувати внутрішні конфлікти, використовуючи стратегії адаптивної поведінки, пристосовуватися до ситуації, уникаючи тим самим нервових та емоційних зривів, відкрито виражати свої почуття,

стримувати й коректувати негативні реакції, вчасно відсторонитися від зовнішніх руйнівних чинників, «вмикати» фантазію, асоціації, використовувати прийоми психологічної розрядки. Важливою умовою ефективного розвитку у студентів резильєнтності є залучення їх до систематичної рефлексивної діяльності з метою самоусвідомлення, саморегуляції та опанування поведінкових технік спрямованих на розвиток загальних захисних сил у стресових ситуаціях.

Неабиякого значення у формуванні резильєнтності молоді набуває створення психологічно комфортного освітнього середовища, що забезпечує гармонійну взаємодію між усіма учасниками спілкування, надає відчуття захисту та підтримки. Викладачі можуть використовувати на заняттях зі студентами арттехніки з метою зближення, взаємної довіри і доброзичливості [1, с.273].

Арттерапевтичні засоби володіють значним потенціалом у розвитку резильєнтності студентської молоді, що підтверджується багаторічною практикою застосування арттерапії як ефективного психокорекційного методу.

Арттерапія є спеціалізованою формою психотерапевтичної допомоги, що ґрунтується переважно на використанні образотворчого мистецтва та різних видів творчої діяльності. Основною її метою є гармонізація особистісного розвитку через стимулювання процесів самовираження та самопізнання.

Реалізація терапевтичного ефекту досягається завдяки розширенню міжособистісної взаємодії, емоційному відреагуванню, покращенню емоційного стану, зниженню психічної напруги й втоми, а також переключенню уваги з травмуючих переживань на творчу діяльність. Водночас арттерапія сприяє активізації художніх, музичних та артистичних здібностей, допомагає виявити приховані творчі ресурси та отримати задоволення від їх реалізації.

Крім того, використання арттерапевтичних практик дає можливість молодій людині зосередитися на власних відчуттях і переживаннях, сприяє пробудженню творчого потенціалу, розвитку спонтанності та оригінальності мислення. У результаті це позитивно впливає на психофізіологічний стан, покращує міжособистісні взаємини та сприяє підвищенню самооцінки.

Отже, психологічна резильєнтність молоді виступає важливим внутрішнім ресурсом особистості, який забезпечує здатність ефективно адаптуватися до складних соціальних умов, долати стресові ситуації та зберігати психоемоційну рівновагу. У сучасному суспільстві, що характеризується високим рівнем невизначеності, соціально-економічними трансформаціями та кризовими явищами, розвиток резильєнтності набуває особливого значення для формування активної, відповідальної та психологічно стійкої молоді.

Резильєнтна молодь демонструє вищий рівень адаптивності, здатність до конструктивного вирішення проблем, ефективної соціальної взаємодії та продуктивної діяльності. Це, у свою чергу, сприяє зміцненню соціального потенціалу суспільства, підвищенню його стабільності та готовності до подолання сучасних викликів. Таким чином, психологічна резильєнтність молоді може розглядатися не лише як індивідуальний ресурс особистісного розвитку, а й як важливий чинник соціально-економічної стабільності суспільства.

У зв'язку з цим актуальним завданням сучасної психологічної науки та практики є розроблення і впровадження ефективних програм розвитку резильєнтності молоді, спрямованих на зміцнення психологічного здоров'я, формування адаптивних стратегій подолання труднощів та активізацію особистісних ресурсів.

На наш погляд, у сучасній психологічній науці недостатньо дослідженими залишаються проблеми професійного становлення фахівців у галузі кризової психології. Особливої уваги потребує вивчення процесу формування системи знань, умінь і професійних компетентностей майбутніх психологів, а також розвитку їхньої психологічної резильєнтності як важливої умови ефективної діяльності в кризових ситуаціях, зокрема в воєнний та повоєнний період [2, с.52].

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні особливостей розвитку резильєнтності в умовах ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Н. М. Арт-техніки – засіб психокорекційної роботи зі студентською молоддю. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»*: зб. матеріалів XXII Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 18 лютого 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 21. С.270-273.
2. Атаманчук Н. М. Навчальна дисципліна «Кризова психологія» у системі професійної підготовки фахівців з кризової психології. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія / редкол.: У. Б. Михайлишин (голов. ред.), О. Т. Смук, В. М. Корольчук та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 4. С. 51-55. DOI: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.10
URL http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/256/337
3. Лазос Г. П. Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія. 2018, 14. С. 26-64.

ВОЛОНТЕРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Андрій Берчук,
аспірант відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права імені В. М. Корецького, НАН України
Науковий керівник: Олена Стойко,
доктор політичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

З початком повномасштабної війни волонтерський рух в Україні перетворився на один із ключових механізмів суспільної мобілізації, самоорганізації та підтримки держави. Волонтерські організації, благодійні фонди, неформальні ініціативи та окремі громадяни фактично стали важливим елементом системи національної стійкості. Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямів: допомогу Збройним Силам України, забезпечення гуманітарних потреб цивільного населення, евакуацію, підтримку внутрішньо переміщених осіб, медичну, психологічну та освітню допомогу. У цих умовах волонтерство постає не лише як форма благодійної діяльності, а як один із вагомих чинників консолідації українського суспільства.

Проблема консолідації суспільства в умовах війни набуває особливого значення, оскільки саме єдність, взаємна довіра, готовність до співпраці та спільної відповідальності визначають здатність держави й громадянського суспільства протистояти зовнішній агресії. У цьому контексті волонтерські організації виконують не лише функцію оперативної допомоги, а й більш глибоку соціально-

політичну функцію – вони сприяють зміцненню горизонтальних зв'язків у суспільстві, формуванню солідарності та розвитку культури взаємної підтримки.

До початку російської агресії українське суспільство характеризувалося наявністю низки внутрішніх поділів – регіональних, мовно-культурних, політичних і соціально-економічних. Ці відмінності тривалий час ускладнювали формування стійкої загальнонаціональної ідентичності. Водночас уже після 2014 року в Україні почав активно розвиватися волонтерський рух, який став суспільною відповіддю на виклики війни. Саме тоді з'явилися перші масштабні мережі допомоги армії, пораненим, переселенцям і мирному населенню. Після 24 лютого 2022 року цей досвід громадянської самоорганізації вийшов на новий рівень і фактично охопив усю країну [3].

Постановка проблеми полягає в тому, що, попри значний суспільний авторитет волонтерських організацій та очевидну практичну користь їхньої діяльності, роль волонтерства саме як чинника консолідації українського суспільства в умовах війни ще потребує системного теоретичного осмислення. Особливо актуальним є дослідження того, яким чином волонтерська діяльність впливає на згуртованість суспільства, довіру між громадянами, взаємодію держави і громадянського сектору, а також на формування нових практик солідарності.

Волонтерський рух в Україні набув масового характеру, що саме по собі є свідченням високого рівня соціальної мобілізації. В умовах війни громадяни не чекали виключно на реакцію державних інституцій, а самостійно почали об'єднувати ресурси, час, знання, фінанси та професійні навички для досягнення суспільно значущих цілей. Така активність має важливе консолідаційне значення, оскільки сприяє усвідомленню спільності долі, відповідальності за державу та взаємозалежності між різними соціальними групами.

Особливість волонтерства полягає в тому, що воно базується на добровільній участі, довірі та горизонтальній взаємодії. На відміну від формально-ієрархічних механізмів, волонтерські ініціативи часто виникають «знизу», швидко реагують на кризові виклики та об'єднують людей незалежно від їхнього регіону проживання, професії, віку чи соціального статусу. У цьому сенсі волонтерські організації формують важливий простір для суспільної інтеграції, де практики співпраці та взаємодопомоги стають основою колективної дії.

Водночас саме війна показала, що волонтерство в Україні виконує не лише допоміжну, а й частково компенсаторну функцію. У багатьох випадках волонтерські організації брали на себе завдання, які у стабільних умовах мали б бути реалізовані державними структурами: забезпечення військових технікою, амуніцією, транспортом, медичними засобами, допомога постраждалим громадам, організація евакуації тощо [3]. З одного боку, це демонструє силу громадянського суспільства, а з іншого – актуалізує питання про межі відповідальності волонтерського сектору та держави.

Однак консолідаційний потенціал волонтерських організацій не можна розглядати ізольовано від наявних проблем і викликів. Однією з таких проблем є недосконалість нормативно-правової бази. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає загальні засади волонтерства, однак не охоплює повною мірою сучасні практики, що сформувалися в умовах війни, особливо у сфері цифрового фандрейзингу, швидкого збору коштів через соціальні мережі, онлайн-платформи й банківські сервіси [1]. Відсутність достатньо деталізованого правового регулювання створює ризики неоднозначного тлумачення волонтерської діяльності та ускладнює забезпечення її прозорості.

Суттєвою проблемою залишається і питання звітності. Благодійні фонди та волонтерські організації змушені балансувати між вимогами обліку, податкової звітності й реаліями воєнного часу, коли значна частина допомоги передається на фронт у ситуаціях, де швидкість і безпека важливіші за формалізовану документацію. У результаті виникає правова невизначеність: з одного боку, держава потребує прозорих механізмів контролю, а з іншого — надмірна бюрократизація може послабити ефективність волонтерських ініціатив [2], [4].

Ще одним викликом є проблема псевдоволонтерства та шахрайства. Високий рівень суспільної довіри до волонтерського руху, що сформувався в умовах війни, став не лише ресурсом, а й об'єктом зловживань. Окремі особи та структури використовують волонтерську риторику для особистого збагачення, дискредитуючи тим самим увесь сектор [5]. Це підриває довіру громадян і водночас актуалізує потребу у створенні механізмів верифікації волонтерських ініціатив без надмірного адміністративного тиску.

Не менш важливим аспектом є взаємодія волонтерських організацій із державними інституціями. Успішна консолідація суспільства в умовах війни потребує не конкуренції між державою і громадянським сектором, а партнерської моделі співпраці. У цьому контексті позитивне значення має інституціоналізація окремих форм взаємодії, зокрема діяльність Ради з координації роботи щодо надання волонтерської допомоги при Міністерстві соціальної політики України [6]. Такі формати можуть слугувати основою для вироблення системних рішень, координації зусиль і підвищення ефективності волонтерської діяльності.

Важливо також наголосити, що волонтерські організації сприяють не лише матеріальній підтримці населення та армії, а й формуванню нової політичної культури. Участь у волонтерських практиках розвиває у громадян навички самоорганізації, відповідальності, кооперації та довіри. Люди, які раніше не мали досвіду активної участі у громадському житті, долучаючись до волонтерства, стають частиною ширших суспільних процесів. Отже, волонтерство виступає також школою громадянської активності та важливим ресурсом довгострокового розвитку демократичного суспільства.

У цьому сенсі консолідаційна роль волонтерських організацій виявляється у кількох взаємопов'язаних вимірах. По-перше, у практичному вимірі — через організацію допомоги та підтримки. По-друге, у соціальному — через зміцнення горизонтальних зв'язків, солідарності та взаємної довіри. По-третє, у політичному — через підвищення суб'єктності громадянського суспільства та розвиток культури участі. По-четверте, у ціннісному — через утвердження норм відповідальності, взаємодопомоги та національної єдності.

Отже, волонтерські організації в умовах війни стали одним із ключових чинників консолідації українського суспільства. Їхня діяльність вийшла далеко за межі благодійної допомоги та перетворилася на важливий інструмент суспільної інтеграції, зміцнення довіри й мобілізації громадян. Водночас для збереження та посилення цього потенціалу необхідно вдосконалити правове регулювання волонтерської діяльності, забезпечити більш ефективну координацію між державою і волонтерським сектором, запровадити механізми протидії псевдоволонтерству та створити умови для подальшого інституційного розвитку волонтерських організацій. Саме за таких умов волонтерство й надалі залишатиметься важливим ресурсом стійкості, солідарності та консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел:
1.Закон України про волонтерську діяльність. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text
2.Виклики та потреби волонтерського сектору. URL: https://ednannia.ua/images/Volonters_Report_01_1_ukr_web2.pdf
3.Практики волонтерства в умовах збройного конфлікту після 24 лютого 2022 р. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstreams/4361f5d2-f517-4ed1-92c4-70db753720d0/download
4.Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни. URL: https://philosobr.pnpu.edu.ua/article/download/282578/279264/657606
5.Волонтерство та псевдо волонтерство в Україні. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/2_Matsiievskyj.pdf
6.Про затвердження Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської допомоги при Міністерстві соціальної політики України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-15#Text

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Світлана Житник,
викладач циклової комісії соціальної роботи
Полтавський фаховий коледж
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Постановка проблеми. Соціальна робота є невід'ємною складовою сучасного суспільства, що забезпечує підтримку соціально вразливих груп населення, сприяє соціальній інтеграції та реалізації принципів справедливості. Вона виступає важливим механізмом регулювання соціальних процесів і подолання кризових явищ. У XXI столітті соціальна робота зазнає значних трансформацій під впливом глобалізації, цифровізації, економічних криз і воєнних конфліктів. Особливо актуальною ця сфера стала в Україні, де повномасштабна війна спричинила різке зростання кількості осіб, які потребують соціальної допомоги: внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, дітей, що постраждали від війни.

Актуальність теми полягає у необхідності осмислення новітніх теоретичних підходів та практичних інструментів соціальної роботи, адаптованих до сучасних умов.

Метою написання тез є комплексне дослідження теоретичних засад соціальної роботи, аналіз сучасної практики та визначення перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота як галузь знань має міждисциплінарний характер і спирається на широкий спектр наукових підходів [1; 2; 3]. Її теоретична база постійно оновлюється відповідно до змін у суспільстві. Системний підхід передбачає розгляд особистості як елемента складної соціальної системи, яка включає сім'ю, громаду, інституції та державу [5]. Проблеми людини розглядаються не ізольовано, а в контексті її соціального середовища. Цей підхід дозволяє: виявити глибинні причини соціальних проблем; розробити комплексні стратегії допомоги; координувати роботу різних служб.

Екологічний підхід акцентує увагу на взаємодії людини з навколишнім середовищем. Він враховує як соціальні, так і фізичні фактори, що впливають на життєдіяльність особистості. У сучасних умовах цей підхід особливо важливий

у роботі з:переселенцями; людьми, які втратили житло; громадами, що постраждали від війни.

Гуманістичний підхід ґрунтується на визнанні цінності кожної особистості, її права на самореалізацію та гідне життя. Соціальний працівник виступає не лише як спеціаліст, а й як партнер клієнта. Основні принципи: повага до гідності людини; емпатія; індивідуальний підхід; підтримка самостійності клієнта. Сучасна соціальна робота орієнтується на формування професійних компетентностей: комунікативних; аналітичних; етичних; управлінських. Цей підхід забезпечує підготовку фахівців, здатних ефективно діяти в умовах невизначеності та криз.

Партисипативний підхід передбачає активну участь клієнтів у процесі вирішення власних проблем. Це сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи та формуванню відповідальності у клієнтів.

Соціальна робота охоплює широкий спектр категорій населення, які потребують підтримки. До них належать: малозабезпечені сім'ї; особи з інвалідністю; діти-сироти; люди похилого віку; внутрішньо переміщені особи; ветерани війни. Особливої уваги потребують ветерани, які стикаються з психологічними травмами, соціальною ізоляцією та труднощами адаптації до мирного життя.

Воєнний стан значно трансформував зміст соціальної роботи. Основними завданнями є: надання кризової допомоги; підтримка постраждалих; соціальна адаптація переселенців; гуманітарної допомоги; відновлення соціальної інфраструктури. Соціальні працівники працюють у складних умовах, що потребує високого рівня професійної підготовки та стресостійкості.

Соціальне підприємництво є інноваційним напрямом, що поєднує економічну діяльність із соціальною місією. Воно дозволяє: створювати робочі місця для вразливих груп; забезпечувати фінансову незалежність; зменшувати навантаження на державні ресурси.

Децентралізація в Україні сприяла розвитку соціальної роботи на рівні громад [4]. Соціальні працівники виконують функції: координаторів соціальних послуг; консультантів; організаторів громадських ініціатив.

Практична діяльність соціального працівника — це комплексна допомога людям, групам чи громадам з метою відновлення їхньої здатності до нормального життя в суспільстві. Головна мета фахівця полягає не просто у наданні пільг, а в тому, щоб навчити людину самостійно вирішувати свої проблеми та виходити зі складних життєвих обставин.

Соціальний супровід передбачає довготривалу підтримку клієнта та допомогу у вирішенні життєвих проблем це: соціальна діагностика; консультування; соціальний супровід; профілактика; реабілітація.

Серед основних методів: індивідуальна робота; групова робота; робота з громадою; кейс-менеджмент. Кейс-менеджмент є одним із найефективніших методів, що передбачає координацію різних видів допомоги.

Інноваційні технології

Сучасна соціальна робота активно використовує: онлайн-консультації; цифрові платформи; бази даних клієнтів; елементи штучного інтелекту. Це дозволяє підвищити доступність соціальних послуг та оптимізувати роботу фахівців.

Основні проблеми соціальної роботи в Україні включають недостатнє фінансування, брак кваліфікованих кадрів, високе навантаження на працівників та неефективну міжвідомчу взаємодію. В умовах війни гостро постали питання реабілітації ветеранів, підтримки ВПО та допомоги особам, що постраждали від

насильства, на тлі дефіциту соціальних послуг Незважаючи на розвиток галузі, існує ряд серйозних проблем:

Фінансові обмеження: Недостатнє фінансування обмежує можливості соціальних служб і знижує якість послуг.

Професійне вигорання: Соціальні працівники часто працюють у стресових умовах, що призводить до емоційного виснаження.

Кадровий дефіцит: Нестача кваліфікованих фахівців є серйозною проблемою, особливо в регіонах.

Етичні дилеми: Працівники часто стикаються з ситуаціями, що потребують складних моральних рішень

Перспективами розвитку соціальної роботи є:

Цифровізація: Впровадження сучасних технологій дозволить підвищити ефективність соціальних послуг.

Освіта та підготовка кадрів: Необхідне оновлення освітніх програм та розвиток практичної підготовки.

Міждисциплінарний підхід: Співпраця з іншими фахівцями забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем

Розвиток громад це процес підвищення спроможності територіальної громади самостійно вирішувати місцеві проблеми, покращувати якість життя мешканців та ефективно використовувати наявні ресурси. Активна участь населення сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи.

Інновації в соціальній роботі – це впровадження нових методів, цифрових технологій та моделей управління для ефективного вирішення соціальних проблем, забезпечення якісних змін та підвищення якості послуг. Ключовими напрямками є діджиталізація, дистанційна допомога, соціальне підприємництво та інтегровані кейс-менеджмент технології. Впровадження нових методів і технологій є ключем до розвитку галузі.

Висновки. Соціальна робота є важливим інструментом забезпечення соціальної стабільності та підтримки населення. В умовах сучасних викликів вона набуває особливого значення. Розвиток соціальної роботи пов'язаний із впровадженням інновацій, підвищенням рівня професійної підготовки та активною участю громад.

Список використаних джерел:

1.Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.
2.Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Каравела, 2011. 367 с.
3.Семигіна Т. В., Мигович І. І. (ред.) Теорії і методи соціальної роботи : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 328 с.
4.Пірен М. І. Соціальна робота у територіальній громаді: теорія та практика : підручник. Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 327 с.
5.Савельчук І. Теорія та практика соціальної роботи з позицій системного підходу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2016. № 1(5). С. 63–66.

НИЗЬКА САМООЦІНКА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТА ШЛЯХИ ЇЇ КОРЕКЦІЇ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Микола Антал,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Актуальність проблеми низької самооцінки зумовлена її значним впливом на формування особистості, рівень психологічного благополуччя та ефективність соціальної взаємодії. У сучасному суспільстві, що характеризується високими вимогами до індивіда, постійною конкуренцією та інформаційним тиском, проблема неадекватного сприйняття себе набуває особливої значущості. Низька самооцінка перешкоджає самореалізації особистості, обмежує її потенціал та негативно впливає на якість життя.

Самооцінка є важливим компонентом самосвідомості, що відображає уявлення людини про власні можливості, якості та місце в суспільстві. Вона формується під впливом соціального середовища, виховання, життєвого досвіду та індивідуально-психологічних особливостей. Адекватна самооцінка сприяє розвитку впевненості у собі, здатності приймати рішення та нести відповідальність за власні дії. Натомість низька самооцінка характеризується заниженим уявленням про власну цінність, невпевненістю, страхом невдачі та залежністю від зовнішньої оцінки.

Причинами формування низької самооцінки можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх належать критичне або знецінююче ставлення з боку батьків, педагогів чи значущого оточення, негативний досвід спілкування, соціальні порівняння та невдачі. Внутрішні чинники пов'язані з особистісними особливостями, такими як підвищена тривожність, схильність до самокритики, перфекціонізм та негативні когнітивні установки. Важливу роль відіграє також соціокультурний контекст, який формує стандарти успішності та впливає на сприйняття себе.

Низька самооцінка має низку негативних наслідків для психічного здоров'я та поведінки особистості. Вона може спричиняти розвиток тривожних і депресивних станів, соціальну ізоляцію, труднощі у встановленні міжособистісних стосунків, уникнення нових можливостей і страх самовираження. Люди з низькою самооцінкою часто знецінюють власні досягнення, перебільшують значення невдач і мають тенденцію до самозвинувачення. Це створює замкнене коло, в якому негативне ставлення до себе підтримує подальші психологічні труднощі.

Корекція низької самооцінки передбачає комплексний підхід, спрямований на зміну негативних установок, розвиток самоприйняття та формування позитивного образу «Я». Одним із ефективних напрямів є когнітивно-поведінкова робота, що включає виявлення та переоцінку деструктивних переконань

про себе. Важливим є розвиток навичок самопідтримки, формування реалістичного бачення власних сильних і слабких сторін, а також навчання конструктивному ставленню до помилок.

Суттєве значення має розвиток емоційної компетентності, що передбачає усвідомлення власних почуттів, їх прийняття та вміння керувати емоційними реакціями. Практики саморефлексії, ведення щоденника, постановка досяжних цілей і поступове накопичення позитивного досвіду сприяють підвищенню впевненості у собі. Не менш важливою є підтримка з боку соціального оточення, яка допомагає сформувати відчуття значущості та прийняття.

Професійна психологічна допомога відіграє важливу роль у процесі корекції низької самооцінки. Психологічне консультування та психотерапія дозволяють глибше зрозуміти причини проблеми, опрацювати травматичний досвід і сформувати нові моделі поведінки. Особливо ефективною є робота, спрямована на розвиток внутрішніх ресурсів особистості та підвищення рівня її психологічної стійкості.

Отже, низька самооцінка є складною психологічною проблемою, що впливає на всі сфери життя особистості. Її подолання можливе за умови усвідомлення власної цінності, розвитку позитивного самоставлення та використання ефективних психологічних стратегій. Комплексний підхід, що поєднує індивідуальну роботу, соціальну підтримку та професійну допомогу, сприяє формуванню адекватної самооцінки та гармонійному розвитку особистості.

ДЕПРЕСИВНІ СТАНИ ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Тетяна Губарь,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Депресивні стани є однією з найпоширеніших форм порушення емоційної сфери особистості в сучасному суспільстві, особливо в умовах тривалого стресу, воєнних дій, соціальної нестабільності та невизначеності майбутнього. Вони характеризуються стійким зниженням настрою, втратою інтересу до життя, зниженням енергії та мотивації, а також негативним сприйняттям себе, навколишнього світу і майбутнього. У тяжчих випадках депресивні стани можуть суттєво порушувати соціальне та професійне функціонування людини.

Депресія як психологічний стан може проявлятися у різних формах – від легкого пригніченого настрою до глибоких клінічних розладів. Основними симптомами є емоційна пригніченість, апатія, підвищена втомлюваність, зниження концентрації уваги, порушення сну та апетиту, відчуття провини або власної неповноцінності, а також песимістичні думки щодо майбутнього. У деяких випадках можуть з'являтися суїцидальні думки, що потребує негайного професійного втручання.

Причини виникнення депресивних станів є багатофакторними. Вони включають як біологічні, так і психологічні та соціальні чинники. До психологічних причин належать тривалі стресові ситуації, психотравми, втрати, хронічне емоційне перенапруження, низька самооцінка та негативні когнітивні установки. Соціальні чинники включають ізоляцію, відсутність підтримки, економічні труднощі, безробіття та воєнні події. Біологічні фактори пов'язані з порушенням нейрохімічних процесів у мозку.

Таблиця 1

Узагальнена характеристика проявів депресивних станів

Сфера прояву	Ознаки депресивного стану	Наслідки
Емоційна	Смуток, апатія, тривожність	Емоційне виснаження
Когнітивна	Негативні думки, зниження концентрації	Погіршення прийняття рішень
Поведінкова	Уникнення активності, ізоляція	Соціальна дезадаптація
Фізіологічна	Порушення сну, втома, зміни апетиту	Погіршення здоров'я

Психологічна корекція депресивних станів є комплексним процесом, спрямованим на відновлення емоційної рівноваги, зміну негативних когнітивних установок та активізацію життєвих ресурсів особистості. Одним із найбільш ефективних підходів є когнітивно-поведінкова терапія, яка допомагає виявити та змінити деструктивні думки, що підтримують депресивний стан.

Важливим напрямом є розвиток навичок емоційної саморегуляції. Це включає усвідомлення власних емоцій, їх прийняття та конструктивне вираження. Використання технік релаксації, дихальних вправ, практик усвідомленості сприяє зниженню рівня тривожності та стабілізації емоційного стану.

Соціальна підтримка відіграє ключову роль у процесі корекції депресивних станів. Спілкування з близькими, участь у соціальній діяльності, підтримка з боку громади допомагають зменшити відчуття ізоляції та відновити почуття значущості. Важливою є також активізація життєвої діяльності, поступове залучення до повсякденних справ та відновлення соціальних ролей.

Окреме значення має психоосвіта, яка дозволяє людині краще розуміти природу депресії, її причини та механізми подолання. Усвідомлення того, що депресивний стан є поширеним і піддається корекції, знижує рівень стигматизації та сприяє своєчасному зверненню по допомогу.

У складних випадках необхідною є професійна психологічна або психіатрична допомога, яка може включати психотерапію та медикаментозну підтримку. Комплексний підхід забезпечує більш ефективне відновлення психічного здоров'я.

Таким чином, депресивні стани є серйозною психологічною проблемою, що суттєво впливає на якість життя особистості. Їх корекція потребує системного підходу, який поєднує психологічну роботу, соціальну підтримку та активізацію внутрішніх ресурсів людини. Своєчасне виявлення та комплексне лікування дозволяють значно покращити психоемоційний стан та відновити повноцінне функціонування особистості.

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Олена Данильченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед цивільного населення набуває особливої актуальності в умовах воєнних дій, соціальних потрясінь та інших кризових ситуацій, що супроводжуються переживанням травматичних подій. Цивільні особи дедалі частіше зазнають впливу факторів, пов'язаних із загрозою життю, втратою близьких, руйнуванням житла, вимушеним переселенням та іншими стресогенними обставинами. Унаслідок цього значно зростає ризик розвитку психічних розладів, серед яких ПТСР посідає одне з провідних місць.

Посттравматичний стресовий розлад є психічним порушенням, що виникає як відкладена або тривала реакція на надзвичайно сильний стрес чи травматичну подію. Його основними проявами є нав'язливі спогади про травму, флешбеки, нічні кошмари, уникнення ситуацій, що нагадують про подію, підвищена тривожність, емоційне оніміння, дратівливість, труднощі концентрації уваги та порушення сну. Ці симптоми суттєво впливають на повсякденне функціонування людини, її соціальні взаємини та загальне психологічне благополуччя.

Особливістю ПТСР у цивільного населення є те, що травматичні події часто мають тривалий або повторюваний характер, що посилює їхній негативний вплив. Крім того, цивільні особи зазвичай не мають спеціальної психологічної підготовки до подолання екстремальних ситуацій, що знижує їхню здатність до ефективної адаптації. Вразливими групами є діти, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, а також ті, хто пережив втрату або безпосередню загрозу життю.

Подолання ПТСР потребує комплексного підходу, що включає як індивідуальні, так і соціальні та професійні ресурси. На індивідуальному рівні важливим є усвідомлення власного стану та прийняття необхідності звернення по допомогу. Підтримка з боку близьких, збереження соціальних зв'язків, участь у спільній діяльності сприяють зниженню відчуття ізоляції та формують відчуття безпеки.

Ефективними є також стратегії самодопомоги, які включають дотримання режиму дня, фізичну активність, техніки релаксації, контроль дихання, практики усвідомленості. Важливо поступово відновлювати звичну діяльність, уникати надмірної ізоляції та обмежувати вплив травматичної інформації. Формування навичок емоційної саморегуляції сприяє стабілізації психічного стану та підвищенню рівня стійкості.

Професійна психологічна допомога є ключовим елементом у подоланні ПТСР. Психотерапевтичні підходи, зокрема когнітивно-поведінкова терапія, травмофокусована терапія, методи десенсибілізації та переробки травматичного

досвіду, довели свою ефективність у роботі з травмою. Важливим є також застосування кризового консультування, психоосвітніх програм і груп підтримки.

На рівні суспільства необхідно забезпечити доступність психологічних послуг, підвищувати рівень обізнаності населення щодо симптомів ПТСР та способів його подолання, а також зменшувати стигматизацію осіб, які звертаються за психологічною допомогою. Важливу роль відіграють соціальні служби, громадські організації та державні програми, спрямовані на підтримку постраждалого населення.

Отже, посттравматичний стресовий розлад є серйозною психологічною проблемою, що потребує своєчасного виявлення та комплексного підходу до подолання. Поєднання особистісних ресурсів, соціальної підтримки та професійної допомоги сприяє ефективному відновленню психічного здоров'я, підвищенню якості життя та адаптації особистості до нових умов існування.

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Оксана Луценко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності
231 Соціальна робота Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема професійного вигорання соціальних працівників у період війни є надзвичайно актуальною, оскільки їхня діяльність безпосередньо пов'язана з наданням допомоги вразливим категоріям населення, які перебувають у кризових та травматичних умовах. Військовий стан значно підвищує рівень професійного та емоційного навантаження, що супроводжується постійним контактом із людським горем, втратами, стресовими ситуаціями та високою відповідальністю за результати роботи. У таких умовах ризик розвитку емоційного виснаження та вигорання суттєво зростає.

Професійне вигорання соціальних працівників визначається як стан фізичного, емоційного та психічного виснаження, що виникає внаслідок тривалого впливу професійного стресу. Воно проявляється у зниженні мотивації, емоційній відстороненості, цинічному ставленні до клієнтів, відчутті професійної неефективності та втраті задоволення від роботи. У період війни ці прояви можуть посилюватися через інтенсивність кризових запитів та обмеженість ресурсів для надання допомоги.

Основними чинниками професійного вигорання соціальних працівників у воєнний час є надмірне робоче навантаження, емоційна залученість у проблеми клієнтів, постійна робота в умовах невизначеності, дефіцит ресурсів, а також власний травматичний досвід, пов'язаний із війною. Додатковим фактором є недостатня соціальна та організаційна підтримка, що ускладнює процес відновлення психологічних ресурсів.

Таблиця 1

Основні компоненти професійного вигорання

Компонент вигорання	Прояви	Наслідки
Емоційне виснаження	Втома, роздратованість, апатія	Зниження працездатності
Деперсоналізація	Байдужість до клієнтів, цинізм	Погіршення якості допомоги
Зниження професійної ефективності	Відчуття неуспішності, сумніви у власних здібностях	Втрата мотивації

Профілактика професійного вигорання соціальних працівників повинна мати комплексний характер і охоплювати індивідуальний, організаційний та соціальний рівні.

На індивідуальному рівні важливим є розвиток навичок емоційної саморегуляції, усвідомлення власних меж та вміння розподіляти навантаження. Соціальним працівникам рекомендується дотримуватися балансу між роботою та відпочинком, використовувати техніки релаксації, підтримувати фізичну активність, а також звертати увагу на власні емоційні стани. Значну роль відіграє формування стійких копінг-стратегій та розвиток резильєнтності.

На організаційному рівні профілактика вигорання передбачає створення безпечного та підтримуючого робочого середовища. Важливими є чіткий розподіл обов'язків, адекватне навантаження, можливість професійного розвитку та регулярна супервізія. Ефективною є система командної підтримки, де працівники можуть обговорювати складні випадки та отримувати емоційну підтримку від колег.

Соціальний рівень профілактики включає підтримку з боку держави та професійних спільнот, забезпечення доступу до психологічної допомоги, тренінгів та програм підвищення кваліфікації. Важливо також формувати суспільне визнання значущості праці соціальних працівників, що позитивно впливає на їхню мотивацію та професійну стійкість.

Отже, профілактика професійного вигорання соціальних працівників у період війни є необхідною умовою збереження ефективності соціальної роботи та психічного здоров'я фахівців. Комплексний підхід, що поєднує особистісні ресурси, організаційну підтримку та соціальні механізми захисту, дозволяє зменшити ризики вигорання та забезпечити стабільне функціонування системи соціальної допомоги в умовах кризових викликів.

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Володимир Норенко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності
231 Соціальна робота Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Тренінгова робота у соціальній сфері є важливим інструментом розвитку професійних компетентностей фахівців, формування соціальних навичок у різних категорій населення та підвищення ефективності соціальної допомоги. Вона базується на активних методах навчання, що передбачають практичну взаємодію учасників, обмін досвідом, моделювання життєвих ситуацій та розвиток умінь, необхідних для адаптації в соціальному середовищі.

У сучасних умовах, особливо під час кризових ситуацій, війни та соціальних трансформацій, тренінгова робота набуває особливого значення, оскільки дозволяє швидко формувати навички психологічної стійкості, ефективної комунікації та саморегуляції. Вона сприяє не лише передачі знань, а й розвитку особистісних ресурсів, що є ключовими для подолання складних життєвих обставин.

Особливістю тренінгової роботи у соціальній сфері є її практична спрямованість. На відміну від традиційних форм навчання, тренінг орієнтований на активну участь кожного учасника, виконання вправ, рольових ігор, аналіз конкретних ситуацій (кейс-методів) та групове обговорення. Такий підхід забезпечує глибше засвоєння матеріалу та формування реальних поведінкових навичок.

Важливою характеристикою тренінгової роботи є її груповий формат. Групова взаємодія створює умови для розвитку довіри, підтримки та обміну досвідом між учасниками. Це особливо значущо в соціальній роботі, де клієнти часто переживають ізоляцію, стрес або кризові стани. У групі формується відчуття приналежності, що позитивно впливає на психологічний стан особистості.

Таблиця 1

Характеристика основних особливостей тренінгової роботи

Особливість	Зміст	Значення
Активність учасників	Виконання вправ, участь в обговореннях	Формування практичних навичок
Групова взаємодія	Спілкування та обмін досвідом	Розвиток соціальної підтримки
Практична спрямованість	Моделювання реальних ситуацій	Підготовка до життєвих викликів
Емоційна залученість	Робота з почуттями та переживаннями	Підвищення усвідомленості
Зворотний зв'язок	Обговорення результатів діяльності	Корекція поведінки та саморозвиток

Тренінгова робота у соціальній сфері виконує низку важливих функцій: навчальну, розвивальну, корекційну та терапевтичну. Навчальна функція полягає

у формуванні нових знань і навичок, розвивальна — у розвитку особистісних якостей, корекційна — у зміні неефективних моделей поведінки, а терапевтична — у зниженні рівня емоційного напруження та подоланні внутрішніх конфліктів.

Особливу увагу слід приділяти ролі тренера, який виступає не лише як викладач, а як фасилітатор групового процесу. Його завдання полягає у створенні безпечного психологічного середовища, підтримці учасників, управлінні груповою динамікою та забезпеченні досягнення цілей тренінгу.

У соціальній роботі тренінги часто спрямовані на розвиток навичок подолання стресу, формування впевненості у собі, покращення комунікативних здібностей, профілактику вигорання та адаптацію до складних життєвих ситуацій. Вони також широко використовуються для підготовки фахівців соціальної сфери, підвищення їх професійної компетентності та розвитку емоційної стійкості.

Таким чином, тренінгова робота у соціальній сфері є ефективним інструментом розвитку особистості та підвищення якості соціальних послуг. Її особливості полягають у практичній спрямованості, груповій взаємодії, емоційній залученості та орієнтації на реальні життєві ситуації. Використання тренінгових технологій сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи та зміцненню психологічного благополуччя учасників.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Наталія Полтавець,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема психологічної підтримки цивільного населення у складних життєвих ситуаціях набуває особливої актуальності в умовах соціальної нестабільності, воєнних дій, економічних криз та інших факторів, що порушують звичний спосіб життя людей. Складні життєві обставини, такі як втрата житла, роботи, близьких людей, вимушене переміщення, переживання травматичних подій, значно впливають на психоемоційний стан особистості та можуть призводити до розвитку тривожних, депресивних і стресових розладів.

Психологічна підтримка є важливим ресурсом, що сприяє збереженню психічного здоров'я, відновленню внутрішньої рівноваги та адаптації до нових умов життя. Вона включає систему заходів, спрямованих на надання емоційної, інформаційної та практичної допомоги особам, які перебувають у кризовому стані. Основною метою такої підтримки є зниження рівня стресу, попередження розвитку психічних порушень та сприяння відновленню психологічного благополуччя.

Складні життєві ситуації часто супроводжуються почуттям страху, тривоги, безпорадності, розгубленості та втрати контролю над власним життям. У

таких умовах людина може втрачати здатність ефективно діяти, приймати рішення та взаємодіяти з оточенням. Особливо вразливими є діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи та ті, хто має попередній травматичний досвід.

Ефективна психологічна підтримка передбачає врахування індивідуальних особливостей людини, її життєвого досвіду, рівня стресу та наявних ресурсів. Одним із базових підходів є надання кризової допомоги, яка спрямована на стабілізацію емоційного стану, зниження гострих реакцій на стрес і відновлення здатності до функціонування. Важливими є емпатійне слухання, створення безпечного простору для вираження емоцій, підтримка відчуття контролю та впевненості.

Значну роль у підтримці психічного здоров'я відіграють соціальні ресурси. Спілкування з близькими, підтримка з боку громади, участь у соціальних ініціативах сприяють подоланню ізоляції та формують відчуття приналежності. Взаємодопомога та солідарність у кризових умовах є важливими чинниками психологічної стійкості.

Важливим напрямом є розвиток навичок самодопомоги та психологічної грамотності населення. До таких навичок належать уміння розпізнавати власні емоційні стани, використовувати техніки релаксації, підтримувати фізичне здоров'я, дотримуватися режиму дня та обмежувати вплив негативної інформації. Формування цих навичок сприяє підвищенню рівня резильєнтності (від англ. *resilience* — пружність, еластичність) та здатності ефективно долати труднощі.

Професійна допомога психологів, соціальних працівників і консультантів є необхідною складовою системи підтримки. Вона включає індивідуальне та групове консультування, психотерапію, психоосвітні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності щодо психологічних реакцій на стрес та способів їх подолання. Важливо забезпечити доступність таких послуг, особливо для вразливих категорій населення.

Отже, психологічна підтримка цивільного населення у складних життєвих ситуаціях є важливим чинником збереження психічного здоров'я та соціальної стабільності. Комплексний підхід, що поєднує індивідуальні ресурси, соціальну підтримку та професійну допомогу, сприяє ефективній адаптації особистості до кризових умов і відновленню її психологічного благополуччя.

ЗРОСТАННЯ ТРИВОЖНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ЗНИЖЕННЯ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Наталія Романенко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема зростання тривожності в сучасному суспільстві є однією з найбільш актуальних у контексті глобальних соціальних змін, інформаційного перевантаження та нестабільності. Сучасна людина перебуває в умовах постійного потоку новин, високих вимог до особистісної та професійної реалізації, економічної невизначеності та, особливо в умовах воєнного стану, постійної загрози безпеці. Це сприяє формуванню стійкого відчуття напруження, невпевненості та внутрішнього дискомфорту, що негативно впливає на психічне здоров'я.

Тривожність розглядається як емоційний стан, що виникає у відповідь на потенційну загрозу та супроводжується відчуттям неспокою, напруження, очікування небезпеки. У помірному рівні вона виконує адаптивну функцію, мобілізуючи ресурси організму для подолання труднощів. Проте за умов хронічного впливу стресових факторів тривожність може набувати надмірного характеру, перетворюючись на деструктивний чинник, що порушує повсякденне функціонування особистості.

Серед основних причин зростання тривожності можна виділити соціальну нестабільність, воєнні конфлікти, економічні труднощі, невизначеність майбутнього, а також вплив інформаційного середовища. Постійне споживання негативних новин, так званий «інформаційний шум», підсилює відчуття небезпеки та формує хронічне напруження. Важливу роль відіграють і індивідуальні особливості, зокрема схильність до тривожних переживань, низька самооцінка, недостатній рівень стресостійкості.

Зростання тривожності має низку негативних наслідків для психічного та фізичного здоров'я. Воно може проявлятися у вигляді порушень сну, зниження концентрації уваги, дратівливості, емоційної нестабільності, а також у формі психосоматичних симптомів. У довгостроковій перспективі хронічна тривожність підвищує ризик розвитку депресивних станів та інших психічних розладів.

Зниження рівня тривожності потребує комплексного підходу, що включає як індивідуальні, так і соціальні стратегії. На індивідуальному рівні важливим є розвиток навичок емоційної саморегуляції, усвідомлення власних переживань та формування конструктивних способів реагування на стрес. Ефективними є техніки релаксації, дихальні вправи, фізична активність, практики усвідомленості, які сприяють зниженню рівня напруження та стабілізації емоційного стану.

Особливу увагу слід приділяти інформаційній гігієні. Обмеження часу, проведеного за переглядом новин, вибір надійних джерел інформації, уникнення надмірного занурення в негативний контент допомагають зменшити психологічне навантаження. Важливим є також дотримання режиму дня, повноцінний сон, збалансоване харчування та підтримка фізичного здоров'я.

Соціальна підтримка відіграє значну роль у подоланні тривожності. Спілкування з близькими, участь у громадському житті, взаємодопомога сприяють зниженню відчуття ізоляції та формують відчуття безпеки. У разі підвищеної тривожності доцільним є звернення за професійною психологічною допомогою, що дозволяє визначити причини тривожних станів та розробити ефективні стратегії їх подолання.

Саме тому, зростання тривожності в сучасному суспільстві є закономірною реакцією на складні умови життя, однак її надмірний рівень потребує своєчасного коригування. Поєднання особистісних ресурсів, здорового способу життя, інформаційної гігієни та соціальної підтримки сприяє зниженню тривожності, збереженню психічного здоров'я та підвищенню якості життя особистості.

СУЧАСНИЙ СТАН ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Тетяна Семенко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Сучасний стан психічного здоров'я населення в умовах воєнного стану характеризується значним ускладненням психоемоційного фону суспільства, зростанням рівня стресу та поширенням різних форм психічних розладів. Воєнні дії створюють тривалу ситуацію небезпеки, невизначеності та втрати базового відчуття безпеки, що є фундаментальним для стабільного функціонування особистості. Внаслідок цього психічне здоров'я населення зазнає системного негативного впливу, який проявляється як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

Психічне здоров'я у даному контексті розглядається як здатність особистості зберігати емоційну рівновагу, ефективно адаптуватися до складних умов, підтримувати соціальні зв'язки та здійснювати продуктивну діяльність. В умовах війни ці функції значною мірою порушуються, що призводить до дезадаптації, зниження якості життя та погіршення загального самопочуття населення.

Однією з ключових характеристик сучасного стану психічного здоров'я є зростання рівня тривожності та хронічного стресу. Постійні повітряні тривоги, загроза обстрілів, інформаційний тиск, економічні труднощі та соціальна нестабільність формують стан тривалої психоемоційної напруги. У таких умовах навіть звичайні життєві ситуації можуть сприйматися як потенційно небезпечні, що посилює відчуття невпевненості та внутрішнього дискомфорту.

Таблиця 1

Узагальнена характеристика основних психоемоційних станів населення в умовах воєнного стану

Психоемоційний стан	Основні прояви	Причини виникнення	Наслідки
Тривожність	Постійне занепокоєння, страх, напруження	Невизначеність, загроза життю, інформаційний тиск	Порушення сну, зниження концентрації
Хронічний стрес	Виснаження, дратівливість, емоційна нестабільність	Тривала дія стресових факторів	Психосоматичні розлади
Депресивні стани	Апатія, втрата інтересу, пригнічений настрій	Втрати, соціальна ізоляція	Зниження життєвої активності
Посттравматичні реакції	Флешбеки, нічні кошмари, уникнення	Пережиті травматичні події	Порушення соціальної адаптації
Емоційне вигорання	Виснаження, байдужість, зниження мотивації	Перевантаження, тривалий стрес	Зниження ефективності діяльності

Особливу увагу слід приділити вразливим категоріям населення, які зазнають найбільшого негативного впливу. До них належать діти, підлітки, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, а також люди, які безпосередньо пережили травматичні події. Їхній психічний стан часто характеризується підвищеною вразливістю та потребує спеціалізованої підтримки.

Таблиця 2

Особливості впливу війни на різні групи населення

Категорія населення	Особливості впливу	Основні ризики
Діти та підлітки	Порушення розвитку, страхи, тривожність	Психологічні травми, труднощі соціалізації
Люди похилого віку	Відчуття самотності, безпорадності	Депресія, ізоляція
ВПО	Втрата житла, соціальних зв'язків	Хронічний стрес, дезадаптація
Працездатне населення	Поєднання роботи та стресових факторів	Вигорання, тривожні розлади
Сім'ї військових	Постійне очікування, тривога	Емоційне виснаження

Важливою особливістю сучасного стану психічного здоров'я є поєднання індивідуальних і колективних переживань. Суспільство перебуває в умовах спільної травматизації, що водночас посилює негативні емоційні стани та формує нові механізми взаємної підтримки і згуртованості.

З метою збереження психічного здоров'я населення необхідно впроваджувати комплексні заходи на різних рівнях. На індивідуальному рівні важливим є розвиток навичок саморегуляції, дотримання режиму дня, підтримка фізичної активності та обмеження негативного інформаційного впливу. На соціальному рівні слід сприяти розвитку підтримуючих спільнот, зміцненню соціальних зв'язків і взаємодопомоги.

Окремого значення набуває система професійної психологічної допомоги, яка повинна бути доступною, своєчасною та адаптованою до умов воєнного стану. Психологічне консультування, кризові інтервенції, психоосвітні програми та реабілітаційні заходи сприяють стабілізації психоемоційного стану населення та запобіганню розвитку більш серйозних психічних порушень.

Таблиця 3

Узагальнення основних напрямів підтримки психічного здоров'я

Рівень	Заходи
Індивідуальний	Саморегуляція, фізична активність, інформаційна гігієна
Соціальний	Підтримка родини, громади, комунікація
Професійний	Психологічна допомога, консультування, терапія
Державний	Програми підтримки, доступ до послуг, просвітництво

Отже, сучасний стан психічного здоров'я населення в умовах воєнного стану характеризується високим рівнем психоемоційного напруження, зростанням кількості психічних порушень та потребою в комплексній підтримці. Вирішення цієї проблеми потребує системного підходу, що поєднує індивідуальні ресурси, соціальну підтримку та ефективну державну політику у сфері охорони психічного здоров'я.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Тетяна Скляр,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема емоційного вигорання в професійній діяльності набуває дедалі більшої актуальності в умовах зростання психоемоційного навантаження, високих вимог до працівників та постійного стресу. Особливо вразливими є представники професій типу «людина–людина» – соціальні працівники, педагоги, медичні працівники, психологи, діяльність яких пов'язана з інтенсивною міжособистісною взаємодією та емоційною включеністю. Тривале перебування в умовах професійного стресу без належного відновлення призводить до виснаження внутрішніх ресурсів і розвитку синдрому емоційного вигорання.

Емоційне вигорання розглядається як стан фізичного, емоційного та психічного виснаження, що виникає внаслідок хронічного стресу на роботі. Воно проявляється через емоційне спустошення, втрату інтересу до професійної діяльності, зниження продуктивності, формування цинічного або байдужого ставлення до клієнтів і колег, а також відчуття професійної неефективності. Важливою ознакою є поступовий характер розвитку вигорання, що часто ускладнює його своєчасне виявлення.

Серед основних причин емоційного вигорання виділяють надмірне робоче навантаження, дефіцит часу, відсутність контролю над результатами праці, низький рівень винагороди та визнання, конфлікти в колективі, а також невідповідність між особистісними цінностями та вимогами професійної діяльності. Значну роль відіграють і індивідуальні особливості особистості, зокрема високий рівень відповідальності, перфекціонізм, емоційна чутливість та схильність до самопожертви.

Емоційне вигорання має серйозні наслідки як для самої особистості, так і для професійної діяльності загалом. Воно може призводити до зниження якості роботи, погіршення міжособистісних стосунків, розвитку психосоматичних захворювань, тривожних і депресивних станів. Крім того, вигорання негативно впливає на мотивацію, задоволеність працею та загальний рівень життєвого благополуччя.

Профілактика емоційного вигорання передбачає системний підхід, що охоплює як індивідуальний, так і організаційний рівні. На індивідуальному рівні важливим є розвиток навичок саморегуляції, вміння розпізнавати власні емоційні стани та своєчасно реагувати на ознаки перевтоми. До ефективних методів належать дотримання балансу між роботою та відпочинком, регулярна фізична активність, повноцінний сон, використання технік релаксації та управління стресом. Важливим є також формування реалістичних очікувань щодо професійної діяльності та вміння встановлювати особистісні межі.

На соціальному рівні значущою є підтримка з боку колег і керівництва, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, розвиток командної взаємодії та взаємодопомоги. Відкрита комунікація, визнання досягнень працівників і можливість обговорення професійних труднощів сприяють зниженню рівня стресу та запобігають розвитку вигорання.

На організаційному рівні важливими є раціональний розподіл робочого навантаження, забезпечення чітких професійних ролей, створення умов для професійного розвитку та підвищення кваліфікації. Запровадження програм психологічної підтримки, тренінгів із профілактики вигорання та супервізії є ефективними інструментами збереження психічного здоров'я працівників.

Отже, емоційне вигорання є складним багатофакторним явищем, що потребує комплексного підходу до його профілактики. Поєднання особистісних ресурсів, соціальної підтримки та організаційних заходів дозволяє зменшити ризик розвитку вигорання, підвищити ефективність професійної діяльності та зберегти психічне здоров'я особистості.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Неоніла Цимбал,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема емоційного вигорання студентів в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності у зв'язку з поєднанням навчального навантаження та впливу постійних стресових факторів. Воєнні дії, небезпека для життя, вимушене переміщення, нестабільність освітнього процесу, дистанційне навчання, інформаційне перевантаження формують складне психоемоційне середовище, у якому студенти змушені адаптуватися до нових реалій. У таких умовах значно зростає ризик розвитку емоційного виснаження та зниження мотивації до навчання.

Емоційне вигорання студентів розглядається як стан психічного та емоційного виснаження, що виникає внаслідок тривалого стресу та перевантаження. Воно проявляється у втраті інтересу до навчальної діяльності, зниженні академічної продуктивності, труднощах концентрації уваги, підвищеній тривожності, апатії, а також відчутті безсилля та розчарування. У студентів може спостерігатися цинічне ставлення до навчання, уникнення виконання завдань і зниження віри у власні можливості.

Особливістю емоційного вигорання в умовах воєнного стану є його посилення через зовнішні фактори, що не залежать від освітнього процесу. Постійні повітряні тривоги, перебої з електропостачанням, нестабільний доступ до інтернету, необхідність поєднання навчання з роботою або волонтерською діяльністю створюють додаткове навантаження. Крім того, переживання за власну безпеку та безпеку близьких, вплив негативної інформації та невизначеність майбутнього значно підвищують рівень стресу.

Серед основних причин розвитку емоційного вигорання студентів можна виділити надмірне навчальне навантаження, відсутність чіткої організації навчального процесу, недостатню підтримку з боку викладачів, соціальну ізоляцію та обмеження звичного студентського життя. Важливу роль відіграють також індивідуальні особливості студентів, зокрема високий рівень тривожності, перфекціонізм (надмірне прагнення до досконалості), невпевненість у собі та низька стресостійкість.

Емоційне вигорання має негативні наслідки для психічного здоров'я студентів і їхнього освітнього розвитку. Воно може призводити до погіршення академічних результатів, втрати інтересу до обраної професії, розвитку тривожних і депресивних станів, а також до соціальної ізоляції. У довгостроковій перспективі це може вплинути на професійне становлення особистості та її здатність до самореалізації.

Профілактика емоційного вигорання студентів передбачає комплекс заходів на індивідуальному та інституційному рівнях. На індивідуальному рівні важливим є формування навичок саморегуляції, ефективного управління часом, дотримання режиму праці та відпочинку, підтримка фізичного здоров'я. Корисними є техніки релаксації, фізична активність, обмеження споживання негативної інформації та розвиток навичок емоційної стійкості.

На рівні освітніх закладів важливо забезпечити гнучкість навчального процесу, врахування індивідуальних обставин студентів, створення підтримуючого освітнього середовища. Викладачі повинні сприяти формуванню позитивної мотивації, надавати своєчасний зворотний зв'язок, підтримувати відкриту комунікацію та враховувати психоемоційний стан студентів.

Соціальна підтримка також відіграє значну роль у подоланні емоційного вигорання. Спілкування з одногрупниками, участь у спільних заходах, підтримка з боку родини та друзів сприяють зниженню рівня стресу та формуванню відчуття приналежності. У разі потреби важливо звертатися за професійною психологічною допомогою.

Таким чином, емоційне вигорання студентів в умовах воєнного стану є складною та багатофакторною проблемою, що потребує комплексного підходу до її вирішення. Поєднання індивідуальних ресурсів, соціальної підтримки та організаційних змін в освітньому процесі сприяє збереженню психічного здоров'я студентів, підвищенню їхньої навчальної ефективності та успішній адаптації до складних умов сучасності.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Таісія Чубукова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія Інституту соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Проблема підтримки психічного здоров'я військовослужбовців є однією з ключових у сучасних умовах воєнних дій, оскільки їхня професійна діяльність пов'язана з підвищеним ризиком для життя, постійним стресом і значним психоемоційним навантаженням. Перебування в умовах бойових дій, тривале розлучення з родиною, відповідальність за життя побратимів, вплив травматичних подій формують специфічні психологічні виклики, що потребують системної та професійної підтримки.

Психічне здоров'я військовослужбовців характеризується здатністю зберігати психологічну стійкість, ефективно діяти в екстремальних умовах, контролювати емоційні реакції та адаптуватися до змінного середовища. Водночас постійний вплив стресових факторів може призводити до розвитку тривожних

розладів, депресивних станів, посттравматичних стресових реакцій, емоційного виснаження та порушень поведінки. Особливо небезпечним є накопичення травматичного досвіду без належного психологічного опрацювання.

Однією з важливих особливостей підтримки психічного здоров'я військових є необхідність урахування специфіки їхньої служби. Психологічна допомога має бути адаптована до умов військового середовища, включати швидкі та ефективні методи стабілізації емоційного стану, а також бути доступною безпосередньо в зоні виконання службових завдань. Значну роль відіграє формування навичок саморегуляції, здатності до швидкого відновлення та підтримання бойової готовності.

Профілактика психоемоційних порушень серед військовослужбовців передбачає підготовку до стресових ситуацій ще на етапі навчання. Психологічна підготовка включає розвиток стресостійкості, формування адекватних копінг-стратегій, навчання технік управління емоціями та поведінкою в екстремальних умовах. Важливим є також формування згуртованості підрозділу, взаємної підтримки та довіри між військовими.

У процесі служби ефективною є система психологічного супроводу, яка передбачає регулярний моніторинг психічного стану, надання індивідуальної та групової допомоги, проведення психоосвітніх заходів. Особливе значення мають короткотривалі інтервенції, спрямовані на зниження рівня стресу, стабілізацію емоційного стану та попередження розвитку більш серйозних розладів. Важливо забезпечити можливість конфіденційного звернення за допомогою без ризику стигматизації.

Після участі в бойових діях особливої актуальності набуває етап реабілітації та реадаптації до мирного життя. У цей період необхідна комплексна допомога, що включає психологічну підтримку, соціальну адаптацію, роботу з сім'єю та відновлення життєвих ресурсів. Важливим є створення програм посттравматичного зростання, які сприяють переосмисленню пережитого досвіду та інтеграції його в життєву історію особистості.

Соціальне оточення відіграє значну роль у підтримці психічного здоров'я військовослужбовців. Підтримка з боку родини, побратимів, громадськості сприяє зниженню рівня психологічної напруги та формує відчуття значущості й прийняття. Водночас важливо підвищувати рівень обізнаності суспільства щодо психологічних особливостей військових, щоб зменшити стигматизацію та сприяти ефективній інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Отже, підтримка психічного здоров'я військовослужбовців є багаторівневим процесом, що охоплює етапи підготовки, виконання службових завдань і післявоєнної адаптації. Ефективність цієї підтримки залежить від поєднання індивідуальних ресурсів, професійної психологічної допомоги, соціальної підтримки та організаційних заходів. Комплексний підхід дозволяє не лише запобігати розвитку психоемоційних порушень, а й сприяє збереженню психологічної стійкості та підвищенню якості життя військовослужбовців.

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Актуальність проблеми психічного здоров'я особистості в умовах війни та невизначеності зумовлена глибокими соціальними, економічними та психологічними трансформаціями, що відбуваються в суспільстві. Сучасні воєнні реалії супроводжуються постійною загрозою життю, вимушеним переселенням, втратою близьких, руйнуванням звичного способу життя, що значно підвищує рівень психоемоційного напруження. У таких умовах людина стикається не лише з фізичними труднощами, а й із серйозними психологічними викликами, які можуть призводити до порушення психічного здоров'я та зниження якості життя.

Психічне здоров'я є важливою складовою загального благополуччя особистості й визначається як стан внутрішньої рівноваги, здатності до саморегуляції, адекватного сприйняття реальності та ефективної взаємодії з соціальним середовищем. В умовах війни цей стан зазнає значних змін, оскільки людина постійно перебуває під впливом стресових факторів. Хронічний стрес, тривога, страх, невизначеність майбутнього формують підґрунтя для розвитку різних психоемоційних порушень, серед яких особливе місце займають тривожні розлади, депресивні стани, емоційне виснаження та посттравматичні реакції.

Війна створює ситуацію, у якій базові потреби безпеки та стабільності залишаються незадоволеними. Це призводить до втрати відчуття контролю над власним життям, формує почуття безпорадності та підвищує рівень невизначеності. Особливо вразливими є діти, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, а також ті, хто безпосередньо пережив травматичні події. Разом із тим навіть особи без прямого досвіду бойових дій можуть зазнавати негативного впливу через інформаційний тиск, постійне очікування небезпеки та соціальну напруженість.

Незважаючи на складність ситуації, психічне здоров'я особистості не є статичним і може підтримуватися завдяки внутрішнім і зовнішнім ресурсам. Одним із ключових чинників є резильєнтність (від англ. *resilience* – пружність, еластичність) – здатність людини адаптуватися до складних обставин, зберігати психологічну рівновагу та відновлюватися після пережитих труднощів. Резильєнтність формується під впливом особистісних характеристик, життєвого досвіду, соціального оточення та доступу до підтримки.

Важливу роль у збереженні психічного здоров'я відіграють стратегії самодопомоги та психоемоційної регуляції. До них належать дотримання стабільного режиму дня, фізична активність, повноцінний сон, збалансоване харчування, а також свідоме обмеження споживання негативної інформації. Ефективними є практики усвідомленості, дихальні вправи, техніки релаксації, які допомагають знизити рівень тривоги та стабілізувати емоційний стан. Не менш важливим є збереження сенсу життя, постановка короткострокових цілей та підтримка внутрішньої мотивації.

Соціальна підтримка є одним із найпотужніших ресурсів у подоланні наслідків стресу. Спілкування з близькими, участь у житті громади, взаємодопомога та волонтерська діяльність сприяють зниженню рівня ізоляції, формують відчуття приналежності та значущості. У кризових умовах особливої ваги набуває колективна згуртованість, яка допомагає людям спільно долати труднощі та підтримувати одне одного.

Професійна психологічна допомога є важливим компонентом системи підтримки психічного здоров'я. Своєчасне звернення до фахівців дозволяє запобігти поглибленню психоемоційних проблем, сприяє формуванню ефективних стратегій подолання стресу та адаптації до нових умов життя. Значну роль у цьому процесі відіграють соціальні працівники, психологи, педагоги, які забезпечують психосоціальну підтримку, проводять просвітницьку роботу та допомагають формувати навички саморегуляції.

Отже, психічне здоров'я особистості в умовах війни та невизначеності є складним і багатовимірним явищем, що потребує комплексного підходу до його збереження. Поєднання індивідуальних ресурсів, соціальної підтримки та професійної допомоги створює основу для підтримання психологічної рівноваги. Формування резильєнтності, розвиток культури психічного здоров'я та забезпечення доступності психологічних послуг є ключовими напрямами подолання негативних наслідків війни та сприяють відновленню та збереженню психічного благополуччя особистості.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрій Коваль,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Людмила Харченко,
доктор біологічних наук,
професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Сучасний розвиток спеціальної та інклюзивної освіти в Україні зумовлює потребу в підготовці фахівців із корекційної педагогіки, здатних не лише реалізовувати традиційні напрями навчальної, виховної та корекційно-розвиткової роботи, а й активно впроваджувати інноваційні підходи в освітній процес. Актуальність проблеми посилюється тим, що забезпечення якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами розглядається як одне з провідних завдань сучасних європейських держав, а підтримка ідей інклюзії сприяє модернізації освітніх систем і створенню нових можливостей для навчання різних категорій здобувачів освіти [1]. У цьому контексті професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти має бути спрямована на формування готовності до роботи в динамічному, інклюзивному, технологічно насиченому та міждисциплінарному освітньому середовищі.

Професійна готовність майбутнього фахівця з корекційної педагогіки до інноваційної діяльності є інтегральним особистісно-професійним утворенням,

що охоплює систему знань, умінь, ціннісних орієнтацій, мотиваційних установок, практичного досвіду, рефлексивних умінь і творчих якостей. Вона виявляється у здатності майбутнього фахівця критично оцінювати педагогічні нововведення, добирати й адаптувати інноваційні технології до потреб конкретної дитини, проєктувати індивідуальні освітні та корекційно-розвиткові маршрути, взаємодіяти з командою психолого-педагогічного супроводу, застосовувати цифрові ресурси, здійснювати моніторинг результатів і коригувати власну професійну діяльність.

Інноваційна діяльність у сфері корекційної педагогіки має специфічний характер. Вона не може зводитися до механічного перенесення новітніх методик у практику роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Будь-яка інновація має бути педагогічно доцільною, корекційно обґрунтованою, етично прийнятною, безпечною та індивідуалізованою. Саме тому майбутній фахівець має оволодіти не лише набором сучасних технологій, а й здатністю визначати межі їх застосування, оцінювати можливі ризики та адаптувати освітні впливи відповідно до особливостей психофізичного, мовленнєвого, когнітивного, емоційно-вольового й соціального розвитку дитини.

У структурі професійної готовності майбутніх фахівців із корекційної педагогіки до інноваційної діяльності доцільно виокремити кілька взаємопов'язаних компонентів. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає сформованість професійного інтересу, гуманістичної спрямованості, позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, прийняття цінностей інклюзії, готовність до професійного саморозвитку та відкритість до педагогічних нововведень. Без цього компонента інноваційна діяльність може залишатися формальною, оскільки педагог застосовуватиме нові методи не через їхню ефективність, а лише як зовнішню вимогу.

Когнітивний компонент охоплює знання про закономірності розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сучасні підходи до спеціальної та інклюзивної освіти, сутність інноваційної педагогічної діяльності, принципи індивідуалізації навчання, технології психолого-педагогічного супроводу, можливості цифрових засобів і критерії оцінювання ефективності корекційної роботи. Дослідження з проблеми інноваційної компетентності педагогів підкреслюють, що така компетентність має спиратися на динамічне поєднання знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, цінностей і досвіду, які забезпечують здатність до інноваційної педагогічної діяльності [2].

Операційно-діяльнісний компонент передбачає сформованість практичних умінь аналізувати освітні потреби дитини, планувати корекційно-розвиткову роботу, добирати методи та засоби педагогічного впливу, створювати адаптовані дидактичні матеріали, використовувати цифрові інструменти, організовувати взаємодію з батьками й фахівцями команди супроводу. Сучасні дослідження професійної підготовки майбутніх бакалаврів спеціальної освіти до використання цифрових технологій наголошують на важливості формування готовності до застосування цифрових засобів в умовах інклюзивного освітнього простору та підпорядкування цього процесу цілісній моделі професійної підготовки [3].

Рефлексивний компонент пов'язаний зі здатністю майбутнього фахівця аналізувати власну діяльність, оцінювати ефективність застосованих методів, бачити труднощі, виявляти причини педагогічних невдач, коригувати професійні дії та планувати подальше самовдосконалення. Рефлексія є важливою

умовою інноваційної діяльності, оскільки впровадження нововведень завжди потребує перевірки їх результативності в конкретній педагогічній ситуації.

Особистісно-творчий компонент охоплює креативність, гнучкість мислення, емпатію, толерантність, відповідальність, емоційну стійкість, здатність до нестандартного розв'язання професійних завдань. Для корекційного педагога ці якості мають особливе значення, адже робота з дітьми з особливими освітніми потребами часто відбувається в умовах невизначеності, потребує швидкої адаптації методів і пошуку індивідуальних педагогічних рішень.

Формування професійної готовності до інноваційної діяльності має здійснюватися системно в межах освітньої програми підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти. Важливо, щоб інноваційна складова не обмежувалася окремою навчальною дисципліною, а інтегрувалася в психолого-педагогічну, методичну, медико-біологічну, цифрову та практичну підготовку. Підготовка фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти в європейських країнах має практико-орієнтований характер і спрямована на розвиток компетентностей, необхідних для розв'язання широкого кола завдань в інклюзивному середовищі [1]. Цей підхід є продуктивним і для української системи вищої освіти.

До основних педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців із корекційної педагогіки до інноваційної діяльності належать: практико-орієнтована спрямованість освітнього процесу; використання інтерактивних методів навчання; залучення студентів до проєктної та дослідницької діяльності; розвиток цифрової компетентності; організація рефлексивного освітнього середовища; міждисциплінарна інтеграція змісту підготовки; тісна взаємодія з базами практики — спеціальними закладами освіти, інклюзивними класами, інклюзивно-ресурсними центрами, реабілітаційними установами.

Практико-орієнтованість передбачає постійне поєднання теоретичних знань із реальними або змодельованими професійними ситуаціями. Доцільними є аналіз педагогічних кейсів, моделювання корекційних занять, розроблення фрагментів індивідуальних програм розвитку, створення адаптованих навчальних матеріалів, проведення мінітренінгів, виконання проєктних завдань. Навчально-методичні матеріали з інклюзивної освіти, адресовані педагогічним працівникам спеціальних закладів, інклюзивних класів, фахівцям ІРЦ, студентам педагогічних закладів освіти та батькам дітей з ООП, підтверджують потребу у практично спрямованій підготовці різних учасників інклюзивного процесу [4].

Особливу роль у формуванні готовності до інноваційної діяльності відіграє цифрова компетентність. Майбутній фахівець має вміти використовувати цифрові засоби для комунікації, візуалізації навчального матеріалу, адаптації завдань, підтримки альтернативної та додаткової комунікації, організації дистанційної взаємодії, моніторингу динаміки розвитку дитини [5.6]. Водночас цифрові технології мають застосовуватися не формально, а відповідно до педагогічної мети, особливостей дитини, принципів доступності, безпеки й індивідуалізації.

Важливим напрямом є також формування здатності до командної взаємодії. Інноваційна діяльність корекційного педагога реалізується не ізольовано, а у взаємодії з учителями, асистентами вчителя, психологами, логопедами, соціальними педагогами, фахівцями ІРЦ, медичними й реабілітаційними працівниками, батьками. Тому у процесі підготовки студентів необхідно моделювати командні форми роботи, розвивати навички професійної комунікації, педагогічного консультування, спільного планування та аналізу результатів супроводу дитини.

Отже, формування професійної готовності майбутніх фахівців із корекційної педагогіки до інноваційної діяльності є складним і багатоаспектним процесом. Його результатом має стати фахівець, здатний діяти в умовах змін, критично осмислювати педагогічні нововведення, адаптувати сучасні технології до потреб дітей з особливими освітніми потребами, працювати в команді, використовувати цифрові ресурси, здійснювати рефлексію та постійно вдосконалювати власну професійну діяльність. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні критеріїв, показників і рівнів сформованості такої готовності, а також у створенні моделі її поетапного формування в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Список використаних джерел:

1.Капустіна О. І. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах Європи. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 89. С. 147–151. DOI: 10.32782/ip/89.28.
2.Концепція формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 67. Т. 1. С. 137–141.
3.Охріменко О., Семеніхіна О. Професійна підготовка майбутніх бакалаврів спеціальної освіти до використання цифрових технологій в умовах інклюзивного освітнього простору. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2021. Т. 9, № 2. С. 47-56.
4.Курок В., Коротич А. Зміст та структура інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С. 1246–1254.
5.Ляшенко К. І. Сутність поняття «інноваційна компетентність майбутнього вчителя початкових класів». *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2021. Вип. 56. С. 167–181.
6.Прохоренко Л. Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 2(25). С. 203–219.

СОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Тетяна Косач,
канд. філос. наук, доцент,
доцентка кафедри права та соціально-поведінкових наук,
Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Соціальну поведінку особистості слід тлумачити як складне соціальне та соціально-психологічне явище, становлення і розвиток якого зумовлюються взаємодією об'єктивних і суб'єктивних чинників, а також дією соціальних закономірностей. Її виникнення та функціонування визначаються не лише внутрішніми характеристиками особистості, а й системою суспільних відносин, соціальних норм, цінностей і очікувань. Саме тому категорія детермінації соціальної поведінки конкретизується через поняття регуляції, яку пов'язують із впорядкуванням, узгодженням і приведенням процесів у відповідність до встановлених правил і норм.

У сучасному суспільстві соціальна поведінка є одним із ключових предметів міждисциплінарного осмислення – філософського, соціологічного та психологічного, оскільки вона одночасно є формою прояву активності особистості та

наслідком функціонування системи соціальної регуляції. У філософському вимірі соціальна поведінка осмислюється як спосіб буття людини, що виявляється через діяльність, систему цінностей і соціальні взаємини [8]. Соціальну поведінку особистості доцільно визначати як систему соціально значущих дій, учинків і взаємодій, що реалізуються в процесі суспільного життя. Її формування зумовлюється впливом внутрішніх чинників – свідомості, мотивації, ціннісних орієнтацій і смислових структур, – а також зовнішніх чинників, серед яких провідне місце посідають соціальні норми, інститути та культурне середовище. Відповідно до підходу О. Васильченка, соціальна поведінка є системою дій, які формуються і регулюються когнітивними, емоційними та смисловими структурами особистості [7].

Поведінка особистості є складовою ширшої системи соціальної регуляції, функціональне призначення якої полягає у формуванні, підтриманні та відтворенні норм і правил, необхідних для забезпечення соціальної взаємодії, комунікації та діяльності. Соціальна регуляція постає як система механізмів, норм та інститутів, що забезпечують упорядкування поведінки індивідів у суспільстві. Вона охоплює правові, моральні, релігійні та культурні регулятори, а її практична реалізація відбувається через систему соціальних норм, що слугують поведінковими орієнтирами [11].

До провідних механізмів соціальної регуляції належать соціальні норми, санкції, інститути та соціалізація. Соціалізація має особливе значення як процес засвоєння індивідом суспільних норм і цінностей. За В. Москаленком, саме включення особистості до системи соціальних відносин зумовлює формування її соціальної поведінки [10]. Отже, соціальна регуляція забезпечує узгодження дій індивідів із соціальними очікуваннями.

Поведінка має внутрішньо впорядковану структуру та охоплює поведінковий акт, дію, вчинок і діяння. Особливе місце в ній належить соціальним діям, для яких визначальною є їхня суспільна значущість. Їх суб'єктами можуть бути як окремі індивіди, так і соціальні групи, а самі вони здійснюються в конкретних соціальних ситуаціях. Соціальні дії передбачають мотивацію, наміри й соціальні установки, зумовлені суспільством, і можуть бути спрямовані на розв'язання економічних, соціальних, культурних чи духовних завдань. У цьому зв'язку важливими є співвідношення раціонального й ірраціонального, свідомого і несвідомого, а також роль суб'єктивного смислу дій. Вчинок розуміється як дія, соціальне значення якої усвідомлюється самою особистістю. На відміну від імпульсивних дій, він здійснюється відповідно до прийнятого наміру, підпорядковується мотивам і цілям людини та відображає її провідні потреби, ставлення до дійсності, характер і темперамент. Діяння ж є узагальненим виявом соціально значущої активності особистості, що реалізується через конкретні дії та вчинки, а питання відповідальності за його результати пов'язується з характером наслідків, формою вини та можливістю їх передбачення.

Метою соціальної поведінки є вплив на соціальну реальність та її перетворення. Це передбачає не лише суспільні зміни, а й трансформації на рівні соціальних груп і самої особистості. Результатом такої поведінки стає формування системи взаємодій і взаємовідносин, у яких важливе місце посідає спілкування як невід'ємна характеристика поведінки.

У філософському вимірі соціальна поведінка осмислюється як форма діяльності, що має свідомий і цілеспрямований характер та пов'язана з категорі-

ями свободи, активності й відповідальності. Представники класичної соціальної теорії, зокрема М. Вебер і Т. Парсонс, розглядали її як дію, орієнтовану на інших людей і соціальні норми [8]. Соціальна поведінка також постає як вияв свободи й відповідальності особистості, яка є не лише об'єктом соціального впливу, а й активним суб'єктом суспільних змін. У цьому контексті поведінка є результатом взаємодії внутрішнього світу людини із зовнішнім соціальним середовищем [9].

Теорія соціальної дії пояснює поведінку через її спрямованість на інших людей і соціальні норми, наголошуючи на її смисловій природі. Соціальна поведінка є варіативною й може набувати раціональних або ірраціональних, нормативних чи девіантних, усвідомлених або імпульсивних форм [4]. Попри різноманіття форм, спільною ознакою соціальної поведінки залишається її нормативність, хоча поряд із нею існують і девіантні та інноваційні прояви.

Формування соціальної поведінки відбувається у процесі взаємодії особистості та соціального середовища, яка має двосторонній характер. Суспільство впливає на особистість через систему норм і цінностей, тоді як сама особистість здатна змінювати їх завдяки власній діяльності. У сучасних умовах цей процес ускладнюється індивідуалізацією та плюралізмом цінностей, що послаблює традиційні механізми регуляції й водночас підсилює роль особистісного вибору [12].

Сучасне суспільство стикається з такими викликами, як криза цінностей, соціальна аномія, посилення індивідуалізації та розвиток інформаційного середовища. Ці процеси зумовлюють трансформацію моделей соціальної поведінки та актуалізують потребу в адаптації механізмів регуляції.

Важливим сучасним виміром соціальної поведінки є її реалізація в цифровому просторі. Соціальні мережі, онлайн-комунікації та цифрові платформи формують нові типи соціальних взаємодій, що трансформують традиційні механізми соціальної регуляції. Поведінка особистості дедалі частіше розгортається у віртуальному середовищі, у межах якого функціонують специфічні норми, символічні практики та моделі самопрезентації. У сучасній науковій літературі цифровізація соціального простору розглядається як чинник, який сприяє становленню нових моделей поведінки, пов'язаних із віртуальною ідентичністю та мережевими комунікативними практиками [6]. Водночас у межах теорії мережевого суспільства М. Кастельс наголошує, що соціальна поведінка дедалі більшою мірою визначається не ієрархічними інституціями, а горизонтальними мережевими зв'язками та інформаційними потоками [1]. Із філософської точки зору це узгоджується з постмодерністським баченням суспільства як множинного й децентралізованого утворення, у межах якого універсальні норми нерідко поступаються місцем контекстуальним і ситуативним регуляторам поведінки.

Не менш важливими внутрішніми вимірами соціальної поведінки є резильєнтність і саморегуляція особистості. Умови соціальної нестабільності, включаючи воєнні події та глобальні кризи, істотно посилюють значення цих чинників у формуванні поведінкових стратегій. Резильєнтність доцільно розглядати не лише як психологічну властивість, а й як філософсько-антропологічну характеристику, що відображає здатність особистості зберігати цілісність, суб'єктність і смислову орієнтацію в умовах невизначеності. У наукових публікаціях зазначається, що резильєнтність виступає важливим ресурсом адаптації та визначає ефективність соціальної поведінки особистості в умовах соціальних

змін [5]. Подібно до цього, міжнародні дослідження підкреслюють, що резильєнтність є ключовим чинником підтримання стабільної поведінки в умовах ризику та стресу [3]. У філософському аспекті це кореспондує з екзистенціалістською традицією, згідно з якою поведінка людини визначається її здатністю до вибору, самовизначення та відповідальності.

Ще однією важливою ознакою сучасності є плюралізація соціальних норм і трансформація механізмів регуляції. Сучасне суспільство характеризується зміною соціальних норм і зростанням їх різноманіття, що зумовлено глобалізацією, культурною диференціацією та індивідуалізацією. Унаслідок цього соціальні норми нерідко втрачають ознаки абсолютної універсальності і набувають контекстуальної зумовленості. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що в сучасних умовах соціальні норми функціонують як гнучкі регулятори, що змінюються залежно від соціального середовища та комунікативного контексту [13]. Крім того, сучасні дослідження засвідчують зростання ролі неформальних механізмів регуляції, зокрема соціальних мереж, цифрових спільнот і комунікативних практик, які можуть доповнювати або частково заміщувати традиційні інституційні регулятори поведінки [2]. У філософському вимірі це означає перехід від нормативно-центрованої моделі суспільства до плюралістичної, у межах якої поведінка визначається взаємодією різних нормативних систем – правових, моральних, культурних і цифрових.

Отже, соціальна поведінка особистості в системі соціальної регуляції є багатовимірним і динамічним феноменом, що формується під впливом нормативних, ціннісних, інституційних і особистісних чинників. Вона постає формою діяльності, у якій відображається взаємодія свободи, відповідальності, цінностей і соціального середовища. Соціальна регуляція забезпечує стабільність суспільства, однак в умовах сучасних трансформацій потребує подальшого філософського осмислення та вдосконалення. Філософський аналіз цієї категорії дає змогу глибше зрозуміти механізми взаємозв'язку особистості й суспільства та окреслити можливості гармонізації їхньої взаємодії.

Список використаних джерел:

1.Castells M. The Rise of the Network Society: монографія. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. 597 p.
2.de Waal M., Poell T., Van Dijck J. The Platform Society: Public Values in a Connective World. Oxford: Oxford University Press, 2018. DOI: 10.1093/oso/9780190889760.001.0001
3.Masten A.S., Cicchetti D. Resilience in Development: Progress and Transformation. *Developmental Psychopathology*. 2016. Vol. 4. P. 271–333. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781119125556.devpsy406
4.Бащук С.Г. Соціальна поведінка і вплив цінностей на неї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 4–7. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc8/3.pdf
5.Біла І.М. Адаптаційні характеристики особистості як ресурс щастя. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75). № 4. С. 80–86. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2025/14.pdf
6.Бойчук О.І., Юхименко Н.Ф. Соціальні мережі як платформа для промоції віртуальної генези. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. № 3. С. 28–35. URL: https://perspektyvy.pdpu.od.ua/3_2024/6.pdf

7.Васильченко О.М. Соціальна поведінка особистості у різних сферах суспільної взаємодії: соціально-психологічний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Т. 2. № 1. С. 111–116. URL: https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/713/670
8.Гарасимів Т. Поведінка людини: філософсько-правова рефлексія «діяльність» та «активність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 147–151. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5643/vnulpurn201685523.pdf
9.Гарасимів Т.З., Базарник М.В. Поведінка як діяльність: соціально-правовий вимір особистості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. С. 340–344. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_845_54.pdf
10.Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 540 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5319/1/Соціалізація_особистості.pdf
11.Основи соціальної психології: підручник / за ред. М.М. Слюсаревського. Київ: Талком, 2018. 580 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osnovy-socpsych.pdf
12.Соціальна регуляція поведінки в умовах суспільної нестабільності: монографія / за ред. О. Злобіної. Київ: Інститут соціології Національної академії наук України, 2013. 320 с. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2013/soc_regulation.pdf
13.Фурман О.Є., Дідора М.І., Христинюк У.І. Соціальні норми як психокультурний фактор життєдіяльності особистості. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1 (85). С. 179–198. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/05a2e3f0-8843-498f-823f-d48c66078e25/content

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМИН У СІМ'ЯХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: РОЛЬ ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ

Галина Котломанітова,
канд.пед.наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Гармонійне функціонування сімейної системи є важливим чинником психічного здоров'я та особистісного зростання її членів. Сприятливе емоційне середовище у родині підвищує рівень життєвої задоволеності, формує стійкість до стресів і забезпечує ефективну соціальну адаптацію в умовах кризових ситуацій та воєнних подій. Військові дії суттєво змінюють характер сімейних відносин, спричиняючи підвищене емоційне напруження, тривожність та комунікативні труднощі. Водночас родина залишається головним осередком підтримки, соціалізації та моральної стабільності військовослужбовця, впливаючи на його бойовий дух і психологічну стійкість [4, С. 46-48].

Тривалі розлуки під час виконання службових завдань створюють додаткові навантаження для членів сім'ї, змушуючи їх адаптуватися до нових ролей і відповідальностей. Ця вимушена автономність може ускладнювати період повернення військового, проте часто сприяє зміцненню сімейної єдності та розвитку життєстійкості. Регулярна комунікація, навіть дистанційна, виступає ва-

жливим інструментом збереження емоційного зв'язку та взаєморозуміння. Родини, які спільно долають випробування війною, зазвичай демонструють вищу здатність до адаптації після демобілізації.

Бойовий досвід суттєво впливає на емоційний і соціальний стан військовослужбовців та їхніх родин [3, С. 112-120]. Повернення з фронту часто супроводжується труднощами у спілкуванні, що потребує особливих підходів до відновлення довіри та психологічного благополуччя. Важливо враховувати, що пережиті події можуть змінювати реакції військового у повсякденному житті, тому толерантність, відкритість і поступова адаптація є необхідними умовами ефективного сімейного відновлення.

Сім'я військовослужбовця виконує не лише соціальну, а й функціональну роль у забезпеченні ефективності військової служби. Її стабільність і психологічна підтримка є необхідними для збереження боєздатності особового складу. Водночас постійні виклики, тривалі розлуки та емоційні навантаження формують специфічне середовище, яке потребує системної підтримки з боку держави та соціальних служб для забезпечення емоційного благополуччя й почуття безпеки як військового, так і його родини.

Оптимізація сімейних відносин у таких умовах потребує цілеспрямованих дій, спрямованих на формування сприятливого мікроклімату, зміцнення емоційних зв'язків і розвиток навичок взаємопідтримки, що забезпечить стійкість родини до впливу воєнних і соціальних викликів [2, С. 83].

У таких умовах соціальний супровід стає ключовим механізмом підтримки сімейної цілісності, профілактики дезадаптації та відновлення довіри в системі «військовий – члени сім'ї». Ефективність психосоціальної допомоги під час війни визначається поєднанням індивідуальної емоційної саморегуляції, професійних психологічних інтервенцій, ресурсів громади та травма-орієнтованого освітнього середовища.

Регулярна комунікація в родині військовослужбовця є визначальним чинником збереження гармонійних відносин. Вона передбачає не лише обмін інформацією, а й уважне ставлення до емоцій партнера, щирий інтерес до його думок і почуттів, що формує атмосферу довіри та підтримки. Ефективність спілкування залежить від вміння обговорювати важливі питання у спокійній, доброзичливій атмосфері, особливо під час кризових ситуацій, пов'язаних зі службою чи побутом. Позитивне налаштування, зосередження на спільних цілях і конструктивне вирішення конфліктів сприяють стабільності та зміцненню сімейної єдності. Відкритість і взаєморозуміння між членами родини створюють основу для довіри, партнерства й формування сприятливого психологічного клімату [1, С. 56-58].

Ефективна взаємодія у сім'ях військовослужбовців базується на постійній комунікації та виробленні гнучких домовленостей, які враховують змінність умов військової служби. Проведення регулярних сімейних зустрічей сприяє колективному аналізу поточних проблем, визначенню спільних цілей та забезпеченню балансу інтересів усіх членів родини. Гнучке оновлення сімейних правил – розподіл обов'язків, адаптація побутового розкладу, корекція спільних планів – знижує ризик конфліктів і підвищує ефективність взаємодії у кризових ситуаціях. Важливим аспектом є також виявлення та використання зовнішніх ресурсів – психологічних, освітніх чи консультаційних, — що допомагають зміцнювати стійкість родини. Безперервний відкритий діалог, побудований на

взаємній повазі та увазі до емоцій кожного, сприяє розвитку довіри, підтримки та гармонійного функціонування сімейної системи.

Підтримка у періоди віддалених ротацій є другим ключовим аспектом ефективного функціонування родини військовослужбовця. Тривала фізична дистанція створює додаткове емоційне навантаження, тому важливо підтримувати регулярну комунікацію, що зберігає відчуття близькості та причетності. Доцільним є встановлення сталого графіка телефонних чи відеозв'язку, використання електронних повідомлень, фото або коротких відео з повсякденного життя, що допомагає компенсувати відсутність фізичної присутності. Планування спільних подій після повернення військового сприяє емоційній стабільності та гармонізації сімейної динаміки [5, С. 74-75].

Третім аспектом виступає забезпечення емоційного здоров'я як бази психологічної стійкості родини. Доступ до професійної психологічної допомоги – онлайн, телефоном чи очно – сприяє своєчасному подоланню стресу та збереженню емоційної рівноваги. Важливим елементом соціально-психологічної підтримки є розвиток навичок саморегуляції через участь у тренінгах, онлайн-курсах із психології та управління стресом, а також практиках медитації. Такі заходи формують конструктивні механізми подолання психоемоційних труднощів, підвищують життєстійкість і підтримують позитивне ставлення до життя. Спільне дозвілля, спорт і відпочинок зміцнюють сімейну згуртованість і допомагають зменшити наслідки воєнного стресу.

Не менш важливим чинником стабільного функціонування сімей військовослужбовців є раціональний розподіл обов'язків і взаємна підтримка. Чітке визначення ролей кожного члена родини забезпечує організованість і впевненість у виконанні щоденних завдань, особливо за відсутності військового. Спільне обговорення та фіксація обов'язків сприяють уникненню конфліктів, а регулярна спільна діяльність (сімейні ігри, спортивні чи культурні заходи) формують атмосферу єдності. Планування спільного дозвілля на час ротації або після повернення військовослужбовця допомагає зменшити відчуття ізоляції, а колективне виконання побутових завдань дозволяє рівномірно розподілити навантаження між усіма членами родини [6, С. 91-97].

Важливим елементом ефективної сімейної взаємодії є гнучкість і здатність до адаптації. Прийняття змін як невід'ємної частини життя, готовність до діалогу та формування спільних планів підвищують психологічну стійкість родини. Толерантність до нових умов і взаємна підтримка сприяють стабільності сімейного середовища, що забезпечує не лише збереження згуртованості під час воєнних викликів, а й розвиток родини як єдиної системи.

Соціальна підтримка родин військовослужбовців базується на довірі, відкритості й спільному подоланні труднощів. І значущу роль у цьому процесі відіграє особа фахівця (психолога, соціального працівника), який є модератором налагодження чи підтримання сімейної взаємодії й конструктивної комунікації у змінених умовах буття воєнного часу. Фахівець уможливлює створення безпечного середовища, у якому кожен член родини може вільно висловлювати свої думки, знижує рівень емоційного напруження й формує відчуття згуртованості. Ефективними засобами стабілізації є спільні релаксаційні практики, дихальні вправи та медитація. Важливим напрямом також виступає розширення зовнішніх джерел підтримки – участь у зустрічах, колективних заходах і спільнотах сімей військовослужбовців, які сприяють обміну досвідом і формують почуття солідарності. Онлайн-платформи та програми підтримки військових родин

створюють додаткові можливості для комунікації, психологічної допомоги та взаємопідтримки.

Доцільним є залучення членів родини до творчої діяльності, що передбачає колективне створення історій, образів чи сценаріїв спільного майбутнього. Обговорення сімейних мрій і цілей, зокрема через створення «сімейного списку бажань», підвищує залученість кожного члена родини у процес планування спільного розвитку. Ознайомлення з прикладами успішного подолання труднощів іншими військовими родинами може виступати додатковим джерелом мотивації та натхнення. Спільне планування подорожей, освітніх чи професійних кроків формує позитивне бачення майбутнього та підсилює почуття згуртованості родини.

Фізична активність є важливим ресурсом підтримки фізичного та психологічного благополуччя сімей військовослужбовців. Спільні спортивні заняття не лише зміцнюють здоров'я, а й сприяють формуванню відчуття єдності, покращенню комунікації та підвищенню рівня довіри між членами родини. Доцільним є організування фахівцем соціальної сфери регулярних активностей, доступних усім –пробіжок, піших прогулянок, поїздок на велосипедах, плавання чи участі у сімейних іграх і змаганнях. Такі заходи поєднують фізичне навантаження з емоційним відновленням, сприяючи гармонізації стосунків і зниженню рівня стресу.

Узагальнюючи, слід зазначити, що оптимізація родинних стосунків у сім'ях військовослужбовців є ключовою умовою збереження їхньої психологічної стійкості, емоційної рівноваги та здатності до адаптації в умовах воєнних викликів. Гармонійна сімейна взаємодія, регулярна комунікація, взаємоповага й підтримка формують сприятливе середовище, у якому військовослужбовець отримує необхідні ресурси для подолання стресу та повернення до активного життя. Практичні заходи, спрямовані на розвиток емоційної взаємопідтримки, збереження сімейних традицій, гнучкість у розподілі ролей, дотримання здорового способу життя, доводять свою ефективність у забезпеченні соціально-психологічного благополуччя родини. Водночас турбота членів сім'ї про власне психічне здоров'я, толерантність, саморегуляція й залучення до спільнот підтримки підсилюють життєстійкість і сприяють відновленню гармонійних стосунків після бойових подій. Таким чином, родина постає не лише емоційною опорою, а й активним партнером у процесі реабілітації, соціальної інтеграції та психологічної стабілізації військовослужбовця. Саме фахівці допоміжних професій є посередниками у налагодженні родинних взаємин, створення атмосфери порозуміння й конструктивної співдії членів сім'ї військовослужбовця, виконуючи функцію коуча, модератора чи фасилітатора у системі сімейних відносин.

Список використаних джерел:

1.Бондар Т. С. Комунікація як чинник психологічної стабільності у родинах військовослужбовців в умовах війни. *Актуальні проблеми психології*. 2024. № 3(101). С. 56–68. URL: https://appsychology.in.ua/article/view/2024-3-bondar

2.Гуменюк І. В. Психологічна підтримка та адаптація родин військовослужбовців у період тривалих розлук і після повернення з бойових дій. *Соціальна психологія*. 2023. № 1(69). С. 82–95. URL: https://socialpsychology-journal.in.ua/article/view/2023-1-humeniuk

3.Гуменюк О. В. Післябойова адаптація військовослужбовців і роль сімейної підтримки: соціально-психологічний аспект. *Вісник психології і соціальної роботи*. 2023. № 4(52). С. 112–127. URL: https://vpsw-journal.in.ua/article/view/2023-4-humeniuk
4.Ковальчук О. В. Психологічні ресурси сімейної адаптації в умовах воєнних дій: емпіричне дослідження взаємодії у родинах військовослужбовців. *Психологічний часопис*. 2023. № 2(18). С. 45–58. URL: https://psychjurnal.kpi.ua/article/view/2023-2-kovalchuk
5.Литвиненко Н. О. Психологічні аспекти підтримання сімейних зв'язків у період ротацій військовослужбовців. *Військова психологія*. 2023. № 2(12). С. 74–85. URL: https://milpsy-journal.in.ua/article/view/2023-2-lytvynenko
6.Мельник І. П. Емоційне здоров'я та стресостійкість родин військовослужбовців: психопрофілактичні аспекти та практики підтримки. *Психологічна наука і освіта*. 2024. № 2(54). С. 91–105. URL: https://psyedu-journal.in.ua/article/view/2024-2-melnyk

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ: ІГРОВІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ

Володимир Кутас, Андрій Стебельський,
здобувачі першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
Науковий керівник: Інна Іванюк,
старший викладач кафедри фізичної терапії та корекційної діяльності
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується активним впровадженням інклюзивного підходу, що передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітньому середовищі разом із їхніми однолітками. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) та Концепції розвитку інклюзивної освіти, держава гарантує право кожної дитини на якісну освіту незалежно від стану здоров'я, рівня розвитку чи інших особливостей [1, с. 12].

Одним із ключових викликів інклюзивного навчання залишається розвиток комунікативних навичок учнів з ООП. Мовленнєві та комунікативні труднощі суттєво обмежують соціальну участь таких дітей, ускладнюють їхню інтеграцію в шкільний колектив і негативно впливають на академічну успішність. За даними Міністерства освіти і науки України, понад 60% учнів з ООП мають виражені порушення комунікативного розвитку, що потребують спеціального педагогічного супроводу [2, с. 45].

У цьому контексті особливої актуальності набувають педагогічні інновації, спрямовані на подолання зазначених труднощів. Ігрові практики як один із провідних видів діяльності дитини вважаються потужним інструментом стимулювання комунікації, оскільки гра створює природне, мотиваційно насичене середовище для мовленнєвого спілкування. Проте питання системного і науково обґрунтованого застосування ігрових технологій в інклюзивних класах досі залишається недостатньо вивченим, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Проблема застосування гри у навчанні та розвитку дітей перебуває в центрі уваги педагогів і психологів протягом тривалого часу. У сучасній педагогічній науці гра розглядається як провідна діяльність дитини, що забезпечує її психічний, соціальний та комунікативний розвиток.

Значний внесок у дослідження цього питання зробили українські науковці. Зокрема, Т. Скрипник у своїх працях обґрунтовує ефективність ігрових методів у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з аутизмом, наголошуючи на тому, що структурована гра сприяє формуванню ініціативного мовлення та навичок діалогічної взаємодії [3, с. 67].

А. Колупаєва та Л. Савчук досліджували умови організації інклюзивного освітнього простору і дійшли висновку, що ігрове середовище є одним із найефективніших засобів подолання соціальної ізоляції дітей з особливими освітніми потребами [4, с. 93].

Зарубіжні науковці також активно вивчають потенціал ігрових практик в інклюзивному контексті. Дослідження P. Gray засвідчили, що вільна гра розвиває в дітей здатність до емпатії, кооперації та конструктивного вирішення конфліктів – компонентів, що є невід'ємними складовими комунікативної компетентності [5, с. 112]. K. Broström наголошує, що дидактична гра у змішаних групах (де навчаються діти з різними можливостями) формує толерантність і позитивні комунікативні патерни в усіх учасників освітнього процесу [6, с. 34].

У контексті інклюзивної освіти ці підходи набувають особливого значення, адже гра виступає не лише засобом навчання, а й інструментом інтеграції та формування позитивного соціального досвіду.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить про недостатню кількість досліджень, присвячених конкретним методичним рекомендаціям щодо вибору і застосування ігрових форм у інклюзивних класах початкової школи з урахуванням різних нозологій. Це підкреслює необхідність подальших теоретичних та емпіричних розробок у зазначеному напрямі.

Комунікативні навички є інтегральним утворенням, що охоплює здатність до ефективної передачі та сприйняття інформації, розуміння співрозмовника, дотримання норм мовленнєвої поведінки й адаптації стилю спілкування до конкретної ситуації. Для дітей з ООП формування цих навичок є особливо важливим завданням, оскільки саме комунікативна компетентність визначає рівень їхньої соціальної інтеграції та якість шкільного і позашкільного життя [7, с. 19].

Ігрові практики як педагогічний інструмент охоплюють широкий спектр форм і методів: дидактичні ігри, рольові та сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, конструктивні ігри та ігри з правилами. Кожен тип гри по-різному впливає на розвиток комунікативної сфери і може бути цілеспрямовано включений до освітнього процесу залежно від конкретних корекційно-розвивальних цілей.

Дидактичні ігри, побудовані на чітких правилах і навчальному завданні, дозволяють педагогу структурувати мовленнєву діяльність учнів і цілеспрямовано формувати конкретні комунікативні вміння – наприклад, навички ввічливого запиту, аргументації власної позиції чи уточнення незрозумілого. Для дітей із затримкою психічного розвитку або з порушеннями мовлення дидактична гра з наочною опорою (картки, схеми, предмети) є особливо ефективною, оскільки знижує когнітивне навантаження і зосереджує увагу на комунікативній складовій [3, с. 71].

Рольові та сюжетно-рольові ігри відтворюють реальні соціальні ситуації і тим самим надають учням можливість «проживати» різноманітні комунікативні сценарії в безпечних умовах. Для дітей з розладами аутистичного спектра такий підхід дозволяє засвоїти типові мовленнєві формули і навчитися переносити їх у реальне життя. Важливо, що в інклюзивному класі рольова гра сприяє і розвитку емпатії в нейротипових учнів, які вчаться розуміти різні ролі та перспективи [5, с. 118].

Ігри-драматизації на основі казок, оповідань або реальних подій розвивають виразність мовлення, збагачують словниковий запас, стимулюють творче використання мови. Для дітей із порушеннями слуху, які навчаються за умов інклюзії, такі ігри можуть бути адаптовані з використанням жестової мови або візуальних підказок, що забезпечує їхню повноцінну участь у спільній діяльності.

Педагогічними умовами ефективного застосування ігрових практик в інклюзивному класі є: 1) врахування індивідуальних особливостей і можливостей кожного учня при доборі ігор; 2) поступове ускладнення комунікативних завдань відповідно до зони найближчого розвитку дитини; 3) забезпечення позитивного емоційного клімату та психологічної безпеки під час гри; 4) цілеспрямоване включення дітей з ООП до спільних ігрових дій з однолітками; 5) систематичне рефлексивне осмислення ігрового досвіду разом з учнями [4, с. 98].

Практичний досвід упровадження ігрових практик у інклюзивних класах початкової школи Луцька засвідчує, що систематичне їх застосування протягом навчального року призводить до помітного прогресу в розвитку комунікативних навичок учнів з ООП. Зокрема, спостерігається збільшення ініціативних висловлювань, зниження комунікативної тривожності, покращення навичок активного слухання і зворотного зв'язку. Водночас ігрова взаємодія позитивно позначається і на соціально-психологічному кліматі класу в цілому, сприяючи формуванню культури взаємоповаги та взаємодопомоги.

Аналіз теоретичних джерел і практичного досвіду засвідчує, що ігрові практики є ефективним і природовідповідним засобом розвитку комунікативних навичок учнів в умовах інклюзивного навчання. Гра створює мотиваційно насичене середовище для мовленнєвої взаємодії та сприяє формуванню позитивного соціального досвіду.

Різні типи ігор – дидактичні, рольові, конструктивні, вільна гра – мають відмінний корекційно-розвивальний потенціал і можуть бути цілеспрямовано використані залежно від характеру особливих освітніх потреб учнів та конкретних комунікативних завдань.

Ефективність ігрових практик в інклюзивному класі значно зростає за умов їх системного й науково обґрунтованого застосування. Це передбачає дотримання визначених педагогічних умов, адаптацію ігор до індивідуальних потреб кожної дитини та рефлексивне осмислення отриманого ігрового досвіду.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних методичних рекомендацій щодо використання ігрових практик для різних нозологічних груп учнів з особливими освітніми потребами, а також у проведенні лонгітюдних досліджень ефективності таких практик у інклюзивних школах.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.

2.Концепція розвитку інклюзивної освіти: затверджена наказом МОН України від 01.10.2010 р. № 912. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2010. № 22–24. С. 44–47.
3.Скрипник Т. В. Ігрові технології у корекційній роботі з дітьми з аутизмом. Дефектологія. 2018. № 3. С. 65–74.
4.Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів. Київ: АТОПОЛ, 2011. 168 с.
5.Gray P. Free to Learn: Why Unleashing the Instinct to Play Will Make Our Children Happier, More Self-Reliant, and Better Students for Life. New York: Basic Books, 2013. 274 p.
6.Broström S. Play in different preschool cultures. Nordic Early Childhood Education Research Journal. 2017. Vol. 14, № 1. P. 1–17.
7.Savchenko S. V., Kryvko T. A. Communicative competence development in inclusive classroom settings. Journal of Inclusive Education. 2020. Vol. 4, № 2. P. 15–27.

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЗАСОБАМИ АДАПТИВНОГО СПОРТУ

Максим Новосад,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування»,
Інститут соціальних технологій
Науковий керівник: Валентина Кириленко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціальної роботи і педагогіки
Інститут соціальних технологій

Проблематика соціальної реінтеграції ветеранів війни розглядається в міждисциплінарному науковому полі соціальної роботи, психології та фізичної реабілітації. Ця проблема досліджується спеціалістами різних професійних профілів, але проблема реінтеграції ветеранів війни засобами адаптивного спорту є маловивченою. Так, дослідження В. Алещенка присвячені соціально-психологічній адаптації учасників бойових дій, де автор підкреслює значення відновлення психоемоційного стану та подолання наслідків травматичного досвіду [1]. У працях Р. Жиленка аналізуються теоретичні підходи до соціальної адаптації військовослужбовців, зокрема акцентується увага на відновленні соціальних ролей і включенні особистості в нові соціальні умови [3]. Суттєвий внесок у дослідження ролі адаптивного спорту здійснив О. Базильчук, який доводить, що фізкультурно-спортивна діяльність сприяє формуванню нової соціальної ідентичності ветеранів, підвищенню самооцінки та розвитку комунікативних навичок [2].

У наукових працях А. Кашуби та співавторів адаптивний спорт розглядається як засіб соціальної інтеграції, що забезпечує розширення соціальних зв'язків та подолання ізоляції ветеранів [7]. Маринич В. та Когут І., провівши багатоетапне дослідження, підкреслюють соціальну значущість фізичної культури і спорту у процесі реабілітації ветеранів, наголошуючи на їх ролі у формуванні інклюзивного середовища, покращенню фізичного здоров'я, зниження симптомів

депресії та тривоги, й підвищенні рівня соціальної згуртованості, подоланні вторинних наслідків сидячого способу життя. Аналіз низки наукових праць дозволив авторам припуститись, що адаптивний спорт має позитивний вплив на психологічне благополуччя ветеранів та членів їх сімей, прискорює процеси соціальної реадаптації, зменшуючи труднощі у вербальній комунікації [8].

Незважаючи на значний науковий доробок, актуальним залишається питання комплексної інтеграції адаптивного спорту у систему соціальної роботи на рівні територіальних громад, а також удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії. Актуальність проблеми соціальної реінтеграції ветеранів війни в Україні зумовлена масштабами сучасних воєнних викликів та зростанням кількості осіб, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на 2025 рік у державному реєстрі обліковується понад 1,2 млн ветеранів, а загальна їх кількість оцінюється на рівні близько 1,5 млн осіб [9].

Процес реінтеграції ветеранів супроводжується низкою труднощів, серед яких психологічні травми, порушення соціальних зв'язків, втрата професійної ідентичності та обмеження фізичних можливостей. У таких умовах особливої значущості набуває пошук ефективних інструментів соціальної адаптації, серед яких адаптивний спорт посідає провідне місце.

Адаптивний спорт розглядається як комплексний соціально-реабілітаційний механізм, що поєднує фізичну активність із психологічною підтримкою та соціальною інтеграцією. Його специфіка полягає в орієнтації на індивідуальні можливості людини, що забезпечує доступність занять незалежно від стану здоров'я та рівня фізичної підготовки [2]. На відміну від традиційного спорту, він спрямований не на досягнення результатів, а на процес відновлення, підтримку здоров'я та розвиток соціальної включеності.

Участь у програмах адаптивного спорту сприяє формуванню нової соціальної ідентичності ветеранів, що є важливим елементом їх реінтеграції у суспільство. Як зазначає О. Базильчук, спортивна діяльність дозволяє ветеранам інтегрувати бойовий досвід у власну життєву історію та відновити активну соціальну позицію [2]. Водночас дослідження А. Кашуби та ін. доводять, що регулярні заняття спортом сприяють розширенню соціальних контактів, формуванню нових соціальних ролей та подоланню соціальної ізоляції [7].

Важливим аспектом є психологічний вплив адаптивного спорту. Фізична активність сприяє зниженню рівня тривожності, депресивних станів та симптомів посттравматичного стресового розладу, а також підвищує рівень самооцінки та життєвої задоволеності [1; 8]. Це дозволяє розглядати адаптивний спорт як ефективний засіб психосоціальної реабілітації.

Особливу роль у процесі реінтеграції відіграє територіальна громада як базове середовище життєдіяльності ветерана. Саме на цьому рівні забезпечується доступ до спортивної інфраструктури, соціальних послуг та можливостей для міжособистісної взаємодії. Територіальні громади виступають платформою для реалізації програм адаптивного спорту, створення інклюзивного середовища та формування локальних мереж підтримки.

Ефективність реалізації таких програм значною мірою залежить від рівня координації між державними установами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Законодавча база України створює необхідні передумови для розвитку адаптивного спорту, зокрема через нормативне закріплення його як окремого напряму державної політики у сфері фізичної культури

[4; 5]. Водночас, як показує практика, існує потреба у вдосконаленні механізмів міжвідомчої взаємодії та підвищенні ефективності управління реабілітаційними програмами. Сучасні підходи до організації адаптивного спорту передбачають інтеграцію фізичної, психологічної та соціальної складових реабілітації, що відповідає міжнародним стандартам. Впровадження мультидисциплінарних моделей роботи, залучення фахівців із соціальної роботи, психологів та тренерів сприяє забезпеченню комплексного підходу до відновлення ветеранів [8].

Дослідження світового досвіду організації спортивних сервісів для ветеранів засвідчує, що у розвинених країнах сформовано цілісні та ефективні моделі реабілітації, які ґрунтуються на інтегрованому підході, мультидисциплінарній взаємодії та активному залученні інститутів громадянського суспільства. Зокрема, практики США, Великої Британії та країн НАТО демонструють високу результативність поєднання державної підтримки з ініціативами громадських організацій, що забезпечує гнучкість і доступність реабілітаційних послуг. У цих країнах широко застосовуються інноваційні підходи, зокрема використання цифрових платформ для координації послуг, створення спеціалізованих програм адаптивного спорту та розвиток ветеранських спільнот як середовища соціальної підтримки та інтеграції. Такий комплексний підхід сприяє не лише фізичному відновленню, а й формуванню стійких соціальних зв'язків, відновленню соціальних ролей і підвищенню якості життя ветеранів [10].

Узагальнення міжнародного досвіду дає підстави стверджувати, що адаптація зазначених практик в Україні є доцільною, однак потребує врахування національних соціально-економічних умов, особливостей інституційного розвитку та ресурсного забезпечення. Важливим чинником успішного впровадження таких моделей є підвищення інституційної спроможності державних органів і громадських організацій, а також формування сталої системи партнерської взаємодії між ними.

Так, адаптивний спорт виступає як засобом фізичного відновлення, так і ефективним соціальним механізмом інтеграції ветеранів у життя територіальної громади. Адаптивний спорт є важливим інструментом соціальної реінтеграції ветеранів війни, що забезпечує комплексний вплив на фізичний, психологічний і соціальний стан особистості. Його ефективність значною мірою визначається рівнем розвитку інфраструктури на рівні територіальних громад та узгодженістю дій суб'єктів соціальної роботи. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою інноваційних моделей впровадження адаптивного спорту, оцінкою їх ефективності та адаптацією міжнародного досвіду до українських умов.

Список використаних джерел:

1.Алещенко В. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал, (8), 6–16. https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258305*
2.Базильчук, О. Роль адаптивного спорту у соціалізації ветеранів із фізичними травмами. (2025). *Physical culture and sport: scientific perspective*, *2*(1), 242-247. https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96.
3.Жиленко, Р. В. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2019. 2 (45). 61–69. URI: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24862

4.Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” щодо адаптивного спорту» від 17 квіт. 2025 р. № 4370-IX. URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4476-20#Text
5.Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” щодо розвитку спорту ветеранів війни» від 4 черв. 2025 р. № 4476-IX. URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4476-20#Text
6.Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст.425. Зі змінами та доповненнями. URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text
7.Кашуба, А. А., Ковальський, В. В., Годлевський, П. М., Бовсунюк, Д. В. Соціальна інтеграція ветеранів у процесі занять адаптивним спортом. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць*. [За ред. О. В. Тимошенка]. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 6 (179). 113-117. URI: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45641
8.Маринич, В., & Когут, І. (2025). Соціальна значущість та роль фізичної культури і спорту в реабілітації та реінтеграції ветеранів війни та членів їх сімей. *Sport Science Spectrum*, *2*, 82-90. https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-12
9.Міністерство у справах ветеранів України. Єдиний державний реєстр ветеранів війни: аналітичні дані. URL: https://data.mva.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2026).
10.NATO. Veteran support and rehabilitation policies. URL: https://www.nato.int/ (дата звернення: 05.04.2026).

КОМПЛЕКСНА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ З ГІПЕРТОНІЧНОЮ ХВОРОБОЮ

Ігор Підвальний,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»
Луцький інститут розвитку людини
Науковий керівник: Святослав Борцевич,
канд. мед. наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії та корекційної діяльності,
Луцький інститут розвитку людини

Гіпертонічна хвороба (ГХ) залишається однією з найгостріших медико-соціальних проблем сучасної охорони здоров'я. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на підвищений артеріальний тиск страждає понад 1,28 мільярда дорослих людей у всьому світі [6, с. 5]. В Україні поширеність артеріальної гіпертензії серед дорослого населення становить 30–40%, а серед осіб похилого віку цей показник сягає 60–70% [1, с. 14]. Особи похилого віку (60–74 роки за класифікацією ВООЗ) є найбільш вразливою категорією пацієнтів із ГХ: у них домінує ізольована систолічна гіпертензія, виражена поліморбідність, зниження функціональних резервів організму та висока частота тривожно-депресивних розладів.

Попри значні досягнення фармакотерапії, медикаментозний контроль артеріального тиску у людей похилого віку нерідко є недостатнім або супроводжується побічними ефектами. Це зумовлює зростаючий інтерес до немедикаментозних методів лікування, зокрема до фізичної терапії, що здатна комплексно впливати на основні патофізіологічні механізми гіпертензії. Водночас залишається недостатньо вивченим питання щодо ефективності структурованих комплексних програм фізичної терапії, які поєднують аеробне тренування, силові та балансові вправи, дихальну гімнастику і фізіотерапевтичні процедури, з позиції їх впливу на функціональний стан та якість життя саме осіб похилого віку.

Питання фізичної терапії при серцево-судинних захворюваннях у геріатричній практиці висвітлювали В. М. Коваленко [1], Г. Л. Апанасенко і Л. О. Попова [2], В. П. Мурза [3]. Доказову базу щодо гіпотензивного ефекту різних видів фізичних навантажень сформували масштабні метааналізи Cornelissen і Smart [4], які охопили понад 5000 пацієнтів із 93 рандомізованих досліджень. Sherrington та інші науковці довели ефективність балансових програм у зниженні частоти падінь у людей похилого віку [5]. Разом із тим, комплексні програми фізичної терапії, що враховують геріатричну специфіку ГХ і включають одночасно декілька видів впливу, залишаються недостатньо представленими у вітчизняній реабілітаційній практиці.

Мета дослідження – розробити, обґрунтувати та оцінити ефективність 8-тижневої комплексної програми фізичної терапії для покращення функціонального стану та якості життя осіб похилого віку з гіпертонічною хворобою II стадії.

Дослідження проводилося на базі кардіологічного відділення та відділення фізичної терапії Нововолинської центральної міської лікарні. До нього було залучено 11 осіб похилого віку (60–75 років) із ГХ II стадії, 1–2 ступеня, помірного та високого серцево-судинного ризику. Методом простої рандомізації учасники розподілялися на основну (ОГ, n = 6) та контрольну (КГ, n = 5) групи. Пацієнти обох груп отримували стандартну антигіпертензивну медикаментозну терапію; учасники ОГ додатково проходили структуровану програму фізичної терапії. Вихідні характеристики груп достовірно не відрізнялися ($p > 0,05$): середній вік – 67,2 ± 4,1 та 68,4 ± 3,7 років, тривалість ГХ – 8,1 ± 3,0 року, вихідний систолічний АТ за даними добового моніторування (ДМАТ) – 153,2 ± 9,4 та 151,6 ± 8,7 мм рт. ст. відповідно.

Розроблена програма фізичної терапії передбачала два послідовних етапи: підготовчий (1–2 тижні) та основний тренувальний (3–8 тижні). Заняття проводилися тричі на тиждень під керівництвом сертифікованого фізичного терапевта з обов'язковими домашніми завданнями між сесіями. Кожне заняття мало трикомпонентну структуру: розминка (10–15 хв), основна частина (25–35 хв) і заключна частина (10–15 хв). Програма включала: аеробні навантаження помірної інтенсивності (дозована та скандинавська ходьба, велотренажер; 40–60% резерву ЧСС, до 150 хв/тиж.); динамічні силові вправи для великих м'язових груп (2 р./тиж., 1–2 підходи по 10–15 повторень); балансові вправи і елементи тай-чі (3 р./тиж. по 20–25 хв); дихальну гімнастику – повільне ритмічне дихання із частотою 6 циклів/хв та діафрагмальне дихання (щодня по 15–20 хв); масаж комірцевої зони (курс 10 сеансів) і магнітотерапію. Психологічний супровід та освітній компонент (навчання самоконтролю АТ, дієтичні рекомендації) були інтегровані в програму на всіх її етапах.

Ефективність програми оцінювалася до початку та після завершення 8-тижневого курсу за такими показниками: рівень АТ (офісна тонометрія та ДМАТ),

варіабельність серцевого ритму (ВСР, показник SDNN), функціональна витривалість (тест 6-хвилинної ходьби, 6МХТ), рівновага (шкала Берга, BBS; тест Timed Up and Go, TUG).

Після завершення 8-тижневої програми в основній групі зафіксовано достовірне зниження середньодобового систолічного АТ за ДМАТ з 153,2 ± 9,4 до 141,8 ± 8,3 мм рт. ст. (зниження на 11,4 мм рт. ст., $p < 0,05$), тоді як у КГ зміни були незначними (зниження на 3,2 мм рт. ст., $p > 0,05$). Міжгрупова різниця після лікування статистично значуща ($p < 0,05$). Діастолічний АТ в ОГ знизився з 88,2 ± 7,0 до 82,6 ± 6,3 мм рт. ст. ($p < 0,05$). Покращення добового профілю АТ спостерігалося у 4 з 6 пацієнтів ОГ: частка учасників із патологічним профілем «non-dipper» зменшилася з 50,0% до 16,7%.

Функціональна витривалість значуще покращилась в ОГ: дистанція 6МХТ зросла в середньому з 339,4 ± 51,6 до 386,2 ± 46,8 м (приріст 46,8 м, 13,8%), що перевищує мінімальну клінічно значущу різницю (MCID = 30–54 м). Показники рівноваги покращилися: середній бал за шкалою Берга зріс з 42,8 ± 4,9 до 47,6 ± 4,1 ($p < 0,05$), тест TUG скоротився з 14,1 ± 2,5 до 11,9 ± 2,1 с ($p < 0,05$). Клінічно важливим є зниження частки пацієнтів із TUG > 12 с (критерій підвищеного ризику падінь) з 66,7% до 33,3%. Показник SDNN ВСР зріс з 27,8 ± 5,9 до 34,3 ± 6,8 мс ($p < 0,05$), що свідчить про посилення парасимпатичних впливів на серцевий ритм.

Прихильність до програми склала 100% (усі 6 учасників ОГ завершили повний курс). Жодних серйозних небажаних явищ, пов'язаних із фізичною терапією, зафіксовано не було.

Досягнуті результати узгоджуються з даними доказової медицини. Метааналіз Cornelissen і Smart [4] підтвердив значуще зниження АТ при всіх видах фізичних вправ незалежно від супутньої фармакотерапії. Дослідження Sherrington [5] показали, що комплексні балансові програми знижують частоту падінь у людей похилого віку на 21–39%. Отримані дані підкреслюють важливість синергетичного ефекту комбінованого підходу, за якого аеробне тренування знижує напруження нервової системи та покращують роботу судин, силові вправи підтримують м’язову масу й силу, балансові вправи допомагають уникати падінь, а дихальна гімнастика активує механізми розслаблення організму [2, с. 145; 3, с. 34].

Отже, розроблена 8-тижнева програма фізичної терапії показала себе як безпечний і дієвий метод для людей похилого віку з гіпертонічною хворобою II стадії. У групі з 11 учасників вона забезпечила помітне зниження артеріального тиску, покращення витривалості та рівноваги, зменшення ризику падінь, позитивні зміни у роботі серцево-судинної та нервової системи. Важливо, що всі учасники дотримувалися програми і відсутність серйозних ускладнень підтверджують безпечність програми і практичну цінність для широкого використання у кардіології та реабілітації. Отримані результати обґрунтовують доцільність широкого впровадження комплексної фізичної терапії в кардіологічну та реабілітаційну практику для цієї категорії пацієнтів.

Список використаних джерел:

1.Коваленко В. М. Серцево-судинні хвороби в Україні: проблеми і шляхи вирішення. Київ : Моріон, 2021. 480 с.
2.Апанасенко Г. Л., Попова Л. О. Медична валеологія та фізична терапія. Київ : Здоров'я, 2021. 320 с.

3.Мурза В. П. Фізична реабілітація. Теоретичні основи. Київ : Олімпійська література, 2022. 394 с.
4.Cornelissen V. A., Smart N. A. Exercise training for blood pressure: a systematic review and meta-analysis. J Am Heart Assoc. 2022. Vol. 2, № 1. P. 1–9.
5.Sherrington C. et al. Exercise for preventing falls in older people living in the community: an updated systematic review and meta-analysis. Br J Sports Med. 2022. Vol. 52, № 24. P. 1466–1474.
6.WHO. A global brief on hypertension: silent killer, global public health crisis. Geneva : World Health Organization, 2023. 40 p.

КОМПЛЕКСНА ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

Тетяна Семенко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія», Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Віталій Заіка,
доцент, кандидат психологічних наук, Полтавський інститут економіки і права

Анотація. У роботі розглянуто теоретико-практичні аспекти інтеграції психологічної допомоги в загальну систему реабілітації. Обґрунтовано роль психолога як сполучної ланки між фізичною терапією, соціальною роботою та корекційною педагогікою для подолання наслідків травматизації та забезпечення ментального здоров'я особистості.

Вступ

У сучасних умовах розвитку суспільства, що супроводжуються підвищеним рівнем стресу, наслідками військових дій, соціальною нестабільністю та кризовими явищами, проблема збереження та відновлення психічного здоров’я набуває особливої актуальності. Значна частина населення зазнає психотравмуючих впливів, що негативно позначається на емоційному стані, соціальному функціонуванні та якості життя людини.

У зв’язку з цим зростає потреба у впровадженні ефективних систем психологічної реабілітації, які б забезпечували не лише подолання наслідків психотравм, але й сприяли повноцінній інтеграції особистості в суспільство. Традиційні підходи, орієнтовані лише на окремі аспекти допомоги, виявляються недостатніми, що зумовлює необхідність комплексного підходу.

Комплексна психологічна реабілітація розглядається як цілісний процес відновлення психічного здоров’я, що передбачає взаємодію психологічних, соціальних, педагогічних і реабілітаційних заходів. Такий підхід дозволяє враховувати індивідуальні особливості людини та забезпечувати більш ефективне відновлення її функціонування.

Теоретичні основи комплексної психологічної реабілітації

Сучасна психологічна реабілітація базується на біопсихосоціальному підході, відповідно до якого здоров’я людини визначається взаємодією біологічних, психологічних і соціальних факторів.

Психологічний компонент охоплює емоційний стан, когнітивні процеси, мотивацію та поведінкові реакції. Соціальний компонент включає умови середовища, соціальні зв'язки та можливості інтеграції в суспільство. Біологічний компонент пов'язаний із фізичним станом організму.

Важливим теоретичним підґрунтям є орієнтація на функціонування людини, а не лише на наявність порушень. Такий підхід дозволяє зосередитися на відновленні здатності особистості до активної участі в житті суспільства.

Психологічна реабілітація є системою заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я, емоційної стабільності та адаптаційних можливостей особистості.

До основних напрямів належать:

- психодіагностика психоемоційного стану;
- психологічне консультування;
- психотерапевтична допомога;
- розвиток навичок саморегуляції;
- формування стресостійкості та адаптивної поведінки.

Важливою метою є не лише зменшення симптомів психічних порушень, але й розвиток внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечують її самостійне функціонування у майбутньому.

Ефективність психологічної реабілітації значною мірою залежить від взаємодії фахівців різних галузей. Комплексний підхід передбачає інтеграцію діяльності психологів, соціальних працівників, педагогів та спеціалістів з фізичної реабілітації.

Психолог забезпечує відновлення емоційного стану та мотивації. Соціальний працівник сприяє адаптації в соціальному середовищі та захисту прав особистості. Педагог допомагає у розвитку когнітивних і комунікативних навичок. Фахівці з фізичної терапії відновлюють фізичне функціонування.

Синергія цих напрямів дозволяє досягти більш стійких результатів реабілітації, оскільки враховуються всі аспекти життєдіяльності людини.

Особливості практичного впровадження

Практичне впровадження комплексної психологічної реабілітації має низку особливостей.

По-перше, необхідним є індивідуальний підхід до кожного клієнта, що передбачає врахування його психоемоційного стану, соціального контексту та рівня функціонування.

По-друге, важливою є поетапність реабілітаційного процесу. На початковому етапі здійснюється діагностика та оцінка потреб. На наступному — реалізуються реабілітаційні заходи. Завершальний етап передбачає соціальну адаптацію та підтримку.

По-третє, значну роль відіграє робота з найближчим оточенням людини, зокрема сім'єю, оскільки саме вона є важливим ресурсом підтримки.

Основними проблемами практичного впровадження комплексної психологічної реабілітації є недостатня координація між фахівцями різних галузей, відсутність єдиних стандартів та уніфікованих протоколів роботи, а також фрагментарність підходів до надання допомоги. Додатково ускладнює процес обмеженість ресурсного забезпечення, недостатній рівень міжвідомчої взаємодії

та різний рівень підготовки спеціалістів. У багатьох випадках також спостерігається низька обізнаність населення щодо можливостей психологічної реабілітації, що зменшує своєчасність звернення за допомогою.

Подолання зазначених проблем можливе шляхом впровадження мультидисциплінарних команд, які забезпечують узгоджену взаємодію всіх фахівців у процесі реабілітації, а також створення єдиних інтегрованих реабілітаційних програм і протоколів. Важливим напрямом є розвиток цифрових інструментів для координації роботи та моніторингу стану клієнтів, що дозволяє підвищити ефективність взаємодії між спеціалістами. Окрім цього, необхідним є підвищення рівня професійної підготовки фахівців та інформування населення щодо доступних можливостей психологічної допомоги, що сприятиме раннього виявленню проблем і своєчасному початку реабілітаційного процесу.

Висновки

У результаті проведеного аналізу встановлено, що комплексна психологічна реабілітація є необхідним та системоутворюючим компонентом сучасної допомоги особам, які зазнали психотравмуючого впливу. Вона виходить за межі суто психологічного втручання та функціонує як інтегрована модель відновлення психічного здоров'я, емоційної стабільності та соціальної активності особистості. Доведено, що ефективність реабілітаційного процесу суттєво зростає за умови поєднання психологічних, соціальних, педагогічних та медичних (реабілітаційних) підходів у межах єдиної системи.

Теоретично обґрунтовано, що найбільш продуктивною основою для організації психологічної реабілітації є біопсихосоціальна модель, яка дозволяє розглядати людину як цілісну систему, де психічне здоров'я визначається взаємодією біологічних, психологічних і соціальних факторів. Такий підхід забезпечує перехід від вузько медичної моделі «лікування порушень» до моделі відновлення функціонування особистості в реальному життєвому середовищі.

Практичний аналіз засвідчив, що ключову роль у системі комплексної реабілітації відіграє психолог як фахівець, який забезпечує не лише корекцію емоційного стану, але й виконує інтегративну функцію між іншими учасниками процесу. Саме психологічний компонент є тим зв'язуючим елементом, який узгоджує фізичне відновлення, освітній супровід та соціальну адаптацію, забезпечуючи цілісність реабілітаційного процесу.

Встановлено, що ефективність психологічної реабілітації значною мірою залежить від рівня міждисциплінарної взаємодії фахівців. Синергія роботи психологів, соціальних працівників, педагогів і спеціалістів з фізичної реабілітації дозволяє досягати більш стійких та довготривалих результатів, оскільки враховуються всі аспекти функціонування особистості — емоційний, когнітивний, соціальний та фізичний.

Окремо визначено, що практична реалізація комплексної психологічної реабілітації стикається з низкою системних проблем, серед яких провідними є недостатня міжвідомча координація, відсутність уніфікованих стандартів роботи, обмеженість ресурсів та недостатній рівень підготовки фахівців. Важливим бар'єром також залишається недостатня обізнаність населення щодо можливостей психологічної допомоги, що знижує ефективність раннього втручання.

У той же час доведено, що подолання зазначених проблем є можливим за умови впровадження мультидисциплінарного підходу, створення єдиних реабілітаційних протоколів та розвитку цифрових технологій координації фахівців. Значний потенціал має впровадження електронних систем моніторингу

стану клієнта, що забезпечує безперервність, узгодженість та прозорість реабілітаційного процесу.

Таким чином, комплексна психологічна реабілітація виступає ефективною моделлю відновлення психічного здоров'я та соціального функціонування особистості. Її успішне впровадження можливе лише за умови системної взаємодії всіх учасників реабілітаційного процесу, орієнтації на індивідуальні потреби клієнта та переходу до людиноцентричної соціально-екологічної моделі допомоги.

Список використаних джерел:

1.Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: МКФ. Женева: ВООЗ, 2001. 231 с.
2.Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теоретико-методологічні аспекти: монографія. К.: Атопол, 2018. 320 с.
3.Марченко О. К. Фізична реабілітація хворих із травмами опорно-рухового апарату. К.: Олімпійська література, 2017. 256 с.
4.Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. К.: Академія, 2020. 212 с.
5.Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Підручник. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019. 315 с.

АРТТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВПО В УМОВАХ ВІЙНИ

Юлія Сидоренко,
старший викладач кафедри права та соціально-поведінкових наук,
Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету «Україна»
здобувачка PhD, Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,

Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є надзвичайно актуальним запитом українського суспільства в умовах воєнних дій. Сучасні підходи до такого супроводу зосереджуються на відновленні психічного здоров'я та забезпеченні психосоціальної підтримки (MHPSS), а також на розвитку особистісної автономії, зокрема здатності людини самостійно організовувати власне життя і виступати активним суб'єктом життєтворення. Важливе місце у цьому процесі посідають арттерапевтичні методи. Водночас, незважаючи на їх широке застосування у практиці соціально-психологічної допомоги ВПО, наразі бракує узагальненого аналізу накопиченого досвіду їх використання.

Для цієї категорії населення воєнний конфлікт в Україні є постійним травматичним фактором, оскільки на тимчасово окупованих територіях у них залишилися рідні, близькі, майно та значущі місця. Кожне загострення бойових дій спричиняє підвищення рівня тривожності, посилення емоційної вразливості та коливання настрою. У зв'язку з цим проблема соціально-психологічного супроводу ВПО набуває особливої гостроти.

В останні роки державна політика щодо підтримки цієї категорії населення зазнала певних змін. На сьогодні опіку над ВПО здійснює Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, яке забезпечує надання щомісячної адресної допомоги, фінансування програм захисту дітей, сімей і жінок із найбільш уразливих груп, а також покриття витрат на житлово-комунальні послуги через систему субсидій. Незважаючи на складні соціально-економічні

умови, державні інституції у співпраці з міжнародними партнерами реалізують низку проєктів, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб [2].

Гундертайло Ю. зазначає, соціально-психологічний супровід як різновид психосоціальної підтримки є спеціально-організованою і змодельованою діяльністю, що характеризується тривалістю та систематичністю [2].

Що ж стосується соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, то він розглядається як цілісна система тривалих заходів, спрямованих на відновлення суб'єктності особистості як важливої характеристики її життєдіяльності, забезпечення особистісного розвитку, підвищення функціональності та створення сприятливих умов для самореалізації. Основною метою такого супроводу є відновлення особистісної автономії ВПО, тобто їхньої здатності самостійно організовувати власне життя та виступати активним суб'єктом власного життєтворення.

У міжнародній практиці соціально-психологічний супровід ВПО визначається через поняття «Mental Health and Psychosocial Support» (MHPSS), що означає підтримку психічного здоров'я та психосоціального благополуччя. Під MHPSS розуміють будь-які форми допомоги, зокрема довготривалі, які сприяють збереженню та відновленню психічного здоров'я і загального психосоціального стану людини [2].

Арттерапія є одним із провідних напрямів психологічної допомоги та супроводу внутрішньо переміщених осіб і мігрантів як у світі загалом, так і в Україні зокрема. Застосування арттерапевтичних методів є особливо важливим у ситуаціях, коли людина не здатна вербалізувати свій травматичний досвід (зокрема діти, особи похилого віку, люди з особливими потребами), оскільки в цьому випадку використовуються альтернативні канали самовираження як звук, рух, малювання тощо.

Арттерапевтичні технології у професійній діяльності фахівців соціальних та психологічних служб можуть застосовуватися з діагностичною, розвивальною та корекційною метою. Завдяки творчому самовираженню (через малюнки, ліплення з пластиліну та інші форми діяльності) людина отримує можливість передати інформацію про внутрішні переживання і проблеми, які вона не наважується або не може висловити словами. Через різні види творчості, зокрема малювання, людина може як відобразити негативні переживання, так і поділитися позитивними емоціями.

Як поліфункціональний напрям психотерапевтичної допомоги, арттерапія сприяє вирішенню широкого спектра завдань у процесі допомоги ВПО, зокрема у випадках травматичного стресу та посттравматичних стресових розладів. Використання різноманітних арттерапевтичних технік дає змогу подолати психологічні захисні механізми, які ускладнюють адаптацію до повсякденного життя (зокрема витіснення травматичного досвіду) та водночас сприяє формуванню нових, більш конструктивних способів психологічного захисту. Це, у свою чергу, допомагає переосмислити пережитий досвід і знайти нові смисли у складних життєвих ситуаціях [1].

Методика арттерапії ґрунтується на положенні про те, що внутрішнє «Я» особистості проявляється через систему візуальних символів і художньо-образних форм, які виникають у процесі творчої діяльності. Передбачається, що під час спонтанної творчості, коли людина не орієнтується на кінцевий результат,

а діє інтуїтивно й імпульсивно, відбувається несвідоме перенесення її внутрішнього досвіду, емоційних станів і глибинних переживань на створений матеріальний продукт.

Арттерапія як напрям соціально-психологічної допомоги є багатовимірною та динамічною: постійно з'являються нові підходи, удосконалюються вже наявні методики, спрямовані на подолання стресу, тривожності, агресії та інших емоційних станів. Водночас дедалі частіше застосовується комплексний підхід, що передбачає поєднання кількох арттерапевтичних технік у межах однієї роботи [4]. Окрему увагу привертають нетрадиційні арттерапевтичні методи, спрямовані на емоційне розвантаження, які можуть ефективно використовуватися у роботі зі стабілізації психоемоційного стану внутрішньо переміщених осіб.

Отже, застосування арттерапевтичних методик сприяє підвищенню рівня емоційної усвідомленості, інтеграції особистісного досвіду та активізації адаптаційних ресурсів особистості. Особливість цього підходу полягає у здатності знижувати бар'єри свідомого контролю, що дає можливість людині виразити ті аспекти свого внутрішнього світу, які складно передати за допомогою традиційних вербальних засобів комунікації.

Кожна внутрішньо переміщена особа характеризується індивідуальними особливостями та специфічними потребами, тому в процесі роботи доцільно застосовувати індивідуалізований підхід із урахуванням темпу, тривалості занять і добору відповідних арттерапевтичних технік. Арттерапія передбачає використання широкого спектра методів, зокрема живопису, ліплення, колажування, музикотерапії, рухових практик тощо. Вибір конкретних технік визначається психологічним станом, інтересами, потребами, можливостями та емоційним настроєм особистості. Крім того, систематичний характер арттерапевтичної роботи забезпечує можливість відстеження динаміки психоемоційного стану, що дозволяє своєчасно виявляти як позитивні зміни, так і можливі ознаки регресу, зокрема у дітей.

У групах дітей із числа внутрішньо переміщених осіб зазвичай поєднуються учасники з різним соціальним статусом, поведінковими особливостями, мовними відмінностями, життєвим досвідом і рівнем емоційних порушень. Така різноманітність зумовлює необхідність формування атмосфери взаємної толерантності як з боку фахівця, так і між самими учасниками групи. З цією метою психолог має чітко окреслювати та систематично нагадувати правила групової взаємодії, а також використовувати різні арттерапевтичні техніки, спрямовані на встановлення контакту та покращення міжособистісної взаємодії.

Однією з ключових переваг групової роботи є створення підтримувального середовища. Діти, які пережили переміщення, часто відчувають ізольованість, тривогу та стрес у зв'язку зі зміною звичного середовища. Групова психотерапія сприяє формуванню спільноти, у межах якої вони можуть отримати емоційну підтримку одне від одного. Усвідомлення того, що їхні переживання не є унікальними, допомагає зменшити емоційне напруження та полегшити психічний стан. Важливою особливістю арттерапевтичних технік є відсутність вимог до художніх здібностей, оскільки головний акцент робиться на самому процесі творчості, який має терапевтичний вплив.

Зокрема, малюнкові техніки (вільне та тематичне малювання) дозволяють людині винести назовні власні переживання, що сприяє їх усвідомленню, опрацюванню та емоційному полегшенню. Серед таких технік доцільно використати Техніку «Мій стан тут і зараз», метою, якої є зобразити свій емоційний стан через

кольори та форми. Можна додати запитання та дозволити використовувати абстрактні символи (не обов'язково реалістичні образи): «Що я відчуваю після переміщення?», «Що змінилося в мені?». Подібні практики (наприклад «музика в кольорі») допомагають стабілізувати емоційний стан і сприяють саморегуляції.

Ресурсні техніки (створення позитивних образів) допомагають людині зосередитися не лише на проблемах, а й на власних можливостях їх подолання. З цією метою можливе використання Техніки «Моє коріння і нові опори». Метою є зобразити дерево як символ життя де: коріння – що підтримувало раніше (дім, родина); стовбур – що допомагає зараз; гілки – надії, плани; плоди – особисті ресурси.

З метою саморозкриття, поглиблення емоційного самоусвідомлення за допомогою метафор, формування інтересу до емоційних переживань використовується Техніка «Якщо я погода, то яка….». Потрібно попросити учасників описати найбільш відповідну до їхнього характеру погоду або назвати тваринку, з якою вони себе ідентифікують, і пояснити чому. Основне в цій вправі – розповісти якомога більше про себе через опис погоди або тваринки. Можна допомагати першим учасникам у пошуку й розкритті метафор. Як показує досвід, після цього більшість починає захоплено виконувати вправу, з легкістю пояснюючи, чому в них, як у сіамської кішки, часто змінюється настрій, або чому вони непередбачувані, як літня гроза. Обговорення. Ваші враження? Який досвід здобули? [3].

Отже, арттерапія розглядається як ефективний метод, що забезпечує невербальне вираження емоцій і внутрішніх переживань, зниження психоемоційної напруги, усвідомлення внутрішніх конфліктів і активізацію особистісних ресурсів. Також, можемо говорити, що арттерапія є ефективним засобом соціально-психологічного супроводу ВПО, оскільки сприяє емоційному розвантаженню, усвідомленню переживань та активізації внутрішніх ресурсів особистості. Застосування індивідуального підходу та групових форм роботи забезпечує формування підтримувального середовища й полегшує процес адаптації. Таким чином, арттерапевтичні методи виступають важливим інструментом відновлення психічного здоров'я та соціальної інтеграції.

Список використаних джерел:

1.Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283с.
2.Гундертайло Ю. Особливості застосування арттерапії в соціально-психологічному супроводі ВПО. *Проблеми політичної психології*, 2021. №*24*(1), с. 200-211. https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-74
3.Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
4.Посібник «Арт-терапія у роботі з військовими та їх родинами» для психологів, педагогів, психотерапевтів, військових та Арт-терапевтів : посібник / за ред. Н. Сабліна. Вінниця : Твори, 2023. 112 с.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ КЕРІВНИКА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Олена Харченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

Полтавського інституту економіки і права

У сучасну епоху радикальних технологічних змін та соціальної нестабільності традиційні моделі управління, засновані на суворому раціоналізмі та ієрархії, втрачають свою ефективність. На передній план виходить «людський фактор» як головний актив будь-якої організації.

Керівник сьогодні перестає бути просто розпорядником ресурсів; він стає емоційним архітектором робочого середовища. Саме від його здатності розуміти внутрішні стани підлеглих залежить життєздатність бізнес-структури в умовах кризи.

Психологічна стійкість колективу, його згуртованість та інноваційний потенціал безпосередньо корелюють з рівнем емоційної компетентності лідера, що робить дану тему критично важливою для сучасної науки.

Актуальність даного дослідження зумовлена вимогою від керівника особливих навичок саморегуляції та емпатії для збереження кадрового потенціалу.

В українському науковому дискурсі питання емоційного інтелекту (EI) набуває особливої гостроти у зв'язку з потребою формування нової генерації управлінців, здатних до етичного лідерства та побудови психологічно безпечного середовища. Проблема емоційного інтелекту активно розробляється провідними українськими вченими. Так, О. Кононенко досліджує психологічну структуру емоційного інтелекту та його роль у професійному становленні особистості, наголошуючи на зв'язку EI із самоактуалізацією [1]. С. Максименко у своїх працях розглядає емоційну сферу як фундамент генетичної психології, вказуючи, що розвиток емоційних компетенцій є запорукою цілісного розвитку суб'єкта управління [2].

Дослідниця Е. Носенко акцентує увагу на емоційному інтелекті як ресурсі стресостійкості та психологічного благополуччя особистості в умовах інформаційного перевантаження [3].

На основі аналізу існуючих підходів нами пропонується наступне авторське визначення: емоційний інтелект керівника - це комплексна інтегративна здатність лідера до усвідомленої ідентифікації, аналізу та регуляції власних емоцій та емоційних станів учасників організації, що спрямована на оптимізацію управлінського впливу, мінімізацію соціально-психологічних ризиків та забезпечення синергетичного ефекту в досягненні економічних цілей.

Емоційний інтелект керівника характеризується багатовимірністю. Першим компонентом є самоусвідомлення - здатність чітко розуміти свої сильні та слабкі сторони, а також те, як власний настрій впливає на оточуючих.

Другим елементом є саморегуляція, яка в бізнесі проявляється як витримка в критичних ситуаціях. Керівник з високим EI не діє під впливом імпульсу, а обирає найбільш конструктивну модель поведінки. Емпатія як характеристика EI дозволяє лідеру «зчитувати» невербальні сигнали команди, розуміти приховані причини супротиву змінам та вчасно реагувати на демотивацію персоналу.

Внутрішня мотивація керівника з розвиненим EI базується не лише на грошовій винагороді, а й на прагненні до вдосконалення процесів та реалізації місії організації.

Соціальна стабільність організації забезпечується через зниження рівня плинності кадрів. Коли керівник проявляє емоційну грамотність, співробітники відчувають себе цінними, що посилює їхню лояльність.

Економічна стабільність напряму залежить від продуктивності. Психологічно здоровий клімат, створений лідером, зменшує кількість помилок, спричинених стресом, та стимулює креативність працівників.

Емоційний інтелект є інструментом ефективного антикризового менеджменту. У моменти ринкових коливань спокій лідера транслюється на всю систему, запобігаючи паніці та хаотичним рішенням.

Організація з високим рівнем емоційного капіталу є більш привабливою для інвесторів, оскільки стабільний колектив є гарантією виконання довгострокових зобов'язань.

Розвиток ЕІ - це безперервний процес. Першим кроком є психологічний аудит та отримання зворотного зв'язку від підлеглих (метод «360 градусів»).

Впровадження практик майндфулнес та рефлексії дозволяє керівнику розвинути навичку спостереження за власними реакціями в режимі реального часу.

Коучинг та менторство є ефективними інструментами для відпрацювання навичок ненасильницького спілкування та активного слухання. Участь у тренінгах з розвитку емпатії та управління конфліктами допомагає лідеру розширити поведінковий репертуар у складних комунікативних ситуаціях.

Читання якісної літератури з психології управління та вивчення кейсів успішних емоційних лідерів також сприяє розширенню когнітивної бази ЕІ.

Завершуючи думку, варто підкреслити, що емоційний інтелект керівника є фундаментальною детермінантою успіху сучасної організації. В умовах, коли технології стають загальнодоступними, саме якість людської взаємодії стає головною конкурентною перевагою.

Емоційна компетентність лідера тримає в основі структуру організації вкупі під час зовнішніх штормів. Це не просто «м'яка навичка» (soft skill), а стратегічний актив, що конвертується у цілком реальні показники прибутку та стійкості. Соціально-економічна стабільність України в майбутньому залежатиме від того, наскільки швидко наші управлінці зможуть перейти від диктаторського стилю до моделі емоційного інтелекту, де людина є найвищою цінністю.

Таким чином, інвестиції у розвиток емоційного інтелекту керівної ланки є ключовою передумовою інноваційного розвитку та правової впорядкованості соціально-економічних відносин у глобальному світі.

Список використаної літератури:

1.Кононенко О. Л. Психологія емоційного інтелекту особистості: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2016. 428 с.
2.Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
3.Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні методи дослідження. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2003. 126 с.
4.Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості майбутніх фахівців. *Психологічні науки*. 2019. Вип. 21. С. 145–152.
5.Котик М. С. Вплив емоційного стану керівника на ефективність управління персоналом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. Вип. 4. С. 78–83.

МЕДИЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ – ЗАПОРУКА ІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ

Ніна Черняк,

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права

У сучасних умовах питання реабілітації ветеранів набуває особливої актуальності, зумовленої зростанням кількості осіб, які повертаються із зони бойових дій. Війна залишає глибокий слід не лише на фізичному, а й на психологічному стані військовослужбовців, що потребує комплексного підходу до їхнього відновлення. Ефективна система медичної та соціальної реабілітації є необхідною умовою для відновлення працездатності, підвищення якості життя ветеранів та їхнього повернення до активної участі в суспільному житті. Водночас недостатній рівень розвитку реабілітаційної інфраструктури та обмеженість ресурсів ускладнюють процес надання необхідної допомоги, що ще більше підкреслює актуальність цієї проблеми.

Участь у бойових діях часто супроводжується серйозними фізичними травмами, такими як поранення, контузії, ампутації, а також хронічними захворюваннями, що виникають або загострюються в умовах війни. Однак не менш значущими є психологічні наслідки, серед яких посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожні розлади, порушення сну та емоційна нестабільність. пережитий бойовий досвід може призводити до труднощів у спілкуванні, втрати мотивації та соціальної ізоляції. сукупність цих факторів суттєво ускладнює повернення ветеранів до мирного життя та вимагає системної й тривалої реабілітаційної підтримки.

О. М. Кокун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська, В. О. Олійник, С. М. Хоружий, С. О. Ларіонов та М. В. Сириця у своїх наукових працях досліджують психологічні особливості адаптації військовослужбовців після участі в бойових діях.

Вони наголошують, що ефективна реабілітація потребує комплексного підходу, який поєднує психологічну допомогу, соціальну підтримку та відновлення професійної діяльності ветеранів.

Інтеграція ветеранів у цивільне суспільство є ключовим етапом їхнього відновлення та важливою умовою стабільного розвитку держави. Успішна адаптація передбачає не лише відновлення здоров'я, а й можливість реалізації професійного потенціалу, налагодження соціальних зв'язків та активну участь у громадському житті. Забезпечення умов для працевлаштування, освіти, психологічної підтримки та соціального захисту сприяє зниженню рівня соціальної напруги та підвищує рівень довіри до державних інституцій. таким чином, інтеграція ветеранів є не лише гуманітарним обов'язком, а й важливим чинником суспільної згуртованості та економічного розвитку.

Медична реабілітація ветеранів є складовою системи охорони здоров'я, спрямованою на відновлення фізичного та психічного стану осіб, які зазнали впливу бойових дій. Вона охоплює комплекс лікувальних, профілактичних і відновлювальних заходів, що реалізуються на різних етапах — від гострого періоду після травми до тривалої підтримки у мирному житті. Ефективна медична реабілітація базується на індивідуальному підході до кожного ветерана, врахуванні характеру травм, психологічного стану та соціальних потреб.

Головними завданнями медичної реабілітації є відновлення або компенсація втрачених функцій організму, зменшення рівня інвалідності та підвищення якості життя ветеранів. Важливим аспектом є запобігання ускладненням і повторним захворюванням, а також формування у пацієнтів навичок самостійного життя. крім того, медична реабілітація спрямована на повернення

ветеранів до активної соціальної та професійної діяльності, що потребує комплексної взаємодії медичних працівників, психологів та соціальних служб.

Фізична реабілітація включає заходи, спрямовані на відновлення рухових функцій, сили, витривалості та координації. вона є особливо важливою для ветеранів, які отримали тяжкі поранення, травми опорно-рухового апарату або втратили кінцівки. процес відновлення може включати лікувальну фізкультуру, масаж, фізіотерапію та використання допоміжних засобів, зокрема протезів. сучасні протезні технології дозволяють значною мірою компенсувати втрату функцій і сприяють поверненню людини до активного життя, однак потребують тривалого навчання та адаптації.

В. Климчук та Л. Царенко у своїх дослідженнях аналізують особливості психологічної травматизації військовослужбовців і підкреслюють важливість комплексної психосоціальної підтримки для їх успішної реабілітації та адаптації до цивільного життя.

Психологічна допомога є невід'ємною частиною медичної реабілітації ветеранів. унаслідок пережитих бойових дій багато з них стикаються з такими станами, як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожні розлади, а також труднощі в емоційній регуляції та міжособистісному спілкуванні. Психологічна підтримка може включати індивідуальну та групову терапію, кризове консультування, психоосвітні програми та залучення сім'ї до процесу відновлення. Своєчасна допомога сприяє зменшенню негативних наслідків травматичного досвіду та покращенню загального психічного стану ветеранів.

Сучасні медичні технології відіграють важливу роль у процесі реабілітації ветеранів, значно підвищуючи її ефективність. Використання роботизованих систем, віртуальної реальності, телемедицини та інноваційних протезів дозволяє оптимізувати процес відновлення та адаптації. Реабілітаційні центри, оснащені сучасним обладнанням і укомплектовані кваліфікованими фахівцями, забезпечують комплексний підхід до лікування та відновлення. Вони стають важливими осередками не лише медичної допомоги, а й психологічної підтримки та соціальної адаптації ветеранів.

Попри зростання уваги до питань підтримки ветеранів, система їхньої реабілітації стикається з низкою серйозних проблем і викликів. Вони пов'язані як із недосконалістю організаційних механізмів, так і з обмеженістю ресурсів та суспільними стереотипами. Сукупність цих факторів ускладнює процес відновлення ветеранів і знижує ефективність заходів, спрямованих на їхню інтеграцію в цивільне життя.

Однією з ключових проблем є обмежений доступ ветеранів до якісних медичних і реабілітаційних послуг. Це особливо відчутно у віддалених регіонах, де відсутня необхідна інфраструктура або кваліфіковані фахівці. Черги, бюрократичні перепони та недостатня поінформованість про доступні програми також ускладнюють отримання допомоги. У результаті багато ветеранів не отримують своєчасної та повноцінної реабілітації, що негативно впливає на їхній стан здоров'я.

Важливим викликом є стигматизація ветеранів у суспільстві, особливо тих, хто має психологічні травми. нерозуміння з боку оточення, упереджене ставлення та страх перед проявами посттравматичного стресу можуть призводити до соціальної ізоляції. Ветерани часто уникають звернення по психологічну допомогу через страх осуду або небажання виглядати «слабкими». Це поглиблює їхній психологічний стан і ускладнює процес адаптації до мирного життя.

Ще однією суттєвою проблемою є недосконаліть державної політики у сфері реабілітації ветеранів. Вона проявляється у фрагментарності програм, недостатній координації між різними установами та відсутності комплексного підходу. Часто законодавчі ініціативи не повністю враховують реальні потреби ветеранів або реалізуються неефективно. Це призводить до дублювання функцій, нераціонального використання ресурсів і зниження загальної ефективності системи підтримки.

Недостатнє фінансування є однією з ключових перешкод для розвитку системи реабілітації. обмежені бюджетні ресурси не дозволяють забезпечити належний рівень матеріально-технічної бази, впровадження сучасних технологій та розширення мережі реабілітаційних закладів. Крім того, спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів — лікарів-реабілітологів, психологів, психотерапевтів та соціальних працівників. Це знижує якість надання послуг і ускладнює впровадження комплексного підходу до відновлення ветеранів.

Підвищення ефективності системи реабілітації ветеранів потребує комплексного підходу, що поєднує розвиток інфраструктури, удосконалення кадрового забезпечення, впровадження сучасних практик і посилення державної та громадської підтримки. важливо забезпечити безперервність реабілітаційного процесу — від моменту отримання травми до повної інтеграції ветерана в цивільне життя. Системні зміни у цій сфері сприятимуть покращенню якості послуг і підвищенню рівня соціальної адаптації ветеранів.

К. Возніцина, Т. Сіренко та М. Грудій у своєму дослідженні обґрунтовують ефективність створення спеціалізованих центрів відновлення психічного здоров'я як ключового елементу реабілітації осіб, постраждалих від війни.

Одним із ключових напрямів є розширення мережі реабілітаційних центрів, особливо в регіонах, де доступ до таких послуг є обмеженим. Важливо створювати сучасні заклади, оснащені необхідним обладнанням для фізичної та психологічної реабілітації. Такі центри мають працювати за принципом мультидисциплінарного підходу, об'єднуючи лікарів, психологів, фізичних терапевтів і соціальних працівників. це дозволить забезпечити комплексну допомогу ветеранам і підвищити ефективність відновлення. Важливим кроком є вивчення та адаптація міжнародного досвіду у сфері реабілітації ветеранів. країни, які мають тривалий досвід участі у військових конфліктах, напрацювали ефективні моделі підтримки ветеранів, що включають сучасні методики лікування, психологічної допомоги та соціальної адаптації. Використання таких практик із урахуванням національних особливостей дозволить підвищити якість реабілітаційних послуг та уникнути типових помилок у побудові системи.

Ефективність реабілітації значною мірою залежить від рівня професійної підготовки спеціалістів. Необхідно розвивати систему освіти та підвищення кваліфікації для лікарів, психологів, реабілітологів і соціальних працівників. Важливим є впровадження сучасних освітніх програм, тренінгів і стажувань, зокрема за участю міжнародних експертів. Це сприятиме формуванню висококваліфікованих кадрів, здатних надавати комплексну і якісну допомогу ветеранам.

Необхідним є також розширення програм підтримки ветеранів на державному та громадському рівнях. Це включає створення нових соціальних ініціатив, програм працевлаштування, психологічної допомоги та професійної адаптації. Важливу роль відіграють громадські організації та волонтерські рухи, які

доповнюють державні зусилля та забезпечують індивідуальний підхід до потреб ветеранів. Узгоджена взаємодія держави та громадянського суспільства дозволить створити ефективну систему підтримки та інтеграції ветеранів.

Список використаних джерел:

1.Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 30.04.2026).
2.Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 30.04.2026).
3.Возніцина К., Сіренко Т., Грудій М. Модель центру відновлення психічного здоров'я для постраждалих від війни // Психологічні перспективи. 2023. № 41. С. 45–56.
4.Климчук В., Царенко Л. Організація психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей : рекомендації для місцевих органів влади. Київ : ВАІТЕ, 2021. 32 с.
5.Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

РОЗДІЛ 3
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТИКИ У ПІДНЕСЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ СВІТОВОГО СПІВТОВАРИСТВА

BESONDERHEITEN DER VERMITTLUNG HEIMATKUNDLICHEN MATERIALS IM DEUTSCHUNTERRICHT

Wolfgang Schubert,
Lehrer, Leiter eines Online-Workshops Freundschaft kennt keine Grenzen

In der modernen Fremdsprachendidaktik nimmt die Integration sprachlicher und kultureller Komponenten einen wichtigen Platz ein. Die Vermittlung heimatkundlichen Materials im Deutschunterricht fördert die Entwicklung interkultureller Kompetenz, kommunikative Fähigkeiten sowie ein tieferes Verständnis der eigenen Region im Kontext einer fremden Sprache [1-3].

Ziel dieser Arbeit ist es, die Besonderheiten der Vermittlung heimatkundlichen Materials im Deutschunterricht zu bestimmen und effektive Methoden für dessen Einsatz im Bildungsprozess aufzuzeigen. Heimatkundliches Material umfasst Informationen über Geschichte, Kultur, Traditionen, Geographie sowie Sehenswürdigkeiten der eigenen Region. Die Verwendung solcher Inhalte im Deutschunterricht verbindet Sprachlernen mit kognitiver Entwicklung [4].

Der Einsatz heimatkundlichen Materials ermöglicht:
die Steigerung der Lernmotivation;
eine praxisorientierte Gestaltung des Unterrichts;
die Entwicklung soziokultureller Kompetenz;
die Förderung mündlicher und schriftlicher Sprachfertigkeiten.
Zu den wichtigsten Besonderheiten gehören [5-6]:
die Anpassung des Materials an das Sprachniveau der Lernenden;
die Verwendung authentischer und halb-authentischer Texte;
die Verbindung von eigener und fremder Kultur;
die schrittweise Erweiterung sprachlicher Inhalte.
Effektiv sind insbesondere [7-8]:
Projektarbeit (z. B. Präsentationen über die Heimatstadt auf Deutsch);
Rollenspiele (z. B. „Tourist – Reiseführer“);
interaktive Übungen;
Arbeit mit Karten, Bildern und Videos;
kleine Forschungsprojekte.
Besondere Aufmerksamkeit gilt:
dem Erwerb thematischer Lexik (Stadt, Sehenswürdigkeiten, Natur);
der Entwicklung von Beschreibungs- und Erzählkompetenzen;
dem Einsatz geeigneter grammatischer Strukturen;
der Entwicklung von Übersetzungsfähigkeiten.

Digitale Ressourcen (virtuelle Exkursionen, interaktive Karten, Online-Plattformen) bereichern den Unterricht und machen ihn anschaulicher und interessanter.

Die Vermittlung heimatkundlichen Materials im Deutschunterricht verbindet sprachliches und kulturelles Lernen. Dieser Ansatz steigert die Motivation der Lernenden und fördert ihre kommunikative Kompetenz. Die Effektivität des Unterrichts wird durch interaktive und projektorientierte Methoden erhöht. Digitale Technologien erweitern die Möglichkeiten des Sprachunterrichts erheblich.

Literaturverzeichnis:
1.Bimmel P., Rampillon U. Lernerautonomie und Lernstrategien. Langenscheidt, 2000.
2.Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen (GER), 2020.
3.Huneke H.-W., Steinig W. Deutsch als Fremdsprache. Erich Schmidt Verlag, 2010.
4.Heimatkunde im Bildungssystem: methodische Aspekte, Kiew, 2018.
5.Neuner G., Hunfeld H. Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Langenscheidt, 1993.
6.Passow E. I. Grundlagen der kommunikativen Methodik im Fremdsprachenunterricht, 1991.
7.Roche J. Fremdsprachenerwerb – Fremdsprachendidaktik. Francke Verlag, 2008.
8.Sysojewa S. O. Methodik des Fremdsprachenunterrichts, Kiew, 2011.

СИНЕРГІЯ ДЕРЖАВНОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Алла Барбінова,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права
Сергій Дудко,
здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується безпрецедентною інтенсифікацією інформаційних потоків та економічних зв'язків. Для України, що перебуває у стані активної трансформації та євроінтеграції, питання мовної політики виходить за межі суто лінгвістичних дискусій.

Мова сьогодні є не лише засобом комунікації, а й стратегічним ресурсом, що безпосередньо впливає на національну безпеку та конкурентоспроможність держави. Синергія української мови як державної та англійської як мови глобального спілкування створює унікальний фундамент для інноваційного прориву. Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання мовних бар'єрів, які тривалий час стримували залучення іноземних інвестицій та вихід українського бізнесу на міжнародні ринки.

У контексті війни та повоєнного відновлення, англійська мова стає критично важливою для отримання міжнародної допомоги, трансферу технологій та реалізації масштабних інфраструктурних проектів.

Водночас посилення ролі української мови в бізнес-середовищі є запорукою внутрішньої соціальної консолідації та захисту прав споживачів, що є невід'ємною частиною сталого розвитку.

Фундаментальною основою є Стаття 10 Конституції України, яка закріплює статус української мови як єдиної державної, забезпечуючи її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя [1].

Ключову роль у регулюванні бізнес-середовища відіграє Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Зокрема, Стаття 30 зобов'язує суб'єктів господарювання здійснювати обслуговування споживачів та надавати інформацію про товари і послуги державною мовою [2].

Новим етапом у мовній синергії став Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» (№ 3709-IX), ухвалений у 2024 році [3]. Він офіційно закріплює статус англійської як мови міжнародного спілкування та визначає перелік посад, для яких володіння нею є обов'язковим.

Ця правова конструкція не створює конкуренції між мовами, а навпаки - структурує їхні ролі: українська як мова ідентичності та внутрішнього ринку, англійська як інструмент зовнішньої інтеграції.

Синергія мов проявляється у формуванні «білінгвального бізнес-простору», де локальні процеси відбуваються державною мовою, а стратегічне планування та зовнішня діяльність - англійською.

Філологічний аспект теми полягає у розвитку спеціалізованих дискурсів (Legal English, Business English), що дозволяє українським фахівцям оперувати універсальними поняттями світового права та економіки.

Правове регулювання мови у сфері послуг забезпечує прозорість відносин «бізнес-держава-споживач», мінімізуючи ризики непорозумінь та юридичних конфліктів. Економічний ефект від вільного володіння англійською мовою персоналом (особливо у секторах HoReCa та IT) корелює зі зростанням експортної виручки та припливом іноземних туристів.

Соціальний розвиток забезпечується через інклюзію: доступ до англомовних освітніх ресурсів підвищує кваліфікацію людського капіталу України без потреби виїзду за кордон. Англійська мова де-факто стала «операційною системою» глобальної економіки. Без її інтеграції в локальні бізнес-процеси неможливе повноцінне використання. У переговорах з іноземними партнерами англійська є мовою довіри. Вона дозволяє безпосередньо комунікувати цінності бренду, не втрачаючи нюансів через перекладачів.

Високий рівень English Proficiency серед працівників є індикатором інноваційної готовності компанії до масштабування та виходу на IPO. Для стартапів знання мови є ключем до венчурного капіталу, оскільки більшість інвестиційних угод на глобальному рівні укладаються саме англійською.

В умовах цифрової трансформації англійська мова забезпечує доступ до найсвіжіших наукових розробок та патентовласної інформації, що є рушієм R&D-сектору.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що синергія української та англійської мов є не просто культурним феноменом, а дієвим інструментом соціально-економічної модернізації.

Державна мова забезпечує правову стабільність та національну цілісність, тоді як англійська — відкриває доступ до світових ресурсів та ринків. Правове закріплення обох мовних векторів створює чіткі правила гри для бізнесу.

Подальший розвиток України в глобальному світі вимагає активного впровадження мовних інновацій в освіту, державне управління та підприємництво, що зрештою призведе до підвищення рівня добробуту кожного громадянина. Інвестиції у лінгвістичну підготовку нації сьогодні є найвигіднішими капіталовкладеннями у майбутнє держави, оскільки «мова бізнесу» - це мова успіху.

Список використаних джерел:

1.Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: rada.gov.ua.
2.Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

3.Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від 04.06.2024 № 3709-IX. URL: rada.gov.ua.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ «М'ЯКОЇ МОВИ» (SOFT LANGUAGE) У СТВОРЕННІ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Алла Барбінова,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується докорінним переглядом етичних та комунікативних норм. У центрі цього процесу стоїть людина, її гідність та право на повноцінне життя без обмежень. Одним із ключових інструментів реалізації цієї парадигми є мова, яка не лише відображає реальність, а й активно її конструює.

Поняття «м'яка мова» (Soft Language) у психолінгвістичному контексті розглядається як система мовних засобів, що дозволяють уникати стигматизації, агресії та відчуження. Вона виступає фундаментом для створення безбар'єрного середовища, де комунікація базується на повазі та емпатії. Дослідження цього потенціалу дозволяє зрозуміти, як трансформація лексикону впливає на суспільну свідомість та національну єдність.

Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання наслідків тоталітарного минулого та викликами сьогодення, зокрема, інтеграцією ветеранів, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб у єдиний соціокультурний простір. Мовні бар'єри часто стають невидимими стінами, що заважають консолідації громади.

Використання Soft Language стає стратегічним завданням для сучасної філології та соціальної психології. Адже безбар'єрність починається не з пандусів, а з усвідомлення того, що мова може бути як інструментом дискримінації, так і засобом зцілення та підтримки національного духу.

У розрізі «м'якої мови» та інклюзивного дискурсу вагомими є дослідження Теуна ван Дейка, який аналізував роль дискурсу у відтворенні соціальної нерівності. Серед вітчизняних дослідників над питаннями інклюзивної термінології та культури спілкування працюють О. Селіванова, С. Мартиненко, Л. Байрамова, а також фахівці, що розробляли український «Довідник безбар'єрності».

Soft Language є не просто набором евфемізмів, а когнітивною технологією переформатування свідомості. Значення «м'якої мови» полягає в її здатності демедикалізувати людські стосунки, переводячи фокус з «патології» на особистісний досвід та соціальні потреби.

Психолінгвістичний механізм Soft Language базується на концепції Person-first language. Коли ми кажемо «людина з кріслом колісним» замість «візочник», ми на мовному рівні стверджуємо, що технічний засіб не визначає сутність особистості, а є лише атрибутом її мобільності.

«М'яка мова» виконує критичну функцію зниження соціальної тривожності. Використання нейтральних та поважних конструкцій зменшує конфліктогенність середовища. Це особливо важливо для формування національної солідарності, де кожен громадянин відчуває себе повноправним учасником суспільних процесів.

Роль Soft Language в інклюзії неможливо переоцінити: вона створює психологічну безпеку. Слово стає «м'яким фільтром», який прибирає гострі кути стигми, дозволяючи людям з різним досвідом взаємодіяти на рівних, без відчуття меншовартості чи надмірного жалю.

Література є головним майданчиком апробації Soft Language. Яскравим прикладом є роман Деніела Кіза «Квіти для Елджернона». Через зміну мовного стилю щоденника головного героя читач спостерігає трансформацію ставлення оточення: від зневажливих ярликів до усвідомлення інтелектуальної трагедії людини.

Твір Марка Геддона «Загадковий нічний інцидент із собакою» демонструє потенціал Soft Language через опис світу підлітка з аутизмом. Автор уникає медичних термінів, натомість використовує деталізовану, дещо відсторонену, але глибоко поважну мову, що дозволяє читачеві «ввійти» в інакшість без страху [5].

Необхідність «м'якої мови» в суспільстві диктується потребою в психологічній реабілітації цілої нації. Після пережитих травм агресивна або некоректна термінологія може ретравматизувати людину, тоді як Soft Language діє як лінгвістичний «терапевт».

Вона відіграє ключову роль у консолідації світового співтовариства. Прийняття спільних мовних стандартів (наприклад, термінології ООН) дозволяє Україні розмовляти з демократичним світом однією мовою цінностей, демонструючи відданість ідеалам інклюзивності [3].

У освітньому просторі «м'яка мова» є запорукою успішної інтеграції дітей з ООП. Коли вчитель та однокласники використовують безбар'єрну лексику, дитина не відчуває себе екзотичним об'єктом, що сприяє її соціалізації та академічним успіхам [6].

На рівні державної комунікації Soft Language формує довіру до інституцій. Офіційні документи, написані «простою мовою» (Plain Language) з елементами інклюзивності, стають доступними для людей з когнітивними порушеннями, що є вищим проявом демократії.

Отже, психолінгвістичний потенціал «м'якої мови» є невичерпним ресурсом для створення інклюзивної держави. Вона виступає «м'якою силою», що здатна трансформувати соціальні конфлікти у конструктивний діалог та підносити національний дух через визнання гідності кожного.

Впровадження стандартів безбар'єрної мови - це не про цензуру, а про еволюцію людяності. Це шлях до формування суспільства, де мова не розділяє на «норму» та «відхилення», а стає містком до взаєморозуміння, інклюзії та глобальної консолідації.

Список використаних джерел:

1.Зеленська, О. (Уклад.). (2022). *Довідник безбар'єрності*. Цифрова платформа.
2.Кіз, Д. (2015). *Квіти для Елджернона* (В. Шовкун, Пер.). Клуб Сімейного Дозвілля. (Оригінальний твір опубліковано 1966).
3.Мартиненко, С. М. (2020). *Основи інклюзивної педагогіки: Навчальний посібник*. Академвидав.
4.Селіванова, О. О. (2010). *Лінгвістична енциклопедія*. Довкілля-К.
5.Терен, О. (2023). *Історія впертого чоловіка*. Пропала грамота.
6.American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.).

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ЗМІНИ РИТОРИЧНИХ ПРАКТИК І КОМУНІКАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Руслана Васюра,
старший викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

У XXI столітті інформаційні технології стали визначальним чинником трансформації комунікативного простору. Цифровізація суспільства зумовила появу нових форм взаємодії, які суттєво змінюють традиційні риторичні практики та комунікаційні парадигми. Якщо класична риторика ґрунтувалася на усному та письмовому слові, то сучасна комунікація дедалі більше спирається на мультимедійні формати, алгоритмічні інструменти та інтерактивні платформи. Це призводить до переосмислення ролі етосу, пафосу та логосу в цифровому середовищі, а також до формування нових стратегій переконання й впливу.

Сучасний стан цифровізації суспільства визначається не лише кількісними показниками охоплення, а й якісними змінами в організації соціальної взаємодії. Станом на початок 2021 року понад 53,6% світового населення були зареєстровані в соціальних мережах, а середній час перебування користувача в мережі сягнув семи годин на добу [2, с. 149]. Ці дані свідчать про те, що цифрові комунікації перестали бути лише інструментальним доповненням до «реального» спілкування й перетворилися на його основну інфраструктуру. Відтак аналіз наслідків цього переходу для риторичних практик і комунікаційних парадигм є актуальним завданням сучасної комунікативістики.

Станом на 2025 рік понад 65% світового населення активно користуються соціальними мережами, а середній час перебування онлайн перевищив 7,5 години на добу. В Україні рівень проникнення інтернету досяг 82,4% населення, що свідчить про високий рівень цифровізації особливо в умовах війни, коли цифрові технології стали не лише засобом отримання інформації, а й ключовим інструментом для підтримання комунікації між громадянами, державними інституціями та міжнародною спільнотою [1].

Збройна агресія Росії проти України зробила цифрові платформи важливим середовищем не тільки для поширення новин, але й для організації спільних дій, мобілізації та взаємної підтримки. Безпекова ситуація актуалізувала питання інформаційної безпеки та протидії дезінформації, що знайшло відображення у прийнятті Стратегії інформаційної безпеки України у 2025 році.

Водночас бажання громадян отримувати новини в режимі реального часу зумовило зростання популярності соціальних мереж як основного джерела інформації. Це явище отримало назву «TikTok-війна», коли новини та відео з фронту поширюються миттєво, формуючи нову парадигму споживання інформації. Проте не лише TikTok, а й Telegram-канали, Facebook-спільноти та інші цифрові платформи стали головними майданчиками для обговорення, коментування та безпосереднього спілкування між користувачами. Сьогодні, цифрові технології забезпечують не тільки доступ до оперативних повідомлень, але й створюють простір для діалогу, взаємної підтримки та формування колективної позиції суспільства.

У науковому дискурсі важливо розрізняти поняття, що нерідко вживаються як синоніми: оцифрування (digitization), цифровізація (digitalization) та цифрова трансформація (digital transformation). Якщо оцифрування означає

первинне перетворення аналогової інформації на двійкові дані, то цифровізація охоплює впровадження цих технологій у всі сфери суспільного життя. Цифрова ж трансформація передбачає глибоку перебудову стратегій, організаційних структур та усталених моделей взаємодії на основі цифрових активів [3, с. 112]. Чітке розмежування цих понять дозволяє точніше описати масштаб і характер змін, що відбуваються з риторикою в умовах ІТ-середовища.

Класична риторична традиція, що сягає Арістотелевої тріади «етос – пафос – логос», зазнає суттєвої переконфігурації під тиском цифрових платформ. Дослідники фіксують очевидний епістемологічний зсув: етос мігрує від біографічної достовірності мовця до алгоритмічної релевантності, пафос трансформується від риторичного звернення до емоційної сценографії цифрового інтерфейсу, а логос переходить від аргументативної логіки до машинного обчислення оптимальних шляхів впливу [4, с. 192]. Виникає феномен “алгоритмічної риторики”, коли переконання відбувається не через відкритий діалог, а завдяки самому дизайну цифрових платформ та інтерфейсів. Вони впливають на користувача ще до того, як він усвідомлено приймає рішення, підміняючи справжню свободу вибору лише ілюзією автономності.

Цифрова культура сформувала принципово нові жанри передачі смислів, що відображають загальну тенденцію до багатоканальної комунікації та стислості висловлювання. Мультимодальність поєднує текст, зображення, звук і відео в єдиному повідомленні, тоді як компресія забезпечує можливість передавати складні ідеї у максимально короткій та концентрованій формі. Одним із найяскравіших прикладів є інтернет-мем, який функціонує як полікодовий текст, поєднуючи вербальні та візуальні елементи через механізм культурної інтертекстуальності. Інший жанр – цифровий сторітелінг – занурює реципієнта у наративний простір за допомогою мультимедійних засобів виразності, створюючи ефект присутності та емоційної залученості. Водночас риторика коротких повідомлень (пост, твіт) характеризується максимальною мовною компресією, що вимагає ретельного добору семантично ємних лексем і залучення візуальних елементів для розширення смислового поля. [2, с. 25]. Спільною рисою цих жанрів є перенесення акценту з раціонального логосу на афективний пафос – тенденція, що кардинально змінює природу переконання.

Перехід до мережевої комунікаційної парадигми супроводжується розмиванням меж між масовою та міжособистісною комунікацією. Соціальні мережі перетворили аудиторію з пасивного споживача на активного творця контенту, що веде до виникнення «мережевого індивідуалізму» та дроблення інформаційного простору. Традиційні ЗМІ змушені адаптуватися, вбудовуючись у глобальні мережі та впроваджуючи елементи інтерактивності. Водночас алгоритми персоналізації контенту формують «інформаційні бульбашки», що посилюють суспільну поляризацію та унеможливлюють продуктивний публічний діалог.

Цифрове середовище актуалізує проблему маніпуляцій, дезінформації та кризи довіри до медіа. Риторичні фігури в сучасному медійному дискурсі дедалі частіше використовуються не для прояснення, а для легітимації владних практик і конструювання вигідних суспільних наративів: метафора трансформує складні політичні поняття у прості емоційні образи, а гіпербола посилює ефект надзвичайності подій [2, с. 26]. Використання штучного інтелекту для генерування фейкових зображень і текстів підриває основи автентичності комуніка-

ції. У відповідь на ці виклики формування критичної медіа грамотності – здатності деконструювати невидимі механізми впливу – стає необхідною умовою повноцінної участі громадянина в публічній сфері.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що інформаційні технології стали одним із найпотужніших чинників трансформації сучасного комунікативного простору. Вони не лише розширили можливості взаємодії, а й докорінно змінили саму природу риторичних практик. Соціальні мережі та цифрові платформи перетворилися на основну інфраструктуру комунікації, яка забезпечує не тільки доступ до інформації, але й створює простір для діалогу, мобілізації та взаємної підтримки, особливо в умовах війни та безпекових викликів.

Цифровізація суспільства супроводжується появою нових жанрів передачі смислів – мемів, сторітелінгу, коротких повідомлень – що характеризуються мультимодальністю та компресією висловлювання. Це зумовлює зміщення акценту з раціонального логосу на афективний пафос, а також формує нові стратегії переконання, які діють на прекогнітивному рівні через дизайн інтерфейсів та алгоритмічні механізми.

Водночас цифрове середовище породжує низку проблем: інформаційні «бульбашки», поляризацію суспільства, поширення маніпуляцій та кризу довіри до медіа. У цих умовах особливого значення набуває критична медіаграмотність, яка дозволяє деконструювати приховані механізми впливу та забезпечує повноцінну участь громадянина у публічній сфері.

Список використаних джерел:

1.Баловсяк Н. Інтернет, соцмережі, стримінги та відео: найцікавіше зі звіту Digital 2025 про взаємодію з цифровими технологіями. *MediaMaker*. 2025. URL: https://mediamaker.me/najczikavishe-zi-zvitu-digital-2025-pro-vzayemodiyu-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-16257/?utm_source=copilot.com

2.Бауліна Т. Е. Діджиталізація риторики в XXI столітті. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. Т. 2, № 53. С. 23-33.URL: https://fil.nlu.edu.ua/article/view/258152

3.Краус Н. М., Голобородько О. П. Цифровізація — тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки та суспільства. *Простір економіки*. 2018. № 1 (32). С. 108–117. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/media/24283

4.Рибачок С. Л. Риторичні фігури в сучасному медійному дискурсі. *Філологічний вісник університету імені В. І. Вернадського*. 2024. № 3. С. 191–198. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/38.pdf?utm_source=copilot.com

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ РЕДАГУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Василь Водян,
здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

Основною метою редагування економічного дискурсу є забезпечення якості тексту, його відповідності нормам мови та вимогам жанру. Серед основних принципів редагування виокремлюють точність, логічність, послідовність, зрозумілість та об'єктивність.

Редагування економічних текстів є важливим етапом підготовки фахової інформації до оприлюднення, оскільки такі тексти мають бути точними, логічними та однозначними у тлумаченні [Рябокінь; Пашко].

Основною метою редагування економічних текстів є забезпечення їхньої змістової, термінологічної, мовної та стилістичної коректності, а також підвищення зрозумілості й ефективності сприйняття інформації адресатом. Відредагований економічний текст повинен точно відображати економічні процеси, не містити двозначностей і відповідати нормам сучасної літературної мови та вимогам офіційно-ділового або наукового стилю.

Завдання редагування економічних текстів

До основних завдань редагування економічних текстів належать:

перевірка достовірності та логічної послідовності викладу матеріалу;

усунення мовних, стилістичних, граматичних і пунктуаційних помилок;

уніфікація економічної термінології та правильність її вживання;

забезпечення однозначності формулювань;

адаптація тексту до цільової аудиторії (фахівці, студенти, широке коло читачів);

узгодження кількісних показників, дат, назв, скорочень;

оптимізація структури тексту (заголовки, абзаци, логічні зв'язки).

Принципи редагування економічних текстів:

1. Принцип точності.

Передбачає повну відповідність мовного оформлення економічному змісту. Будь-яка помилка або неточність може призвести до неправильного тлумачення даних.

2. Принцип однозначності.

Усі терміни та формулювання повинні мати чітке, одне значення в межах конкретного тексту.

3. Принцип логічності.

Матеріал має бути викладений послідовно, з чіткими причинно-наслідковими зв'язками між положеннями.

4. Принцип стилістичної відповідності.

Текст повинен відповідати нормам офіційно-ділового або наукового стилю, без розмовних або емоційно забарвлених елементів.

5. Принцип термінологічної єдності.

Один і той самий економічний термін повинен уживатися однаково впродовж усього тексту.

6. Принцип нормативності.

Редактор зобов'язаний дотримуватися норм сучасної української літературної мови.

7. Принцип адресності.

Редагування має враховувати рівень підготовки й очікування цільової аудиторії.

Отже, редагування економічних текстів спрямоване на забезпечення професійної якості економічної комунікації, підвищення довіри до інформації та запобігання можливим помилкам у фінансовій і господарській діяльності.

Список використаних джерел:

1.Крайняк Л.К. Економічний дискурс як детермінанта перекладацької стратегії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022 № 54. С.204-207.
2.Рябокінь Н.О. Сучасні тенденції перекладознавства. Український світ у наукових парадигмах: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Вип. 10. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 95-100.
3.Рябокінь Н.О. Пашко С.В. Специфіка англомовних та німецькомовних контрактів. *XLI International scientific and practical conference «Progressive Opportunities and Solutions of Modern Scientific Potential»* (October 2-4, 2024) Toronto, Canada. International Scientific Unity, 2024. 114 p.
4.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008.
5.Ситник І.В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020. № 46. том 2. С.123-126.
6.Економічна енциклопедія. За ред. С. В. Мочерного. Київ, 2000.

ДИНАМІКА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ВІД СТАНДАРТІВ STANAG ДО ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Леся Домніч,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності В11 «Філологія (переклад)»,
Інститут філології та масових комунікацій Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Калинюк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури, іноземних мов та перекладу
Інституту філології та масових комунікацій Університету «Україна»

Мова в оборонному секторі сьогодні – це не просто засіб передачі наказів, а стратегічний інструмент, що закладає фундамент реформування сучасного українського війська. Ми є свідками унікального історичного моменту. Стрімка інтеграція Збройних Сил України до євроатлантичного простору (за останні 4-5 років), що відбувається не в стратегічних кабінетних умовах, а в горнилі повномасштабного вторгнення, зумовила необхідність тотального перегляду термінологічного апарату. Орієнтація на західні зразки вимагає від фахівців та перекладачів не механічного перекладу, а глибокої концептуальної адаптації, що

фактично трансформує професійне мислення військового фахівця [2].

Особливого значення набуває діяльність Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Академія стала майданчиком для вже традиційних конференцій, на кшталт «Сучасні рішення безпекових проблем у системі міжнародних відносин», які об'єднують зусилля практиків та теоретиків. Питання, що підіймаються в межах таких заходів молодими науковцями та здобувачами освіти, поповнюють скарбницю знань та практичного досвіду, необхідних державі у кризовий час [4; 8]. Аналіз доповідей свідчить, що стандарт STANAG 6001 виступає надійним базисом для професійної комунікації, визначаючи чіткі рівні володіння іноземною (англійською) мовою для забезпечення повної взаємосумісності підрозділів [5].

Хоча Україна не є повноправним членом НАТО, вона має стратегічно важливий статус партнера з розширеними можливостями, отриманий ще у 2020 році. Цей статус вимагає відповідного рівня мовної підготовки, де вплив стандартів Альянсу сьогодні виходить далеко за межі теорії. У цьому контексті англіцизми стають невід'ємними складовими, з яких будується нова будівля української оборонної спроможності. Кожен термін - від стандартів STANAG до технічних специфікацій БпЛА – є впевненим кроком до нашої незворотної євроатлантичної інтеграції.

Важливо розуміти, що тестування за стандартом STANAG 6001 функціонує як автономна система, яку не можна прирівнювати безпосередньо до загальноєвропейських цивільних рівнів CEFR (A1 – C2). Чи не в цьому полягає складність підготовки військового фахівця, здатного оперувати специфічними військовими кодами в умовах реального бою? Адже військовий стандарт фокусується на практичному виконанні знань, де точність термінології вартує значно більше, ніж загальна розмовна компетенція.

Прикладами термінологічного впливу стандартів НАТО, які стали частиною щоденної практики, є вживання таких англіцизмів, як ***інтероперабельність*** (*interoperability*) – здатність різних систем та підрозділів діяти спільно за єдиними протоколами; ***ендюзер*** *(end-user)*, тобто ***кінцевий користувач*** - поняття, критично важливе для юридичного оформлення отримання високотехнологічної зброї; ***дебрифінг*** *(debriefing)* — процедура детального опитування після виконання бойового завдання для аналізу дій та помилок; ***тріаж*** (*triage*) - медичне сортування поранених за ступенем тяжкості.

Період вибухового зростання кількості англіцизмів зумовлений інтенсифікацією бойових дій та отриманням новітніх зразків озброєння. Війна диктує словник. Особливо помітною ця тенденція є у сферах застосування безпілотних систем та РЕБ. Олександр Стишов зазначає, що запозичення часто стають найекономнішим способом номінації нових реалій [3].

Прикладами мовної економії стають слова, що рятують життя, де швидкість вимови має критичне значення: ***медевак*** *(MedEvac)* - спеціалізована медична евакуація (часто броньованою технікою); ***кейзевак*** *(CasEvac)* - евакуація поранених будь-яким доступним транспортом *("Casualty Evacuation");* ***турнікет*** *(tourniquet)* - сучасний засіб зупинки кровотечі (майже повністю витіснив слово "джгут").

Частина термінології, а саме тактичний сленг, стали частиною. професійного жаргону українських військовослужбовців: ***чекпоінт*** **(***checkpoint***)** - контрольно-пропускний пункт; ***френдлі фаєр*** **(***friendly fire***)** - помилковий вогонь

по своїх підрозділах; ***блу он блу*** **(***blue on blue***)** - ідентифікація інциденту "вогонь по своїх" (за кольорами маркування НАТО); ***ІЕД*** **(***IED***)** - саморобний вибуховий пристрій (Improvised Explosive Device); ***хаймарсити*** **(***to HIMARS***)** - неологізм, що виник від назви системи, на позначення точних ударів по ворогу.

Цивільні заклади освіти (кафедри філології та перекладу) відіграють роль інтелектуального тилу. Використовуючи методики лінгвістичного аналізу та офіційні кодифікатори, зокрема ВКП 1-00(01).01, здійснюється систематизація новітніх лексем, пов'язаних з розвитком дронів [6]: ***пейлоуд*** **(***payload***)** - корисне навантаження безпілотника; ***джеммінг*** **(***jamming***)** - радіоелектронне придушення сигналів; ***ISR*** **(***Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance***)** - комплекс засобів розвідки та спостереження.

Важливо зазначити, що за останні роки вектор військово-технічної комунікації трансформувався. Якщо раніше Україна виступала переважно реципієнтом стандартів, то сьогодні спостерігається інтенсивний запит з боку партнерів по НАТО на отримання українського бойового досвіду. Саме країни Альянсу потребують наших інструкцій щодо застосування безпілотних систем та забезпечення радіоелектронної стійкості. Цей зворотний обмін робить українську термінологічну базу у сферах дрон-технологій та РЕБ актуальним джерелом для майбутньої міжнародної кодифікації.

Вихід України на міжнародну арену як потужного суб'єкта безпеки вимагає фіксації цих змін у лексикографії. Електронні ресурси, як-от онлайн-бібліотека «Горох», демонструють гнучкість української мови у вбиранні глобалізмів [7]. Тетяна Пастух зауважує, що англіцизми виконують роль «містків» між українськими військовими та світовою спільнотою [1].

Засилля англіцизмів у військовій субмові є свідченням нашої незворотної інтеграції до цивілізованого світу. Проведене дослідження є лише першим масштабного наукового пошуку. Подальша розробка цієї теми в межах магістерської кваліфікаційної роботи передбачає створення цілісної класифікації військових англіцизмів та аналіз їх функціонування в офіційно-діловому та оперативно-тактичному дискурсах. Це дозволить закласти підвалини для створення сучасної вітчизняної термінологічної школи, здатної не лише фіксувати зміни, а й адекватно описувати та кодувати концепції війни майбутнього.

Список використаних джерел:

1.Пастух Т. В. Військова термінологія в аспекті перекладу: лінгводидактичні засади навчання : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 256 с.
2.Пшенична М. В. Військова терміносистема в умовах гібридної війни: структурно-семантичний аспект. Філологічні студії. 2022. Вип. 18. С. 45–52.
3.Стишов О. А. Українська лексика кінця XX – початку XXI століття (теоретичні та прикладні аспекти) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2019. 488 с.
4.Сучасні рішення безпекових проблем у системі міжнародних відносин : зб. тез доповідей II Міжн. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 11 травня 2023 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. 456 с.
5.STANAG 6001. Language Proficiency Levels. 5th Edition. NATO Standardization Office, 2014. URL: https://nso.nato.int/nso/ (дата звернення: 20.04.2026).
6.ВКП 1-00(01).01. Словник військових термінів та скорочень. Київ : Генштаб Збройних Сил України, 2022. 142 с. URL: https://surl.li/bhaqsc (дата звернення: 20.04.2026).
7.Горох — онлайн-бібліотека словників української мови. URL: https://goroh.pp.ua/ (дата звернення: 21.04.2026).

8.Сучасні рішення безпекових проблем у системі міжнародних відносин : зб. тез доповідей II Міжн. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 11 травня 2023 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2023. URL: https://surl.li/bbeydo (дата звернення: 20.04.2026).

ПРОФЕСІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА В ЦИФРОВОМУ СВІТІ

Артур Йосипенко,
в.о. директора Мовної школи «Yellow-Blue Bus»

Цифровізація суспільства та стрімкий розвиток інформаційних технологій суттєво трансформують професію перекладача. Сучасний перекладач функціонує в умовах глобалізованого інформаційного простору, де зростає роль автоматизованих систем перекладу, штучного інтелекту та цифрових інструментів [1-3]. Це зумовлює необхідність переосмислення професійних компетенцій і ролі перекладача в нових умовах.

Мета дослідження: проаналізувати трансформацію професії перекладача в цифровому середовищі та визначити ключові компетенції, необхідні для ефективної діяльності.

Сучасний перекладач переходить від традиційної ролі «перекладача тексту» до ролі мовного консультанта, редактора та медіатора між культурами. Значна частина роботи пов'язана з редагуванням машинного перекладу та адаптацією контенту.

До основних інструментів перекладача належать [4]:
системи автоматизованого перекладу (CAT-tools);
системи машинного перекладу;
корпуси текстів;
термінологічні бази даних.

Ці технології підвищують продуктивність, але водночас змінюють характер перекладацької діяльності.

Сучасний перекладач повинен володіти новими професійними компетенціями [5]:
цифровою грамотністю;
навичками роботи з перекладацькими програмами;
знанням спеціалізованої термінології;
навичками постредагування;
міжкультурною компетентністю.

Постредагування машинного перекладу стає невід'ємною частиною професії. Воно вимагає критичного мислення, уважності та високого рівня мовної підготовки.

До основних викликів професії належать [6]:
конкуренція з автоматичними системами;
зниження вартості перекладацьких послуг;
необхідність постійного професійного розвитку;
етичні питання використання штучного інтелекту.

Попри автоматизацію, професія перекладача залишається затребуваною. Людський фактор є незамінним у передачі культурних нюансів, емоційного забарвлення та складних смислів.

Отже, цифрові технології суттєво змінюють характер перекладацької діяльності. Сучасний перекладач має поєднувати мовні, технічні та аналітичні навички. Постредагування стає ключовою складовою професії. Незважаючи на розвиток штучного інтелекту, роль перекладача як культурного медіатора залишається незамінною.

Список використаних джерел:

1.Bowker L. Computer-Aided Translation Technology. University of Ottawa Press, 2002.
2.Hutchins W. Machine Translation: A Brief History. 2005.
3.Cronin M. Translation in the Digital Age. Routledge, 2013.
4.Kenny D. Machine Translation for Everyone. Language Science Press, 2022.
5.O'Hagan M. The Routledge Handbook of Translation and Technology. Routledge, 2020.
6.Pym A. Exploring Translation Theories. Routledge, 2014.

РЕДАГУВАННЯ ІНОЗЕМНОМОВНОГО ТЕКСТУ

Алла Кравченко,
здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права
Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

У сучасному науковому та інформаційному просторі значну роль відіграє міжкультурна комунікація, що передбачає активне використання іноземних мов у наукових публікаціях, діловому листуванні та медійному середовищі. У зв'язку з цим особливого значення набуває редагування іноземномовних текстів, яке забезпечує їхню мовну правильність, стилістичну відповідність та зрозумілість для цільової аудиторії [1-3]. Якісне редагування сприяє підвищенню ефективності комунікації та точній передачі змісту повідомлення.

Мета дослідження – визначити основні особливості та принципи редагування іноземномовного тексту.

Редагування іноземномовного тексту передбачає перевірку та вдосконалення мовної форми тексту з урахуванням граматичних, лексичних, стилістичних і комунікативних норм відповідної мови. Процес редагування охоплює кілька важливих аспектів.

По-перше, перевіряється граматична правильність тексту, зокрема узгодження часів, правильність використання артиклів, прийменників та синтаксичних конструкцій.

Приклад: Початковий текст: *She make a research about language development*. Відредагований варіант: *She conducts research on language development*.

По-друге, важливим етапом є уточнення лексики та термінології, особливо у наукових або професійних текстах.

Приклад: Початковий текст: *This work studies many problems of economy*. Відредагований варіант: *This study examines several economic issues*.

По-третє, редагування передбачає удосконалення стилістики та логіки викладу, що сприяє кращому сприйняттю інформації читачем.

Приклад: Початковий текст: *In our opinion this method is very good and useful.* Відредагований варіант: *The results indicate that this method is effective.*

Окрім цього, редактор звертає увагу на єдність стилю, точність формулювань та логічну послідовність викладу матеріалу.

Отже, редагування іноземномовного тексту є важливим етапом підготовки будь-якого письмового матеріалу. Воно спрямоване на виправлення граматичних, лексичних і стилістичних помилок, забезпечення точності термінології та покращення структури тексту. Якісне редагування сприяє підвищенню рівня міжкультурної комунікації та ефективності передачі інформації.

Список використаних джерел:

1.Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : Навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ПАІС, 2009. 432 с.
2.Костюк, І. Редагування перекладу: методика та практика. Харків, 2021.
3.Партико З. В. Основи редагування : навч. посібник. Львів : Львівська політехніка, 2017. 332 с. 5. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця / М. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2005. 424 с.

АНАЛІЗ ПРИКЛАДІВ МІЖКУЛЬТУРНОГО РЕДАГУВАННЯ

Діана Мустафаєва,
здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права
Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

Міжкультурне редагування перекладу спрямоване на забезпечення точності, зрозумілості та культурної адекватності тексту для цільової аудиторії. Часто первинний переклад не враховує культурні, стилістичні або прагматичні відмінності, тому редагування стає ключовим етапом, який дозволяє адаптувати текст і зробити його природним для сприйняття іншою мовною спільнотою [1-3].

Нижче наведено кілька прикладів міжкультурного редагування перекладу з англійської та французької мов на українську.

Приклад 1. Ідіоматичний вираз

Оригінал (англ.): *“He kicked the bucket”.*

Первинний переклад (укр.): *«Він пнув відро».*

Редагований переклад: *«Він помер».*

Коментар: Дослівний переклад ідіоми призводить до втрати змісту. Редагування передбачає передачу значення фрази, а не буквального складу слів, що забезпечує культурну та комунікативну адекватність.

Приклад 2. Культурні реалії

Оригінал (англ.): *“Thanksgiving is a major holiday in the United States”.*

Первинний переклад (укр.): *«День подяки – це велике свято в Сполучених Штатах».*

Редагований переклад: *«День подяки – одне з головних свят у США».*

Коментар: Редагування полягає у стилістичній оптимізації та адаптації до норм української мови, зберігаючи зміст і культурний контекст.

Приклад 3. Усний переклад і тональність

Оригінал (франц.): *“Je t’invite à déjeuner chez moi”*.

Первинний переклад (укр.): *«Я запрошую тебе на обід у мене вдома»*.

Редагований переклад: *«Запрошую тебе до себе на обід»*.

Коментар: Стилістичне редагування робить фразу більш природною і плавною для українського мовця, усуваючи надмірну буквальність та зберігаючи дружню тональність.

Приклад 4. Фразеологізм і контекст

Оригінал (англ.): *“Break a leg!”*

Первинний переклад (укр.): *«Зламай ногу!»*

Редагований переклад: *«Ні пуху, ні пера!»*

Коментар: Ідіоматичний вираз у театральному контексті має переносне значення побажання удачі. Редагування дозволяє знайти культурний аналог, зрозумілий цільовій аудиторії.

Аналіз прикладів показує, що міжкультурне редагування перекладу включає:
1.Передачу смислу та авторського наміру, а не буквального перекладу слів.
2.Адаптацію культурних і стилістичних елементів, які можуть бути незрозумілі або нетипові для цільової аудиторії.
3.Оптимізацію стилю та лексики, щоб текст звучав природно і зберігав комунікативну функцію.

Редагування на основі міжкультурних принципів підвищує якість перекладу, робить його зрозумілим, читабельним і культурно адекватним. Воно дозволяє уникнути помилок, що можуть призвести до непорозумінь, і забезпечує ефективну комунікацію між різними мовними спільнотами.

Список використаних джерел:

1.Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : Навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ПАІС, 2009. 432 с.
2.Костюк, І. Редагування перекладу: методика та практика. Харків, 2021.
3.Партико З. В. Основи редагування : навч. посібник. Львів : Львівська політехніка, 2017. 332 с. 5. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця / М. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2005. 424 с.

РОЛЬ МЕДІА-ДИСКУРСУ У ПІДНЕСЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ

Станіслав Пашко,
викладач циклової комісії соціальної роботи,
Полтавський фаховий коледж Університету “Україна”
Тетяна Грозницька,
студентка 1-го курсу спеціальності
І10 “Соціальна робота та консультування”
Полтавського фахового коледжу Університету “Україна”

У сучасному інформаційному суспільстві медіа-дискурс виступає одним із ключових чинників формування національного духу та колективної ідентичності. Засоби масової інформації не лише передають інформацію, а й конструюють смисли, формують суспільні настрої та ціннісні орієнтири.

Медіа-дискурс визначається як сукупність мовних практик, що функціонують у сфері масової комунікації та впливають на сприйняття соціальної реальності. Через використання певних мовних стратегій — метафор, символів, оцінної лексики — медіа здатні формувати позитивний образ нації та підсилювати почуття єдності [1, с. 47].

Особливу роль медіа відіграють у періоди суспільних криз і трансформацій. У такі моменти інформаційний простір стає полем боротьби за інтерпретацію подій, де важливим є формування національного наративу. Дослідження показують, що медіа можуть виступати інструментом консолідації суспільства та піднесення національного духу через акцентування спільних цінностей і історичної пам'яті [2, с. 112].

Важливим аспектом є також мовна складова медіа-дискурсу. Використання державної мови в медіапросторі сприяє зміцненню її престижу та формуванню мовної ідентичності громадян. Як зазначають дослідники, мова медіа є потужним інструментом впливу на масову свідомість і формування соціальних норм [3, с. 89].

Окрім цього, медіа виконують функцію трансляції культурних смислів і національних символів. Через тексти, зображення та аудіовізуальний контент вони формують емоційний зв'язок між індивідом і нацією, що є важливим чинником піднесення національного духу [4, с. 203].

В умовах глобалізації медіа-дискурс також стикається з викликами, пов'язаними з інформаційною конкуренцією та впливом зовнішніх наративів. Це зумовлює необхідність розвитку критичного мислення аудиторії та формування власного інформаційного простору, орієнтованого на національні інтереси [5, с. 58].

Таким чином, медіа-дискурс є важливим інструментом піднесення національного духу, оскільки він впливає на формування ідентичності, цінностей і світогляду суспільства. Ефективне використання мовних і комунікативних ресурсів медіа сприяє консолідації нації та зміцненню її культурної самобутності [6, с. 14].

Список використаних джерел:

1.Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2.Карасик В. І. Мовний круг: особистість, концепти, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
3.Шевченко І. С. Медіалінгвістика: теорія і практика. Київ : Київський університет, 2012. 256 с.
4.Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 376 с.
5.Маклюен М. Розуміння медіа: зовнішні розширення людини. Київ : Ніка-Центр, 2003. 464 с.
6.Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура. Київ : Основи, 2000. Т. 1. 608 с.

ЛІНГВІСТИКА У ФОРМУВАННІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Станіслав Пашко,
викладач циклової комісії соціальної роботи,
Полтавський фаховий коледж Університету "Україна"

У сучасному гуманітарному дискурсі лінгвістика відіграє важливу роль у формуванні освітньої політики та національної свідомості. Мова є не лише засобом комунікації, а й ключовим чинником конструювання ідентичності, що визначає культурні та соціальні орієнтири суспільства.

Національна ідентичність тісно пов'язана з мовною політикою держави, яка виступає інструментом впливу на суспільну свідомість. Як зазначає Л. М. Курченко, мовна політика формує уявлення про належність до нації та сприяє консолідації суспільства [1, с. 177]. У цьому контексті лінгвістика забезпечує теоретичну основу для розроблення освітніх програм і мовних стандартів.

Освітня система є одним із головних механізмів формування мовної компетентності та національної свідомості. Дослідження Л. Л. Колесникової демонструє, що навіть художній текст, зокрема поетичний, відіграє важливу роль у формуванні національного світогляду учнів [3, с. 156]. Це підкреслює значення гуманітарної складової освіти у процесі виховання особистості.

Соціолінгвістичний аспект проблеми розкривається у працях Т. О. Фудерер та О. М. Данилевської, які аналізують ставлення до української мови та двомовності серед різних вікових груп. Автори зазначають, що престиж мови є важливим фактором її функціонування та впливає на мовний вибір індивідів [2, с. 45]. Це має безпосереднє значення для формування ефективної мовної політики в освіті.

У сучасних умовах глобалізації особливого значення набуває питання збереження мовної ідентичності. Дослідження свідчать, що глобалізаційні процеси можуть призводити до послаблення ролі національної мови, що потребує цілеспрямованої державної підтримки [6, с. 12]. Водночас освітня політика має враховувати необхідність інтеграції у світовий культурний простір.

Окрему увагу привертає проблема впливу іноземних мов, зокрема англійської, на освітній простір. І. Д. Фаріон підкреслює, що процеси англіїзації можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку національної мови [4, с. 190]. Це зумовлює необхідність збалансованого підходу до мовної політики в освіті.

Таким чином, лінгвістика виступає важливим чинником формування освітньої політики та національної свідомості. Її інтеграція у навчальний процес сприяє розвитку мовної культури, зміцненню національної ідентичності та забезпеченню гармонійного розвитку суспільства. Освіта, у свою чергу, є ключовим інструментом трансляції мовних цінностей та формування свідомого громадянина [5].

Список використаних джерел:

1.Курченко Л. М. Національна ідентичність і мовна політика Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2017. С. 176–179.
2.Фудерер Т. О., Данилевська О. М. Престиж української мови та ставлення до двомовності за оцінками мовців різних вікових груп Вісник КНЛУ. Серія Філологія. № 1., 2019

3.Колесникова Л. Л. Вплив поетичного тексту на формування національної свідомості учнів Лінгвістика. № 2 (33), 2015. С. 154–161.
4.Фаріон І. Д. Мовна політика України: методологія англіїзації в освіті Записки з українського мовознавства. № 30, 2023. С. 185–197.
5.Освіта, мова та національна свідомість українців. Національна наукова медична бібліотека України.
6.Формування національної свідомості та мовної ідентичності в умовах глобалізації. Збірник наукових праць, 2023.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ЛЕКСЕМ

Дмитро Піддубний,
адвокат, здобувач другого магістерського рівня спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права

Сучасний розвиток міжнародних зв'язків, активізація зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств та наближення українського правового простору до європейських стандартів зумовлюють зростання ролі юридичного перекладу. У таких умовах особливої ваги набуває проблема адекватного відтворення юридичних лексем, оскільки саме вони є носіями ключової правової інформації та забезпечують точність фахової комунікації [1, с. 69]. Для юридичного перекладу визначальним є не лише знання мови, а й розуміння правових концептів, що стоять за терміном, а також урахування специфіки юридичного дискурсу як особливого різновиду інституційного мовлення [2, с. 55–56 , 4, с. 165].

Юридична лексика становить одну з найскладніших сфер перекладу, оскільки функціонує в межах національно зумовлених правових систем і не завжди має повні міжмовні відповідники. У дослідженнях з юридичного перекладознавства наголошується, що переклад правничого тексту є фактично перенесенням змісту з однієї правової системи в іншу, а отже, перекладач працює не лише з мовою, а й із правовими значеннями, інституційними реаліями та культурно маркованими поняттями [5, с. 310]. Саме ця обставина пояснює, чому юридичний переклад потребує максимальної точності, системності й термінологічної послідовності [2, с. 56–57].

З погляду лінгвістики юридичний дискурс характеризується високим ступенем стандартизованості, офіційністю, логічною структурованістю, термінологічною насиченістю та прагненням до однозначності. Англомовний юридичний дискурс вирізняється також наявністю стійких формул, архаїчних елементів, латинізмів, складних синтаксичних конструкцій, значною кількістю пасивних форм та спеціалізованих термінологічних словосполучень [4, с. 165]. Усе це впливає на переклад, оскільки від перекладача вимагається не буквальне копіювання тексту, а таке відтворення, яке забезпечує точність правового змісту й відповідає нормам української юридичної мови [3, с. 17–18].

Однією з центральних проблем перекладу юридичних лексем є проблема еквівалентності. Частина правничих термінів має усталені українські відповідники, проте значна кількість одиниць вимагає функціонального аналога або описового перекладу. Дослідники зазначають, що в разі відсутності повного лексичного еквівалента слід орієнтуватися на змістовий та функціональний бік одиниці, тобто передавати не форму слова, а його юридичну роль у тексті [1, с. 71]. Такий підхід особливо важливий для термінів, пов'язаних із договірними

зобов'язаннями, відповідальністю, гарантіями, компенсаційними механізмами, порядком вирішення спорів та виконанням контракту.

У працях, присвячених перекладу юридичних термінів, найчастіше називаються такі способи відтворення, як підбір еквівалента, добір аналога, калькування, транскодування, транслітерація та описовий переклад [3, с. 18–20]. Калькування доцільне у випадках, коли структура правничої одиниці може бути природно передана українською мовою без втрати змісту, тоді як описовий переклад є виправданим тоді, коли буквальний відповідник або відсутній, або може викликати хибне тлумачення [1, с. 73]. Крім того, у процесі перекладу активно використовуються лексико-граматичні трансформації, які дають змогу адаптувати англомовну юридичну одиницю до норм українського офіційно-ділового мовлення [2, с. 57].

Практичний аспект теми особливо виразно виявляється під час переговорів та укладення зовнішньоекономічних договорів. У таких ситуаціях перекладачеві доводиться працювати не лише з класичною юридичною термінологією, а й з лексемами, які поєднують правовий і комерційний зміст. До цієї групи належать, зокрема, одиниці на позначення умов договору, порядку поставки, меж відповідальності сторін, гарантій, механізмів припинення договору та процедур урегулювання спорів. З практики договірної роботи можна відзначити, що навіть близькі за словниковим значенням англомовні лексеми в юридичному контексті набувають точного функціонального змісту, а тому потребують особливо уважного перекладу. У цьому сенсі наукові спостереження про контекстуальну залежність правничого терміна повністю підтверджуються практикою [1, с. 72].

У сфері зовнішньоекономічних договорів особливу складність становлять багатокомпонентні юридичні словосполучення, оскільки вони фіксують детальні правові умови й часто не мають прямої структурної відповідності в українській мові. Такі одиниці потребують попереднього аналітичного опрацювання: визначення ядра словосполучення, логіки зв'язків між компонентами та функції всієї конструкції в документі [3, с. 19–20]. Лише після цього можливе формування українського відповідника, який буде не лише граматично правильним, а й юридично точним. Саме тому переклад договорів не може обмежуватися механічною підстановкою слів, а повинен ґрунтуватися на комплексному аналізі юридичного контексту [7, с. 107–108].

Ще однією важливою характеристикою юридичного перекладу є вимога до внутрішньої термінологічної послідовності. Якщо одна й та сама лексема в межах документа перекладається по-різному, це може породжувати неоднозначність тлумачення та ускладнювати правозастосування. Принцип послідовності безпосередньо пов'язаний із загальною логікою юридичного письма, для якого характерні чіткість, уніфікованість та відсутність довільної варіативності [6, с. 27]. У цьому контексті юридичний переклад має орієнтуватися не лише на мовну норму, а й на культуру правничого нормотворення, де формальна точність відіграє принципову роль [6, с. 28].

Отже, особливості перекладу юридичних лексем з англійської мови українською визначаються поєднанням лінгвістичних, правових і прагматичних чинників. Складність перекладу зумовлюється міжсистемним характером юридичної термінології, наявністю національно маркованих понять, специфікою англомовного юридичного дискурсу та високими вимогами до точності правничого тексту [4, с. 167]. Найефективнішими способами перекладу виявля-

ються функціональний еквівалент, описовий переклад, калькування та комплексні трансформації, вибір яких залежить від структури терміна, його місця в тексті й правової функції [1, с. 74]. Практика перекладу під час переговорів і укладення зовнішньоекономічних договорів підтверджує, що юридична лексема має розглядатися не ізольовано, а як елемент цілісного правового повідомлення, у якому кожне слово може мати юридично значущі наслідки [6, с. 29].

У зв'язку з цим юридичний переклад слід розглядати як міждисциплінарну сферу, у межах якої мовна компетентність перекладача має поєднуватися з розумінням основ правової системи, договірної техніки та професійного контексту комунікації. Для адекватного відтворення юридичних лексем недостатньо передати їх формальне значення, оскільки визначальним є збереження їхнього функціонального навантаження та правового змісту. Саме тому якісний переклад англомовних юридичних текстів вимагає уважного аналізу контексту, жанрових особливостей документа та прагматичної мети висловлювання. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення перекладу юридичної лексики на матеріалі реальних зовнішньоекономічних договорів, ділового листування та переговорної практики, що дає змогу поєднати теоретичні положення перекладознавства з практичними потребами сучасної юридичної комунікації.

Список використаних джерел:

1. Солодка А. К. Особливості перекладу юридичних термінів. *International Scientific Journal of Education and Linguistics*. 2023. Vol. 2, No. 4. P. 68–74.
2. Солодка А. К. Особливості перекладу юридичних термінів. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 55–60.
3. Кострюкова В. О., Баранова С. В. Особливості перекладу англомовної юридичної літератури. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 17. Т. 2. С. 17-21.
4. Ходаковська О. О. Специфіка англомовного юридичного дискурсу та особливості його перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. № 10, т. 2. С. 164–167.
5. Рябокінь Н. О., Кузьменко А. С. Труднощі перекладу юридичної лексики термінології. *Наукові записки Полтавського інституту економіки і права*. Серія: Філологічні науки. 2024. № 208. С. 310–315.
6. Возняк І.З. Техніка нормопроєктування Європейського Союзу: загальнотеоретична характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 26-30.
7. Георгієвська К. В. Лінгвістичні особливості англомовного юридичного дискурсу. *Записки з романо-германської філології*. 2019. Вип. 2 (43). С. 103-108.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ ВИВЧЕННЯ

Тетяна Радіонова,
директор Мовної студії «Lemongrass English Studio»

На сучасному етапі розвитку освіти раннє вивчення іноземних мов набуває особливого значення. Початковий етап є базовим, оскільки саме на ньому формуються основні мовні навички, мотивація до навчання та позитивне ставлення до іншомовної комунікації [1; 2]. Ефективність викладання на цьому рівні значною мірою залежить від правильно обраних методів, підходів і стратегій навчання.

Мета дослідження. Визначити ключові особливості викладання іноземної мови на початковому рівні та окреслити ефективні методичні підходи до формування мовної компетентності слухачів.

Слухачі на початковому етапі характеризуються високою здатністю до наслідування, емоційністю, потребою в ігровій діяльності та обмеженим обсягом довільної уваги [1]. Це зумовлює необхідність використання інтерактивних та ігрових методів навчання.

Основними принципами навчання іноземної мови є [3; 4]:

комунікативна спрямованість навчання;

наочність;

доступність і поступовість;

систематичність і повторюваність;

індивідуалізація навчання.

Ці принципи забезпечують ефективне формування мовних навичок.

На початковому рівні доцільно використовувати наступні методи та прийоми навчання [5]:

ігрові технології (рольові ігри, мовні ігри);

пісні, вірші, римівки;

візуальні матеріали (картки, ілюстрації);

інтерактивні вправи;

метод повного фізичного реагування (TPR).

Такі методи сприяють активізації пізнавальної діяльності слухачів.

Під час формування мовних навичок особлива увага приділяється [6-8]:

розвитку аудіювання та говоріння як базових умінь;

поступовому введенню читання та письма;

засвоєнню базової лексики та простих граматичних структур.

Навчання має відбуватися в контексті реальних комунікативних ситуацій.

Мотивація є ключовим чинником успішного навчання. Використання цікавих завдань, ігрових форм і позитивного підкріплення сприяє формуванню стійкого інтересу до вивчення мови.

Сучасні освітні платформи, мультимедійні ресурси та інтерактивні додатки підвищують ефективність навчання, забезпечують індивідуалізацію та доступ до автентичного мовного матеріалу.

Отже, початковий етап є визначальним у формуванні іншомовної компетентності. Ефективне навчання базується на врахуванні вікових особливостей слухачів. Використання ігрових та інтерактивних методів значно підвищує результативність навчання. Мотивація та позитивна атмосфера є ключовими чинниками успіху. Інтеграція цифрових технологій відкриває нові можливості для навчання іноземних мов.

Список використаних джерел:

1.Бібік Н. М. Методика навчання іноземних мов у початковій школі. Київ, 2018.
2.Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (CEFR). 2020.
3.Harmer J. How to Teach English. Longman, 2007.
4.Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. Cambridge University Press, 2001.
5.Lightbown P., Spada N. How Languages are Learned. Oxford University Press, 2013.
6.Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.
7.Scrivener J. Learning Teaching. Macmillan, 2011.

8.Willis J. A Framework for Task-Based Learning. Longman, 1996.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТИКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права
Алла Барбінова,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права

У сучасному світі лінгвістика відіграє важливу роль у дослідженні мовних процесів, комунікації та міжкультурної взаємодії. Активний розвиток інформаційних технологій, глобалізаційні процеси та зростання міжкультурних контактів сприяють розширенню як теоретичного, так і практичного потенціалу лінгвістики. Сучасна мовознавча наука не лише досліджує структуру та функціонування мови, але й активно застосовується у різних сферах суспільного життя.

Теоретичний потенціал лінгвістики полягає у поглибленому вивченні закономірностей розвитку мови, її системної організації та функціонування у різних комунікативних ситуаціях [1; 2]. Сучасні лінгвістичні дослідження охоплюють такі напрями, як когнітивна лінгвістика, прагматика, дискурс-аналіз, соціолінгвістика та психолінгвістика. Ці галузі сприяють розумінню того, як мова відображає мислення людини, соціальні процеси та культурні особливості суспільства.

Особливого значення набуває міждисциплінарний характер лінгвістики. Вона активно взаємодіє з такими науками, як психологія, культурологія, соціологія, інформатика та педагогіка. Така інтеграція дозволяє глибше досліджувати мовні явища та розширює можливості застосування лінгвістичних знань у практичній діяльності.

Практичний потенціал лінгвістики проявляється у багатьох сферах. Насамперед це перекладознавство, викладання мов, створення навчальних матеріалів, а також розробка сучасних методик навчання іноземних мов. Важливим напрямом є комп'ютерна лінгвістика, що включає розробку систем автоматичного перекладу, обробки природної мови та мовних технологій. Крім того, лінгвістичні знання використовуються у сфері медіа, реклами, політичної комунікації та міжкультурного спілкування.

У контексті сучасної освіти лінгвістика відіграє важливу роль у формуванні мовної та комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Вона сприяє розвитку критичного мислення, уміння аналізувати мовні явища та ефективно використовувати мовні ресурси у професійній діяльності.

Отже, теоретичний і практичний потенціал лінгвістики в сучасному світі є надзвичайно широким. Розвиток мовознавства сприяє не лише поглибленню наукових знань про мову, але й вирішенню актуальних завдань у сфері освіти, технологій та міжкультурної комунікації. Подальші дослідження у цій галузі відкривають нові можливості для інтеграції лінгвістичних знань у різні сфери суспільного життя.

Список використаних джерел:
1.Рябокінь Н.О. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навчально-методичні рекомендації для практичних занять та самостійної роботи здобувачів першого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 23 с.
2.Рябокінь Н.О. Українська та іноземна мова для академічногота професійного спілкуання: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 56 с.

ПЕРЕКЛАД І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права
Сергій Дудко,
здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права

У сучасному науковому просторі значно зростає роль міжкультурної комунікації, що обумовлює необхідність якісного перекладу та редагування наукових текстів. Наукова інформація активно поширюється між різними країнами та науковими спільнотами, тому точність, логічність і стилістична відповідність перекладу є важливими умовами ефективного наукового спілкування. Переклад наукових текстів вимагає не лише високого рівня володіння мовами, але й глибокого розуміння спеціальної термінології, особливостей наукового стилю та структури наукових праць.

Мета дослідження – визначити основні особливості перекладу та редагування наукових текстів, а також окреслити основні труднощі та принципи забезпечення адекватності перекладу.

Переклад наукових текстів є складним процесом, який потребує точності, логічності та дотримання норм наукового стилю. Під час перекладу і подальшого редагування важливо не лише передати зміст оригіналу, а й зберегти його структурні, термінологічні та стилістичні особливості.

1. Точність передачі термінології.

Однією з головних особливостей перекладу наукових текстів є правильна передача спеціальної термінології. Терміни мають перекладатися відповідно до усталених норм у певній галузі науки. Наприклад: *The research focuses on language acquisition in early childhood. Дослідження зосереджене на мовленнєвому розвитку в ранньому дитинстві.*

Під час редагування перевіряється правильність уживання термінів і їх відповідність науковій традиції.

2. Логічність і послідовність викладу.

Наукові тексти мають чітку структуру: вступ, основну частину, висновки. Перекладач повинен зберігати логічні зв'язки між частинами тексту. Наприклад: *Firstly, the theoretical background is analyzed. Secondly, the experimental results are discussed. По-перше, аналізується теоретична база дослідження. По-друге, розглядаються результати експерименту.*

Редагування допомагає усунути можливі порушення логіки або повтори.

3. Об'єктивність і нейтральність стилю.

Науковий стиль характеризується відсутністю емоційної лексики, використанням нейтральних формулювань та узагальнень. Наприклад: *The results clearly demonstrate the effectiveness of the method. Отримані результати* ***свідчать про ефективність методу***.

Редактор може замінити надто емоційні слова на більш нейтральні.

4. Використання складних синтаксичних конструкцій.

У наукових текстах часто використовуються складні речення, пасивні конструкції та віддієслівні іменники. Наприклад: *The experiment was conducted in order to determine the impact of the variables. Експеримент було проведено з метою визначення впливу змінних.*

Редагування передбачає перевірку граматичної правильності та зрозумілості таких конструкцій.

5. Уніфікація термінів і понять.

У науковому тексті один і той самий термін має використовуватися послідовно. Наприклад: Неправильно: *дослідження – вивчення – аналіз* (як синоніми одного поняття). Правильно: використовувати один термін – дослідження.

Редактор забезпечує термінологічну послідовність у всьому тексті.

6. Уникнення калькування.

Під час перекладу необхідно уникати буквального копіювання структур іншої мови. Наприклад: *make a decision*. Калька: *зробити рішення*. *Правильно: ухвалити рішення.*

Редагування допомагає виправити такі помилки.

Отже, переклад і редагування наукових текстів передбачають точну передачу термінології, збереження логічної структури, дотримання норм наукового стилю та уніфікацію термінів. Редагування є важливим етапом, який дозволяє усунути мовні, стилістичні та термінологічні неточності, забезпечуючи високий рівень якості наукового тексту.

У процесі перекладу важливо зберегти змістову точність, структурну організацію та стилістичні особливості оригіналу. Основними труднощами перекладу наукових текстів є:

передача термінології та спеціальних понять;

відтворення синтаксичних конструкцій, характерних для наукового стилю;

уникнення калькування та мовних інтерференцій;

забезпечення логічної послідовності викладу.

Редагування наукових текстів є важливим етапом підготовки перекладеного матеріалу. Воно передбачає перевірку тексту на відповідність нормам мови, точність термінології, граматичну правильність та стилістичну узгодженість. Під час редагування також здійснюється корекція можливих помилок перекладу, уточнення термінів та покращення структури тексту.

Особливу увагу слід приділяти уніфікації термінології, збереженню наукової об'єктивності та чіткості формулювань. Редактор має забезпечити зрозумілість тексту для цільової аудиторії та відповідність вимогам наукового стилю.

Отже, переклад і редагування наукових текстів є складним багаторівневим процесом, який поєднує лінгвістичні, термінологічні та стилістичні аспекти. Якісний переклад сприяє ефективному обміну науковими знаннями між різними країнами та науковими спільнотами. Успішне виконання цього завдання

можливе за умови глибокої мовної підготовки перекладача, володіння спеціальною термінологією та дотримання норм наукового стилю.

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ІНОЗЕМНА МОВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права
Наталія Ночовна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

У сучасних умовах глобалізації та активної інтеграції України у світовий освітній простір особливого значення набуває вивчення як української, так і іноземних мов у закладах вищої освіти (ЗВО). Українська мова виступає важливим інструментом формування національної ідентичності, розвитку академічної культури та професійної комунікації, тоді як іноземні мови відкривають можливості для міжнародної співпраці, наукових досліджень та професійної мобільності. «Сучасний освітній та професійний простір вимагає від здобувачів і фахівців високого рівня володіння мовою як засобом ефективної комунікації. Особливо важливим є поєднання навичок академічного та професійного спілкування, здатності чітко і точно висловлювати думки, створювати тексти різних жанрів та стилів, а також адаптувати інформацію для різних культурних і мовних контекстів» [2, с.4; 5].

«Українська мова є основою комунікації в професійній діяльності та важливим інструментом для ефективного взаєморозуміння в будь-якій сфері. У наш час, коли зростає значення національної ідентичності та культурної самосвідомості, володіння українською мовою на високому рівні є невід'ємною складовою професійної компетентності кожної людини» [1; 3; 4].

Українська мова у системі вищої освіти виконує низку важливих функцій. Насамперед вона є мовою навчання, наукового спілкування та офіційно-ділової комунікації. Володіння українською мовою на високому рівні сприяє формуванню академічної грамотності студентів, розвитку навичок написання наукових текстів, підготовки доповідей, курсових та кваліфікаційних робіт.

Водночас іноземна мова, зокрема англійська, відіграє важливу роль у професійній підготовці здобувачів. Вона забезпечує доступ до сучасних наукових джерел, міжнародних баз даних, дозволяє брати участь у міжнародних конференціях, програмах академічної мобільності та спільних дослідницьких проєктах. Знання іноземних мов також підвищує конкурентоспроможність випускників на сучасному ринку праці.

Особливої уваги потребує взаємодія української та іноземної мов у процесі підготовки майбутніх фахівців-філологів і перекладачів. У цьому контексті важливим є формування перекладацької, комунікативної та міжкультурної компетентностей. Здобувачі повинні не лише володіти мовними нормами, а й уміти адекватно передавати зміст, стиль і культурні особливості текстів різних типів.

Ефективне поєднання вивчення української та іноземних мов у ЗВО сприяє формуванню багатомовної особистості, здатної до міжкультурного діалогу та професійної комунікації у міжнародному середовищі. Важливим завданням сучасної освіти є створення умов для гармонійного розвитку мовної компетентності студентів, що передбачає використання сучасних методик викладання, інтеграцію мовних дисциплін та активне залучення студентів до наукової діяльності.

Отже, українська та іноземні мови у закладах вищої освіти відіграють взаємодоповнювальну роль у формуванні професійної, академічної та культурної компетентності майбутніх фахівців. Їх ефективне поєднання сприяє підготовці конкурентоспроможних спеціалістів, здатних успішно працювати як у національному, так і в міжнародному середовищі.

Список використаних джерел:

1.Рябокінь Н.О. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навчально-методичні рекомендації для практичних занять та самостійної роботи здобувачів першого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 23 с.
2.Рябокінь Н.О. Українська та іноземна мова для академічногота професійного спілкування: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 56 с.
3.Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей, денної та заочної форми навчання / Укл.: Рябокінь Н.О. Полтава: ПІЕП. 2025. 41 с.
4.Рябокінь Н.О. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навчально-методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 51 с.
5.Рябокінь Н.О. Академічна українська та іноземна мова: Навчально-методичні рекомендації для практичних занять та самостійної роботи здобувачів першого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 31 с.

УКРАЇНСЬКА ТА ІНОЗЕМНА МОВА ДЛЯ АКАДЕМІЧНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права
Станіслав Пашко,
старший викладач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

У сучасному освітньому просторі важливе значення має формування мовної компетентності здобувачів, що забезпечує ефективне академічне та професійне спілкування. Українська та іноземні мови відіграють важливу роль у підготовці майбутніх фахівців, оскільки сприяють розвитку комунікативних навичок, доступу до наукової інформації та інтеграції у міжнародне освітнє і професійне середовище [1; 2].

Українська мова в закладах вищої освіти є основним засобом академічної комунікації. Вона використовується у процесі навчання, написання наукових робіт, підготовки доповідей, проведення дискусій та оформлення офіційної документації. Формування академічної культури мовлення передбачає дотримання норм сучасної української літературної мови, уміння логічно та аргументовано викладати думки, використовувати наукову термінологію та створювати тексти різних жанрів академічного стилю [2].

Водночас важливою складовою професійної підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти є володіння іноземною мовою, насамперед англійською, яка стала мовою міжнародного наукового спілкування. Знання іноземної мови дає можливість здобувачам працювати з сучасними науковими джерелами, брати участь у міжнародних конференціях, академічних обмінах та дослідницьких проєктах. Крім того, іноземна мова сприяє розвитку міжкультурної комунікації та підвищує конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

Важливим аспектом є інтеграція української та іноземної мов у процесі підготовки майбутніх фахівців. Це передбачає формування академічної, професійної та міжкультурної комунікативної компетентності, розвиток навичок перекладу, роботи з фаховими текстами та використання спеціалізованої термінології. У цьому контексті значну роль відіграють сучасні методи навчання, зокрема інтерактивні технології, проєктна діяльність, аналіз автентичних текстів і використання цифрових ресурсів.

Отже, українська та іноземна мови у закладах вищої освіти виступають важливими інструментами академічного та професійного спілкування. Їх комплексне вивчення сприяє формуванню мовної культури, розвитку професійних компетентностей та підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах глобалізованого світу.

Список використаних джерел:

1.Рябокінь Н.О. Пашко С.В. Академічна українська та іноземна мова: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти немовних спеціальностей. Полтава: ПІЕП, 2025. 46 с.
2.Рябокінь Н.О. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого рівня вищої освіти немовних спеціальностей, денної та заочної форми навчання. Полтава: ПІЕП. 2025. 51 с.

РОЛЬ РЕДАКТОРА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права
Віталій Татарко,
здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права

У сучасному інформаційному просторі суспільно-політична інформація має значний вплив на формування громадської думки, політичних орієнтацій і соціальних установок. За таких умов особлива відповідальність покладається

на редактора, який виступає ключовою фігурою в процесі створення, перевірки та поширення публічних повідомлень. Саме редактор забезпечує відповідність матеріалів мовним нормам, жанровим вимогам і професійним стандартам журналістики.

Одним із головних завдань редактора є **перевірка достовірності інформації**. У суспільно-політичних текстах будь-які фактичні неточності, викривлення або неперевірені дані можуть мати серйозні соціальні наслідки. Редактор зобов'язаний перевіряти джерела, зіставляти факти, контролювати коректність цитування та уникати поширення дезінформації. Таким чином він виступає своєрідним фільтром між автором і масовою аудиторією.

Важливою складовою редакторської діяльності є **мовно-стилістичне редагування**. Редактор усуває лексичні, граматичні та стилістичні помилки, забезпечує точність уживання суспільно-політичної термінології, уникає кальок та невиправданих іншомовних запозичень. Особливу увагу приділяють логічній структурі тексту, послідовності аргументації та чіткості формулювань [7].

Окреме місце займає **контроль рівня об'єктивності та нейтральності** викладу. Редактор має виявляти й мінімізувати надмірну емоційність, упереджені оцінки, маніпулятивні мовні засоби. У суспільно-політичному дискурсі це надзвичайно важливо, адже навіть незначне мовне відхилення може трансформувати інформаційний текст у засіб впливу або пропаганди.

Редактор також відповідає за **дотримання етичних норм і стандартів**. Йдеться про баланс думок, коректне висвітлення конфліктних питань, повагу до соціальних груп і персоналій. Недотримання етичних принципів у суспільно-політичних матеріалах може призвести до загострення соціальної напруги, поширення стереотипів і дискримінаційних наративів.

Крім того, важливою є **робота редактора з жанровою специфікою** суспільно-політичних текстів. Аналітичні статті, новинні повідомлення, коментарі та інтерв'ю потребують різного рівня оцінності, аргументації й стилістичних засобів. Редактор забезпечує відповідність матеріалу обраному жанру та очікуванням аудиторії.

Отже, роль редактора в забезпеченні якості суспільно-політичної інформації є комплексною та багатовимірною. Редактор не лише виправляє мовні помилки, а й гарантує точність, об'єктивність, логічність та етичність інформації. Саме від професійності редактора значною мірою залежить рівень довіри суспільства до медіа та якість суспільного діалогу загалом.

Редактор є гарантом якості суспільно-політичної інформації. Він відповідає за:

- перевірку достовірності фактів;
- контроль логіки аргументації;
- забезпечення стилістичної відповідності та мовної коректності;
- виявлення маніпулятивних елементів та їх корекцію;
- дотримання етичних норм (запобігання мові ворожнечі, дискримінації);
- адаптацію тексту до аудиторії та жанру.

Редактор має бути нейтральним, об'єктивним та професійним, зберігаючи при цьому якість поданої інформації та авторський задум.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

Поняття «економічний дискурс» стає ключовим у наукових доробках таких вітчизняних науковців, як Ф.С. Бацевич, О.О. Селіванова, І.В. Ситник, Н.О. Рябокінь, І.С. Шевченко, та закордонних – З. Харіс [Бацевич; Ситник; Селіванова; Шевченко; Рябокінь; Харіс].

Економічні тексти належать переважно до офіційно-ділового та наукового стилів і характеризуються точністю, логічністю та стандартизованістю мовлення. Нижче подано основні мовностилістичні особливості економічних текстів із прикладами англійською мовою та перекладом українською.

1. Термінологічна насиченість

Економічні тексти містять велику кількість спеціалізованих термінів.

Example:

The company's revenue increased due to higher investment inflows.

Переклад:

Дохід компанії зріс завдяки збільшенню інвестиційних надходжень.

2. Абстрактна лексика

Часто використовуються абстрактні іменники для позначення економічних процесів і явищ.

Example:

Economic stability depends on sustainable development policies

Переклад:

Економічна стабільність залежить від політики сталого розвитку.

3. Пасивні конструкції

Пасивний стан підкреслює об'єктивність викладу та знеособлення дії.

Example:

The contract was signed in accordance with international standards.

Переклад:

Контракт було підписано відповідно до міжнародних стандартів.

4. Числівники та кількісні показники

Економічні тексти активно використовують цифри, відсотки, статистичні дані.

Example:

Inflation rose by 6.5% during the fiscal year.

Переклад:

Рівень інфляції зріс на 6,5 % протягом фінансового року.

5. Умовні речення

Використовуються для прогнозів, аналізу ризиків та можливих сценаріїв.

Example:

If interest rates increase, borrowing costs will rise.

Переклад:

Якщо відсоткові ставки зростуть, вартість запозичень підвищиться.

6. Клішовані та стандартизовані вирази

Характерні сталі формулювання, особливо в ділових документах.

Example:

According to the financial report, the company remains profitable.

Переклад:

Згідно з фінансовим звітом, компанія залишається прибутковою.

7. Скорочення та абревіатури

Використовуються для стислості та зручності викладу.

Example:

GDP growth reflects overall economic performance.

Переклад:

Зростання ВВП відображає загальний стан економіки.

8. Логічна структурованість тексту

Економічні тексти мають чітку композицію: вступ, аналіз, висновки.

Example:

Firstly, the market situation was analyzed; secondly, strategic recommendations were provided.

Переклад:

По-перше, було проаналізовано ситуацію на ринку; по-друге, надано стратегічні рекомендації.

Отже, мовностилістичні особливості економічних текстів забезпечують точність, однозначність і ефективність професійної комунікації. Для перекладу таких текстів необхідні глибокі знання термінології, норм ділового стилю та економічного контексту, що особливо важливо для фахівців з перекладу та економіки.

Для економічних текстів характерні термінологічна насиченість, логічна послідовність викладу, точність формулювань, використання числових даних та графічних елементів. Поширеними є складні синтаксичні конструкції, абстрактна лексика, іншомовні запозичення.

Редактор повинен враховувати ці особливості, зберігаючи баланс між науковою точністю та доступністю викладу.

Список використаних джерел:

1.Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Львів, 2004.
2.Крайняк Л.К. Економічний дискурс як детермінанта перекладацької стратегії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022 № 54. С.204-207.
3.Рябокінь Н.О. Сучасні тенденції перекладознавства. Український світ у наукових парадигмах: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Вип. 10. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 95-100.
4.Рябокінь Н.О. Пашко С.В. Специфіка англомовних та німецькомовних контрактів. *XLI International scientific and practical conference «Progressive Opportunities and Solutions of Modern Scientific Potential»* (October 2-4, 2024) Toronto, Canada. International Scientific Unity, 2024. 114 p.
5.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008.
6.Ситник І.В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020. № 46. том 2. С.123-126.
7.Економічна енциклопедія. За ред. С. В. Мочерного. Київ, 2000.
8.Шевченко І. С. Дискурс і текст у сучасній лінгвістиці. Київ, 2012.
9.Harris Z. Discourse analysis. Language. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З ФІЛОЛОГІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ШІ

Наталія Сизоненко,
канд. філол. наук, доцент,
завідувач кафедри германської і української філології,
Полтавський державний аграрний університет

Одним із принципів академічної доброчесності щодо оприлюднення наукових результатів є принцип прозорості, довіри до результатів наукової діяльності. І якщо питання про неприпустимість плагіату в академічному тексті є остаточно вирішеним, то використання генеративного штучного інтелекту, зокрема великих мовних моделей (LLV) у процесі діяльності дослідника, нині далеке від однозначних оцінок. Попри певні напрацювання українських (О. Гарана [1], С. Шестакової [2] та ін.) і зарубіжних дослідників (A. Giglio та M. Costa [3] та ін.) щодо розв'язання цього питання, використання ШІ у процесі підготовки наукового тексту чи в самому тексті залишається актуальним.

Мета цієї *розвідки* – дослідити правила редакційної політики українських фахових видань з філології щодо використання ШІ. Матеріалом дослідження слугували офіційні сайти українських фахових видань категорії «А» (4 видання) і «Б» (6 видань), редакційною політикою яких передбачено можливість використання ШІ авторами/рецензентами/редакторами.

Проаналізовані правила редакційної політики щодо використання ШІ в українських фахових виданнях з філології дають змогу виокремити такі характерні особливості:

- візуальне виокремлення інформації про допустимі і недопустимі межі використання ШІ під час підготовки рукопису наукової статті. Видавці пропонують ознайомитися з цими правилами у вкладці *«Етична політика видання»,* або *«Політика щодо використання штучного інтелекту»,* або в інших вкладках, як, наприклад, *«Інструкція для авторів»* («Філологічні трактати»);
- поширення політики використання ШІ на учасників редакційного процесу: авторів наукових публікацій («Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica»); авторів та рецензентів («Філологічні трактати»); авторів, рецензентів, членів редакційної колегії та редакційного персоналу («Київські полоністичні студії», «Psycholinguistics»);
- мета й спосіб використання ШІ авторами у процесі підготовки наукової статті: для аналізу та отримання висновків на основі даних у рамках дослідницького процесу («Psycholinguistics»); для мовного редагування, формування ідей чи візуалізації даних («Folium»); для редагування тексту, перевірки граматики, аналізу даних, генерації зображень («Київські полоністичні студії»); у процесі написання рукопису, створення зображень чи графічних елементів статті або під час збору й аналізу даних тощо («Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки»); для аналізу даних, покращення граматики та стилю, створення зображень, графіки та мультимедійних даних («Alfred Nobel University Journal of Philology»); для пошуку відповідних джерел, обробки великих обсягів інформації, покращення якості тексту (перевірка на граматичні, пунктуаційні, орфографічні та стилістичні помилки), створення графічного матеріалу, перекладу текстів («Філологічні трактати»); будь-яке використання інструментів штучного інтелекту під час підготовки рукопису («Advanced Education»).

•форми дозволеного використання ШІ іншими учасниками редакційного процесу: рецензентами, редакційною колегією та персоналом за умови дотримання конфіденційності, об'єктивності, декларування застосування ШІ («Київські полоністичні студії»); для технічних перевірок (формат, орфографія, плагіат) («Alfred Nobel University Journal of Philology»); для поліпшення читабельності та мови наукової роботи («Psycholinguistics»);

•заборони щодо використання ШІ рецензентами: створення звітів для рецензування («Філологічні трактати»), рецензій («Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки»).

Спільним для всіх проаналізованих фахових видань є застереження щодо ретельної перевірки автором/співавторами інформації, згенерованої ШІ. На авторів покладено відповідальність за точність, оригінальність, достовірність наукового тексту, який передбачав застосування технологій ШІ, і належним чином їх декларування, як наведено в табл.1. В окремих випадках редакційна колегія передбачила санкції щодо порушення етики використання ШІ: перевірку декларації про використання ШІ на коректність її заповнення, можливість відкликання публікації й повідомлення установи автора («Alfred Nobel University Journal of Philology»).

Таблиця 1.

Спосіб декларування використання ШІ у фахових виданнях України з філології

Назва фахового видання, категорія	*Спосіб декларування використання ШІ*
«Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica», категорія «Б»	Декларація в кінці рукопису
«East European Journal of Psycholinguistics», категорія «А»	Розділ «Метод»
«Філологічні трактати», категорія «Б»	Інформацію не наведено
«Київські полоністичні студії», категорія «Б»	Розділ «Подяки» або окремий підрозділ «Використання інструментів ШІ»
«Alfred Nobel University Journal of Philology», категорія «А»	Розділ «Методи» або «Подяки»
«Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки», категорія «Б»	Автори мають надавати інформацію про використання інструментів ШІ при написанні статті
«Psycholinguistics», категорія «А»	Заява
«Folium», категорія «Б»	У рукописі
«Folia Philologica», категорія «Б»	Спеціальний розділ, наприклад «Декларація про використання штучного інтелекту» або розділ «Подяки».
«Advanced Education», категорія «А»	Супровідний лист до редактора

Розроблено автором.

Отже, використання інструментів ШІ у редакційній політиці проаналізованих фахових видань є диференційованим. Ключове значення для видавців мають межі використання ШІ та прозорість їх застосування для учасників редакційного процесу – авторів/рецензентів/редакційних колегій та персоналу. Дозволені форми застосування ШІ варіюються: від технічних функцій (редагування, переклад, перевірка граматики) до глибшої інтеграції у процес підготовки публікації (аналіз даних, генерування гіпотез, візуалізація). Універсальним

механізмом, що об'єднує проаналізовані видання, є персональна інтелектуальна відповідальність автора/співавторів за фінальний варіант наукового тексту, декларування інструментів ШІ.

Список використаних джерел:

1.Гаран О. В. Виклики академічної доброчесності в епоху штучного інтелекту. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту:* матеріали всеукр. наук.-педагог. підвищення кваліфікації, 5 січ. – 15 лют. 2026 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. С. 32–36.
2.Шестакова С. О. Використання штучного інтелекту в академічному письмі як інструменту покращення якості текстів. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 12. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14187288
3.Giglio A. D., Costa M. U. P. D. The use of artificial intelligence to improve the scientific writing of non-native english speakers. *Revista da Associação Médica Brasileira*. 2023. Vol. 69. N 9. DOI: https://doi.org/10.1590/1806-9282.20230560

РЕДАГУВАННЯ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Тетяна Скляр,
здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права
Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

У сучасному інформаційному суспільстві реклама є одним із найпоширеніших видів комунікації, що активно впливає на формування споживчих уподобань і поведінки аудиторії. Рекламний дискурс поєднує мовні, культурні та психологічні засоби впливу на адресата, тому важливим етапом створення ефективного рекламного повідомлення є його редагування. Редагування рекламного тексту спрямоване на підвищення зрозумілості, точності, переконливості та відповідності нормам літературної мови.

Мета дослідження – визначити особливості редагування рекламного дискурсу та окреслити основні принципи удосконалення рекламних текстів.

Рекламний дискурс характеризується лаконічністю, експресивністю, емоційністю та спрямованістю на переконання адресата. Основним завданням редактора є вдосконалення тексту таким чином, щоб він був максимально зрозумілим, привабливим і ефективним для цільової аудиторії [1-3].

Однією з важливих особливостей редагування рекламних текстів є усунення мовних помилок і недоречних запозичень.

Приклад: Неправильно: *Huge discounts on all items! Супер дискаунт на всі товари!* Відредагований варіант: *Великі знижки на всі товари!*

Іншим аспектом є скорочення зайвої інформації та підвищення лаконічності тексту.

Приклад: Початковий текст: *Our company offers a wide range of high-quality products at very competitive prices. Наша компанія пропонує вам надзвичайно широкий асортимент якісних товарів за дуже вигідними цінами.* Відредагований варіант: *Якісні товари за вигідними цінами.*

Редагування також передбачає вдосконалення стилістики тексту для підсилення його впливу на аудиторію.

Приклад: *Buy this drink today!* Початковий текст: *Купіть цей напій сьогодні.* Відредагований варіант: *Спробуйте новий освіжаючий напій уже сьогодні!*

Окрім мовного редагування, важливим є врахування культурних і соціальних особливостей аудиторії, оскільки рекламне повідомлення має бути зрозумілим і доречним у певному соціальному контексті.

Отже, редагування рекламного дискурсу є важливим етапом створення ефективної рекламної комунікації. Воно передбачає вдосконалення мовної форми тексту, усунення стилістичних і граматичних помилок, підвищення лаконічності та виразності рекламного повідомлення. Якісне редагування сприяє підвищенню ефективності реклами та її впливу на цільову аудиторію.

Список використаних джерел:

1.Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : Навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ПАІС, 2009. 432 с.
2.Костюк, І. Редагування перекладу: методика та практика. Харків, 2021.
3.Партико З. В. Основи редагування : навч. посібник. Львів : Львівська політехніка, 2017. 332 с. 5. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця / М. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2005. 424 с.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Галина Терела,
здобувачка другого рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

Феномен юридичної мови став центром багатьох лінгвістичних досліджень. Значення форми і змісту юридичного тексту значно зросло у зв'язку з впровадженням численних інновацій в галузі тактики и техніки побудови законів, збільшення нормативних документів в законодавстві, а також із інтенсивним розвитком міжнародного ринку та глобалізацією економіки. Переклад юридичної термінології є однією з найскладніших сфер перекладознавства, оскільки він пов’язаний із різними правовими системами, культурними особливостями та високою відповідальністю за точність формулювань. Юридичний переклад вимагає не лише мовної компетенції, а й знань у галузі права.

Дослідженню перекладу юридичної лексики присвятили свої наукові праці як зарубіжні, так і вітчизняні лінгвісти, зокрема: Н. Артикуца, Н. Глінка, В. Згурська, М. Любченко, С. Нікіфорова, D. Wilkinson та інші [2; 3; 4; 5; 6; 7].

До особливостей юридичної термінології належать:

однозначність і точність значень;

стандартизованість термінів;

наявність латинізмів;

залежність від правової системи (common law vs. континентальне право).

Наприклад: *contract* → договір, *agreement* → угода (не завжди тотожне “contract”) [1].

Під час перекладу юридичних термінів існує проблема еквівалентності. Оскільки не всі юридичні терміни мають прямі відповідники.

Наприклад:

equity → право справедливості (відсутній повний аналог в українській системі);

tort → цивільне правопорушення (делікт).

Юридичні терміни можуть мати різні значення залежно від контексту.

Наприклад:

Consideration;

у праві → зустрічне задоволення;

загальне значення → розгляд, увага.

Для адекватного перекладу застосовуються перекладацькі трансформації:

Калькування:

legal entity → юридична особа;

Описовий переклад:

plea bargain → угода про визнання вини.

Транскрипція/транслітерація:

habeas corpus → habeas corpus (право на судовий захист).

Адаптація:

solicitor → юрист/адвокат (залежно від контексту).

Юридична англійська активно використовує латинізми.

Наприклад:

de facto → де-факто;

de jure → де-юре;

prima facie → на перший погляд [1].

Необхідно також згадати про фальшиві друзі перекладача. Оскільки деякі слова можуть вводити в оману.

Наприклад:

actual → фактичний, а не «актуальний»;

execution → виконання (договору) або страта (залежно від контексту).

До стилістичних особливостей юридичних текстів належать:

формальність і стандартизованість

складні синтаксичні конструкції

повторюваність термінів для уникнення неоднозначності

Отже, переклад юридичної термінології потребує глибокого знання обох правових систем, точності та уважності до контексту, використання відповідних перекладацьких стратегій. Необхідно згадати про те, що мова юриспруденції це величезне поле для досліджень. У першу чергу, воно відбиває фундаментальні аспекти теорії перекладу: вивчення того, що було сказано і що малося на увазі, а також існування сенсу за межами лінгвістичних знаків. Крім того, глибоке дослідження особливостей юридичної мови дозволяє розв'язати не лише проблему викладу однієї і тієї ж лінгвістичної системи, але і проблему переходу від однієї мовної системи до іншої.

Список використаних джерел:

1.Англо-український юридичний словник: Близько 75000 термінів / упоряд.: С. М. Андріанов та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. Київ, 2007. 552 с.

2.Артикуца Н.В. Мова права у її функціональних різновидах. https://core.ac.uk/download/pdf/149235495.pdf
3.Глінка Н.В. Особливості функціонування та прийоми перекладу англійської юридичної термінології в текстах публіцистичного стилю. Теорія та практика перекладу. К. : КПІ, 2011. № 6 (ч. 2). С. 31-34.
4.Згурська В.Г. Структурно-семантичні характеристики юридичної термінології англійської мови у рамках україномовного перекладу. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Вип 23. Ч.2. С. 535- 542.
5.Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «Видавництво Права людини», 2015. 280 с.
6.Нікіфорова С.М. Безеквівалентний переклад юридичної лексики в англійській і українській мовах. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, № 29. 2010. С. 138–14.
7.Wilkinson D. Interpreting Ukrainian legislation in light of international law and jurisprudence. Наукові записки НаУКМА. Ч. 2. Суспільні науки. 2003. Т. 22. С. 223-225.

СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ВИДАВНИЦТВ НА УКРАЇНСЬКОМУ КНИЖКОВОМУ РИНКУ

Олександр Ткачук,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
Науковий керівник: Світлана Подолюк,
канд. філол. наук,
доцент кафедри інформаційної бібліотечної та архівної справи,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Український книжковий ринок у 2024–2025 роках перебуває у фазі глибокої структурної трансформації, зумовленої як зовнішніми викликами повномасштабного збройного конфлікту, так і внутрішніми процесами цифровізації та зміни парадигми споживання контенту. Сучасні комунікаційні інструменти перестали бути допоміжними засобами маркетингу і перетворилися на центральний елемент конкурентних стратегій видавничих структур. Видавництва, що раніше фокусувалися на традиційних ланцюгах дистрибуції, сьогодні змушені будувати складні мультимедійні інфраструктури, інтегрувати технології штучного інтелекту в редакційні цикли та опановувати механіки емоційної взаємодії з аудиторією через платформи короткого відео та мікроінфлюенс-маркетинг.

Стан української книжкової індустрії у 2024 році демонструє парадоксальне поєднання кількісного зростання та системних ризиків. За статистичними даними, впродовж зазначеного року було видано 15 187 назв книжок загальним накладом 24,7 млн примірників, хоча галузь все ще не досягла рівня допандемічного 2019 року [2, с. 30]. Конкурентне середовище характеризується високою концентрацією: попри те, що у реєстрі видавців зафіксовано 7 242 суб'єкти, лише близько 300 з них реально представлені у роздрібних мережах [3, с. 2].

Фінансові показники галузі відображають зростання виторгу: для 370 опитаних видавців він склав близько 6,5 млрд грн. Водночас цей ріст значною мірою зумовлений інфляційними процесами та подорожчанням виробництва, що вивело нову ринкову норму ціни на книгу в діапазон 600–800 грн за примірник [3, с. 3]. Великі видавничі доми легше долають економічні бар'єри, тоді як малі видавці стикаються з погіршенням фінансових результатів, що свідчить про посилення диспропорцій у відновленні галузі. Прогнози на 2026 рік містять застереження щодо можливого падіння загального накладу на 15%, а продажів у примірниках — на 25%, якщо не будуть запроваджені дієві заходи державної підтримки [2, с. 33].

Однією з найпомітніших тенденцій 2024–2025 років стало домінування перекладної літератури в структурі бестселерів. Твори Коллін Гувер, Голлі Джексон, Х. Д. Карлтона займають провідні позиції у продажах, що пояснюється не лише якістю текстів, а й потужним мультимедійним супроводом: більшість іноземних бестселерів мають успішні екранізації, що автоматично підігріває інтерес українського читача [3, с. 4]. Наклади зазначених авторів сягають від 40 000 до 82 168 примірників. Водночас українська художня література, незважаючи на наявність власних лонгселерів – таких як «Я бачу, вас цікавить пітьма» Ілларіона Павлюка (64 500 прим.), у 2024 році дещо втратила позиції, здобуті на піку патріотичного підйому 2023 року [2, с. 31].

Стійкий попит спостерігається на літературу з саморозвитку та психології, що відображає суспільний запит на інструменти подолання травми й адаптації до складних обставин. Видавництва активно використовують цей запит, формуючи серії видань, які допомагають читачам рефлексувати над темами самотності, контролю та наслідків війни.

Платформа TikTok та її книжкова спільнота BookTok стали ключовими факторами, що визначають успіх видавничих проектів у 2024–2026 роках. Відповідний контент в Україні пройшов шлях від нішевого хобі до потужного маркетингового каналу, здатного перетворювати маловідомі видання на бестселери [5, с. 278]. Основна цінність цього інструменту полягає в емоційності та автентичності: 30-секундне відео зі щирою реакцією читача працює значно ефективніше, ніж розгорнута літературна рецензія.

Вплив BookTok на ринок виявляється в кількох вимірах. По-перше, відбувається реанімація бек-ліста: книги, видані кілька років тому, раптово стають віральними, що дозволяє видавництвам отримувати прибуток без додаткових витрат на авторські права. По-друге, платформа структурує жанрові вподобання, задаючи моду на такі піджанри, як «романтезі», «темна академія» та спекулятивні трилери [4, с. 3]. По-третє, BookTok суттєво вплинув на естетику видання: видавництва почали приділяти підвищену увагу оформленню обкладинок та зрізів книг, оскільки «фотогенічність» видання безпосередньо визначає його потенціал для вірусного поширення [1, с. 242]. За даними опитувань, понад 52% української молоді читають книги кілька разів на тиждень, що значною мірою є наслідком впливу динамічного відеоконтенту [5, с. 290].

У 2025–2026 роках українські видавництва розпочали активне впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) в операційну діяльність. Згідно з даними моніторингу Національної ради, вже понад 41% медіаструктур, включаючи видавництва, активно використовували ШІ-інструменти. Ключовими сферами застосування є редагування тексту (25,1%), транскрибація та переклад

(23,3% і 21,3% відповідно), а також генерація зображень для блогів та соціальних мереж [3, с. 5].

Використання ШІ дозволяє малим видавництвам долати мовні бар'єри та виходити на міжнародні ринки без утримання великого штату перекладачів для ділової переписки. Великі платформи, як-от Yakaboo, застосовують ШІ-алгоритми для аналізу поведінки споживачів та надання персоналізованих рекомендацій, що підвищує конверсію продажів. Водночас використання ШІ несе і певні етичні виклики: більшість редакцій залучають ці технології без відповідного маркування, що може підривати довіру аудиторії. Це актуалізує потребу в розробці галузевих стандартів прозорості та відповідального застосування технологій.

У 2025 році інфлюенс-маркетинг в Україні перетворився на ключову складову маркетингових стратегій, а обсяг інвестицій у цей канал зріс на 74,9% [1, с. 239]. Пряма реклама поступається нативному вплетенню книги в лайфстайл-контент автора. Найбільш ефективними виявилися мікро- та наноінфлюенсери – ті, хто має невелику, але максимально лояльну й залучену аудиторію. Провідні видавництва надають перевагу довгостроковій співпраці, де інфлюенсер виступає не просто рекламним майданчиком, а консультантом з розробки продуктів і прогнозування ринкових трендів.

Аналіз конкурентних стратегій провідних видавництв дозволяє виокремити кілька основних моделей. Видавництво «Лабораторія» реалізує стратегію диференціації через краудпаблішинг та партнерство з великими компаніями, закриваючи ніші інтелектуальної літератури. Видавництво Vivat розвиває модель вертикальної інтеграції через власну мережу книгарень (10 точок, три з яких функціонують у форматі книгарня-кав'ярня), що дозволяє стабілізувати грошовий потік та перетворити торгову точку на повноцінний комунікаційний хаб [1, с. 14]. Видавництво Artbooks успішно поєднує роботу за ліцензіями популярних брендів (Minecraft, LEGO, Roblox) із форматним експериментуванням у сегменті дорослої літератури [2, с. 5]. Видавництво «Наш Формат» реалізує стратегію диференціації через спеціалізацію на нон-фікшн літературі (бізнес, політика, історія, мотивація), формуючи імідж інтелектуального бренду та поєднуючи комерційні проєкти з культурною місією – розвитком освіченого суспільства та підтримкою національної ідентичності [3, с. 21].

Серед інноваційних інструментів стимулювання продажів особливого поширення набула механіка передзамовлення з лімітованими подарунками, яка дозволяє залучити обігові кошти до виходу книги з друку та оцінити потенційний попит. Програми лояльності з персоналізованими рівнями участі (як-от чотирирівнева система Yakaboo) забезпечують збір детальних даних про клієнта та формування тривалих відносин з покупцем.

Таким чином, конкурентоспроможність українських видавництв у 2024–2025 роках визначається здатністю інтегрувати різноманітні цифрові комунікаційні інструменти в єдину маркетингову інфраструктуру. BookTok формує попит і задає жанрові тренди, ШІ-технології оптимізують операційні процеси, інфлюенс-маркетинг будує емоційний зв'язок між книгою та читачем. Видавництва, які зможуть автоматизувати рутинні процеси та вивільнити ресурс для створення унікальних сенсів і емоційних зв'язків з аудиторією, отримають вирішальну конкурентну перевагу. У контексті демографічних викликів, інформаційної агресії та ризику втрати зв'язку з мільйонами українських читачів за кордоном, книга залишається не просто носієм інформації, а символом культурної само ідентифікації – що покладає на видавців особливу етичну відповідальність.

Список використаних джерел:
1.Водолазька С. Соціальні мережі як платформи для комунікаційної активності видавництв. *Інтегровані комунікації*. 2025. № 1 (19). С. 238–250. URL: https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/401/334
2.Єжижанська Т. С. Книжкові видавництва України в умовах перманентної кризи. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 6. С. 29–35. URL: https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.6(323).29-35
3.Кваско А., Сухорукова О. Стан та тенденції розвитку видавничо-поліграфічної галузі України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-42
4.Подоляка Н. Мерч видавництва «Vivat» як інструмент промоції та впливу на аудиторію. *Інтегровані комунікації*. 2024. № 1 (17). С. 196–202. URL: https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1724
5.Погрібна О. Соціальні мережі як інструмент промоційної роботи видавництв. *Український інформаційний простір*. 2023. № 1 (11). С. 277–300. URL: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279718

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФАТИЧНОЇ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ В МІЖОСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ

Наталія Токуєва,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри політології, історії і філософії,
Полтавський державний аграрний університет

Починаючи з другої половини XX століття чимало наукових розвідок було присвячено дослідженню проблем фатичної функції комунікації як однієї з найважливіших функцій мови, яка демонструє її основне призначення: бути ефективним мовним чи невербальним засобом спілкування, спрямованим на встановлення, підтримання або перевірку контакту між співрозмовниками, де основною метою є не передача думок, ідей, інформації, а соціальна взаємодія, зменшення дистанції або підтвердження функціонування каналу зв'язку.

Фатична комунікація – це перш за все встановлення й підтримка психологічного контакту, а метакомунікативний елемент служить для перевірки, чи розуміють або чують співрозмовники один одного. Тобто фатична метакомунікація виступає інструментом, який «обслуговує» сам процес спілкування, робить його можливим, соціально прийнятним і психологічно комфортним, виступаючи основою для «малої розмови», яка є критично важливою у бізнес-етикеті та міжнародному менеджменті для налагодження довіри, допомагаючи регулювати міжособистісні стосунки та соціальну, культурну дистанцію.

Необхідно вказати, що сутність метакомунікації прямо чи опосередковано досліджувалася науковцями в різних аспектах: і як комунікація про комунікацію; і як інформація про засоби вираження думок, що показує ставлення комуніканта до вибору оформлення мовленнєвого акту; і як зворотний зв’язок щодо отримання і правильного розуміння повідомлення; і як вияв самоконтролюючої і корекційної дії, що сприяє вирішенню більш глобальних проблем породження мовлення та пошуку й виправлення мовленнєвих неточностей, похибок, помилок. У розрізі досліджуваної проблеми звертаємося до визначення метакомунікації як такої, що здійснює реальне, активне регулювання мовлен-

нєвого спілкування засобами самої мови, організацію або коментування процесу спілкування; супроводжує змістовну комунікацію, окреслюючи статус метакомунікативів та їх дискурс-специфічні ознаки [1, с. 60; 4, с. 6].

Дослідниця Павлик Н. В., встановлюючи гіперо-гіпонімічні відношення між поняттями фатичної метакомунікації і фатичного спілкування, визнає гіперонімом фатичну метакомунікацію, а гіпонімами – фатичне спілкування як процес і фатичне мовлення як його результат, способом досягнення якого є фатичні мовленнєві акти, що виконують фатичну функцію [3, с. 3–4]. Отже, метою фатичної комунікації є підтримання зв'язку між комунікантами, тим часом як метакомунікація направлена на регулювання перебігу комунікативного процесу.

Розглядаючи метакомунікативну спрямованість мовленнєвої діяльності в дискурсі фатичної комунікації, необхідно вказати на поєднання перебігу мовленнєвого акту з його передумовами, невисловленими цілями чи намірами, що супроводжують мовлення, з ситуацією спілкування, з певними соціальними, культурними чи психологічними чинниками. Вербалізації інтенцій привітання, прощання, дякування, знайомства, побажання, вибачення, люб'язності детермінує саме їхню фатичну функцію – слугувати релевантним засобом формування толерантної комунікації [5, с. 220].

Метакомунікація виступає як «інструкція» до інтерпретації повідомлення: вона пояснює характер стосунків між людьми. Етикетні висловлювання як спеціалізовані синтаксичні репрезентанти відіграють суттєву роль у встановленні, підтриманні стосунків між комунікантами і збереженні контактів, у реалізації уважного, доброзичливого, чуйного, привітного, поважливого ставлення до співрозмовника. У фатичному контексті це означає, що фраза «Як справи?» психологічно сприймається не як запит інформації, а як сигнал: «Я налаштований до Вас дружньо».

Часто таку комунікацію називають «розмовою заради розмови», оскільки фактичне повідомлення має низьку інформативність. Але включаючи мовленнєві моделі привітання, прощання, запитання про здоров'я, обговорення погоди або етикетні формули, що використовуються в ритуалізованому спілкуванні, цей тип комунікації є надзвичайно важливим для соціальної взаємодії, подолання культурних бар'єрів і приємної ввічливої мовленнєвої взаємодії, що дозволяє знайти «спільні точки контакту» між представниками різних культур через використання неконфронтаційних методів спілкування.

Психологічні засади фатичної метакомунікації ґрунтуються на фундаментальній потребі людини в соціальній приналежності та підтвердженні власного існування через контакт з іншими. І навіть якщо бесіда не несе змістового навантаження, фатична комунікація дозволяє особистості відчувати себе частиною соціуму (задоволення потреби в афіліації), а використання ритуалізованих фраз (про погоду, самопочуття) сприяє зняттю напруги, зменшенню тривожності під час першого контакту та створенню атмосфери безпеки, довіри, комфорту. Отже, найголовніше – це підтвердження соціального статусу, бо саме через фатичні сигнали вербального чи невербального характеру (вітання, посмішки, кивки) індивід отримує інформацію, що його «бачать» і визнають як суб'єкта взаємодії, що він взаємодіє зі світом, усвідомлюючи й задовольняючи свою потребу у спілкуванні, щоразу засвоюючи новий досвід комунікативних зв'язків. Окрім того, метакомунікативні повідомлення сигналізують про емоційний стан партнера та його готовність до глибшого спілкування, прагнення людини

до встановлення емоційно значущих, дружніх зв'язків, тобто відбувається важливий процес емоційної регуляції.

Характеризуючи основні психологічні фази циклу контакту, необхідно виділити преконтакт (перед-контакт), на якому відбувається виникнення відчуттів, коли людина ще не розуміє чітко, чого хоче, але відчуває певний дискомфорт або збудження в тілі (наприклад, відчуття порожнечі в шлунку, яке згодом розпізнається як голод). На фазі пошуку та вибору, коли людина усвідомлює потребу і починає шукати у зовнішньому середовищі об'єкт або спосіб для її задоволення, з'являється енергія для дії.

Наступний, контактозабезпечувальний, етап згідно зі структурно-динамічною природою метакомунікації підводить до психологічної готовності до взаємодії (вітання), коли відбувається безпосередня взаємодія з обраним об'єктом. Перші хвилини розмови часто викликають напруження, яке допомагає зняти метакомунікація (розмова про розмову): вона синхронізує стани, налаштовує співрозмовників на спільну «хвилю», зменшує невизначеність, тобто встановлює кордони та правила поточної взаємодії.

Під час повного контакту зникає межа між людиною та об'єктом і відбувається максимальна зосередженість на моменті та демонстрація уваги, інтересу до партнера під час розмови (контактопідтримувальний етап як кульмінація процесу спілкування). Через фатичні засоби мовлення маркується ступінь близькості: від дистантної, що характеризується формальними вітаннями, нейтральними темами, до інтимної – з емоційними вигуками, зрозумілими лише двом жартами, натяками тощо.

Фатичне спілкування, яке в межах трансакційного аналізу канадсько-американського психіатра Еріка Берна розглядається як обмін «погладжуваннями», або одиницями визнання, елементарними знаками уваги, спрямованими не на передачу змістовної інформації, а на встановлення та сприяння контакту, зняття напруги й підтвердження «існування» іншої людини, є важливим актом підтримки її психічного здоров'я. Відсутність вербальних і невербальних «погладжувань» – словесних виражень, жестів, міміки, дотиків, поглядів, усмішок, обіймів – може призвести до серйозних емоційних і фізичних наслідків. Цікаву залежність виявив дослідник Осика В. О., характеризуючи будь-яку взаємодію людей як обмін погладжуваннями й ударами: «...чим менше фізичних погладжувань одержує людина, тим більше вона налаштована на психологічні погладжування, що з віком стають більш диференційованими і витонченими. Погладжування й удари знаходяться в зворотній залежності: чим більше людина приймає позитивних погладжувань, тим менше віддає ударів, і чим більше людина приймає ударів, тим менше вона віддає погладжувань» [2, с. 569].

Контакторозмикальний етап – екологічне завершення стосунку, що забезпечує можливість майбутніх зустрічей (прощання). На фазі постконтакту людина після задоволення потреби переробляє отриманий досвід, інтегрує його у свою особистість і готується до завершення циклу, щоб звільнити місце для нових потреб.

Отже, можна зробити висновок, що психологічно фатична метакомунікація – це не «порожні слова», а інструмент емоційного виживання, який забезпечує почуття спільності та комфорту в соціумі. Перш ніж перейти до змістової частини (бізнесу, прохання, навчання), психіці потрібен «вхід». Фатична фаза слугує своєрідним розігрівом, перевіркою каналу зв'язку: чи готовий співрозмовник слухати?

Список використаних джерел:

1. Гнезділова Я. В. Дискурсивна специфіка метакомунікації в теле/радіомовленні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 60–63.
2. Осика В. О. Трансактний аналіз Е. Берна у психокорекційній роботі зі студентами. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2014. Вип. 24. С. 564–574.
3. Павлик Н. В. Комунікативна та структурно-семантична організація фатичних мовленнєвих актів в англійській та українській мовах (на матеріалі драматичних творів кінця XIX – початку XX століть) : дис. … канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2018. 259 с.
4. Чхетіані Т. Д. Лінгвістичні аспекти фатичної метакомунікації : дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1987. 203 с.
5. Шабат-Савка С., Капаци А. Функційний обшир етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька* / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С. 220–221.

НОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ДИКТУЄ ЗМІНИ В ДІЛОВОДСТВІ

Сергій Фірсов,
в. о. начальника
Сергій Дикань,
кандидат технічних наук, доцент, викладач вищої категорії
Вікторія Єфремова,
завідувач обласного методичного кабінету
(безпеки життєдіяльності населення), методист вищої категорії
Навчально-методичний центр цивільного захисту
та безпеки життєдіяльності Полтавської області

Постановка проблеми. Як відомо, з 1 березня 2026 року Український правопис [1], ухвалений 2019 року, отримав статус державного стандарту. Тепер цей документ вийшов із рангу рекомендаційних і став частиною законодавства України, тому він є обов'язковим при веденні документації в усіх органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також в освіті. Однак швидких змін при складанні ділових документів на підприємствах, установах, організаціях чекати не слід. І не лише через інерцію виконавців, а й через вітчизняне законодавство, яке само власним прикладом «унормовує» порушення вимог Українського правопису.

Метою дослідження є привернення уваги керівників усіх рівнів, а також усіх авторів, що залучені до складання текстової частини документів (технічних звітів, положень, правил, інструкцій, посібників тощо) стосовно типових помилок при **оформленні пунктів переліку**, які наразі мають місце в абсолютній більшості подібних документів, незважаючи відомчої їх приналежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним нормативним документом, яким керуються працівники центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також підприємств, установ та організацій, що належать до їхньої сфери управління, є Типова інструкція з діловодства [2]. Пункт 41 цього документа, де йдеться про складання тексту документа, регламентує правила складання великих за обсягом документів, які повинні поділятися на розділи, підрозділи, пункти, підпункти з відповідною нумерацією.

А далі в пункті 41 написано: *«Абзац пункту та підпункту починається з відступу від лівого поля сторінки без будь-якої позначки (дефіс, крапка тощо)*»*. Саме це речення вводить в оману практично усіх укладачів документів, які розуміють його як заборону використання позначок у пунктах переліку.

Для прикладу наведемо фрагмент цієї ж Типової інструкції, пункт 45 (в оригіналі):

45. Додатки до документів можуть бути таких видів:

додатки, що затверджуються розпорядчими документами (положення, інструкції, правила, порядки тощо);

додатки, що доповнюють та/або пояснюють зміст основного документа;

додатки, що надсилаються із супровідним листом.

В цьому фрагменті зміст пункту починається з абзацу і номера, як це й регламентовано вищевказаною **)* вимогою. Але далі ставиться двокрапка і йде **перелік**, пункти якого подаються кожен з нового абзацу. По суті, має місце абзацне членування тексту, яке за вимогою Українського правопису [1], §168 повинно оформлюватися з використанням або арабських цифр з дужкою, або тире. Тобто так:

45. Додатки до документів можуть бути таких видів:

1) додатки, що затверджуються розпорядчими документами (положення, інструкції, правила, порядки тощо);

2) додатки, що доповнюють та/або пояснюють зміст основного документа;

3) додатки, що надсилаються із супровідним листом.

Або так:

45. Додатки до документів можуть бути таких видів:

– додатки, що затверджуються розпорядчими документами (положення, інструкції, правила, порядки тощо);

•*додатки, що доповнюють та/або пояснюють зміст основного документа;*

– додатки, що надсилаються із супровідним листом.

Звернемо увагу, що в Типовій інструкції жодного слова про правила оформлення пунктів переліку немає, а вимога **)* «*…без будь-якої позначки (дефіс, крапка тощо)*» стосуються позначення абзацом лише пункту чи підпункту **тексту**, а не переліку.

Абзац, як відомо [3], є елементом рубрикації тексту, і складається з одного чи кількох речень, об'єднаних спільною думкою чи мікротемою. Візуально він відокремлюється від інших частин новим рядком та відступом – для зручності читання та структурування змісту. А речення – це граматично оформлена група слів (або одне слово), яка виражає закінчену думку та передає певну інформацію про дійсність. Речення має граматичну основу (підмет і присудок) і оформлюється на письмі розділовими знаками і починається з великої літери.

Чи є, до прикладу, реченням фраза з пункту 45 Інструкції [2]: *«додатки, що надсилаються із супровідним листом»?* Очевидно, що ні. Це фрагмент речення, який є одним із пунктів **переліку**. Тому й норма щодо абзацу*), який повинен починатися без будь-якої позначки, стосується не переліку, а повноцінного речення, яке стоїть на початку тексту і виділяється абзацом.

У ділових документах пункти переліку часто виділяють не рискою (дефісом), цифрами або буквами для забезпечення суворого структурування, юридичної точності та легкого посилання на конкретний пункт. Риски (марковані списки) краще підходять для перелічень, де порядок не має значення, тоді як нумеровані — для ієрархічних або послідовних норм. Найповніше правила оформлення переліку наведені в ДСТУ 3008:2015 [4]. До речі, цим стандартом користуються не лише науково-дослідні, проєктні, конструкторські організації, а й навчальні заклади. Його використовують в усіх сферах наукової діяльності, зокрема під час оформлення дисертацій, складання звітів за етапи та річних звітів за різними напрямами науково-технічної діяльності, при складанні методичних розробок, посібників, підручників тощо.

Висновки. Рубрикація текстів чинних законодавчих документів України в частині оформлення пунктів переліку вступає у протиріччя з обов'язковим до виконання Українським правописом. Тому є потреба в їх терміновому коригуванні та у змінах до Типової інструкції з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади з чіткою регламентацію правил оформлення текстової частини документів.

Список використаних джерел:

1.Український правопис, схвалений постановою КМУ № 437 від 22 травня 2019 р. веб-сайт. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/05062019-onovl-pravo.pdf (дата звернення 19.03.2026).
2.Типова інструкція з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, затверджена постановою КМУ від 17 січня 2018 р. № 55.
3.Що таке абзац? Визначення та приклади: веб-сайт. URL: https://undetectable.ai/blog/uk (дата звернення 19.03.20206).
4.ДСТУ 3008:2015. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення.
5.Наказ МВС України від 27.07.2012 № 650 «Про затвердження Інструкції з оформлення документів у системі МВС України».
6.Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22.06.2015 р. за № 736/27181.

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції
22-23 квітня 2026 р., м. Полтава

Відповідальний редактор – *Руслан Басенко*
Комп'ютерний набір – *автори рукописів*

Електронне видання
Підписано до оприлюднення,
друку та поширення в мережі Інтернет 04.05.2026 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Georgia
Ум. друк. арк. 25,3